

Jog

történeti szemle

XX. évf.
3. szám
2022

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

**A középkori deliktuális jog
a ius commune szerzői szerint**

**Mádl Ferenc,
a Magyar Tudományos
Akadémia hivatalnoka**

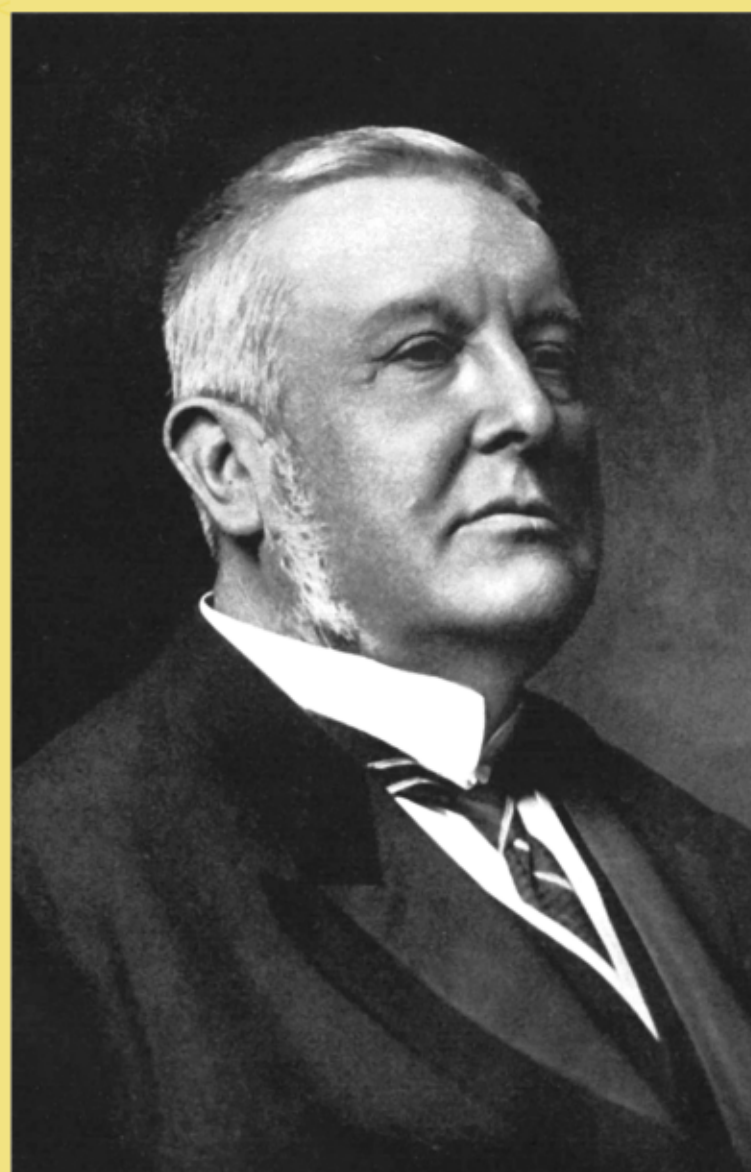
**Az első magyar törvénytervezet
a korlátolt felelősségű társaságról**

Latin nyelvű előfizetési felhívások

**Szemelvények
a Budapesti Királyi Ítéltábla
fegyelmi ügyeiből**

**A pénzkibocsátás átmeneti
időszakának pénzügyi jogi
kérdései (1944–1945)**

**Concha Győző
munkásságának recepciója**

Wekerle Sándor

TARTALOM

TANULMÁNY

BÓNIS Péter – A középkori deliktuális jog néhány fontos kérdése a <i>ius commune</i> szerzői szerint	1
DOMANICZKY Endre – Mádl Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia hivatalnok (1956–1971)	10
KÉPES György – Az első magyar törvénytervezet a korlátozott felelősségű társaságról	26
KOI Gyula – „Hogy még azok is, akik Themis szent művészetétől áthatva nincsenek...” Kovachich Márton György, Pfahler Károly és Péterfalvi Molnár István jogtudományi munkáira vonatkozó három, könyvészetileg ismeretlen, 19. századi egyleveles, latin nyelvű előfizetési felhívás	38
MŰHELY	
SCHLACHTA Boglárka Lilla – Szemelvények a Budapesti Királyi Ítéltábla fegyelmi ügyeiből (1938–1944)	46
TÖREKI Milán – A forint előszobája: a pénzkibocsátás átmeneti időszakának pénzügyi jogi kérdései Magyarországon az Ideiglenes Nemzeti Kormány felügyelete alatt (1944–1945)	54
VASAS Tamás – Concha Győző munkásságának recepciója az Osztrák–Magyar Monarchia és az első világháború időszakába	62
KÖNYVEKRŐL	
Egyetemes állam- és jogtörténet – BALÁSSY Ádám Miklós	69
Tisztelgés Tárkány Szücs Ernő előtt. Idegen nyelvű hozzáférés fő műveihez – BEKE-MARTOS Judit – KOLOBA, Stephan.	72
A törvények rövid, könnyű és hasznos foglalata – KORDÉ Zoltán	74
Wekerle Sándor, a Monarchia aranyembere – PAP Péter	75
SZEMLE	
GYETVÁN Dorina – „A cenzúra rövid története korántsem lenne rövid.” Dr. Gosztonyi Gergely habilitációs előadásairól	76
HÉGEN-SZÉNÁS Henrietta – Német–magyar büntetőjog-történeti szeminárium 2022	78
HÍREK	79
E SZÁMUNK SZERZŐI	80

A címlapon:

Wekerle Sándor (Mór, 1848. november 14.– Budapest, 1921. augusztus 26.)

In KORNITZER Béla: *Apák és fiúk. Nagy magyar értékeink – ahogy fiaik látják* II. Budapest, 1940. Széchenyi Irodalmi és Művészeti R.T. kiadása

<https://dka.oszk.hu/010500/010514/109.jpg>

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna),
Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor,
Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István, Dr. Szabó Béla, Dr. Szabó István

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna
Szerkesztő: Bódiné dr. Beliznai Kinga

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518
ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke,
a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatás-történeti Tanszéke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

1. Bevezetés

A kártérítési jog a magánjog egyik legfontosabb területe, amelynek története igen hosszú múltra tekint vissza. A kora középkorban a klasszikus római jog szabályai feledésbe merültek. Bár a 12. századtól újra feléledt a római jog oktatása az itáliai egyetemeken, mégsem mondhatjuk, hogy a klasszikus római jog szabályait kezdték el újra alkalmazni a középkorban, hiszen ez nem igaz, mert a glosszátorok számára a római jog valójában csak ürügy volt a jog modernizálására. Ezt a saját koruk viszonyait visszatükröző jogot *ius communé*nek, közös jognak nevezték.¹ Ehelyütt ennek a középkori közös jognak a deliktuális kártérítési jogra vonatkozó szabályait szeretném összefoglalni és elemezni a fennmaradt középkori források alapján.

Az ókorban a *damnum iniuria datum* római jogi *delictum* tényállása kezdetben csak meghatározott dologronglásokra terjedt ki, és bár körét a klasszikus jogtudósok folyamatosan tágították, még a iustinianusi jogban sem vált olyan általános fogalommá, mint a modern értelemben vett károkozás.

A károkozásra vonatkozó esetjogias szabályokat összefoglaló *lex Aquilia* (Kr. e. 286) első fejezete az idegen rabszolga és barom (szamár, kecske, ló, juh, marha, de nem baromfi, kutya és vadállat) megölését szabályozta, második fejezete Justinianus idején nem volt hatályban, harmadik fejezete pedig az égetéssel (*urere*), töréssel (*frangere*) és zúzással, roncsolással (*rumpere*) elkövetett dologronglásokat szabályozta.²

Ezeket a tényállásokat a klasszikus és a iustinianusi jog tovább tágította *utilis* és *in factum actió*kkal és egyéb módszerekkel, de a *damnum iniuria datum* még Justinianus korában sem terjedt ki minden károkozásra.³

2. A kártérítési jog a glosszátorok korában

A civilista glosszátorok ezt a helyzetet örökölték az ókori római jogtól. Erdemük, hogy szinte majdnem általános generálklauzulává tették a *damnum iniuria datum* cselekményét, de törekvésük sokszor a iustinianusi jogkönyvek szövegébe ütközött, ezért nem lehetett teljes körű. A civiljogban törvényhozói beavatkozásra lett volna szükség, de ilyen egyetemes világi törvényhozói hatóság nem volt, mert még a német-római császár hatalma sem terjedt ki egész Európára. Ezért a glosszátorok elméleti fejtegetései helyi szinten a statutárius jogalkotásban, egyetemes szinten pedig a pápai jogalkotás révén (*Liber Extra* 5.36.8) érvényesültek. IX. Gergely pápa 1234-ben kelt dekretálisa már minden károkozás esetében kártérítési kötelezettséget írt elő.⁴

Bónis Péter

A középkori deliktuális jog néhány fontos kérdése a *ius commune* szerzői szerint

3. A glosszatori kártérítési jog alapelvei

A glosszátorok által továbbfejlesztett kártérítési jog három jelentős alapelvre támaszkodik, ami a római jogtól eltérő alapelvi rendszert jelez.

a) Egyrészt erőteljes törekvés mutatkozott arra, hogy a római jog esetjogias gondolkodását meghaladva *általános generálklauzulává* tegyék azt az elvet, hogy a károkozó köteles megtéríteni az általa okozott kárt. A iustinianusi római jog még nem ismerte azt az alapelvet, amely szerint a jogellenesen okozott kárt meg kell téríteni, mert a kártérítésnek csak meghatározott jogcímekeken volt helye. Ezt a római jogból ismert rendszert a glosszátorok gyökeresen átalakították.

A glosszátorok tanításait a *Liber Extra* (5.36.8) emelte törvényerőre 1234-ben, mivel a középkorban az egyház volt az az egyetemes törvényhozó, amely általános érvényű szabályokat alkothatott, mert egy császári rendelkezés sem kapott volna általános elismertséget azokon a területeken, amelyek nem voltak a Német-Római Birodalom részei. IX. Gergely pápa ügylevele szerint, ha „felrhatóan kárt okoztál vagy személysértést követtél el, vagy másoknak ebben segítettél, akár hozzá nem értésedből, akár hanyagságodból, a jog szerint kártérítést kell adnod ezek miatt”.⁵ Ez a megfogalmazás nemcsak visszatükrözte a glosszátorok felfogását, hanem törvényerőre emelte az okozott kár megtérítésének elvét is jóval a természetjogi iskola tanításait megelőzően.

b) A glosszatori kártérítési jog másik alapelve, hogy a kártérítés polgári jogi, kötelmi, megtérítési jogviszony. A jogviszony alanyai a vétőképes károkozó és a károsult. A jogviszony tárgya a kártérítés, amely az okozott kárhoz igazodik, és lehet természetbeni vagy pénzbeli. A jogviszony tartalma: a kár megtérítése. A iustinianusi római jogtól eltérően a magánjogi felelősségre vonás a büntetőjogtól független alapra helyezkedett a középkorban a glosszátorok és kommentátorok munkássága alapján. Mivel a kártérítés kötelmi jogviszony, nem a büntetőjog szabályai vonatkoztak rá, hanem a polgári jog szabályai. A polgári jogi és büntetőjogi felelősség a glosszátorok és a kommentátorok hatására különült el egymástól.

c) A glosszatori kártérítési jog másik alapelve a *culpára* épülő felelősség. Bár a középkori jogtudomány kimondta,

hogy nincs büntetés vétkesség nélkül (*nulla poena sine culpa*), ez még nem jelenti azt, hogy a glosszatori kárfelelősség kizárólag vétkességi kárfelelősség volt. A glosszátorok szerint az *actio legis Aquiliae* vonatkozásában a *culpa levissima* is kártérítésre kötelez, és a glosszátorok korában a *culpa levissima* még objektív tényállásokat is magában foglalt.

Egy 1174–1180 körül készült (magister Waltherus tanítványainak tulajdonítható) párizsi *summa legum*⁶ szerint például *culpa levissima* az, ha valaki a haszonkölcsönbe vett tárgyat pánccszekrénybe tette, az ajtót, ablakot bezárta, de a dolgot mégis ellopták. Ebben az esetben a haszonkölcsönbe vevőnek semmiféle erkölcsi szemrehányást nem lehet tenni, ezért felelőssége objektív. Hasonlóképpen foglalt állást Accursius is.⁷ Véleménye szerint a lopás és a tűzvész a *culpa levissima* esetei, mert ezek nem történhetnek *culpa* nélkül, bár egyes glosszátorok úgy vélekedtek, hogy itt a *culpának* valójában nyoma sincs. A lopást Odofredus szintén a *culpa levissima* esetének tartotta.

A szubjektív felelősség elvével sehogyan sem lehetett összeegyeztetni a lopást, ezért a kommentátorok a szubjektív felelősség elvének fenntartása érdekében arra kényszerültek, hogy a lopás tényállását két kategóriára osszák fel.

Guillelmus de Cuneo 1315 körül úgy vélekedett, hogy ha a lopást megbízhatónak tartott személy (például hozzártartozó) követte el, akkor az *vis maior*, ha azonban olyan valaki követte el, akiről alaposan lehetett feltételezni azt, hogy lopni fog, akkor a lopás *culpa levissima*. Ezzel a felosztással gyakorlatilag teljessé vált a *culpa levissima* szubjektív vizsgálása, nem maradt többé olyan objektív tényállás, amelyet a *culpa levissima* fogalma alá vontak volna.⁸

4. Általános felelősségi tényállás

A glosszatori jogtudomány szerint az általános felelősségi tényállásnak három eleme van: *a*) a vétkesség (*culpa*), *b*) a kár (*damnum*) és *c*) az okozati összefüggés.

4. 1. A vétkesség

A káron kívül a római jog tényállási elemnek tekintette az *iniuriát* is. Az *iniuria* szó szerint jogellenességet jelent, de a glosszátorok ezt vétkességnek (*culpa*) értelmezték. A *Summa Vindobonensis*⁹ csak objektív jogellenességnek tekintette, de Rogerius *summája* már egyértelműen *culpának* magyarázza az *iniuriát*: „A jogellenességet akár tevőlegesen, akár mulasztással elkövetett vétkességnek vesszük.”¹⁰ Azo,¹¹ Accursius¹² és Odofredus szintén így

foglaltak állást, és a vétkességet a kártérítés alapvető követelményének tekintették.

A mai kártérítési dogmatikában különválk a jogellenesség és a vétkesség. A vétkesség semleges színezetet kap, pusztán a pszichikai viszonyt értik rajta. A glosszátorok szerint viszont a vétkességet és a jogellenességet nem lehet szétválasztani. Az *iniuria* vétkességként való értelmezését Imerius egyik glosszája is bizonyítja. Feltehető tehát, hogy ez az értelmezés, amely évszázadokra meghatározta a deliktális jogot, Imeriustól ered. Szerinte, ha valaki jogszerűen okoz kárt, mint például a jogosan védekező az önvédelemmel, akkor az *iniuria* hiánya miatt nem felel a *lex Aquilia* szerint, mert azt tette, amit a jog megenged. Imerius¹⁴ sze-

rint a felelősséget kizáró körülmények egyszerre zárják ki a jogellenességet és vétkességet, hiszen az, aki azt teszi, amit a jog megenged, nem lehet vétkes. A *culpa* tehát nemcsak a tettes és a tett közötti pszichikai viszonyt jelölte, hanem a jogi értelemben vett helytelenítést is. Az tehát, hogy a glosszátorok az *iniuriát* azonosítják a *culpával*, nem jelenti azt, hogy a jogellenesség követelményét megszüntetnék, hanem éppen ellenkezőleg, beleveszik azt a *culpa* fogalmába.

Mivel a *culpának* nagyon fontos szerepe van a glosszatori kártérítési jogban, felmerül a kérdés: vajon szubjektív felelősség-e a glosszatori kártérítési jogi felelősség?

A glosszátorok szerint az *actio legis Aquiliae* vonatkozásában a *culpa levissima* is kártérítésre kötelez. Ha (tévesen) a jelzős szerkezetből indulunk ki, a *culpa levissima* a neve alapján a *culpa*, vagyis a vétkesség egyik fajtája, ezáltal szubjektív felelősségi alakzat. Ez azonban túlzottan leegyszerűsítő és bizonyos mértékben téves állítás lenne.

Egyrészt a *culpa levissima* igen szigorú és igen nagy fokú gondosságot követel meg. Mértéke a leggondosabb

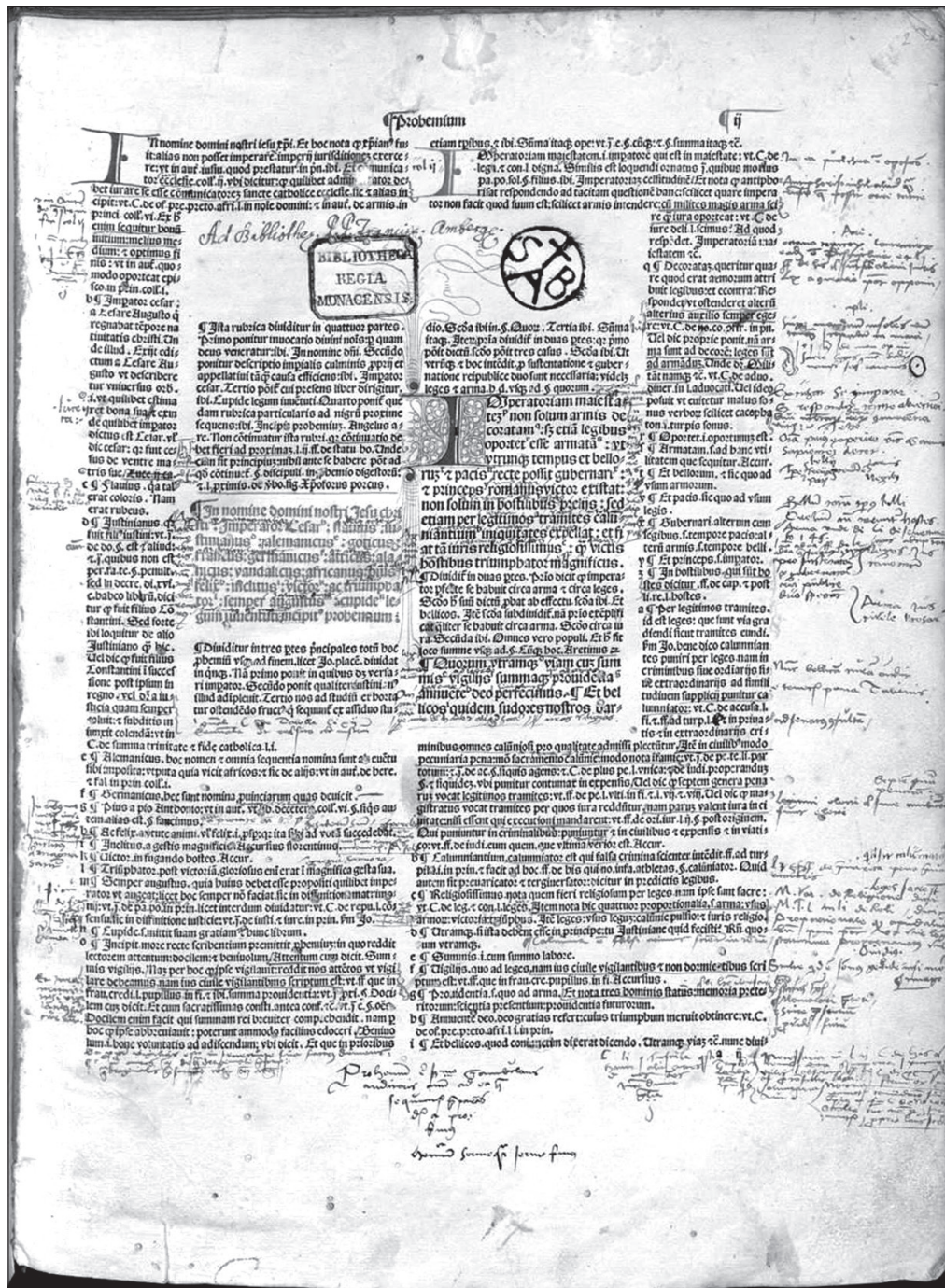
Azo Bononiensis jurisconsultus¹³

családapa (*diligentissimus paterfamilias*) gondossága. Nem a konkrét károkozó személyéhez igazodik tehát, hanem egy elvont gondossági mércéhez. Accursius szerint a *culpa levissima* mindazt magába foglalja, ami objektíve elhárítható, amit a technika és a tudomány állása szerint a leghozzáértőbb, leggondosabb ember a világon el tud hárítani.¹⁵ Ez pedig nem kevés. Elvileg a legcsekélyebb gondatlanság, figyelmetlenség is elegendő a kártérítéshez.

Ezt a szigorú felelősséget Rogerius¹⁶ még a mulasztások gondatlanságra (*culpa omissiva*) is kiterjesztette, Johannes Bassianus szerint azonban a *culpa Aquiliana* nem állhatott csak mulasztásban, hanem tevőlegesnek kellett lennie (*culpa commissiva*).¹⁷

A kánonisták még így is túlságosan szigorúnak tartották a *culpa levissimam*. Sinibaldus Fliscus ezért csak *culpa lata* esetén írta elő a kártérítési kötelezettséget. Panormitanus később ellenkező véleményt képviselt, és a civilisták vélekedését fogadta el.¹⁸ Szerinte a fizetendő összeg nem büntetés (*poena*), hanem kártérítés (*interesse*), ami meg alapozza a szigorúbb felelősséget.

Az egyházjog felelősséget enyhítő irányával szemben ellenkező irányt képviselt számos városállam statútuma, amelyek fittyet hányva a római jogra és a kánonjogra egyenesen objektív felelősséget írtak elő, bár a *culpa levissimam* a jogalkalmazásnál belemagyarázták ezekben a szabályokba is.¹⁹

Accursius: Glossa ordinaria

4. 2. A culpát kizáró körülmények

A felelősséget a glosszátorok szerint számos tény kizárhatja. Ezeket a körülményeket a *Liber Extra* egyik glosszája foglalta össze.²⁰

a) Nem terheli kártérítési kötelezettség a károkozót, ha nem volt beszámítható. A károkozó beszámíthatóságának hiányára nem hivatkozhatott, ha ezt az állapotát maga idézte elő (például leitta magát). A gyengeelméjűek, az elmeháborodottak nem tartoztak kártérítési felelősséggel. A serdületlenek általában nem voltak beszámíthatók, viszont a körülmények mérlegelése alapján megállapíthaták vétőkéességüket a *malitia supplet aetatem* elv alapján. Itt azt kellett mérlegelni, hogy a kis-korú károkozó adott értelmi fejlettségi szintjén tisztában lehetett-e magatartása károsító következményeivel, és felismerhette-e azt, hogy magatartása a társadalom helytelenítését vonja maga után.

b) Nem terheli kártérítési kötelezettség a károkozót, ha bizonyítja, hogy a kár a károsult hibájából (*culpa cum culpa compensatur*) vagy belegegyezésével következett be. Ha azonban a belegegyező nyilatkozat érvénytelen, a károkozó kártérítésre köteles. Érvénytelen a belegegyező nyilatkozat, ha jóerkölcsbe vagy jogszabályba ütközik, ha tévedés, megtévesztés vagy jogellenes fenyegetés hatására tették, illetve, ha a nyilatkozó cselekvőképtelen volt, vagy nem volt rendelkezési joga a nyilatkozat tárgya felett. Személyhez fűződő jogokról általában nem lehet lemondani, mert az a jóerkölcsbe ütközik.

c) Nem terheli kártérítési kötelezettség a károkozót, ha kényszer vagy fenyegetés hatása alatt cselekedett (*alterius impulsu*). A kényszer vagy fenyegetés kizárja a szabad akaratot, ezért *culpa* hiányában kártérítési felelősségről nem beszélhetünk.²¹

d) Nem terheli kártérítési kötelezettség a károkozót, ha másnak személyét vagy vagyonát közvetlenül fenyegető és más módon el nem hárítható veszély (szükséghelyzet) fennállását bizonyította.

A glossza azt a példát hozza fel, amikor a természeti események, például vihar vagy tűzvész folytán előállott

szükséghelyzet csak olyan cselekménnyel hárítható el, amely másnak kárt okoz. Ebben az esetben a kárt a károsultnak kell viselnie, kivéve, ha a veszély előidézése felróható a károkozónak, vagy ő a szükséghelyzet megszüntetése során indokolatlanul nagy kárt okozott.

e) Nem terheli kártérítési kötelezettség a károkozót, ha jogos védelmi helyzet fennállását bizonyította. A jogos védelmi helyzetben elkövetett károkozásnak a glossza²² szerint három feltétele volt: a) jogtalan támadással egyidejűnek (*in continenti*) kellett lennie; b) arányosnak kellett lennie a támadó cselekménnyel; c) védekező, nem támadó jelleget kell mutatnia, amit mindig vélelmeztek, ha a védekezés a támadással egyidejű volt.

f) Azo szerint kizárja a felelősséget a károkozó tévedése is, amennyiben ez neki nem felróható.

4. 3. A kár fogalma

A kár vonatkozásában a glosszátorok a római jog álláspontját fogadták el, amely szerint a kár a vagyon csökkenése (*deminutio patrimonii*).

E csökkenés jellege szerint a kárnak két fajtája van.²³ Ha a vagyon azáltal csökken, hogy bizonyos vagyontárgyak tönkremennek, megsemmisülnek, megromlásnak, ún. *damnum emergens*-ről, felmerülő kárról beszélünk, amely a ténylegesen érzékelhető, valóságos vagyonszökkenés (*quantum abest* – „amennyi hiányzik”). A glosszátorok szerint egy vagyoni jog elvesztése (például a már megítélt összeg vagy a már megkötött szerződésben rögzített ellenérték meg nem fizetése, behajthatatlanná válása, vagyis a *lucrum perditum*) szintén *damnum emergens*-nek minősült.

Azo szerint kárnak számít az éretlen szülő leszüretelése, az érette viszont nem (kivéve, ha ellopják, de ekkor a *furtum* keresete áll rendelkezésre). Kárnak számít egy állat megölése is.

A munkaképesség csökkenése vagy a kiesett munkabér (*operae amissae*) szintén kárnak számított a jog szerint, és ezeket is meg kellett téríteni.

Azo Summája²⁴

Kárnak minősülhet az is, ha olyan előnytől, haszonból esünk el, amelyet joggal és alaposan remélhettünk (*quantum lucrari potui* – „amennyi hasznot szerezhettem volna”). Az ilyen kárt *lucrum cessans*nak, elmaradt haszonnak nevezzük.²⁵ A glosszátorok szerint csak a *lucrum impeditum* tartozik ide, a *lucrum perditum* nem.

Emellett a glosszátorok a megtérítendő kár összegébe tartozónak tekintették a keletkezett kár enyhítéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges költségeket (*expensae*) is.²⁶ Idetartozott különösen a jogérvényesítés vagy a kijavítás költsége. Ennek alapján például a károkozót kötelezni kellett az ügyvédi költségek megfizetésére.

Az ún. nem vagyoni károk vonatkozásában egyértelmű, hogy az ókori római jog az ilyeneket nem tekintette kárnak, mert ezáltal a károsult vagyona nem csökken. A glosszátorok ugyan a rómaiak kárfogalmát nem vitatták, de a kártérítést az ilyen sérelmek esetében is igyekeztek fokozatosan lehetővé tenni. Elsősorban a személyiségi jog sérelmének vagyoni következményei sarkallták őket arra, hogy a nem vagyoni kár megtérítését is biztosítsák. Ha valakinek az arcát megsebesítik, vagyoni kára nem keletkezik, de az elcsúfított arc miatt a hajadon nehezebben talál magának férjet, aki eltartaná, így vagyoni kára van. De még ez a gondolatmenet is nagyon nehezen talált elfogadásra. Azo szerint például az arc elcsúfítása miatt önmagában nem kérhető kártérítés.²⁷ Még Jacobus de Ravanis is csak a nők esetében ismerte el az ilyen kár megtéríthetőségét (*pretium deformitatis*).

Még jellemzőbb a kánonjog álláspontja, amely szerint az arc elcsúfítása miatt kártérítés nem kérhető, viszont a sértettet büntetés (*poena*) címén 50 arany illeti. Ez a vélemény tekinthető a sérelemdíj ősenek.²⁸ Az említett összeg tehát bármiféle vagyoni kár, vagyonszökkenés bizonyítása nélkül megillette a károsultat.

Érdekes, hogy egy ember megölése miatt viszont Azo már elismerte a kár megtérítésének lehetőségét. Azo és Rogerius szerint az ember megölése is kárnak számít, és helye van az *actio legis Aquiliae* alapján a kártérítésnek, noha Bulgarus a római jog betűjéhez ragaszkodva még megtagadta a keresetet ezekben az esetekben.²⁹

Az egyházjog az elcsábított, házassági ígérettel hitegetett hajadonok esetében is elismerte a nem vagyoni kártérítés lehetőségét arra hivatkozással, hogy az ilyen lány szintén nehezen talál magának férjet. Mivel az egyház szerint házasságot csak szabad akaratból lehet kötni, a férfit nem lehet kényszeríteni arra, hogy elvegye a lányt és elartsa, de arra igen, hogy megtérítse a leány nem vagyoni kárát, amelyet általában a nő társadalmi állásához képest elérhető hozomány összegében határoztak meg.

4. 4. Az okozati összefüggés

Az okozati összefüggés tekintetében a civilista glosszátorok különösebb elméletet nem dolgoztak ki, a különféle példákat rendszertelenül sorolták fel. A római jogi források alapján közvetlen, fizikai okozatosságot (*corpore in corpus*) kívántak meg az *actio directa legis Aquiliae* esetében. *Utilis actio* illette meg a károsultat, ha a károkozás

a corpore in non corpus történt, például kiütöm a kezedből a gyűrűt, amely a tengerbe esik, valamint ha *non corpore in corpus*, például ellopom a kerítést, és az állatok elkóborolnak.³⁰ *Actio in factum* alapján perel a károsult, ha a károkozás *non corpore in non corpus* történt.

Az okozatosság tanára a civilisták helyett inkább a kánonjog fordított figyelmet. Az okozatossági tanban a középkori skolasztikus filozófia fogalmai bukkannak fel. A kánonjog megkülönböztette a közvetlen okot (*causa proxima*) a közvetett októl (*causa remota*). A kánonjog szerint a közvetett ok általában a kár okának nem volt tekinthető, kivéve ha a károkozó cselekmény szándékos volt, vagy a kár olyan cselekmény alatt vagy következtében következett be, amelynek kifejtésére nem volt engedélye a károkozónak (*operae illicitae*).³¹

Ha az okozati összefüggésbe harmadik személy vagy *vis maior* lépett, a károkozó nem felelt, kivéve, ha ezekről tudott, és elkerülhette volna a kárt. Ha például valaki a telkén tüzet rakott, és a hirtelen feltámadt szél miatt a tűz a szomszéd telkére is áterjedt, elpusztítva a szomszéd szőlőjét, a károkozó nem felelt. Ha azonban a tűzgyújtás idején már fúj a szél, akkor Azo szerint a károkozó felel, noha a szél *vis maior*, mivel vétkesség előzte meg a *vis maiort* (*culpa praecedat vim maiorem*).³²

4. 5. Több személy együttes károkozása (egyetemlegesség)

Már a *Liber Extra* idézett szakasza (X.5.36.8) is kimondja, hogy aki más megkárosításában közreműködik, kártérítési felelősséggel tartozik. Idetartozó tényállásnak tekintették a társtettségét, amikor fizikailag együtt és közösen követik el a károkozó tényállást, a felbujtást, amikor valaki mást a deliktuális cselekmény elkövetésére rábír, illetőleg a bűnszegédi magatartást, amikor valaki ilyen cselekmény elkövetéséhez segítséget nyújt.³³

Sinibaldus Fliscus szerint, ha a károkozók egyéni felelőssége, vétkességük mértéke megállapítható, akkor vétkességük szerint felelnek, ha ez nem megállapítható, kártérítési felelősségük egyetemleges, vagyis bármelyik károkozótól követelhető az egész kárösszeg.³⁴

4. 6. A károsulti közrehatás

Ha mind a károkozó, mind a károsult közrehatott a kár okozásában, a modern polgári törvénykönyvek a kármegosztás elvét követik, a *ius commune* azonban ezekben az esetekben kizárta a kártérítés lehetőségét arra hivatkozással, hogy a károkozó felelősségét kizárja a károsult vétkessége (*culpa cum culpa compensatur*), ha a károsult vétkessége nem volt nagyobb, mint a károkozó vétkességének foka. A *ius commune* szerint tehát a károsult felelősségét teljesen kizárta az, ha a károsult is azonos fokban volt vétkes, kivéve, ha a károkozó szándékosan okozta a kárt.³⁵

A favágó tehát nem felelt és nem volt köteles kártérítésre, ha a faág leesése előtt figyelmeztette a járóelőket. Ha a figyelmeztetés ellenére bárki arra ment, és a leeső faág

megsértette, nem követelhetett kártérítést, mert ő is vétke- sen járt el, és a károsult járókelő vétkeessége (*culpa*) kizárja a károkozót, a favágó vétkeességét, ha a járókelőt nem ve- hette észre. Ha azonban a favágó észrevette a járókelőt, és ennek ellenére tovább fűrészelt, akkor már szándékosan (*dolus*) járt el, és emiatt kártérítési felelősséggel tartozott.

Egy másik példa szerint, ha valaki játék közben a pá- lyára lép, és a labda fejbe üti, a károkozót nem felel, mert játék közben kívülállónak nem szabad a pályára lépni.

A modern polgári törvénykönyvek ebben az esetben megosztják a felelősséget a károkozót és a károsult között akár vétkeességük, akár közrehatásuk arányában. Így ren- delkezik például az ausztriai ABGB 1304. §-a, illetve a BGB 254. §-a, a Codice civile 1227. cikke és a magyar Ptk. 6:524. §-a is. Ennek az álláspontnak a kidolgozása a természetjogi iskola érdeme (Christian Wolff). E felfogás úgy tekinti a kárt mint a közös vétkeesség következményét (*culpa admixta*). A középkori *ius commune* ennél sokkal szigorúbb volt, a felelőtlenül lődörgő, ténfergő járókelőt kizárta a kártérítésből, hiszen neki kötelessége lett volna a kárt és a helyszínt elkerülni.

A kánonjog a vétkeesség helyett az okozatosságra fordít- tott figyelmet. A károsult vétkes közrehatása úgy is felfog- ható, mint amely megszakította az okozatossági láncot. Eszerint csak a közvetlen, megszakító okot (*causa pro- xima*) kell figyelembe venni, a közvetett ok (*causa remo- ta*) nem tekinthető a kár okának.³⁶ Ha tehát a közvetlen ok, a károsult önkárokozó magatartása időben követte a távoli okot, a faág lefűrészelését, a favágó nem volt fele- lős. Ha tehát az okozatossági láncot valami megszakítja, az időrendben megelőző, távoli ok nem jön számításba. Kivétel, ha szándékos cselekmény volt a távoli ok (*Liber Extra* 5.11.11).

4. 7. A kártérítés módja

A kártérítés célja: az eredeti állapot helyreállítása (*in in- tegrum restitutio*). A sértettet olyan helyzetbe kell hozni, mintha a kár nem következett volna be. Ez többféle mó- don valósulhat meg: természetben (visszaadással, kijavít- ással, cserével, stb.) vagy pénzben.³⁷ A római jog nem tette lehetővé a kár természetbeni helyrehozását, csak a kár pénzbeli megtérítését írta elő. A civilisták elfogadták a római jog álláspontját, de a kánonisták elsősorban a kár természetbeni megtérítése mellett foglaltak állást. Külö- nösen a fajlagos dolgoknál volt lehetőség a természetbeni kártérítésre azáltal, hogy a károkozót ugyanabból a dolog- ból ugyanannyit adott.

Ha a kárt pénzben térítik meg, felmerül a kérdés, ho- gyan kell kiszámítani annak összegét, milyen követ- kezmények vehetők figyelembe.³⁸ A glosszátorok közül Martinus már a *Summa Trecensis*-ben elismeri azt, hogy a bűncselekményből származó kár esetében az *interesse extra rem* is követelhető.³⁹ Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a civiljog elismerte a teljes kártérítés elvét a szer- ződésen kívüli, deliktuális károkozásból származó károk megtérítése érdekében. Az egyházjog viszont feltehetően ilyen esetben sem ismerte el az *interesse extra rem* érvé-

nyesíthetőségét, bár egyértelmű álláspontból nem beszél- hetünk.⁴⁰

A civiljog szerint sem követelhető *interesse extra rem* cí- mén olyan kár, amelynek ténybeli alapja nincsen, vagy az okozati összefüggés túl távoli. Azo szerint például egy adás- vételi szerződés nemteljesítése miatt támogatott kártérítési igény alapjául nem fogadható el az az érvelés, hogy ha az eladott lovat és fegyvereket leszállították volna, a csatában érdemeket szerezhettem volna, és akár consul is lehetnék, következésképpen követelem a consul egyévi jövedelmét.⁴¹

4. 8. Az *actio legis Aquiliae* büntető jellegének megszűnése

A római jogban a polgári jog és a büntetőjog még nem volt két különálló jogág, ami a kártérítésben is megmu- tatkozott. Az *actio legis Aquiliae* büntetőkereset volt, és vegyes jellegét a justinianusi jogban is megőrizte, ezért *poena* címén a károkozótól a megrongált dolog 30 napra visszamenő legmagasabb értékét lehetett követelni.

A középkorban a glosszátorok kialakították az önálló büntetőjogot mint jogágot, ezért az *actio legis Aquiliae* büntető jellegére már nem volt szükség. A kereset bü- ntető jellegét illusztrálja, hogy az alaptalanul védekező al- peres ellen a justinianusi kereset kétszeres összegre ment. A glosszátorok erre utalva mondják, hogy az *actio legis Aquiliae* nem *actio poenalis*, hanem *actio poenabilis*, mivel nem mindig büntető jellegű, ahogyan Placentinus szerint az ember is eszes (*rationalis*) lény, de nem mindig használja az eszét (*rationabilis*).

Az *actio poenalis* és az *actio poenabilis* megkülön- böztetés is szemlélteti a glosszátoroknak azt a törekvését, hogy megfosszák büntető jellegétől ezt a keresetet. Egyes szerzők már nem is *poenának* (büntetésnek), hanem *inte- ressének* (kártérítésnek) nevezték a megítélt összeget, ami a kártérítési jellegre utal.

4. 9. A kárkövetelés átszállása

Mivel a büntetőkeresetek, így az *actio legis Aquiliae* is szorosan az elkövető személyéhez tapadt, ezért csak a kár- okozó ellen volt indítható. A római jognak ezt a hátrányos szabályát a civiljog fenntartotta, az egyházjog viszont le- hetővé tette a jogutóddal szemben való érvényesíthetősé- gét is.⁴²

Ennek azért van különös jelentősége, mert jól mutat- ja azt, hogy a glosszátorok hogyan alakították át az ókori rómaiaknál eredetileg büntetőkeresetnek minősülő *actio legis Aquiliae*-t általános polgári jogi kártérítési keresetté, amely pusztán vagyoni reparációt jelentett. A glosszató- rok e törekvéseiben szempont volt a károsult érdekeinek fokozott védelme, hiszen a károkozót jogutódjával szem- ben fellépés lehetősége hatékonyabb jogérvényesítést tesz lehetővé. A kártérítési és a büntetőkeresetek végleges szétválása Donellus nevéhez köthető, aki a büntetőjogi jellegű *actio legis Aquiliae*-től megkülönböztette az *actio culpa damni datit*.⁴³

5. Speciális kárfelelősségi tényállások

Az általános felelősségi tényállás mellett a *ius commune* bizonyos speciális kárfelelősségi tényállásokat is szabályozott.⁴⁴ Ezeket a mai polgári jogi törvénykönyvek a kártérítés speciális fajtáiként szabályozzák, a *ius commune* azonban a római jogi hagyományok alapján ezeket csak részben tekintette deliktuális felelősségnek, mert sok ilyen tényállás a quasi-deliktuális kötelek között került felsorolásra, mint például az épületkárok vagy a (bírói) közhatalom jogszerűtlen gyakorlásával okozott károk megtérítése. Ezekről ehelyütt területi korlátok miatt nem áll módunkban részletes ismertetést adni. E tényállások külön tanulmány tárgyát képezhetik majd.

5. 1. Felelősség vétőképtelen személy károkozásáért

Az ókori római jogban a családapa a kárt okozó gyermeket vagy rabszolgáját *noxába* adhatta. Justinianus idején a gyermekeket már nem lehetett *noxába* adni, a középkorban pedig a rabszolgaság szűnt meg. Megmaradt viszont a családapa felelőssége, aki viszont mentesült a felelősség alól, ha bizonyította, hogy őt a nevelés és a felügyelet ellátásával kapcsolatban vétkesség, mulasztás (*culpa*) nem terhelte.

A *ius commune* szerint az, akinek belátási képessége oly mértékben korlátozott volt, hogy a károkozással kapcsolatos magatartásának következményeit nem volt képes felmérni, nem felelt az általa okozott kárért. A vétőképtelen helyett a vétőképtelen gondozója (családapa) felelt, de csak akkor, ha a gondozói köteleességét felróhatóan megszegte a glosszatori jogtudomány által meghatározott módokon.

Már Bulgarus és Placentinus is úgy nyilatkozott, hogy a vétőképtelen károkozásáért a gondozója felelt, ha *a*) a károkozásra parancsot adott,⁴⁵ vagy *b*) a vétőképtelent a károkozásra rábírta, vagy *c*) a cselekményből gazdagodott (például a lopott dologgal), vagy *d*) elmulasztotta megtiltani a deliktuális cselekmény elkövetését.⁴⁶ A glossza szerint akkor mentesült a gondozó a felelősség alól, ha nem tudta megtiltani a vétőképtelent a károkozást, amiből következik, hogy felelős volt a károkozásért, ha hatalmában állt volna megtiltani azt.⁴⁷ Placentinus kifejezetten hangsúlyozza, hogy az a különbség a gondozó és a nem gondozó között, hogy a gondozó akkor is kártérítési felelősséggel tartozik, ha nem tiltotta meg, amit meg kellett volna tiltania, míg ilyen felügyeleti-gondozói-tilalmazási kötelessége a kívülállóknak nincs. A kártérítési felelősség alapja tehát a glosszátorok szerint a gondozó vétkessége, *culpája*.

A magyar Ptk. 6:544. §-a is vétkességi felelősséget kodifikált, mert a Ptk. szerint a gondozó mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a nevelés és a felügyelet ellátásával kapcsolatban felróhatóság nem terheli. Tehát, ha a gondozó nem volt vétkes, nem mulasztott, nincs kártérítési felelőssége.

A kánonjogban ez a felfogás nehezen jutott érvényre. III. Sándor pápa (1159–1181) egyik dekretálisa (*Liber Extra* 5.23.2) szerint egy gyermek játék közben megölte

a másikat, és a francia szokásjog szerint 100 arany pénzbüntetésre kötelezték az apját. A dekretális szerint azonban ez helytelen, mert a 14 év alattiak gondozóját nem lehet pénzbüntetésre kötelezni. A dekretális értelmezése azonban igencsak megosztotta a kánonistákat. Elsősorban az volt vitás, hogy a dekretálisban említett *poena* polgári jogi kártérítés-e vagy büntetőjogi pénzbüntetés.

Azt a dekretalisták egyöntetűen elismerték, hogy a 14 éven felüli károkozó esetén az apát lehet pénzbüntetéssel sújtani. Hostiensis szerint a 14 éven aluli esetben is lehet kötelezni az apát pénzbüntetésre, ha az nem magasabb, mint az okozott kár összege. A dekretalisták szerint ugyanis úgy kell értelmezni, hogy csak az okozott kár összegénél nagyobb pénzbüntetésre nem lehet kötelezni az apát, az ennél kisebb összegre viszont igen. A dekretális szerinte a büntetőjogi büntethetőségre vonatkozik, nem a polgári jogi vétőképeségre.⁴⁸

A kánonjog álláspontja csak később tisztult le, amikor elismerték a gondozó kártérítési kötelezettségét, de csak akkor, ha őt valamilyen vétkesség (*culpa*) terhelte, például rosszra nevelte a gyermeket, károkozásra ösztökélte, elmulasztotta megtiltani a cselekményt, vagy maga is gazdagodott a cselekményből. A büntetőjogban pedig az a szabály jutott érvényre, hogy a 14 év alatti bűnelkövető nem büntethető még pénzbüntetéssel sem, ahogyan ezt az említett *Liber Extra* (X.5.23.2) is előírta, bár egy olyan korban, amikor a büntetőjogi és a polgári jogi felelősség különbségeit még nem tisztázták.

5. 2. Az állatkárok

A *Liber Extra* 5.36.8 külön szabályozta az állatkárok esetét. Ha valakinek az őrzetében lévő állatok másnak kárt okoztak, az őrzésre kötelezett személy köteles volt megfizetni az okozott kár teljes összegét, amennyiben vétkes vagy hanyag volt az állatok őrzésében. Ha ilyen vétkesség nem volt megállapítható, az állatot a károsult tulajdonába adhatta (*noxalis* felelősség), és ezáltal mentesült a teljes kár megfizetése alól. Ezek a szabályok csak a háziállatokra (például ló) vonatkoztak, a vadállatok (például szarvas, medve) által okozott károkokra nem, a vadállatokat nem lehetett *noxába* adni.⁴⁹

Az ókori római jogban az állatokon kívül a családtagokat és a rabszolgákat is *noxába* lehetett adni, de ez a lehetőség Justinianus korában már megszűnt, és a glosszátorok sem ismerték ezeket a régi római jogi intézményeket.

6. Összefoglalás

A fentiekben részletesen bemutattam a *ius commune* deliktuális jogának kártérítési szabályait. Remélhetőleg mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy az ókori római joghoz képest rengeteg új szabályt alkottak a középkor jogtudósai, a glosszátorok, Valójában a modern jog sem az ókori római jog örököse, hanem a természetjogi kódexek is a glosszatori jogtudomány hatása alatt születtek, ahogyan ezt a fentiekben számos utalás bizonyította.

BÓNIS, PÉTER

Einige wichtige Fragen des mittelalterlichen Deliktsrechts nach Ansicht der Autoren des *ius commune* (Zusammenfassung)

Das Deliktsrecht ist eines der wichtigsten Gebiete des Privatrechts und hat eine sehr lange Geschichte. Im Frühmittelalter gerieten die Regeln des klassischen römischen Rechts in Vergessenheit. Obwohl die Lehre des römischen Rechts an den italienischen Universitäten ab dem 12. Jahrhundert wiederbelebt wurde, kann man nicht sagen, dass die Regeln des klassischen römischen Rechts im Mittelalter wieder eingeführt wurden, denn das stimmt nicht, denn

für die Glossatoren war das römische Recht in Wirklichkeit nur ein Vorwand, um das Recht zu modernisieren. Sie nannten dieses Recht, das die Verhältnisse ihrer eigenen Zeit widerspiegelte, *ius commune*, Gewohnheitsrecht. Im Folgenden möchte ich die Regeln dieses mittelalterlichen Gewohnheitsrechts zum Recht der unerlaubten Handlungen auf der Grundlage der erhaltenen mittelalterlichen Quellen zusammenfassen und analysieren.

Jegyzetek

- ¹ Bővebben lásd BÓNIS Péter: *Az európai közös jog születése*. Budapest, 2011. Rejtjel; CALASSO, Francesco: *Introduzione al diritto comune*. Milano, 1951. Giuffrè; COING, Helmut: *Europäisches Privatrecht* Bd. I: Älteres gemeines Recht. München, 1985. C. H. Beck; KECSKÉS László: *A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszerében*. Budapest, 2004. Dialóg.
- ² BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római jog*. Budapest, 1974. Tankönyvkiadó, 464–465. p. Részletesebben a római jogról a római jogi tankönyvek adnak tájékoztatást. Vö. BESSENYŐ András: *Római magánjog*. Budapest–Pécs, 2010. Dialóg; FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, 2009. Tankönyvkiadó; MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*. Szeged 2008. k. n. (Tanulmányomnak nem feladata a római jogi előzményeket részletesen ismertetni.)
- ³ BRÓSZ–PÓLAY 1974. 464–468. p.
- ⁴ ROTONDI, Giovanni: Dalla lex Aquilia all'art. 1151 del Codice civile. Ricerche storico-dogmatiche. *Rivista di Diritto Commerciale*, 1916. 14. sz. 942–970. p.; 1917. 15. sz. 269–272. p.
- ⁵ X. 5.36.8., *de iniuriis et damno dato, c. si culpa* (Lugduni 1584, vol. V, coll. 1854): „Si culpa tua damnum datum est, vel iniuria irrogata, seu aliis irrogantibus opem forte tulisti, aut haec imperitia tua, sive negligentia evenerunt, iure super his satisfacere te oportet.”
- ⁶ „Levissima culpa non habet descriptionem in lege, sed assimilatur fortuito casui; puta si quis concederet michi librum suum, quem in archa firmissima reponerem, fenestram clauderem, omnia providerem, in tali casu, si fures eum tollerent, teneret ei levissima culpa.” GROSS, Carl (ed.): *Ignoti auctoris ordo iudicarius, pars summae legum et tractatus de praescriptione*. Innsbruck, 1871. k. n. 184. p.
- ⁷ Gl. *debet* ad Inst. 3.14 (15).3., *quibus modis contrahitur consensu obligatio, l. praeter* (Lugduni 1627, vol. V., coll. 357.): „Hic nota aliud esse dolum, ut quando est machinatio studiosa, ut ff. de dolo, l. j. § ij. Aliud latam culpam, ut non intelligere, quod omnes intelligunt, ut ff. de iuris et facti ignorantia, l. regula, § si filius, et de verborum et rerum significatione, l. latae. Aliud levem, ut desidia et negligentia, ut hic. Aliud levissimam, ut si quocumque modo potuit praevideere et non praevideit unde furtum fieri non potest sine levissima culpa, ut ff. pro so. lex cum in duobus; vel incendium nasci, licet non noceat inculpabilibus, ut ff. de of. praef. vigilum, l. nam § i.”
- ⁸ „Quaero circa legem istam, an furtum sit casus fortuitus? [...] sic distingue: aut furtum est factum a tali persona de qua verisimiliter erat confidendum, et tunc reputatur casus fortuitus [...] aut est factum furtum a persona de qua non est confidendum, et tunc non reputatur casus fortuitus, quantum esset ibi culpa levissima.” Guillelmus de Cuneo, *Comm.* in C.4.24.6., *de pignoraticia actione, l. quae* (Lugduni 1514)
- ⁹ „Iniuria autem damnum dare dicitur qui nullo iure dat damnum.” PALMIERI, Giovanni Battista (ed.): *Wernerii summa Institutionum cum glossis Martini, Bulgari, Alberici, aliorumve*. In *Bibliotheca Iuridica Medii Aevi*, I. Bononiae 1914. 149. p.
- ¹⁰ „Iniuria accipitur pro culpa sive in faciendo commissa, sive in omittendo.” PALMIERI, Giovanni Battista (ed.): *Rogerii Summa Codicis* (III. 24). In *Bibliotheca Iuridica Medii Aevi*, I/1. Bononiae, 1913. 49. p.
- ¹¹ Azo, *Summa* in C. 3.35., *de lege Aquilia*, n. 16 (Lugduni 1599, 311.).
- ¹² „Iniuria id est culpa.” Gl. *iniuria* ad D. 9.2.27.5., *ad legem Aquilianam, l. si servus, § tertio* (Lugduni 1627, vol. I., coll. 1033).
- ¹³ Azo Bononiensis jurisconsultus. <https://tinyurl.hu/a29h>.
- ¹⁴ BESTA, Enrico: *L'opera di Innerio*, vol. II. Torino, 1897. Ermanno Loescher, 94. p.
- ¹⁵ Gl. *debet* ad Inst. 3.14 (15).3., *quibus modis contrahitur consensu obligatio, l. praeter* (Lugduni 1627, vol. V., coll. 357.).
- ¹⁶ PALMIERI, Giovanni Battista (ed.): *Rogerii Summa Codicis* (III.24). In *Bibliotheca Iuridica Medii Aevi*. I/1. Bononiae, 1913. 49. p.
- ¹⁷ Gl. *in non faciendo* ad D. 45.1.91., *de verborum obligationibus, l. si servum* (Lugduni 1627, vol. III., coll. 991).
- ¹⁸ „Ex sola culpa seu negligentia tenetur quis ad satisfactionem damni etiam de iure canonico, quantum non habuit voluntatem damnificandi, et cum hec littera loquatur indistincte de culpa seu negligentia, debet intelligi de qualibet culpa, quia indefinita equipollet universali, ut no. in c. ut circa de elec. lib. vj. Infertur ergo, quod in hac actione legis Aquiliae venit levissima culpa de iure canonico sicut de iure civili, ut l. Aquilia, ff. ad legem Aquilianam (D. 9.2.44) [...] Et facit iste textus sic intellectus contra opinionem Innocentii in c. Sicut dignum, De homicidio (X. 5.12.6).” Panormitanus, *Comm.* in X. 5.36.8., *de iniuriis et damno dato, c. si culpa* (Venetis 1569, fol. 198rb).
- ¹⁹ SBRICCOLI, Mario: *L'interpretazione dello statuto*. Contributo allo studio della funzione dei giuristi nell'età comunale. Milano, 1969. 135–149. p.
- ²⁰ Gl. *si culpa* ad X. 5.36.8., *de iniuriis et damno dato, c. si culpa* (Lugduni 1584, vol. V, coll. 1854): „infantes et furiosi non tenentur, si damnum dederunt, quia iudicium animi non habent. Impubes doli capax tamen tenetur. [...] ille non tenetur de culpa, qui ad sui defensionem et incontinenti et eodem modo damnum dedit [...], et ille excusatur a culpa, qui alterius impulsu vel violentia ventorum damnum dedit.”
- ²¹ Gl. *si culpa* ad X. 5.36.8., *de iniuriis et damno dato, c. si culpa* (Lugduni 1584, vol. V, coll. 1854).
- ²² „Moderamen circa tria attenditur. Primum, ut si armis inferatur violentia, et armis repellatur. Si sine armis, simili modo repellatur. [...] Secundum, ut in continenti flagrante adhuc maleficio vio-

- lenter inuasor repellatur. [...] Tertium, ut ad defensionem, non ad ultionem seu vindictam. [...] Tu dic quod sufficit terror armorum, vel iactatio percussio-um.” Gl. *moderatione* ad C. 8.4.1., *unde vi*, l. *possidenti* (Parisiis 1581, coll. 1779.).
- ²³ „Interesse est damnum emergens et lucrum cessans.” Accursius, Gl. *impossibile est* ad C. 7.47.1., *de sententiis quae pro eo quod interest*, l. *cum* (Lugduni 1627, vol. IV. coll. 1931).
- ²⁴ <https://tinyurl.hu/SxNz>.
- ²⁵ BRÓSZ–PÓLAY 1974. 343–345. p.
- ²⁶ Gl. *damnorum* ad X. 5.36.8., *de iniuriis et damno dato, c. si culpa* (Lugduni 1584, vol. V, coll. 1854).
- ²⁷ RASI, Piero: L’actio legis Aquiliae e la responsabilità extracontrattuale nella Glossa. In Rossi, Guido (ed.): *Atti del convegno internazionale di studi accursiani*. II. Milano 1968. Giuffrè, 723–749. p.
- ²⁸ „operas autem amissas et impensas praestet. [...] Deformatitis ratio non habebitur, quia liberum corpus non recepit aestimationem. [...] Tamen si liber homo petiit, 50 aureorum fit condemnatio. Illud fit pro poena, non pro aestimatione.” Gl. *operas eius et impensas* ad X.5.36.1., *de iniuriis et damno dato, c. si rixati* (Lugduni 1584, vol. V, coll. 1851).
- ²⁹ „Sic ergo tenebitur lege Aquilia qui occidit liberum hominem, licet dominus Bulgarus dixerit contrarium.” Azo, *Summa* in C. 3.35., *de lege Aquilia*, n. 16 (Lugduni 1599, 311.).
- ³⁰ Uo.
- ³¹ Például az út közepén terelte az állatait. Vö. Gl. *curasti* ad X. 5.36.8., *de iniuriis et damno dato, c. si culpa* (Lugduni 1584, vol. V, coll. 1854): „Quia huiusmodi animalia non debent teneri in publico, ubi publicum iter est.”
- ³² Azo, *Summa* in C. 3.35., *de lege Aquilia* (Lugduni 1599, 310.).
- ³³ Gl. *tulisti* ad X. 5.36.8., *de iniuriis et damno dato, c. si culpa* (Lugduni 1584, vol. V, coll. 1854).
- ³⁴ Sinibaldus Fliscus, *Lectura* in X. 5.12.6., *de homicidio, c. sicut dignum* (Francofurti an Moenum 1570, fol. 516vb).
- ³⁵ „Culpa culpam abolet, sed non dolum.” Gl. *iniuria* ad D. 9.2.9.4., *ad legem Aquiliam*, l. *item si obstetrix*, § *sed si per lusum* (Lugduni 1627, vol. I., coll. 1022).
- ³⁶ „et qui damni causam vel occasionem dat, damni tenetur. Hoc intelligendum est de causa proxima.” Gl. *eorum* ad C. 1 qu. 1 c. 103 (Lugduni 1584, coll. 551).
- ³⁷ LANGE, Hermann: *Schadensersatz und Privatstrafe in der mittelalterlichen Rechtstheorie*. Forschungen zur neueren Privatrechtsgeschichte 2. Münster–Köln, 1955. De Gruyter.
- ³⁸ Az *interesse circa rem* és az *interesse extra rem* elhatárolásánál a kontraktuális felelősségnél kifejtett elvek érvényesültek. Ezekről összefoglalóan vö. BÓNIS Péter: Az *interesse extra rem* az új Polgári Törvénykönyv szerződésszegéssel kapcsolatos kártérítési jogában (Ptk. 6:143. §). *Jogtudományi Közlöny*, 2017. 11. sz. 493–499. p.
- ³⁹ „interesse quod extra rem est [...] in maleficiis prestetur.” FITTING, Hermann: *Die Summa Codicis des Irnerius*. Berlin, 1894. J. Guttentag Verlagsbuchhandlung, 250. p.
- ⁴⁰ „Quoddam dicitur extra rem: puta, debui tibi frumentum, et quia non dedi suo tempore, familia tua fame periit; illud damnum non consequeris, sed pretium frumenti.” Bernardus Parmensis, Gl. *damnorum* ad X. 5.36.8., *de iniuriis et damno dato, c. si culpa* (Lugduni 1584, vol. V, coll. 1854).
- ⁴¹ AZO: *Summa* in C. 7.47., *de sententiis quae pro eo quod interest*, n. 2 (Venetiis 1596, coll. 761).
- ⁴² Hostiensis, *Summa* in X.5.17., *de raptoribus rerum*, n. 6 (Venetiis 1574, coll. 1585).
- ⁴³ ROTONDI 1916. 269–270. p.
- ⁴⁴ RASI II. 1968. 723–744. p.
- ⁴⁵ „Pater vel dominus aliquid nimis atrox iubentes filiis vel servis facere, praecipiens tenetur, oboediens excusatur. Quid autem si praecipiens nullum ius imperandi habuit? Secundum Iohannem uterque tenetur.” Gl. *is damnum* ad D. 50.17.169(179), *de diversis regulis iuris*, l. *is damnum* (Coloniae Allobrogum 1612, coll. 1905.).
- ⁴⁶ „Proinde dominus, pater iubentes dare damnum, ex lege Aquilia sunt obligati. [...] Haec autem differentia est inter dominum et patrem et extraneum, quod et pater et dominus etiam non iubentes tenentur, si non prohibent, cum prohibere possunt, extraneus autem id est non-dominus, non-pater non tenentur ut civiliter conveniantur, nisi iubeant.” BECKHAUS, Fredericus: *Bulgari ad Digestorum titulum de diversis regulis iuris antiqui commentarius et Placentini ad eum additiones sive exceptiones*. Bonnae, 1856. 105. p.
- ⁴⁷ „Si patiatu dominus servum delinquere, cum prohibere non possit, non patitur criminis poenam, et hoc nisi fuerit in culpa dominus, quod prohibere non possit.” Gl. *nullum* ad D. 50.17.109., *de diversis regulis iuris*, l. *nullum crimen* (Coloniae Allobrogum 1612, coll. 1899.).
- ⁴⁸ „Si post 13 annos commisit, potest abbas a patre exigere poenam. Vel dic quod si minor 14 an. delinquat, tenetur respondere, quatenus interest illius contra quem delinquit. [...] Si quatenus poena temporalis pecuniaria ultro interesse delictum passi requiritur, subvenitur minori.” Hostiensis, *Summa* in X.5.23., *de delictis puerorum* (Venetiis 1574, coll. 1654.).
- ⁴⁹ Gl. *animalia tua* ad X. 5.36.8., *de iniuriis et damno dato, c. si culpa* (Lugduni 1584, vol. V, coll. 1854).

Domaniczky Endre

Mádl Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia hivatalnok (1956–1971)

Mádl Ferenc munkavállalóként két intézménnyel állt hosszú, több évtizedes kapcsolatban: a Magyar Tudományos Akadémiával és az Eötvös Loránd Tudományegyetemmel. Ezen belül a csúcstartó az akadémia, amelynek munkájában – különböző formákban, szervezeti egységekben és jogcímenek – több mint fél évszázadon keresztül, 1956 és 2011 között folyamatosan részt vett.

Az alábbiakban ennek az időszaknak a kezdeti szakaszát, a szervezeti kereteket és a feladatokat tekintem át vázlatos formában, elsődlegesen¹ a Magyar Tudományos Akadémia Levéltárának vonatkozó iratanyaga² alapján. Írásom szerkezetét, fejezeteit tehát elsődlegesen a levéltári források összetétele határozza meg.

1. Pályaválasztás és pályamódosítás

Mádl Ferenc saját életútjáról adott kevés interjújának egyikében úgy fogalmazott, hogy „a Tudományos Akadémián a jogtudományok referense lettem, amit köszönhettem nagynevű professzoromnak, Nizsalovszky Endre akadémikus úrnak [...]. Ő vett maga mellé [...].”³ Később azt is elmesélte, hogy Nizsalovszky az egyetem után, „1956-ban odavett maga mellé titkárnak az Akadémiára [...]. Őt kirúgták [...], én maradhattam.”⁴ A történet – inkább esemény sor – azonban összetettebb volt annál, mintsem egy interjú keretében érdekesen el lehessen mondani, így az interjúalany kénytelen volt rövidíteni, egyes epizódokat elhagyni. Mádl Ferenc ráadásul közismert szerénysége és „a rá jellemző tartózkodás”⁵ miatt – nemcsak nyilvánosan, de szűkebb körben is – lehetőség szerint próbálta elkerülni, hogy magáról beszéljen. Így történhetett, hogy a két interjú hézagait évtizedekkel később csupán a levéltári forrásoknak – és a már ezek ismeretében készített interjúknak⁶ – köszönhetően sikerült kitölteni.

Az alapkérdés az volt, hogy hogyan, mikor és milyen beosztásban került a fiatal Mádl a Magyar Tudományos Akadémiára. Arról ugyanis, hogy ott mivel foglalkozott, már jóval több információ áll rendelkezésre. A kezdetek felvázolásához azonban egészen az ELTE-n töltött egyetemi időszakhoz kell visszanyúlnunk.

Mádl Ferenc 1955. július 14-én tette le az utolsó államvizsgáját, így már csak a diplomájának átvétele maradt hátra. Akkoriban a jogászok pályaválasztása részben kötött volt, ugyanis a nappali képzés elvégzését kötelező

szakmai gyakorlat követte.⁷ Mádl Ferenc polgári jogból írta a szakdolgozatát, amelyre témavezetőjétől, Világhy Miklóstól jelest kapott.⁸ Jeles lett a polgári jogi államvizsgája is – ezt Nizsalovszky Endre előtt tette le –, és összeségében is kitűnő eredménnyel végezte el az egyetemet. A sokgyermekes földműves családból érkező Mádl káderlapján a pécsi epizód – Kocsis dékán minden ez irányú kísérlete ellenére – sem hagyott nyomot.

Akkoriban, amikor Mádl Ferenc a szakdolgozata elkészítésével foglalkozott, az Igazságügyi Minisztériumban már évek óta az igazságszolgáltatási reform előkészítésén dolgoztak. Az ezzel kapcsolatban készült jelentések egyik visszatérő fordulataként olvasható, hogy a bírósági apparátusban „a felfrissítés szükséges és elodázhatatlan”.⁹ Ezalatt a jelentés készítői a „horthysta” bírói kar egy (re nagyobb) részének fiatal, megfelelő családi háttérrel és – nem utolsósorban – ideológiai felkészültséggel rendelkező („fejlődőképes”) jogászokkal való felváltására utaltak,¹⁰ akik kellő nyitottsággal álltak az új rendszer által megfogalmazott politikai elvárásokhoz. A cserékre első sorban azért volt szükség, mert „a bíránk többsége által folytatott ítélkezési gyakorlat [...] során hol jobbról, hol balról sértik meg a Párt politikáját, túlnyomó részben [...] azért, mert képtelenek a Párt politikájának a lényegét megérteni és a gyakorlatban megvalósítani”.¹¹

Annak ellenére, hogy a bírósági fizetés akkoriban legendásan alacsony volt,¹² az egyetemen, illetve az Igazságügyi Minisztériumban joggal gondolhatták, hogy a tehetséges fiatal jogász tudását leginkább az igazságszolgáltatásban tudják majd hasznosítani.¹³ Bár a jogszabály szerint „a kijelölés során a dolgozó kívánságait lehetőség szerint figyelembe kell venni”,¹⁴ annak nincs nyoma, hogy ez Mádl esetében megtörtént volna. Igaz, annak sem, hogy kifogásolta volna¹⁵ a számára kijelölt munkahelyet az akkoriban¹⁶ újonnan megalakult Nagy-Budapest peremén fekvő kispesti járásbírószágon. A fiatal ember ugyanakkor – mint ezt az utolsó, a nyolcvanadik születésnapján készült interjújában megemlítette – tudatában volt annak, hogy a bírói karrier milyen fokú alkalmazkodással jár(hat) egyes területeken, és azt is tisztán látta, hogy az elvárt igazodásra, elvei feladására ő nem lesz képes.¹⁷

A kispesti bíróság egyébként Mádl akkori lakóhelyétől¹⁸ viszonylag könnyen megközelíthető volt (lett volna),¹⁹ ha be tudott volna járni, de erre – katonai kiképzése és családi nehézségek miatt – csak hónapokkal később került sor. A munkába állást követően készült jellemzésében a bíróság vezetője kifejezetten tehetségesnek látta a fiatal fogalmazót,²⁰ akit azonban rövidesen a város másik végébe, Újpestre vezényeltek át.²¹ Ott sem maradt azonban pár hétnél tovább, mert a kezébe került az akadémia aspirantúráról szóló pályázati felhívása, amelyet a Fővárosi Bíróság elnökének jelentkezésre buzdító levelével együtt köröztek a helyi bíróságokon.²² Ennek ismeretében válik érthetővé a miniszter Mádlnak az a mondata, miszerint „kezdettől fogva érdekelt a tudomány, hajtott a betű szenvedélye, nehezen viseltem el, ha üres papír volt előttem”.²³

Vagyis Mádl Ferenc – az előnyökkel és hátrányokkal egyaránt számot vetve – egy váratlan lehetőséget ragadott meg, amely egyébként habitusának teljesen megfelelt, a

közvetlen politikai befolyástól nagyobb távolságot biztosított, és – siker esetén – anyagilag is jobb feltételeket kínált, mint a korabeli bírósági karrier.²⁴

Mádl Ferenc az egyike volt annak a két személynek, akinek pályázatát felettese, a Fővárosi Bíróság elnöke az akadémiára továbbította. Abban az évben azonban a jogtudományon belül csak polgári eljárásjogra és nemzetközi jogra hirdettek meg aspiránsi helyeket. Mádl Ferenc pályázati anyaga nem maradt fent, de – Nizsalovszkyval való kapcsolatára is tekintettel – valószínűsíthető, hogy polgári eljárásjogi témával pályázhatott. Bár a felvételi bizottság összetétele kedvező volt számára,²⁵ Mádlt – ekkor még – nem vették fel aspirantúrára, sőt, a neve sem bukkan fel az 1956-os TMB-anyagokban.²⁶ Ennek a legvalószínűbb magyarázata az lehet, hogy nem is volt szükség a pályázat elbírálására,²⁷ mert azt *ad acta* tették,²⁸ Mádlt pedig aspirantúra helyett átvették a hivatali állományba.

Nizsalovszky, aki Mádlt már az ELTE-n tanította, a forradalom és szabadságharc előtt az állam- és jogtudományok egyik legfontosabb alakítójának számított az akadémián, annak ellenére, hogy „polgári berögződéseit” különösebben sohasem titkolta.²⁹ Az ő támogatásával³⁰ tehát Mádl akár pályázat nélkül is bekerülhetett a hazai tudományos élet szentélyébe – feltéve, ha ehhez Szabó Imre osztálytitkár³¹ támogatását is sikerül megszereznie. Szabó – aki valószínűleg Mádlt szintén az egyetemről³² ismerte – egyfelől vonalas pártkatona volt, másfelől azonban tudományos kérdésekben – ameddig ezek politikai elvárásokkal nem ütköztek³³ – értékelte és támogatta a tehetséget, és felvállalta a szakmai álláspont képviselését.³⁴ Szabó Imre a saját jogán is, de osztálytitkárként is döntési helyzetben volt, és ez utóbbi szerepkörében hatásköreit éppen 1956 elején erősítette meg egy MTA elnöki utasítás.³⁵ Mindezek ismeretében válik egyértelművé a Mádl Ferenc 1959-es önéletrajzában olvasható szakasz, amely szerint a bíróságról „a Magyar Tudományos Akadémiához az Akadémia kikérése alapján, áthelyezéssel kerültem”. Vagyis eredetileg a bírói pálya rejtelmével ismerkedő fiatalember ragadta meg a lehetőséget, hogy az akadémiára kerüljön (akár főállású, akár levelező aspiránsként), de végül – érdeklődésére felfigyelve – ott egykori tanárai, Nizsalovszky és Szabó „nyúltak utána”, és – élve a munka törvénykönyvében biztosított jogkörökkel³⁶ – főállásban³⁷ hozták őt át – kötelező szakmai gyakorlata alatt – az akadémiára. Ez a jogi forma egyébként Mádlnak is kedvező volt, ugyanis a törvény értelmében fél éven belül kérhette volna a bíróságra történő visszahelyezését.³⁸ Erre azonban nem került sor, ugyanis Mádl „jó viszonyban volt a kollégáival [...]. Nem voltak ellenségei [...]. Barátságos, segítőkész [...] és udvarias volt [...], kedvelték.”³⁹ Ráadásul nemcsak Nizsalovszky Endrével került bizalmi viszonyba, hanem a tehetséges fiatalokat általában támogató Szabó Imrével is. Így válik érthetővé a közel négy évtizeddel későbbi visszaemlékezés tömör állítása: amikor Nizsalovszkyt a forradalom és szabadságharc után „kirúgták [...] én maradhattam”.

A munkájára ugyanis szükség volt, terhelhetőségét, munkavégzésének magas színvonalát és széles körű nyelvtudását pedig rövid idő⁴⁰ alatt megismerték. Megbíz-

tak benne, ezért a saját jogán maradhatott, annak ellenére, hogy az első félévben valószínűleg mindvégig Nizsalovszky közvetlen közelében mozgott, „a titkára” volt.⁴¹

2. A hivatalnok

Mádl Ferenc 1956 és 1971 között dolgozott az MTA apparátusában. Ám miután főállásban átkerült az egyetemre, akadémiai kollégái még évekig igényt tartottak a munkájára, ezért különböző jogi formákban egyes feladatokat egészen az 1980-as évek elejéig továbbra is ellátott. Erre tekintettel talán inkább úgy kellene fogalmazni, hogy azt a 15 évet, amikor az MTA Központi Hivatalában volt a főállása, alapvetően három szakaszra lehet osztani: az 1956 májusától decemberig tartó időszak, a 1957 és 1969 közötti évek, valamint az 1970 és 1971 közötti időszak. Külön kell azonban szólni Mádl szaktitkári időszakáról (1965–1966), amelyet éppen a legnehezebb időben, a II. osztály szétválásához kapcsolódóan látott el, és amely jelentős többletmunkával és -felelősséggel járt. Végül meg kell emlékezni a szakszervezeti tevékenységéről is, amelyet társadalmi munkaként végzett.

2. 1. Nizsalovszky „titkára” (1956. május–december)

Mádl Ferenc korai személyi anyaga⁴² valószínűleg a forradalom és szabadságharc idején – az MTA korabeli személyzeti anyagaival együtt – semmisült meg.⁴³ A legkorábbi iratanyag, amelynek alapján a munkakörét és a beosztását rekonstruálni lehet, az 1950-es évek végéről származik. Ekkori adatlapján található a munkába állás pontos dátuma is: 1956. május 15. A kínzó forráshiány ellenére néhány elfekvő, rendezetlen anyagból következtetni lehet az első időszak feladataira. 1959-es önéletrajzában Mádl úgy fogalmazott, hogy „a Magyar Tudományos Akadémia apparátusában főelőadói minőségben az állam- és jogtudományok szakelőadója, valamint a Társadalmi–Történeti Tudományok Osztálya nemzetközi szakelőadója vagyok”. Ez konkrétan – az MTA elnökének utasítását figyelembe véve⁴⁴ – azt jelentette, hogy Mádl Ferenc az akadémia Hivatalába, a II., a Társadalmi és Történeti Tudományok Osztály Szaktitkarságára került áthelyezéssel. Minden akadémiai osztályhoz tartozott egy szaktitkarság, amely a struktúrán belül önálló osztályként a hivatalvezető közvetlen felügyelete alatt állt.⁴⁵ A szaktitkarság működését, a szaktitkár és a szakelőadó feladatait csak 1962-ben – a már létező gyakorlat alapján⁴⁶ – rögzítették írásban. Általánosságban azonban elmondható, hogy Mádl Ferenc elsődleges feladata „a »jogtudomány szervezése« volt. Ő foglalkozott a Jogtudományi Bizottság és a Jogtudományi Intézet ügyeivel.”⁴⁷ Miután azonban kiderült, hogy „pontos, fegyelmezett és nagy munkabírású munkatárs”,⁴⁸ más feladatokba is bevonták, de ez nagy valószínűséggel már Szabó Imre döntése alapján történt.⁴⁹

A legelső feladatok között lehet említeni az Állam- és Jogtudományi Bizottság, illetve az Állam- és Jogtudomá-

nyi Intézet működésével kapcsolatos ügyeket, amelyek meghatározásában a forradalom és szabadságharc előtt a két jogász akadémikus, a pártvéleményt megjelenítő Szabó Imre és a szakmai vonalat képviselő Nizsalovszky Endre egyaránt fontos szerepet játszott.⁵⁰ Ezekbe Mádl nyilvánvalóan először Nizsalovszky avatta be, Szabó Imre pedig ennek során ismerkedett meg közelebbről a jó káderlappal és kiváló tudományos előélettel rendelkező fiatalemberrel. Mádlt kezdettől fogva bevonhatták az aspiránsi ügyek intézésébe is,⁵¹ ami akkor teljes mértékben Nizsalovszky fennhatósága alá tartozott. Ennek keretében „Bandi bácsi” mellett ült a szóbeli meghallgatásokon mint „az osztály megbízottja” (valójában mint elnöki titkár),⁵² majd a felvételi bizottság ülésein, és vezette a jegyzőkönyveket (kézírásos jegyzetei – részben rendezetlenül – fennmaradtak az iratanyagban),⁵³ illetve intézte a hallgatói ügyeket (levelezés, felszólítások, értesítések, igazolások).

Mádl Ferenc kiváló nyelvtudása⁵⁴ vélhetően már belépésétől fogva ismert volt nem csak Nizsalovszky, de Szabó Imre előtt is. Erre tekintettel valószínűleg kezdetől fogva részt vett az osztály külkapcsolatainak intézésében,⁵⁵ bár ennek első írásos nyomai csak a forradalom és szabadságharc utáni időszakból maradtak fenn.

2. 2. Szabó Imre és Eörsi Gyula „szakmai jobbkeze” (1957–1969)

A forradalom alatt – „miközben az Akadémia elnöki tisztére Kodály Zoltánt kérték fel”⁵⁶ – Nizsalovszky az MTA főtitkáraként⁵⁷ működött. Nem a posztot kereste, elsősorban a tudományos élet pozícióinak védelme és kollégái érdekeinek képviselete érdekében vállalta el a megbízást.⁵⁸ Nyugodt és barátságos viselkedése jótékony hatással volt az apparátusra. „Nem lesz semmi bajunk” – mondogatta.⁵⁹ A retorziókat azonban – a bukást követően – minden jó szándéka ellenére sem kerülhette el. Ezek fájdalmasak voltak, hiszen az egyetemről ki-, az akadémia képviseletétől pedig eltiltották, és jó ideig a tudományos életben is csak korlátozottan lehetett jelen. Elszigeteltsége közel egy évtized múltán, a világpolitikai események nyomán kezdett csak enyhülni, és ekkor térhetett vissza a tudományos élet „második” vonalába, majd utazhatott újra külföldre. Bár Nizsalovszkyt „kirúgták”,⁶⁰ Mádl Ferencel nem szakadt meg a kapcsolata, előbb a háttérből, majd később újra nyilvánosan egyengette legkedvesebb tanítványa útját.⁶¹

Mádl Ferenc 1956 és 1969 között két helyen, a II., majd a IX. osztály szaktitkárságán dolgozott. A II. osztály eredetileg a társadalomtudományok többségének integrálására törekedett, de a tudományterületeken belül – az 1950-es évek közepétől – a jogászok erős pozíciókkal rendelkeztek. Ennek kívülről is látható jeleként osztálytitkárrá Szabó Imrét választották, akinek akadémiai pályafutása, miután fél évtizeden át birtokolta a tisztséget, később a főtitkár-helyettesi, majd az alelnöki pozícióig ívelt fel.⁶² Szabó karrierjének kedvező alakulása is közrejátszhatott abban, hogy a jogászok a II. osztályon belül továbbra is erősek maradtak, mert az egyre magasabb beosztások mellett –

intézetigazgatóként – ő továbbra is jelen volt az osztályvezetőségben. Bár az osztálytitkárság Szabó lemondása után a filozófusokhoz került, az osztálytitkár-helyettes Eörsi Gyula lett,⁶³ akit 1965-ben, a IX. osztály kiválása után⁶⁴ az új osztályvezetőségben is megválasztottak.⁶⁵ Annak ellenére tehát, hogy Mádl Ferenc közvetlen főnökei – 1965–1966 kivételével, amikor maga is szaktitkárként működött – az osztálytitkár „operatív” segítőinek számító szaktitkárok voltak,⁶⁶ Szabó Imrével és Eörsi Gyulával, akikkel a Jogtudományi Intézetben is együtt dolgozott, szintén napi kapcsolatban állt,⁶⁷ ami – kétségtelenül – erősítette apparátuson belüli pozícióját.

Széles körű nyelvismerete miatt a II. osztály külügyi referensi feladatai valószínűleg már belépése után hozzá kerültek.⁶⁸ Ennek keretében Mádl részben a külföldi intézetekkel és kutatókkal való egyszerűbb levelezést intézte (a bonyolultabb és hosszabb iratokat külön fordították), általában azonnal elkészítve az idegen nyelvű (az anyagban angol és német tervezetei találhatóak⁶⁹) vezetői választervezeteket (az osztályvezetés⁷⁰ részére), és ennek kapcsán kerülhetett hozzá az osztályvezetőség külföldi útjainak előkészítése,⁷¹ illetve az úti jelentések gyűjtése. Ez utóbbi kör egyre gyarapodott, az 1960-as években Mádl gyűjtötte az Állam- és Jogtudományi Intézet munkatársainak úti jelentéseit is. Hozzá tartozott továbbá az utazásokkal kapcsolatos kiviteli engedélyek⁷² előkészítése, az ún. különmeghívásokkal kapcsolatos ügyintézés,⁷³ az 1960-as évek közepén részt vett továbbá a külföldi pályázatok összesítésében is.⁷⁴

Ugyancsak a nyelvismerete révén vonták be az 1960-as évek közepén (adatok 1965-ből és 1966-ból állnak rendelkezésre) a II. osztály által szervezett nyelvvizsgák előkészítésébe és lebonyolításába. Mádl azért volt jó választás, mert ekkor már az angol, a német és a francia mellett oroszul is értett,⁷⁵ így a nyelvvizsgák egy részében ő elnökölt, egyúttal pedig nyelvvizsgabizottságokban az osztály képviseletét is ellátta. A nyelvvizsgákkal kapcsolatos feladatokkal még a IX. osztályon is foglalkozott, és miután a jogászok a II. osztályból kiváltak, a bölcsészeknél ezt a feladatot átvevő személy részére egy részletes leírást és mintafeladatokat hagyott hátra,⁷⁶ hogy a vizsgák szervezését megkönnyítse.

A szerkesztői és könyvkiadói feladatok iránt kifejezetten érdeklődő Szabó Imre – látva a fiatalember terhelhetőségét és képességeit – valamikor 1957 első felében⁷⁷ az *Osztályközlemények* technikai szerkesztését bízta Mádl Ferencre,⁷⁸ amely munkaigényes feladat volt, és nagy odafigyelést kívánt.⁷⁹ 1959-ben – megindulásától – pedig ő lett „technikai szerkesztője a Magyar Tudományos Akadémia idegen nyelvű jogtudományi folyóiratának, az *Acta Juridicának*” is.⁸⁰ Arról, hogy a technikai szerkesztő (szerkesztőségi titkár) feladatai az írógépek korában mennyire összetettek voltak, az Állam- és Jogtudományi Bizottság anyagában fennmaradt leírásból⁸¹ kaphatunk képet.

Szabó 1960-ban⁸³ – „kádérihiány miatt”⁸⁴ – Mádlt félállásban átvitte az Állam- és Jogtudományi Intézetbe. Itt a kutatás mellett az *Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítőjének* (későbbi nevén *Állam- és Jogtudomány*) technikai szerkesztése is az ő feladata lett,⁸⁵ amit ugyancsak

nagyon komolyan vett. Ráadásul éveken keresztül lektorálta is a lapba leadott tanulmányok egy részét – mert a kiadó a lektorok fizetésére nem rendelkezett külön kerettel. Mikor pedig más munkái mellett nem maradt ideje az adott szám összes írásának átolvasására, saját fizetéséből fizette ki a lektorokat.⁸⁶

Munkamódszerére utalt, de egyúttal személyiségének egy alapvető vonását – a közvetlenséget – is sikerült megragadnia visszaemlékezésében id. Trócsányi Lászlónak, amikor azt írta, hogy Mádl Ferenc „minden szám anyagának összeállításakor személyesen kereste fel az összes kutatót, mit kívánnak publikálni, még a kezdő kutatókat is”.⁸⁷ Azonban nemcsak szerkesztési munkákról volt szó, hanem a szerkesztőbizottsági ülések megszervezéséről is.⁸⁸

Hasonló szervezési feladatokat igényelt az Állam- és Jogtudományi Bizottság üléseinek előkészítése, amelynél a meghívó összeállítását és kiküldését Mádl Ferenc végezte, és rendszerint – a II. osztály képviselőjeként – részt is vett ezeken az üléseken.⁸⁹ Az Állam- és Jogtudományi Bizottság levelezését szintén ő intézte, néha még akkor is, ha a címzett esetleg más beosztásával összefüggésben kapott küldeményt.⁹⁰

Az évek során kiderült, hogy technikai szerkesztőként szerzett tapasztalata nemcsak a folyóirat-szerkesztés,⁹¹ hanem a könyvkiadási tervek összeállítása során is nélkülözhetetlennek bizonyult. A tervek összeállítása ugyanis részben az Akadémiai Kiadóval történő egyeztetést, részben pedig a kéziratok korrektúrájának ellenőrzését, illetve a szedési engedélyek⁹² megadását⁹³ tette szükségessé. Mádl egy részterületen nem szerzett korábban jártasságot, ez pedig az ívszámok kalkulációja és elosztása volt, de ezt – miután ez nemcsak számítási feladatot jelentett, hanem érdekérvényesítéssel is járt – kezdetben Szabó Imre intézhette.⁹⁴ Benne merülhetett fel, hogy Mádl ismeretei itt is hasznosíthatóak lennének, de ez legkorábban valamikor 1960 körül történhetett, mert 1958-ban még más kolléga munkakörébe tartozott a könyvkiadási tervek intézése.⁹⁵

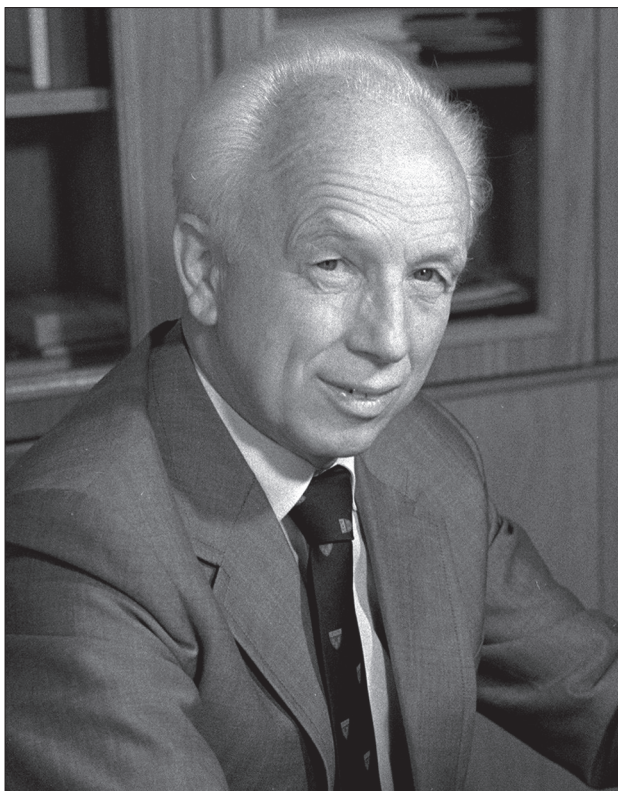
Bár a fenti feladatok közül egy idő után kétségtelenül a legutóbbi, a könyvkiadási tervek elkészítése vált a legidőigényesebbé, és ez igényelte a legtöbb egyeztetést is, kezdetben, amíg a jogászok a II. osztályhoz tartoztak, a munka oroszlánrészét a bölcsészek (azon belül is a történészek) vitték.⁹⁶ Mádl a feladattal teljes nagyságában csak 1966-ban, a jogászok és közgazdászok kiválása és a IX. osztály megalakulása után szembesült.⁹⁷ Itt azonban – a

saját maga által is egyik fő jellemvonásának tartott kompetenciájának⁹⁸ köszönhetően – a nehéz terepen is sikerei voltak. A hihetetlen gondossággal összeállított és több tárgyalási fordulóban elmagyarázott és megvédett tervek valamennyi felettesének és kollégájának elismerését kiváltották, így a feladat a hátralévő időre nála maradt.⁹⁹ Amikor pedig 1971-ben főállásban is az egyetemre távozott, a IX. osztály nem is próbálta meg a tervek készítését más személyre bízni. Előbb megbízási szerződésekkel operáltak,¹⁰⁰ majd könyvkiadási felelősként az Állam- és Jogtudományi Bizottságba választva¹⁰¹ bízták meg őt az éves, később az ötéves könyvkiadási tervek elkészítésével.

Mádl Ferenc pedig az ELTE osztályvezetőjeként, egyetemi tanáraként, sőt rektorhelyettesként¹⁰² is visszajárt a könyvkiadási terveket összeállítani és elfogadtatni (általában az Állam- és Jogtudományi Bizottságnak csak a könyvkiadási tervvel kapcsolatos napirendi pontja tárgyalásán vett részt¹⁰³). Az 1970-es évek végétől a tervezőmunkába másokat is

próbált bevonni, de e területen végzett tevékenysége egészen az 1980-as évek közepéig jelentős hatást gyakorolt az osztály könyv- és folyóirat-kiadására.¹⁰⁴

A munkakör elemzésénél végül azt is meg kell említeni, hogy Mádl Ferenc munkáját kezdetől fogva elismerés övezte a szaktitkárságon. Fejér Klára szaktitkársága idején – akinek szignója valószínűleg hatással volt Mádl jellegzetes szignójának kialakítására¹⁰⁵ – a szaktitkár helyettese Chrenkó Irén volt, aki később az Állam- és Jogtudományi Intézet gazdasági vezetője lett. 1958-ban, Fejér korai halálát¹⁰⁶ követően a Mádl Ferencel már annak belépése óta jó kapcsolatokat¹⁰⁷ ápoló Kónya Sándor lett a II. osztály szaktitkára. Ő előbb egyes ügyekben adott szabad kezet (kiadmányozási jogot) Mádlnak,¹⁰⁸ aki végül az 1960-as évek első felében¹⁰⁹ már teljes jogkörrel helyettesítette is – távollétében – a szaktitkárt. Ez azonban – az eddig előkerült adatok alapján – sohasem vált formalizált jogviszonnyá,¹¹⁰ hanem eseti jelleggel és bizalmi alapon működött egészen a IX. osztály 1965-ös megalakulásáig. Hasonló – ám egyértelműen általános helyettesi¹¹¹ – pozícióba¹¹² került Mádl Ferenc vissza 1966-ban, amikor a IX. osztályon Metzger Gyulát nevezték ki szaktitkárrá, akivel egyébként – az iratok alapján – Mádl szintén jó viszonyt¹¹³ ápolt, és Metzger is elismerően nyilatkozott Mádl teljesítményéről.¹¹⁴

Mádl Ferenc⁸²

2. 3. A Társadalomtudományi Főosztályon (1970–1971)

1970 elején az új alapszabály megalkotásával az Akadémia Hivatalát tudományági és funkcionális főosztályokba szervezték annak érdekében, hogy el lehessen választani „az országos tudományirányító, tudománykoordináló testületi tevékenységet [...] az akadémiai intézeteket irányító igazgatási jellegű tevékenységtől”.¹¹⁵ A humán tudományok tudományszervezési feladatait a Társadalomtudományi Főosztálynál vonták össze. A korábbi humán osztályok szaktitkársági alkalmazottai e főosztályra kerültek át, melynek vezetője a II. osztály eddigi szaktitkára – Mádl korábbi főnöke –, Kónya Sándor lett. Mádl Ferenc továbbra is főelőadóként dolgozott a főosztályon, de – hallgatólagosan – ő lett Kónya helyettese.¹¹⁶

A főosztályi működés annyiban jelentett új és szélesebb spektrumot a korábbi feladatokhoz képest, hogy Mádlhoz itt már nemcsak a jogtudományt,¹¹⁷ hanem általában a társadalomtudományokat érintő ügyek (is) kerültek.¹¹⁸ Ezek közül – későbbi pályafutása szempontjából – a legérdekesebbnek az akadémiai intézetek nemzetközi kapcsolatairól szóló jelentés tűnik,¹¹⁹ amelynek világos szerkezete egyértelmű hasonlóságokat mutat az ELTE Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának vezetője által néhány évvel később az egyetem külkapcsolatairól készített anyaggal.¹²⁰

Mádl Ferenc nagyjából egy évig dolgozott a főosztályon, ugyanis – egy pályázatot követően, saját kérelmére – 1971-ben főállásban átkerült az ELTE jogi karára,¹²¹ ahol egyébként másodállásban már 1969 óta tanított.¹²² Az elválás felemásra sikerült: az oktatói karrier abban a közegben az életpálya újabb, számos kihívást és új lehetőséget rejtő szakaszának számított, tehát előrelépést jelentett, amit Mádl környezete – például Eörsi Gyula – támogatt.¹²³ Másrészt viszont az akadémia Hivatala és a IX. osztály egyik legfelkészültebb, széles körű szakmai kapcsolatokkal rendelkező ügyintézőjét veszítette el viszonylag rövid idő alatt. A Mádl távozását követő fél–egy év irataim a hiánya jól érzékelhető: sem a nyelvtudását (osztályvezetőség külföldi levelezése),¹²⁴ sem a gyakorlati tapasztalatát (például szedési engedélyek megkérése) nem tudták pótolni, így előbb eseti jelleggel (például fordítások és az osztály kiutazási tervének elkészítése)¹²⁵ kérték a segítségét, majd egyes feladatokat (például a könyvkiadási tervek) hosszabb távon is rábízták.¹²⁶

2. 4. A IX. osztály első szaktitkára (1965–1966)

A IX. osztály 1965. június 25-én tartotta alakuló ülését, amelyen az egyik első kérdésként merült fel, hogy ki lesz az új osztály szaktitkára, aki az operatív működést biztosítani tudja. Az alakuló ülésen konkrét név nem hangzott el, az ülést vezető Erdey-Grúz Tibor főtitkár csak annyit jegyzett meg, hogy „több elgondolás van, és én bízom benne, hogy viszonylag rövid időn belül lehetséges lesz megfelelő szaktitkárt találni”.¹²⁸ A megfogalmazás – diplomatikusan – arra utalt, hogy erre a munkás feladatra az akadémiai vezetésnek eredetileg nem volt egyértelmű jelöltje.¹²⁹

Mádl Ferenc fél évig, 1965 októberé¹³⁰ és 1966 áprilisa között az újonnan létrehozott IX. osztály első szaktitkáraként tevékenykedett. Ez osztályvezetői besorolást – tehát az eddiginél magasabb pozíciót – jelentett, de a feladatot Mádl csak átmenetileg, az új szaktitkár megtalálásáig kapta meg, illetve vállalta el. Emiatt a beosztását mindig „mb.” kiegészítéssel adta meg („megbízott szaktitkár”), és a szaktitkári feladatokat ez idő alatt saját feladatai mellett látta el. Mádl felkérése az ügyvitel szempontjából a lehető legjobb döntésnek bizonyult, hiszen ő rendelkezett azzal a gyakorlattal, ismertséggel és rutinnal, amellyel a II. és IX. osztály ügyeinek szétválasztását, a keretek – így például a folyóirat- és könyvkiadási keretek – megosztását zökkenőmentesen le lehetett bonyolítani.

Szaktitkári feladatkörében elsősorban az adminisztratív munkája növekedett meg, hiszen azoknak az üléseknek a többségén, amelyeken a szaktitkár is részt vett, előadóként már korábban is jelen volt, és ezt megelőzően is a szaktitkár keze alá dolgozott, mint annak – hallgatólagos – helyettese.

Kérdésként merülhet fel, hogy miért nem lett akkor ő a szaktitkár, hiszen a IX. osztály megalakulása Mádl előléptetésére kiváló lehetőséget kínált. A válasz valószínűleg több tényező összhatásának eredménye; ezek közül itt kettőt érdemes megemlíteni: egyfelől az új osztályban a közgazdászok és a jogászok domináltak, a vezetőség összetétele elsősorban e

két szakterület kompromisszumainak¹³¹ fényében alakult, másfelől az új osztály megalakulásakor Mádl már tudta, hogy az MTA vezetése őt is felterjesztette az 1966-os évre szóló Ford-ösztöndíjra. Ettől függetlenül Mádl neve a szaktitkári pozíció betöltésekor egyébként valószínűleg valamilyen konstellációban felmerülhetett, de mind ő, aki – mint egyik kollégája találóan megállapította – „nem

127

szerette a sztárkultuszt”,¹³² vagyis nem szeretett előtérben lenni, mind pedig az őt ismerő döntéshozók – elsősorban Szabó Imre és Eörsi Gyula – úgy gondolhatták, hogy az operatív vezetői munka helyett (amelyre egyébként fél-éves szakitkári működése, valamint a később általa betöltött vezetői pozíciók alapján teljesen alkalmas lett volna) inkább tudományos vonalon kell felépíteni. Azt, hogy a bizalom irányában teljes volt, vezetőhelyettesi megbízásai, valamint a számára adott jutalmak¹³³ és az USA-ból való visszatérésekor adott fizetésemelés¹³⁴ jól jelképezték. Egyértelműnek tűnik, hogy Mádlból jó vezető lett volna, de a tudományos pályán még magasabbra jutott, „jogi irodalmunk egyik legkiválóbb képviselőjévé” vált – állapította meg róla, visszaigazolva felettesei egy évtizeddel korábbi döntését, doktori védésén az ülés megnyitásakor Szászy István akadémikus.¹³⁵

2. 5. Szakszervezeti munka

„Nem voltam – s ma sem vagyok – egyetlen párt tagja sem [...]” – jelentette ki frissen megválasztott köztársasági elnökként Mádl Ferenc.¹³⁶ A nyilatkozattétel időpontjában – egy szabad és független országban – ez egy szimpla értékvalasztásnak tűnhetett, ám az 1950-es években a párton kívül maradás veszélyes, családi életet, munkát és karriert egyaránt ellehetetleníteni képes döntés volt. Amikor Mádl az MTA-ra került, „a vezetők és az érdemi ügyintézők többsége [...] MDP-tag volt [...]”.¹³⁷ A forradalom után ezen a területen is enyhülés következett, már „talán csak a hivatali vezetők többsége volt párttag, [és a] pártszervezet nem törekedett arra, hogy a pártonkívüli munkatársakat »felvegye a pártba«”.¹³⁸ Valamilyen tömegszervezethez azonban tartozni kellett, még az akadémián is, ahol pedig a párttagság kérdését elég liberálisan kezelték,¹³⁹ és „nem érte hátrány a pártonkívüli munkatársakat”.¹⁴⁰ Mádl saját megfogalmazása szerint különböző szakszervezeti funkciókban végzett társadalmi munkát. 1956-ban lépett be a Közalkalmazottak Szakszervezetébe.¹⁴¹ „A Magyar Tudományos Akadémia Hivatala Szakszervezeti Bizottsága munkájában SZB-póttagként, ill. szakszervezeti bizalmi-ként veszek részt”¹⁴² – írta 1959-ben. Ahogy a szakmai munkáját, úgy a társadalmi munkát is komolyan vette, amint ez az akadémiai pártszervezet és az MTA Személyi Osztálya által az aspiránsi pályázatához készített jellemzésből kiderül.¹⁴³ 1965-ben szakszervezeti taggá választották, és már tagként – egészen a Hivatalból való 1971-es távozásáig – a munkügyi döntőbizottság elnöke lett.¹⁴⁴

Az átnézett iratanyagban Mádl szakszervezeti működéséhez egyedül a Magyar Tudományos Akadémia Hivatala és Szakszervezeti Bizottsága által 1966 közepén meghirdetett dolgozói ötletpályázat köthető. Ennek célja „olyan munkák elkészítés[e volt], amelyek a Magyar Tudományos Akadémia feladatkörébe eső tudománypolitikai, tudományszervezési, igazgatási és finanszírozási feladatok korszerű ellátása érdekében növelik a központi és szakigazgatási szervek alkotó konstruktív közreműködését, valamint hozzájárulnak a Hivatal munkájának fejlesztéséhez, racionalizálásához és hatékonyságának növeléséhez”.¹⁴⁵

Mádl a bírálóbizottság egyik tagjaként vett részt a beérkezett pályamunkák értékelésében. A bizottság a pályaművek bírálatáról jegyzőkönyvet vett fel, amelyben a következőket tartotta fontosnak kiemelni:¹⁴⁶ a) „Hasznos volt a pályázat kiírása, melyre viszonylag nagyszámú (7) munka érkezett be”; b) „Valamennyi pályamunka gondosan elkészített, sok új és megvalósítható gondolatot tartalmazó tanulmány”; c) „A bizottság véleménye szerint mindegyik pályamunka eléri azt a szintet, hogy pénzjutalomban részesülhessen.”

2. 6. Munkaidő, elismerés, szabadidő, szórakozás

A Mádl Ferenc akadémiai tevékenységének irányával való megismerkedést követően röviden szólni kell a munkakörülményekről is. Az olvasót mindenekelőtt az érdekelheti, hogy ez a sokféle feladat vajon a nap mekkora részét vette igénybe akkor, amikor a rendszer egyik kedvelt szlogenje a „nyolc óra munka, nyolc óra pihenés, nyolc óra szórakozás” volt.¹⁴⁷ Egyik időskori interjújában Mádl úgy fogalmazott, hogy „van a nap huszonnégy órája, van egy nappal, van egy éjszaka. Hát az éjszaka egy részét azal tölti, hogy tudománnyal is foglalkozik”.¹⁴⁸

Mádl András gyermekkori emlékei szerint az apja ott-hon rendszeresen késő éjszakába nyúlóan dolgozott az íróasztala mellett, és a nyaralásokon is beosztotta az idejét (ilyenkor délelőttönként írt vagy olvasott).¹⁴⁹ Az akadémiai anyagban is találhatóak elszórt utalások, amelyek megerősítik, hogy Mádl Ferenc feladatainak ellátása a törvényes munkaidőn túli erőfeszítéseket is igényelt. Elegendő itt a „rendezetlen” másodállására utalni, amely elsősorban abból a helyzetből fakadt, hogy egyik helyen sem tudták munkáját nélkülözni. A jogszabály által biztosított kutatónapjának megnyírbálása szintén a feladatok növekedését sejteti. Egy magánlevélben Mádl maga is utalt rá, hogy naponta nyolc óránál jóval többet (akár tizenöt órát is!) dolgozik.¹⁵⁰ Egyszóval: Mádl kivételes eredményei mögött kivételes teljesítmény, megfeszített, átlagon felüli munkavégzés állt. Jogosan merül fel a kérdés, hogy vajon mit találunk a másik oldalon, mi volt ennek az ellentételezése a munkáltató oldaláról?

Mádl nem volt sem párttag, sem társutas,¹⁵¹ egyedül – szenvedélyesen – a tudomány érdekelte: kutatni és tanítani akart.¹⁵² Az elismerés esetében abban állt, hogy a szocializmus alapvetően zárt rendszerében mindkét területen viszonylagos szabadsághoz jutott, a témáit kutathatta, oktathatta, írásait olvasták, megvitatták, tanácsait számos fórumon kikérték. Rendszeresen járhatott külföldre, és a szocialista jogtudomány iránt éppen érdeklődést mutató nyugati jogtudósok (is) felfigyeltek kiváló, a pártos sallangokat nélkülöző stílusban készült írásaira, klasszikus műveltségére, széles olvasottságára.

Szó szerinti karrierje csak az akadémiairól való távozása után kezdődött, de külföldi szakmai körökben – ahol a magyar párttagság nem, de az egyéni teljesítmény annál inkább számított – ekkor már ismert volt, és tekintéllyel bírt. Anyagi helyzete azonban – bár látszólag minden tevé-

kenység¹⁵³ után rendszeresen kapott valamilyen jogcímen fizetést – az akadémiai időszakban szinte csak a család fenntartását tette lehetővé, a bevételeinek jelentős részét ugyanis munkahelyi feladatainak ellátására (például a lektori díjak fizetése), illetve tudományos kutatásaira (elsősorban a kéziratok gépeltetése, másolatok készíttetése, postázás) fordította. Láthattuk, hogy felettesei, Szabó és Eörsi, illetve az egyes szaktitkárok révén többször kapott jutalmat,¹⁵⁴ fizetésemelést,¹⁵⁵ és lassan megindult a ranglétrán is (szaktitkári, illetve csoportvezetői megbízás), és – Szabó döntése alapján – a Ford-ösztöndíjat is megkaphatta. Ezzel – pártönkívülként – nagyjából megközelítette a korabeli lehetőségek maximumát.

A továbblépést erről a pontról értelemszerűen az egyetemi katedra jelentette – nemcsak Mádl, de tehetséges pályatársai számára is. Mádl azonban – a tudományos témái mellett – még két fontos dolgot vitt vissza magával az alma materbe: a szakmai (hivatalnoki) tapasztalatokat és a széles körű, a jogászai körökön messze túlnyúló kapcsolatrendszerét. Ez utóbbiak legalább olyan mértékben segítettek egyetemi karrierje (rendkívül gyors) kibontakozását, mint szerteágazó kutatási témái.

Fentieket olvasva felmerül a kérdés, hogy ilyen munkaterhelés mellett maradt-e Mádlnak egyáltalán szabadideje, és ha igen, azt hol, hogyan és mivel töltötte.

A levéltári anyagból kirajzolódó kép azt mutatja, hogy Mádl Ferenc általában július–augusztusban vette ki a szabadságát, amelyet elsősorban a Balaton partján, illetve Bándon töltött. A két kedvelt vízparti tartózkodási helye Tihany és Balatonalmádi volt, az előbbiben a Limnológiai Intézet vendégházában, az utóbbi helyen az akadémiai üdülőben tartózkodott a családjával és barátaival.¹⁵⁶ Időnként eljutott külföldre is, ezek főleg csereüdülési le-

hetőségeket jelentettek a keleti blokk országaiban (az iratanyagban Lengyelországra és NDK-ra van utalás).¹⁵⁷ Tekintettel a kutatási témájára, Mádl gyakran járt kapitalista országokban is,¹⁵⁸ de a családot ide nem szívesen engedték utána.¹⁵⁹ Később arra azonban lehetősége nyílt, hogy „félhivatalos” út keretében kisebb nyugati utazásra a családját is magával vigye.¹⁶⁰ Az összkép tehát ezen a területen is vegyes, de a vége felé a mérleg inkább pozitív. Mádl Ferenc – az MTA-hoz fűződő jogviszonyának köszönhetően – évente nagyjából két-három hetet összefüggően nyaralhatott a „magyar tenger” partján, amelynek egyébként – Veszprém megye szülötteként – kezdettől fogva szerelme se volt.¹⁶¹ Szintén az akadémiai munkának köszönhetően vehetett részt külföldi – szocialista – csereüdülésekben, illetve utazhatott – kutatási témája miatt – az átlagosnál jóval gyakrabban nyugati országokba is.¹⁶²

Végül röviden szólni kell a szórakozási lehetőségekről is. Mádl Ferenc otthonról hozta a zene iránti érdeklődését,¹⁶³ de később, családos emberként kifejezetten kedvelte a színházi előadásokat is.¹⁶⁴ Az MTA-n az akadémikusok és a munkavállalók számára rendszeresen szerveztek kulturális rendezvényeket, táncestélyeket, hangversenyeket,¹⁶⁵ illetve árultak kedvezményes színházjegyeket.¹⁶⁶ Az osztály tagjai, illetve különböző meghívott előadók időről időre tartottak tudományos előadásokat, illetve vitákat, felolvasásokat, többnyire a Tudós Klubban. Mádl Ferenc vagy a Mádl család részvételéről a levéltári anyagban nem maradtak fenn konkrét adatok, de több meghívó, illetve programterv található Mádl személyes iratai között, illetve a Tudós Klub működtetése egy időben – mb. szaktitkárként – részben hozzá is tartozott,¹⁶⁷ így valószínűleg nem elrugaskodott dolog azt feltételezni, hogy ezeket a rendezvényeket – ha ideje engedte – maga is látogatta.¹⁶⁸

DOMANICZKY, ENDRE

Ferenc Mádl, Beamter der Ungarischen Akademie der Wissenschaften

(Zusammenfassung)

Der ehemalige Präsident der Republik Ungarn (2000–2005), Ferenc Mádl (1931–2011), begann seine Karriere als Beamter an der Ungarischen Akademie der Wissenschaften im Frühjahr 1956. Sein Talent – als Jurastudent gewann er einen Fakultäts- (1953) und einen nationalen (1955) akademischen Wettbewerb – und seine Eifrigkeit ermöglichten es ihm, bald darauf seine berufliche Karriere zu beginnen. Von 1958 bis Ende der 1980er Jahre arbeitete Mádl am Institut für Staats- und Rechtswissenschaften der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. 1971 wurde er von der Akademie an die Juristische Fakultät der Eötvös-Lorand-Universität versetzt. Als Forscher begann

er, sich mit dem internationalen Privatrecht und – als einer der Ersten in Ungarn – mit dem Recht der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft zu beschäftigen. Nach 1989, als Minister in der Regierung von József Antall, übernahm Ferenc Mádl eine öffentliche Rolle, setzte aber seine Lehr- und Forschungstätigkeit als Politiker bis zu seinem Tod 2011 fort. Der vorliegende Beitrag stellt Ferenc Mádl's Tätigkeit als Beamter anhand von Archiv- und Bibliotheksquellen – hauptsächlich aus dem Archiv der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, aber auch aus anderen Archiven – vom Anfang bis 1971 dar, als Mádl auf eigenen Wunsch an die Universität versetzt wurde.

Jegyzetek

* A kutatás az MFI támogatásával készült. Itt szeretném megköszönni az MTA Levéltára munkatársainak (különösen Hay Diána levéltárvezető asszonynak és Novák Béla levéltárosnak) a források feltárásával kapcsolatos segítségét, valamint Jecs Franciskának a formázáshoz nyújtott támogatását.

- ¹ Az Akadémiai Levéltár (AL) mellett a tanulmány megírásához Budapest Főváros Levéltárának (BFL) és az ELTE Egyetemi Levéltárának (ELTE EL) anyagait is használtam.
- ² Ez alapvetően a II., illetve a IX. osztály 1950 és 1984 közötti iratanyagát jelenti. Ebben esetenként előfordulnak személyi anyagok, valamint más, egyelőre nem hozzáférhető (például az Állam- és Jogtudományi Intézet iratanyaga) fondhoz tartozó iratok. A kutatás során felmerülő kérdések azonban más dokumentumok (például elhunyt akadémikusok személyi iratai, NKO-iratok, főtítkári iratok) vizsgálatát is szükségessé tették.
- ³ MÁDL Ferenc: Legyen az oktatás stratégiai ágazat. In MÁDL Ferenc: *Az európai örökség útjain.* Budapest, 1995. Athenaeum, 158. p.
- ⁴ Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencel. *Magyar Nemzet*, 2000. (június 10.) 135. sz. 25. p.
- ⁵ *Személyzeti vélemény Mádl Ferencről*, 1984. május 17. AL 45 Személyzeti Osztály 576/6 dosszié, 3. p. Köztársasági elnökként adott egyik legelső interjújában ezt saját maga is megvallotta: „Nehéz magamról beszélni [...]” A feszültség attól is nő, ha el-túlozzák. *Népszabadság*, 2000. (augusztus 12.) 188. sz. 7. p.
- ⁶ A tanulmány elkészítéséhez elsősorban a Mádl Ferenc egykori főnökével, Kónya Sándorral készített interjút használtam fel, de Mádl Ferenc fia, Mádl András is számos adattal segítette a munkámat. Segítségüket ezúton is köszönöm.
- ⁷ A gyakorlat időtartama két év volt. A gyakorlat célja „gyakorlati szakismeretek szerzése, illetve kiegészítése” volt. Vö. a Munka Törvénykönyvről szóló 1951. évi 7. tvr., 132. §; az Mt. végrehajtásáról szóló 53/1953. (XI. 28.) MT rendelet, 219–233. §.
- ⁸ MÁDL Ferenc: *Az objektív felelősségi rendszer történeti kialakulása (Kísérlet e jogintézmény gazdasági, társadalmi eredőinek kimutatására).* Budapest, 1955. (Kézirat) 62 p., témavezető: Világhy Miklós, opponens: Asztalos László.
- ⁹ Jelentés a Politikai Bizottságnak az 1955. március 8-án – a bírósági apparátus felrészítése érdekében – hozott határozatának végrehajtásáról, 1956. május 7. In RÉVÉSZ Béla (szerk.): *Iratok az Igazságügyi Minisztérium történetéből 1944–1990.* I. kötet. Budapest, 2016. Igazságügyi Minisztérium–Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 434. p.
- ¹⁰ Ennek hátteréhez lásd például Az MDP Központi Vezetőség Adminisztratív Osztály vezetőjének tájékoztatója Rákosi Mátyásnak az igazságügyi tisztogatási javaslatokról, 1953. április.10. Uo. 368–369. p.
- ¹¹ *Jelentés a Politikai Bizottságnak az 1955. március 8-án – a bírósági apparátus felrészítése érdekében – hozott határozatának végrehajtásáról*, 1956. május 7. Uo. 436. p.
- ¹² A fizetésre – illetve a jogászok szakmai gyakorlatára – lásd például *Az 1953/54-es tanév egyetemi jogi oktatásával kapcsolatos tapasztalatok*, 1954. szeptember 3. Uo. 412–415. p.
- ¹³ Az Mt. végrehajtási rendelete is e szempontok mérlegelését írta elő, amikor úgy fogalmazott, hogy „a szakmai gyakorlatra kötelezett dolgozó beosztásánál a népgazdasági érdekeket, valamint a gyakorlatra kötelezett képességeit és szakirányú érdeklődését figyelembe kell venni.” 53/1953. (XI. 28.) MT rendelet, 221. § (2) bek.
- ¹⁴ A Munka Törvénykönyvről szóló 1951. évi 7. tvr. 132. § (1) bekezdés.
- ¹⁵ Akkoriban, még ha erre a jogszabály lehetőséget is adott, a saját vélemény vagy elvárás megfogalmazása – mint azt Mádl Ferenc egyik évfolyamtársának, a későbbi politikusnak, Torgyán József-

nek az esete is bizonyítja – nem volt szerencsés. Torgyán egyik volt professzorának támogatásával a külügybe mehetett volna, de ehhez elvárták a pártba való belépést is, amit ő megtagadott. Így szakmai gyakorlat helyett az utcára került. „Akkor kötelező elhelyezkedési rendszer volt, és mivel nem fogadtam el az egyetemi elhelyezést, még segédmunkás is nehezen lehettem.” Ifj. KORSÓS Antal [Sárközy Tamás]: Aki a semmiből kormányzó pártot csinált: Torgyán József. *Mozgó Világ*, 2004. 5. sz. <https://epa.oszk.hu/01300/01326/00051/13korsos.htm>.

- ¹⁶ A Budapest főváros területének új megállapításáról szóló 1949. évi XXVI. törvény 1950. január 1-jén lépett hatályba.
- ¹⁷ „Amikor a jogot végeztem, mindjárt tudtam, hogy egy olyan politikai rendszerben tanultam ezt a tudományt, amely nem a jogszerűség, a demokrácia és a törvényesség világa. És én ezt nem akartam gyakorlati, mondjuk, bírói pályán művelni [...]” „Útjelzők”. Mádl Ferenc a családi mesékről, a nehéz döntésekről, a sorsát rendező fogalmakról. *Magyar Nemzet*, 2011. (január 29.) 28. sz. 5. p.
- ¹⁸ Budapest, VIII. Ráday utca 14., egy „hátsó udvari IV. emeleti lakás cselédszobájában kaptunk [...] alberleti lakást”. MÁDL Ferenc: *[Mozaikok] Megtörtént történetek üzenete* (Kézirat, 2010. A család tulajdonában).
- ¹⁹ Az 1950-es években villamossal, egy átszállással (Nagyvárad tér) a Kálvin tértől egészen a pestlőrinci Béke térig lehetett utazni. Részletesen, fényképekkel és vágányrajzokkal <http://hampa.hu/trams/index.html>.
- ²⁰ *Mádl Ferenc fogalmazó jellemzése*, 1955. december 9. BFL XXV.40.1955.EL. Biz. 31.
- ²¹ *Az Igazságügyi Minisztérium értesítése Mádl Ferenc áthelyezéséről*, 1956. január 6. BFL XXV.40.1955.EL. VI.W.5/5.
- ²² A TMB felhívását lásd BFL XXV.40.1956.EL.VIII.F.15. *A Fővárosi Bíróság elnökének 1956. február 9-i körözünyvét* lásd uo. A pályázatok beadási határideje 1956. február 22. volt.
- ²³ MÁDL 1995. 158. p.
- ²⁴ A TMB felhívásához csatolt tájékoztató szerint egy levelező aspiráns ösztöndíja havi 1 180 és 1 770 forint között került megállapításra. Mádl Ferenc már bírósági titkárként (Újpesten) havi 1 100 forintos illetményben részesült. *Az Igazságügyi Minisztérium értesítése Mádl Ferenc áthelyezéséről*, 1956. január 6. BFL XXV.40.1955.EL.VI.W.5/5.
- ²⁵ Az aspiránsvétel bizottság elnöke 1956-ban Nizsalovszky Endre volt, tagjai kivétel nélkül az ELTE ÁJK oktatói: Beér János, Hajdu Gyula, Névai László, Weltner Andor. *Az állam- és jogtudományok akadémiai bizottságai*, 1956. augusztus 27. AL IX. osztály iratai 18. d. 1. dosszié, Névsorok és listák. Az ötből négyen (Beér János kivételével) Mádl tanították és/vagy vizsgáztatták is a pesti jogi karon.
- ²⁶ AL II. osztály iratai 79. d. 1–4. dosszié. TMB anyagok 1956. január–szeptember.
- ²⁷ Az 1950-es évek TMB-jegyzőkönyveiben többször előkerül (vö. például a *TMB 1956. július 6-i ülésének határozatai*. AL II. osztály iratai 79. d. 3. dosszié), hogy a jelöltek tudományos előélete vagy nagyon rövid vagy teljesen hiányzik. Bár Mádl Ferenc ekkor már két, pályadíjat nyert tudományos munkával rendelkezett, Nizsalovszky – és Szabó Imre – valószínűleg azt tanácsolhatta neki, hogy várjon még néhány évet az aspiránsi kérelem benyújtásával. A pályázatok rangsorolása később is bevett szokás maradt. Például az 1960-as évek elején a TMB határozata alapján a beérkező pályázatokat három csoportba kellett rendezni: a) akik 1962-ben „feltétlenül felveendő”; b) akik alkalmasak, de egy évet várhatnak; c) „akik még nem felelnek meg a követelményeknek”. *Mádl Ferenc tájékoztató levele a beérkezett pályázatokról*, 1962. március 5. AL II. osztály iratai 17. d., 5. dosszié.

- ²⁸ Ilyen *ad acta* ügyként került elő Mádl Ferenc iratai közül például Gál Gyula pécsi tanársegéd anyaga. Ám az irathoz készült feljegyzésből kitűnik, hogy az ügyintéző (Mádl Ferenc) az átmene-tileg pályamódosítási nehézségekkel küzdő jelölt érdekében tar-totta magánál a kérelmet. AL IX. osztály iratai 17. d., 3. dosszié, Aspiráns ügyek. Részletesen DOMANICZKY Endre: *Gál Gyula nemzetközi jogász (1926–2012) halálának tizedik évfordulóján* (Jura – megjelenés alatt).
- ²⁹ MÁDL Ferenc: Nizsalovszky Endre. Arcképvázlat születésének centenáriumán. In MÁDL Ferenc – PESCHKA Vilmos (szerk.): *Nizsalovszky Endre emlékkönyv*. Budapest, 1994. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 17. p.
- ³⁰ „Bandi bácsi jó szava” számíthatott. „Ő akkor »jött fel« korábbi [meg]túrt helyzetéből, ő ismerhette egyetemi teljesítményeimet [...]” – emlékezett vissza a pályamódosítás időszakára röviddel a halála előtt. MÁDL 2010.
- ³¹ Szabó Imre 1955 és 1960 között (főtitkárhelyettesi kinevezéséig) volt az MTA II. osztály osztálytitkára. Kónya Sándor szíves köz-lése. *Az MTA Társadalmi-Történelmi Tudományok Osztályának Közleményei*, 1961. 1–3. sz. 245. p.
- ³² Szabó Imre 1945 és 1955 között különböző beosztásokban az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott. Az ELTE jogi karán az 1948/1949. tanévtől egészen nyugdíjazásáig tanított. A Karra való meghívására lásd *A Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Közigazgatástudományi Karának ülései*, az 1948. október 7-i, október 12-i és november 17-i ülések jegyzőkönyvei, www.hungaricana.hu. Utolsó tanéve az Állam- és Jogelméleti Tanszék-en az 1982/1983. tanév volt. Vö. *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője 1982–1983*. 57. p. Életútinterjújában Szabó elmondta, hogy ő az ELTE-n Moór Gyula tanszékét kapta meg, amely ekkor „üres volt.” Többszöri kérdésre végül azt is elmesél-te, hogyan ürültek meg a tanszékek, és zajlottak az oktatócsere-k, vagyis a valóságban hogyan történt az egyetem „átvétele”. „Az akkori oktatásügyi miniszter felmondott egyetemi tanároknak, kirakott, kizecolt egyetemi tanárokat és újakat keresett. Ezek az újak rendszerint a minisztériumok kodifikációs osztályainak a vezetőiből kerültek ki. [...] Weltner Andor, Világhy Miklós, Eörsi Gyula, Beér János és jómagam is ebből a sorból kerültünk olyan helyekre, amelyek megürültek, mert felmondtak az illető tanároknak. [...] Rendszerint olyan emberek voltak ezek, akik nem jogilag kompromittáltak magukat, hanem politikailag. [...] Moór Gyula, Baranyai Jusztin, Gajzágó Ödön [helyesen László – D.E.], Szászy István.” 137. sz. interjú. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 326–327. p.
- ³³ Szabó felfogásának kettősségét legjobban a kiváló nemzetközi jogász, Szászy István esetén keresztül lehet bemutatni. Az 1938-ban megjelent monográfiája miatt nemzetközi szaktekintélynek számító, jogászcsaládból származó Szászy nyíltan kiállt az 1948 karácsonyan börtönbe hurcolt Mindszenty hercegprímás mellett (ráadásul – és valószínűleg ez volt a súlyosabb vétek, a „vörös posztó” – jó barátságban állt Szabó tanszéki elődjével, Moór Gyulával). A válaszcsepés nem azonnal érkezett, de az 1950/51. tanévben az addigi tanszékvezető egyetemi tanár már nem taníthatott az egyetemen, és az ekkor a II. osztály „erős emberének” számító Szabó tett egy félbemaradt kísérletet az akadémiáról való kizárására is. Szászy végül nem vesztette el akadémiai le-velező tagságát, de közel egy évtizedre háttérbe szorult a tudományszerző életben, az egyetemre pedig soha nem térhetett vissza. Szabó Imre egyébként tudatában volt döntései súlyának. A már nyugalomba vonulását követően a rendszerváltás hajnalán (1988–1989-ben) vele készült életútinterjúban több alkalommal is előhozta Szászy esetét, és sajnálkozott a vele történeken (az ügyben játszott saját szerepéről azonban nem beszélt). Lásd még BURIÁN László: Szászy István (1899–1976). In HAMZA Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok II.* Budapest, 2001. Professzorok Háza, 149–168. p.; DOMANICZKY Endre: Adalékok Szászy István ellehetetlenítéséhez. *Jogtörténelmi Szemle*, 2020. 3. sz. 54–55. p.; Szabó Imre életútinterjúja (VERITAS Intézet, 137. sz. interjú);
- Interjú Bánrévy Gábor professzorral. <http://cox.fw.hu/banrevy-int.htm>.
- ³⁴ Érdemes felidézni, ahogyan Peschka Vilmos akadémikus – egy-kori tanítványa és kollégája – professzora tanári hitvallására emlékezett: „Szabó Imre nemcsak a jogtudomány művelésében volt állhatatos és fáradhatatlan, hanem jogászgenerációk ok-tatásában és nevelésében is. [...] Egyetemi előadásainak sodró lendülete, impresszionáló szenvedélyessége mind arra szolgált, hogy a jogtudomány problémáit hallgatói elé tárja, s számukra tudományosan megvilágítsa. Feledhetetlen az a feltétlen odaadás és gondosság, amellyel tanítványait munkájukban segítette, a tudományos pályán elindította, útjukat egyengette és figyelem-mel kísérte. Nem hagyható említés nélkül a tanár és tanítványai kapcsolatának az a lényegi sajátossága, ami tudományos meg-győződése és elkötelezettsége rendíthetetlen szilárdságának lát-szólag ellene szól: szellemi toleranciája; elég csak futó pillantást vetni tanítványai műveire, melyek jelentősen eltérnek attól a [...] koncepciótól, amelynek keretében a jogelméleti problémák meg-oldását kereste. Egyszóval: nem epigonokat nevelt.” PESCHKA Vilmos: Szabó Imre (1912–1991). *Magyar Tudomány*, 1991. 12. sz. 1152. p.
- ³⁵ Mádl Ferenc átvétele idején a munkáltatói jogok gyakorlója az akadémia Hivatalának vezetője volt (vö. A dolgozók munka-viszonyával kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról szóló 15/1954. MTA elnöki utasítás 4. pont, *Akadémiai Közöny*, 1954. 16–17. sz. 8. p.), azonban néhány héttel az átvétel előtt jelent meg – a többek között – az osztálytitkárok létszámgazdálkodási jog-köreit megerősítő elnöki utasítás is (vö. A tudományos osztályok gazdálkodási hatáskörének kiszélesítéséről és a szakitkárságok szervezeti megerősítéséről szóló 2/1956. MTA elnöki utasítás II/1–3. pontjai, *Akadémiai Közöny*, 1956. 6. sz. 45. p.).
- ³⁶ A Munka Törvénykönyvről szóló 1951. évi 7. tvr. 133–137. §; a Munka Törvénykönyvének végrehajtásáról szóló 53/1953. (XI. 28.) MT rendelet 226. § (1) bek.
- ³⁷ Fontos megjegyezni, hogy a fiatalember jó időben jelentkezett az akadémiánál, ugyanis a Társadalmi és Történelmi Tudományok Osztályán már évek óta gyarapodott az ellátandó feladatok lis-tája. A Szabó Imre (és Eörsi Gyula) által „dominált” Állam- és Jogtudományi Főbizottság több kérdést is gyakorlati oldalról közelített meg, így merült fel a II. osztály külkapcsolatainak ki-építése, illetve a folyóirat- és könyvkiadás reformja. Ezek az öt-letek, illetve ez a szemléletmód tükröződik vissza az osztály kü-lönböző testületeinek jegyzőkönyveiből, például az 1955. január 18-i osztályvezetőségi ülés anyagai AL II. osztály iratai, 2. d., 2. dosszié; Az 1955. február 22-i osztályvezetőségi ülés anyagai. AL II. osztály iratai, 2. d., 3. dosszié; Az 1955. szeptember 2-i ak-tívaértekezlet anyagai. AL II. osztály iratai, 2. d., 7. dosszié. Ép-pen ezért valószínűnek tűnik, hogy Szabó Imrét (és Eörsi Gyulát) nem kellett gyözködni Mádl felvételéről, mert a képességei alap-ján alkalmasnak látták arra, hogy az általuk fontosnak tartott jogi tudományszerzéssel kapcsolatos feladatokat ellássa.
- ³⁸ Vö. A Munka Törvénykönyvről szóló 1951. évi 7. tvr., 137. § (5) bekezdés; a Munka Törvénykönyvének végrehajtásáról szóló 53/1953. (XI. 28.) MT rendelet, 233. §. Az Mt. egyébként a lakás biztosításának elmaradásához kötötte a visszahelyezés kérelme-zését, ami az egyetemi évek óta lakásproblémákkal küzdő Mádl esetében – ha a szükség úgy hozza – könnyen lehetett volna hi-vatkozási alap.
- ³⁹ *Interjú Kónya Sándorral*, 2021. május 10.
- ⁴⁰ Mádl átvétele (1956. május 15.) és a forradalom és szabadság-harc leverése (1956. november 4.) között szűk hat hónap telt el.
- ⁴¹ Ezt megerősíti Mádl Ferenc saját családjá számára készített fel-jegyzése is: „[...] az MTA-feladataimban mellette [Nizsalovsz-ky – D.E.] dolgozhattam végig, míg [az] 1956 okt[óberi] for[ra]dalom) után főtitkár lett”. MÁDL 2010.
- ⁴² Vélhetően a bíróságról hozott személyzeti iratokkal együtt, ugyanis a korban a személyzeti iratanyagban egy példány léte-zett, az eredeti iratok vándoroltak egyik munkahelyről a másikra.

Ennek a gyakorlatnak köszönhető egyébként, hogy Mádl eredeti pécsi egyetemi beiratkozási anyaga az ELTE Levéltárában fennmaradt, illetve ezért hiányos a későbbi akadémiai személyzeti anyaga is, mert az – a feljegyzések szerint – az ELTE-nek került átadásra (de onnét csak részben került elő).

⁴³ A forradalom és szabadságharc alatt az 1950-es években készült addigi akadémiai személyzeti anyagok nagyrészt megsemmisültek (Hay Diana szíves közlése).

⁴⁴ A Magyar Tudományos Akadémia Hivatala szervezetéről szóló 18/1954. MTA elnöki utasítás II. pont. *Akadémiai Közöny*, 1954. 20. sz. 2. p.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ KÓNYA 1994. 377–379. p.

⁴⁷ *Interjú Kónya Sándorral*, 2021. május 10.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Az 1962. évi akadémiai SZMSZ alapján „a szakítókárságon dolgozó szakelőadók [...] feladatkörét – az osztálytitkárral egyetértésben – a szakítókár állapítja meg [...]”. KÓNYA 1994. 379. p. Mádl Ferenc közvetlen főnöke szakítókárként így először Fejér Klára (1956–1958), majd Kónya Sándor (1958–1965) lett (mindketten történész végzettségűek), azonban jogi végzettsége és feladatai miatt osztályon belül már kezdetől fogva közvetlen kapcsolata lehetett Szabó Imre osztálytitkárhoz, majd Eörsi Gyula osztálytitkár-helyetteshez.

⁵⁰ Szabó ekkor a Jogtudományi Bizottság elnöke, a Jogtudományi Intézet igazgatója, a II. osztály osztálytitkára, Nizsalovszky pedig a Jogtudományi Bizottság tagja, a Jogtudományi Intézet Tudományos Tanácsának elnöke és a jogi aspiránsfelvételi bizottság elnöke volt.

⁵¹ Erre enged következtetni az iratanyagban található legkorábbi – 1956. június 19-én kelt – dokumentum, amelyen Mádl Ferenc neve ügyintézőként szerepel, és amelynek témája egy aspiráns ügyében a *TMB-hez írt feljegyzés* volt. AL II. osztály iratai 79. d. 3. dosszié.

Hasonlóan korai – dátum nélküli, de valószínűleg 1956. júliusi – a *Bihari Ottó pécsi jogi karra történő kinevezéséhez szükséges akadémiai vélemény összefoglalója*, amelyben Mádl Beér János, Kovács István és Pap Tibor véleményét összegezte. AL II. osztály iratai 67. d. 8. dosszié. Egyetemi tanszéki pályázatok 1956. Az átvizsgált iratanyag alapján az első jelentősebb ügy, amelynek intézésébe több alkalommal is bekapcsolódott, *Eörsi Gyula doktori védésének előkészítése* volt. AL 200 TMB 865/1. d., Eörsi Gyula jogtudományi doktori védésének iratai. Az eljárás alapjául szolgáló értekezést (Tervszerződések) az Állam- és Jogtudományi Intézet lapjában Mádl ismertette. *Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője* 1958. 315–325. p.

⁵² Nizsalovszky titkárként volt jelen a forradalom és szabadságharc előtt egy hónappal Gál Gyula pécsi egyetemi tanársegéd meghallgatásán is, akinek tudományos pályafutását Kocsis Mihály dékán – Mádléhoz és Benedekéhez hasonlóan – megpróbálta megghiúsítani. [Erről bővebben lásd DOMANICZKY Endre: *Gál Gyula (1926–2012) nemzetközi jogász halálának tizedik évfordulóján* (Jura – megjelenés alatt)]. Gál teljes iratanyaga Mádl aktái között maradt fenn, aki Gálról és munkáiról később is nagy tisztelettel emlékezett meg (lásd a Gál *Világúrrag* című könyvéről szóló recenziót: Állam- és Jogtudomány 1965. 4. sz. 601–605. p.; *Acta Juridica*, 1966. 179–184. p.

⁵³ Többségüket lásd AL IX. osztály iratai 16. d. 2–4. és 6. dosszié; 17. d. 4–5. dosszié.

⁵⁴ Az 1950-es évek végén, aspiránsi pályázatához kapcsolódóan Mádl Ferenc úgy nyilatkozott, hogy aktív német és passzív angol nyelvtudással rendelkezik, de mindkét nyelvből még hallgatóként az egyetemen felsőfokú nyelvvizsgát szerzett. Azt is elmondta, hogy nyelvtudását munkája során rendszeresen használja. *Mádl Ferenc kandidátusi anyaga, felvételi kérelem aspirantúrára*, 1959. november 24. AL 200. TMB 699/429. Ebben az anyagban nem esett szó a francia nyelvtudásról, amiről viszont egy interjúban később azt mondta, hogy már gyerekkorában ér-

deklődött e nyelv iránt (*Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel* 25. p.). Szinte biztos, hogy a középiskolában vagy az egyetemen foglalkozott ezzel a nyelvvel is, ugyanis szakdolgozatának irodalomjegyzékében a külföldi munkák között csak német és francia művek szerepelnek. (A szakdolgozat lelőhelye: ELTE ÁJK Könyvtára. Köszönöm Sonnevend Pál dékán úrnak a dolgot beszerzéséhez nyújtott segítségét). Francia nyelvet tanult az aspirantúra alatt is, és az 1960-as évek elejére aktív nyelvtudással kellett rendelkeznie, mert a franciaországi képzés előadásai (az anyagban a hágai nemzetközi jogakadémia 1960-as felvételi csomagja maradt fenn, de a korabeli strasbourgi képzés is hasonló lehetett (AL 9. doboz, A hágai jogi akadémiaán való részvétel, 1960 dosszié), és vizsgái részben angolul, részben franciául zajlottak (Mádl Ferenc az 1960-as évek elejétől tanított is az intézményben, és bár az óráit angolul tartotta, francia nyelvtudására ekkor is szüksége volt). A francia középfokú nyelvvizsgát 1966 júniusában az ELTE Lektorátusán tette le. Ezzel kapcsolatos feljegyzésében megemlítette, hogy az akadémiai munkája során mindhárom nyelvet rendszeresen használta. *1966. július 21-i feljegyzés*. AL IX. osztály iratai 10. d., 4. dosszié. 1969-ben pedig úgy nyilatkozott, hogy oroszországi látogatásai során a partnerekkel elsősorban francia vagy angol nyelven tárgyalt. *1969. február 3-i feljegyzés*. AL IX. osztály iratai 22. d., 1. dosszié. Mádl Ferenc folyékony angol és német nyelvtudásáról számos egykori kollégája, barátja és tanítványa megemlékezett. Ezekhez képest későbbi pályafutása során a franciát ritkán használhatta, viszont továbbra is jól beszélhette. Ezt támasztja alá a Köztársasági Elnöki Hivatal egykori sajtófőnökének, Schillinger Erzsébetnek a visszaemlékezése, aki szerint a 2001. évi franciaországi látogatásán Mádl Ferenc franciául beszélgetett Jacques Chirac elnökkel a tiszteletére adott díszvacsorán. *Interjú Schillinger Erzsébettel*, 2021. június 28. Hasonlóan nyilatkozott volt külpolitikai tanácsadója, Breuer Klára is: „Ő azt mondta [a kollégáinak], hogy neki rossz a franciája, de erre mondtuk, hogy szerettünk volna mi is ennyire rosszul beszélni franciául.” *Interjú Breuer Klárával*, 2021. május 26.

⁵⁵ Már 1955-ben elérendő célként rögzítette az osztályvezetőség, hogy „jól megindult és kialakulóban lévő nemzetközi kapcsolatainkat állandó tervszerű tájékoztatással, közös munkák készítésével, esetleg közös megvitatásával, kölcsönös publikációk kiadásával kívánatos elmélyíteni”. *Az osztály 1955. I. félévi munkaterve, melléklet*. AL II. osztály iratai 2. d., 2. dosszié. Ebbe a törekvésbe jól beleillett egy nyelveket beszélő, a külföldi utak és levelezések adminisztrációjára képes munkatárs felvétele.

⁵⁶ MÁDL–PESCHKA 1984. 17. p.

⁵⁷ Általában (Mádl Ferenc is) főtitkárként hivatkoznak rá, de pontos titulusa az MTA Nemzeti Bizottságának titkára volt, ahogy ez a személyi anyagából is kiderül. *Nizsalovszky Endre ny. egyetemi tanár; az MTA rendes tagjának életrajza*, 1962. október 25. AL 45. Személyzeti Osztály 142. d. 3. p.

⁵⁸ Uo. Az eseményekről részletesen beszámolt személyi anyagában fennmaradt 1962. évi önéletrajzában.

⁵⁹ *Interjú Kónya Sándorral*, 2021. május 10.

⁶⁰ A Nizsalovszkyt sújtó akadémiai retorziók „átfutási” (ügyintézési) ideje viszonylag hosszúra nyúlt, az MTA elnöke és főtitkára csak 1957. december 2-án „közölte vele, hogy »az ellenforradalmi események idején tanúsított magatartása miatt méltatlan akadémiai tisztségekre, és az Akadémia [...] képviseletére.«” MÁDL–PESCHKA 1984. 17. p. Ugyanakkor a teljes képhez az is hozzátartozik, hogy az Akadémia Elnöksége 1957 februárjában elfogadott határozatában „megbecsülését fejez[te] ki Nizsalovszky Endre akadémikusnak a Nemzeti Bizottság titkári funkciójában végzett munkájáért”. *Az MTA Elnökség határozata 1957. február 6-i ülés jegyzőkönyve*. Elnökségi döntések, 1957. február–december, 4. p. A közel egy évvel később – egyértelműen fel-sőbb elvárásnak megfelelően hozott – büntető határozatot ennek az elnökségi döntésnek az ismeretében kell értelmezni, amely így már egyáltalán nem végleges döntésként, hanem „szüksé-

ges rosszként” tűnik fel, és amely „mindössze” két évre tiltotta el Nizsalovszkyt az akadémiai tisztségek viselésétől. 1957. december 2-án kelt határozat. AL Főtitkár 29. d., 5. dosszié. Az MTA Elnökségének az 1956. évi ellenforradalmi eseményekkel kapcsolatos személyi ügyekben hozott határozatai 1957. Köszönöm Hay Diana levéltárvezető asszonynak, hogy felhívta a figyelmemet erre a forrásra.

⁶¹ Nizsalovszky Endre kétirányú – tudományos és magánéleti – támogatását Mádl Ferenc a vele készült interjúban többször is megemlíttette: „Neki nagyon sokat köszönhetek, mert az ő neve világszerte megnyitotta előttem a kapukat. És nem csak szakmai karrieremet egyengette. Felajánlotta, hogy költözzem a házába albérlőnek. Később odavihettem Pécsen élő feleségemet is [...]” *Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel*, 25. p. Mádl András úgy emlékezett, hogy szülei még 1956 őszén, „a forradalom után nem sokkal költöztek be” a Nizsalovszky családkhoz, ahol egészen 1960-ig laktak, majd ezt követően 1976-ig a Nizsalovszky-lakásból leválasztott garzonban. A hallgatók albérlőként való befogadása a korban nem számított ritkaságnak, például Weiss Emília is említést tett egy Debrecenből az ELTE-re átvett diákról, akit Beck Salamon professzor szállásolt el saját magánál *Tudósportrék*. Weiss Emília. Az interjút készítette: VÉKÁS Lajos. www.youtube.com/watch?v=OI-TVUQqM7c. „Bandi bácsi” sokoldalú tudományos kapcsolatai minden bizonynyal segítették Mádl Ferencet nyugat-európai tanulmányútjainak megtervezése során, a nyugat-európai integráció jogi vonatkozásainak vizsgálatára és ennek kulcsterületeire – tehát Mádl Ferenc talán legfontosabb tudományos témájára – pedig szintén Nizsalovszky hívta fel tanítványa figyelmét. Vö. MÁDL Ferenc: *Az Európai Gazdasági Közösség és Magyarország. Jogtudományi Közlöny*, 1988. 6. sz. 449. p. Mádl András azt is elmesélte, hogy édesapja szinte minden szakmai kérdést megbeszélte Nizsalovszkyval, külföldi útjairól visszatérve is neki számolt be először (Mádl András szíves közlése).

⁶² Szabó Imre 1955 és 1960 között az MTA II. osztály osztálytitkáráként, 1960 és 1970 között az MTA (nemzetközi kapcsolatokért felelős) főtitkárhelyetteseként, 1970 és 1976 között az MTA (nemzetközi kapcsolatokért felelős) alelnökéként tevékenykedett. 1955 és 1981 között pedig ő volt az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének igazgatója is.

⁶³ Szabó Imre és Eörsi Gyula már az 1956-os forradalom előtt is összeszokott párosként dolgoztak. Munkakapcsolatuk az Igazságügyi Minisztériumban kezdődött, ugyanis Eörsi (a korábbi washingtoni magyar konzul) 1952-ben az akkor Szabó Imre által vezetett Törvény-előkészítési Főosztályra került beosztottként. Szabó innét 1956 elején az Állam- és Jogtudományi Intézet élére távozott, ahová a főosztály vezetését tőle átvevő Eörsi 1957-ben kinevezte. Az Akadémián az 1956-ban általuk (elnök: Szabó Imre, titkár: Eörsi Gyula) vezetett Állam- és Jogtudományi Bizottságnak döntő szava volt a jogtudományi kérdésekben. Végül – különböző tanszékek kötelekeiben – tanártársak voltak az ELTE-n. E hosszú, több szálon összefonódó kapcsolat miatt – bár Szabó Imre elsősége megkérdőjelezhetetlen – az akadémián felmerülő jogtudományi ügyekben az 1950-es és 1960-as években akár Szabó-Eörsi „tandemről” is beszélhetünk.

⁶⁴ Lásd bővebben az MTA Elnökségének 7/1965. és 8/1965. határozatait. *Akadémia Közlöny*, 1965. 8. sz. 72–74. p.

⁶⁵ Krónika. Az osztály életéből. *Az MTA Gazdaság- és Jogtudományi Osztályának Közleményei 1*, 1966. 1–2. sz. 168. p. Eörsi 1973 tavaszáig volt osztályelnök-helyettes, utána 1973 és 1979 között ő lett a IX. osztály osztályelnöke. *Emlékeztető az 1973. május 24-i osztályülésről*. AL IX. osztály iratai 67. d. Az 1973. április 25-i osztályülés anyagai. *Emlékeztető az 1979. május 11-i osztályülésről*. AL IX. osztály iratai 88. d., 5. dosszié.

⁶⁶ „A szaktitkárság adminisztratív vezetője – az osztálytitkár javaslata alapján – az Akadémia elnökétől kinevezett szaktitkár. A szaktitkár közvetlenül az osztálytitkár felügyelete, irányítása

és ellenőrzése alatt áll.” Magyar Tudományos Akadémia SZMSZ 1962. 41. § (2) bekezdés, KÓNYA 1994. 379. p.

⁶⁷ Egyik főnöke, Kónya Sándor szaktitkár visszaemlékezése szerint „félállásban volt [a Jogtudományi Intézetben – D.E.], ezért viszonylag kevesebb időt töltött a hivatalban”. *Interjú Kónya Sándorral*, 2021. május 10.

⁶⁸ Ezt a feltételezést Mádl Ferenc élete alkonyán papírra vetett visszaemlékezése is alátámasztja, amely szerint „az MTA-n pályázat után, felvettek, úgy emlékszem, főelőadói besorolással, az állam- és jogtudományok és a történelmi-filozófiai tudományok külügyi kapcsolatainak [...]” intézésére. MÁDL 2010.

⁶⁹ Lásd például *Bónis György angolai meghívásának engedélyezése*, 1971. január 21. AL IX. osztály iratai 59 d., Iktatott ügyiratok 100.000–100.100 dosszié.

⁷⁰ Elsősorban az osztálytitkár, osztálytitkár-helyettes és szaktitkár. Lásd például AL IX. osztály iratai 58 d., Iktatott ügyiratok 100.177–100.276 dosszié.

⁷¹ A külföldi utaknál az érdemi szervezőmunkát a Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya végezte. Vö. MTA SZMSZ (1962) 37. § (1)–(2) bekezdés. KÓNYA 1994. 375. p.

⁷² Az MTA-n belül a külföldi utazásokra kivinni tervezett könyvek és kéziratok listáját utazás előtt az osztályon be kellett mutatni és engedélyeztetni kellett. Az engedélyt az MTA Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya állította ki, de az engedély kiállítása a tudományos osztály által készített javaslattal indult. Az egyik, Mádl Ferenc számára a strasbourg-i Összehasonlító Jogi Akadémián tartandó előadásaihoz szükséges anyagokra vonatkozó kiviteli engedélyhez kiállított *feljegyzést* lásd AL IX. osztály iratai 9. d., 4. dosszié. A feljegyzés szövege: „Mádl Ferenc folyó hó 25-én előadások tartása végett Strassbourgba (*sic!*) utazik. Magával kívánja vinni a 3 példányban mellékelte, listában szereplő anyagokat. A kérdéses anyagok sem államtitkok, sem hivatali titkok nem tartalmaznak.” Hegedüs András kiviteli engedélyét pedig Mádl mint szaktitkár-helyettes írta alá. 1966. április 25. AL IX. osztály iratai 10. d., 4. dosszié.

⁷³ Különmeghívás alatt az adott tudományterület által kiemelten kezelt külföldi vendégek látogatását értették. Így például az utolsó, II. osztály keretében töltött évre (1965) a jogászok két külföldi tudós, Buch professzor (Brüsszel) és L. A. Lunc professzor (Moszkva) meghívását javasolták a II. osztály vezetésének, 1964. december 21. AL IX. osztály iratai 9. d., 2. dosszié. A különmeghívásokkal kapcsolatos korábbi iratokat Mádl átadta a II. osztály szaktitkárának, 1965. november 19. AL IX. osztály iratai 9. d., 2. dosszié.

⁷⁴ Bővebben lásd AL IX. osztály iratai 10. d., 2–3. dosszié.

⁷⁵ Amikor Mádl az Akadémiára került, az orosz nyelv tanulását már több éve próbálták hivatalból előmozdítani mind a kutatók, mind az aspiránsok között. Ez utóbbiak körében az „orosz nyelv oktatásának célja, hogy az aspiráns képes legyen a munkájával kapcsolatos szovjet tudományos szakirodalmat szótár segítségével eredetiben tanulmányozni, lefordítani és gyakorlati munkájában felhasználni.” Az aspiránsok idegen nyelvoktatásának szabályozásáról szóló 85.511/1954. (II. 21.) OM utasítás. *Akadémiai Közlöny*, 1954. 8. sz. 7. p. Mádl Ferenc 1959 őszén kezdte meg az aspirantúrát, éppen akkor, amikor a képzés szabályait több tekintetben is jelentősen módosították. Az orosz nyelv tanulása elsődleges feladattá vált, azonban más nyelvek magas szintű ismeretével a nyelvi vizsgák (így az orosz tanuló) kiváltható volt. Vö. Az MTA elnöke, a művelődésügyi, az egészségügyi és a földművelésügyi miniszter 9/1959. MTA együttes utasítása az aspiránsképzés szabályozásáról, 9. § (3) bek. c) pont, valamint (4) bek. c) pont. Bár Mádlnak (1955-ben szerzett) angol és német felsőfokú nyelvvizsgájára tekintettel a nyelvi vizsgát elengedték, ő a francia mellett oroszul is tanult ezekben az években. Míg azonban a francia nyelvet rendszeresen használta, orosz nyelvtudása – saját bevallása szerint – „viszonylag gyenge” maradt (1969. február 3-i feljegyzés. AL IX. osztály iratai 22. d., 1. dosszié), amit azonban nem önmagában, hanem az általa beszélt há-

- rom másik nyelvhez képest kell értelmezni. Ez azt jelenti, hogy a hétköznapi társalgáson túlmenően az orosz elsősorban tudományos cikkek olvasására és fordítására használta. Vö. Mádl Ferenc 1973-as akadémiai törzslapja. *Mádl Ferenc személyi iratai*, AL 45 Személyzeti Osztály 576/6. dosszié.
- ⁷⁶ A teljes anyag két helyen található: Intézeti kutatók nyelvvizsga ügyeinek, iratainak átadása. *Feljegyzés a II. osztály részére*, 1965. november 15. AL IX. osztály iratai 87. d., 1. dosszié; Intézeti kutatók nyelvvizsga ügyeinek, iratainak átadása. *Feljegyzés a II. osztály részére*, 1965. november 15. AL IX. osztály iratai 10. d., 6. dosszié.
- ⁷⁷ Az *Osztályközlemények* első, Mádl által szerkesztett számának kézirata 1957. február 28-án nyerte el végleges formáját. A szám terjedelméből következően Szabó valószínűleg 1957. január elején jelölhette ki Mádlt technikai szerkesztőnek.
- ⁷⁸ Az első általa szerkesztett lapszám az 1957 második felében (valószínűleg késő ősszel) megjelent VIII/2. szám volt. Érdemes megjegyezni, hogy Szabó Imre az akadémiai munkához kapcsolódó folyóiratok szerkesztésében elsősorban két emberre: Pap Tiborra, a pécsi jogi kar későbbi egyetemi tanárára és Mádl Ferencre támaszkodott. Az *Osztályközlemények* szerkesztését Mádl Paptól vette át, aki viszont továbbra is – egészen 1976-ban bekövetkezett haláláig – felelt (különböző beosztásokban) a *Jogtudományi Közönyért* (lásd még PAP Tibor (1921–1976). *Jogtudományi Közöny*, 1976. 3. sz. 109. p.; KECSKÉS László: A polgári jog oktatása és kutatása a Pécsi Jogi Karon. In ÁDÁM Antal (szerk.): *A Pécsi Jogi Kar 90 éve*. Pécs, 2013. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 210–212. p.; DUDÁS Attiláné Korinek Beáta Zsófia: „Felejtethetetlenül Pap Tibori”. In KAJTÁR István (szerk.): *Pécsi jogászprofesszorok emlékezete, 1923–2008*. Pécs, 2008. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 71–80. p.
- ⁷⁹ *A II. Oszt. szervezete és összetétele*, 1958. AL II. osztály iratai 68. d., 1. dosszié.
- ⁸⁰ *Mádl Ferenc önéletrajza*, 1959. július 22. Uo. 2. dosszié.
- ⁸¹ A technikai szerkesztő alkalmazásának előfeltétele volt, hogy „szerkesztési gyakorlattal és nyelvismerettel” rendelkezzen. „A technikai szerkesztő ebben a minőségében a Kiadó megbízottja, és ellátja a technikai szerkesztéssel járó feladatokat (a kéziratok sajtó alá rendezése, fordításra kiadás, a fordítás imprimatúrája [nyomtatási engedély megadása – D.E.], a korrektúra-folyamatok megszervezése, a kiadással kapcsolatos egyéb technikai feladatok elvégzése, stb.) [...] A fordítást és korrektúrát a technikai szerkesztő a Kiadóval együttműködve szervezi meg; mind az idegen nyelvű szöveg kéziratát, mind pedig a korrektúrákat a szerzőknek javítás és imprimatúra végett megküldi.” *Határozati javaslat az Acta Juridica megindítására és szerkesztésére*. Az Állam- és Jogtudományi Bizottság 1958. november 20-i ülésének jegyzőkönyvi mellékletei. AL II. osztály iratai 169. d. 6/1. dosszié.
- ⁸² Mádl Ferenc, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar. <https://tinyurl.hu/XvS6>.
- ⁸³ Mádl Ferenc *de jure* 1960-tól, *de facto* 1958-tól dolgozott mint technikai szerkesztő az Állam- és Jogtudományi Intézetnek. Lásd *Mádl Ferenc személyzeti jellemzése*. Mádl Ferenc személyi iratai, 1984. május 17. AL 45 Személyzeti Osztály 576/6. dosszié; *Kimutatás a másodállásban dolgozókról*. *Mádl Ferenc*, 1961. április 20. AL II. osztály iratai 69. d., 1. dosszié. Az *Acta Juridica* főszerkesztője ekkor Eörsi Gyula volt. A folyóirat megindításáról és az ezzel kapcsolatos személyi kérdésekről – így Mádl kijelöléséről is – az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság az 1958. november 20-i ülésén döntött. AL II. osztály iratai 169. d. 6/1. dosszié. A folyóirat alapítását azonban már a 1958. szeptember 20-i ülésen is tárgyalták.
- ⁸⁴ *Kimutatás a másodállásban dolgozókról*. *Mádl Ferenc*, 1961. április 20. AL II. osztály iratai 69. d., 1. dosszié.
- ⁸⁵ Arra, hogy Mádl pontosan mikor lett az *Értesítő* technikai szerkesztője, adat eddig nem került elő, de kézenfekvőnek látszik, hogy az intézetbe kerülése után ez lett az egyik első feladata. Ezt az értelmezést alátámasztaná, hogy az 1957-ben megindult *Értesítő* első évfolyamának második számában (1958) egy ismeretése (EÖRSI Gyula: Tervszerződések. Recenzió. *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, 1958. 2. sz. 315–325. p., a második évfolyamban (1959) pedig már egy tanulmánya is megjelent (MÁDL Ferenc: Az objektív felelősség történetéhez. *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, 1959. 1–2. sz. 101–146. p.). Mádl neve először egyébként csak az 1971. 3. számban jelent meg az impresszumban (mint szerkesztő), tehát több mint egy évtizedig anonim dolgozott az egyes lapszámokon (ugyanis Szabó Imre ragaszkodott azon elv érvényesítéséhez, hogy nyomtatásban csak a kiadványért felelős személy neve jelenjen meg. Ezt később Az akadémiai könyv- és folyóiratkiadásról szóló 10/1964. (AK 12.) MTA elnöki utasítás (134. p.) normatív formában is előírta).
- ⁸⁶ Eörsi Gyula levele az Akadémiai Kiadó igazgatójának, Bernát Györgynek, 1968. január 24. AL IX. osztály iratai, 19. d., 1. dosszié.
- ⁸⁷ Id. TRÓCSÁNYI László: *Jogászi pályafutásom*. Budapest, 1995. Nagy és Trócsányi, 79. p. Az emlék valószínűleg az 1970-es évekből származik, amikor Mádl már a folyóirat szerkesztője volt.
- ⁸⁸ Lásd például az *Acta Juridica* 1959. október 2-i szerkesztőbizottsági ülésének meghívója. AL II. osztály iratai 169. d. 3. dosszié.
- ⁸⁹ Lásd például az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság 1959. október 2-i ülésének meghívója, valamint az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság 1959. február 28-i ülésének jegyzőkönyve. AL II. osztály iratai 169. d. 3. dosszié; az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság 1958. szeptember 20-i és 1958. november 20-i ülésének jegyzőkönyvei. AL II. osztály iratai 169. d. 6/1. dosszié.
- ⁹⁰ Ilyen esetként említhető, amikor özv. Marton Gézáne Szabó Imréhez mint az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatójához fordult egy kérelemmel, azonban a választ a címzett mint a II. osztály osztálytitkára (Mádl Ferenc útján) adta meg. AL II. osztály iratai 169. d. 6/1. dosszié. A hatáskörök megvonása ezen a területen azért okozott némi nehézséget, mert a csúcsvezetők egyszerre több testület vagy szerv vezetésében is jelen voltak. Erre – a hatalomkoncentrációra – utaltam a címben a két legfontosabb név (Szabó és Eörsi) megadásával.
- ⁹¹ A hatvanas évek végére Mádl Ferenc saját hatáskörben (nyilvánvalóan Szabóval és Eörsivel előzetesen egyeztetve) intézte a lapszámok időzítését és a terjesztési engedélyek megadását is, tehát az összes, folyóiratkiadással kapcsolatos adminisztratív teendőt (például lapszámok ütemezése (*Állam- és Jogtudomány*, valamint *Gazdaság és Jogtudomány*, 1969. december 1. és *Acta Juridica*, 1969. december 1.); terjesztési engedély megadása, 1969. szeptember 19. AL IX. osztály iratai 48. d. 3. dosszié. *Szerkesztőségi kondoleálás*, 1968. július 31. AL IX. osztály iratai 37. d. 4. dosszié.
- ⁹² Egy késői, már nem Mádl Ferenc időszakához tartozó példaként lásd Mádl Ferenc saját, a Közös Piac jogáról szóló könyve szedési engedélyének megkérésére vonatkozó feljegyzést, 1974. március 18. AL IX. osztály iratai, 68. d. Ebből kiderül, hogy a szedési engedély kiállítása a megjelenés előtti utolsó lépcsőfok volt, a kérelemhez mellékelni kellett a lektori és a szerkesztői jelentéseket, a szerzői nyilatkozatot és a Kiadói Főigazgatóság engedélyezési lapját. Hasonlóan BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség Magyarországon* című könyve szedési engedélye, 1971. március 24. AL IX. osztály iratai 58. d., Iktatott ügyiratok 1971. év 100.177–100.216 dosszié. Mádl időszakából: BOKOR-SZEGŐ, Hanna: *The New States and the International Law* című könyve szedési engedélyének (d.n.) leelőhelye: AL IX. osztály iratai 28. d., 1. dosszié; AL IX. osztály iratai 26. d., 1969. október 1? (olvashatatlan).
- ⁹³ Az engedélyt az osztálytitkár adta meg, a kérelmet a szaktitkár (vagy megbízásából az illetékes előadó) készítette elő (ez a jogi témájú könyvek esetében 1969-ig legtöbbször Mádl Ferenc volt).

- ⁹⁴ Szabó frissen megválasztott osztálytitkárként markáns véleményt formált a II. osztály könyvkiadási gyakorlatáról, és a jövőre nézve szoros együttműködésről állapodott meg az Akadémiai Kiadó vezetőjével. Ennek részét képezte a technikai szerkesztés reformja, valamint az egyes munkafolyamatok rögzítése. Szabó többek között a minőség javítását tűzte ki célul. Mindezek alapján talán nem túlzás azt állítani, hogy az évek alatt ezen a területen folytatott kísérletei során Szabó végül Mádl Ferencben találta meg az ideális embert erre az összetett feladatra (Szabó elképzeléseire lásd az MTA Elnöksége számára készített könyvkiadási beszámoló az 1955. évről. *Az 1955. szeptember 13-i osztályvezetőségi ülés anyagai*. AL II. Oszt. iratai 2. d., 7. dosszié.
- ⁹⁵ *II. Oszt. szervezete és összetétele*, 1958. AL II. Oszt. iratai 68. d., 1. dosszié.
- ⁹⁶ Vö. *Az MTA Elnöksége számára készített könyvkiadási beszámoló az 1955. évről*. Az 1955. szeptember 13-i osztályvezetőségi ülés anyagai. AL II. Oszt. iratai 2. d., 7. dosszié.
- ⁹⁷ A munka nagyságát jól érzékelteti Szabó Imre leköszönő osztálytitkárnak az egységes II. osztály utolsó osztálybeszámolójában tett egyik megjegyzése: „az Osztály munkájának jelentős részét képezi a könyv- és folyóiratkiadási tevékenység irányítása és ellenőrzése”. Az 1965. évi beszámoló II. melléklet 2. pontja. AL II. Oszt. iratai 7. d., 2. dosszié, 6. p.
- ⁹⁸ „Már gyermekkoromban is a kompromisszumokat kerestem, igyekeztem feloldani a nagycsaládon belüli konfliktusokat. Ez a békeségteremtési szándék később a habitusommá vált.” *Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel*. 25. p.
- ⁹⁹ Az Eörsi Gyula osztálytitkár által jegyzett, az Állam- és Jogtudományi Bizottság 1973. évi tevékenységéről szóló beszámoló például több helyen is kiemelten foglalkozik az osztály könyvkiadási gyakorlatával. Egyértelműen Mádl Ferenc munkájának elismerését jelentik az alábbi sorok: „Az elmúlt évben az osztály két ülésén is foglalkozott a könyvkiadás kérdéseivel, és [...] megállapította, hogy az Akadémiai Kiadó és az osztály kapcsolata kitűnő.” *Beszámoló*, Állam- és Jogtudományi Bizottság 1973. AL IX. osztály iratai 68. d., 4. p. A beszámoló részletesen leírja, hogy az osztály könyvkiadási gyakorlata alapvetően két elvre épül: egyrészt az osztály ívkeretének túltervezésére, másrészt az idegen nyelvű társadalomtudományi könyvkiadás szorgalmazására. *Beszámoló*, Állam- és Jogtudományi Bizottság 1973. AL IX. osztály iratai 68. d., 18. p. Másképpen szólva Mádl Ferenc könyvkiadási tervvel kapcsolatos több évtizedes munkája, valamint az ennek során kialakult kapcsolatrendszere jelentős mértékben hozzájárult a IX. osztály tagjai (így a saját) munkásságának külföldi megismertetéséhez. Ezt egyébként – név említése nélkül – az 1974. évi operatív könyvkiadási tervben maga az osztályülés is megállapította: „az Osztály jó néhány éve keretét komoly mértékben magyar munkák idegen nyelvű kiadásával tölti meg; ezzel mind az Osztály, mind a Kiadó elismerését érdemlő munkával nemzetközi ismeretséghez és elismertséghez juttatta mindenekelőtt a magyar közgazdaságtudományt és jogtudományt [...]”. *A IX. osztály könyvkiadási terve*. Az 1973. október 15-i osztályülés anyagai. AL IX. osztály iratai 67. d.
- ¹⁰⁰ *Az első megbízási szerződéssel kapcsolatos teljesítési igazolás*, 1971. december 6. AL IX. osztály iratai 58. d., Iktatott ügyiratok 1971. év 100.177–100.216 dosszié. Metzger Gyula feljegyzése, 1972. április 28. AL IX. osztály iratai 63. d.; *Megbízási szerződés az 1973. évi könyvkiadási terv elkészítésére*. AL IX. osztály iratai 63. d. Miután kezdetben megbízási szerződés alapján járt el, az osztályüléseken a könyvkiadási tervek tárgyalásakor az „osztály szakértője” titulussal hivatkoztak rá, vö. például az 1971. május 28-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 56. d. Az 1971. május 28-i osztályülés anyaga dosszié; Az 1971. november 5-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 56. d., az 1971. november 5-i osztályülés anyaga dosszié.
- ¹⁰¹ Mádl Ferencet először 1970-ben választották az Állam- és Jogtudományi Bizottság tagjává. 1970. április 29-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 59. d., az Állam- és Jogtudományi Bizottság 1970-től dosszié.
- ¹⁰² Ennek szép példája, amikor az 1975-ös könyvtervet Mádl Ferenc egy rektorhelyettesi fejléces papírra írt kísérőlevéllel küldte meg Metzger Gyula tudományos titkárnak, 1974. október 16. AL IX. osztály iratai 68. d.
- ¹⁰³ Lásd például az 1972. július 3-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 59. d., az 1973. október 15-i osztályülés anyagai; az 1973. október 15-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 67. d., az 1973. október 15-i osztályülés anyagai; az 1973. április 25-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 67. d., az 1973. április 25-i osztályülés anyagai; az 1974. június 27-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 67. d., az 1974. június 27-i osztályülés anyagai; az 1977. június 23-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 88. d., 1. dosszié; az 1977. november 16-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 88. d., 1. dosszié; az 1978. május 19-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 88. d., 3. dosszié; az 1978. december 4-i osztályülés emlékeztetője. AL IX. osztály iratai 88. d., 3. dosszié.
- ¹⁰⁴ 1977-ben a IX. osztály albizottságot hozott létre az osztály nyolc-éves (1977 és 1985 közötti időszakra vonatkozó) könyvkiadási koncepciójának előkészítésére. Az albizottság elnöke Kulcsár Kálmán, titkára Mádl Ferenc lett. 1978. február 9. AL IX. osztály iratai 88. d., 4. dosszié.
- A 19 oldalas anyag jelentős részben Mádl Ferenc közel két évtizedes, e területen szerzett szaktudásából merített. Ere enged következtetni az osztályülés emlékeztetője, amely a titkár munkáját külön is megköszönte, illetve a koncepció szerkezeté, amely a könyvkiadás mellett részletesen kitért a IX. osztály folyóiratainak helyzetére is (amiről Mádl szintén szerteágazó szaktudással rendelkezett). *Az osztályülés értékelése és a koncepció*. AL IX. osztály iratai 88. d., 3. dosszié. A korábbi, 5 éves (1976–1980) könyvkiadási tervet Mádl Ferenc még egymaga tervezte. A 26 oldalas anyagot az 1977. november 16-i osztályülés hagyta jóvá. AL IX. osztály iratai 88. d., 1. dosszié.
- ¹⁰⁵ A szaktitkársági munkatársak közül az általam vizsgált időszakban (1956–1971) csak ők ketten használták a vezeték- és utónév kezdőbetűiből álló kétbetűs szignót. A két szignó egy lapon látható: levél a Terimpex igazgatójának Gál Gyula aspirantúrája ügyében, 1957. november 14. AL IX. osztály iratai 17. d., 3. dosszié.
- ¹⁰⁶ PAMLÉNYI Ervin; Fejér Klára (1911–1958). In *Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, 1958. 8. kötet, 375–376. p.
- ¹⁰⁷ *Interjú Kónya Sándorral*, 2021. május 10. Családja számára készült visszaemlékezésében Mádl maga is utalt rá, hogy jó kapcsolatban voltak. MÁDL 2010.
- ¹⁰⁸ Lásd például a *II. osztály 1960. július 7-i átirata* az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályához a Diplomáciai Lexikon ügyében. AL II. osztály iratai 169. d., 1. dosszié. Az 1959-es Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikon második, 1967. évi kiadásának előkészítésével kapcsolatos akadémiai szervezőmunka nagyrészt Mádl Ferencre hárult. Az 1967-es kiadás jelentőségével kapcsolatban lásd BUCSI Anikó: A Diplomáciai Lexikon 2018-as (első) kiadásáról. *Külvégi Műhely*, 2021. 2. sz. 249–254. p., illetve egyes nem érdemi ügyekben (például Ustor Endrének 1962. július 11-én küldött tájékoztató levél. AL IX. osztály iratai 17. d., 4. dosszié).
- ¹⁰⁹ Lásd például *Tájékoztató Kovacsics József doktori disszertációjának engedélyezése ügyében*, 1962. október 19. AL IX. osztály iratai 16. d., 6. dosszié. Az 1960-as évek közepéről pedig *A Kutató Csoport 1966. évi külföldi tanulmányútjai*, 1965. augusztus 5. AL IX. osztály iratai 10. d., 2. dosszié.
- ¹¹⁰ Ennek hátterében valószínűleg a párttagság hiányát kellene keresni.
- ¹¹¹ Azt, hogy Mádl Ferenc 1966 után már a szaktitkár általános helyettese, egyértelműen jelzi a Metzger Gyula által készített jutalmazási javaslat, amelyben Metzger konkrétan Mádl feladatai között említi, hogy „távollétében helyettesíti a szaktitkárt”, 1967. október 18. AL IX. osztály iratai 15. d., 5. dosszié. Hasonlóan: a szaktitkár feljegyzése az Elnöki Titkárság vezetőjének, hogy nyári szabadsága alatt Mádl Ferenc helyettesíti, 1966. augusztus 5. AL IX. osztály iratai 10. d., 4. dosszié.

- ¹¹² Lásd például *Póthitel engedélyezése az ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszéke részére*, 1966. december 20. AL IX. osztály iratai 15. d., 5. dosszié; *Az Állam- és Jogtudományi Intézet nemzetközi összehasonlító jogi konferenciájának költségvetése*, 1967. október 31. AL IX. osztály iratai 87. d.; *1967. október–november havi reprezentációs költségek elszámolása*, 1967. november 30. AL IX. osztály iratai 15. d., 2. dosszié; *Összegzés kérése Csizmadia Andortól a IX. osztály számára Bónis György tudományos munkásságáról*, 1968. február 8. AL IX. osztály iratai 19. d., 1. dosszié; *Feljegyzés Gergely István útiköltsége ügyében*, 1968. szeptember 28. AL IX. osztály iratai 37. d., 4. dosszié; *Feljegyzés Lamm Vanda napidíja ügyében*, 1968. november 25. Uo.; *Feljegyzés A. G. Chloros professzor vízumigazoló lapja ügyében*, 1970. február 25. AL IX. osztály iratai 49. d., 1. dosszié; *Feljegyzés az Agrártudományi Főiskola Növénytermesztési Tanszékének póthitele ügyében*, 1969. december 9. AL IX. osztály iratai 50. d., 1. dosszié; *Feljegyzés Herczegh Géza genfi kiutazása ügyében*, 1969. december 10. Uo. Helyettesként eljárva kellett elkészítenie 1970-ben a IX. osztály osztályüléséről szóló hangulatjelentést az MTA Elnökségi Titkárság vezetőjének, 1970. február 6. AL IX. osztály iratai 49. d., 1. dosszié. Érdemes ezt a mintegy féloldalas írást az előző évi, a szaktitkár által készített másfél oldalas jelentéssel összehasonlítani. 1969. május 8. AL IX. osztály iratai 48. d., 3. dosszié. Mádl csak három szakmai kérdést említett röviden és tárgyilagosan (a levelező tagságra jelöltek fiatalabb életkorának kedvező fogadtatását, az osztály által tagságra javasolt jelöltek közgyűlési szereplését, illetve a bizottsági munka „lanjulásával” kapcsolatos elégedetlenség kifejezését).
- ¹¹³ Lásd például *Metzger Gyula félhivatalos levele Mádl Ferencnek*, amelynek záró formulája „baráti üdvözlettel”, 1972. március 28. AL IX. osztály iratai 63. d. Hasonlóan *Metzger Gyula 1972. január 13-i levele Mádl Ferencnek*. AL IX. osztály iratai 63. d. Mádl Ferenc az USA-ból a IX. osztály szaktitkársági dolgozóinak (saját kollégáinak) írt levelében így „ugratta” főnökét, ami egyértelműen jó viszonyra utal: „Gyula, gondolom, Neked lehet a legkomolyabb dolgod [...] de csak hajtsál; nemsokára jövőm [...]”, dátum nélkül. AL IX. osztály iratai 15. d., 3. dosszié.
- ¹¹⁴ „Mádl Ferenc az Osztály jogi és nemzetközi szakreferense, ezen túlmenően a szaktitkár helyettese. Munkáját lelkiismeretesen, önállóan látja el. Több esetben kezdeményező, és feladatkörében nemcsak a szokásos követelményeket elégti ki, hanem jó meglátásával, javaslataival igyekszik a feladatok megoldását hatékonyabbá tenni” – áll a javaslat indokolásában, amellyel Metzger Gyula Mádl Ferenc fizetésének emelését kezdeményezte, 1969. február 11. AL IX. osztály iratai 48. d., 3. dosszié.
- ¹¹⁵ Ember Győző hozzászólása a II. osztály osztályvezetőségi beszámolójának vitájában. *A MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei*, 1970. 1. sz. 58. p.
- ¹¹⁶ Lásd például a III. Finnugor Kongresszusra Tallinnba kiküldendő akadémiai könyvválogatás ügyében az Akadémiai Könyvtár számára készült átiratot, amelyet a főosztályvezető helyett Mádl írt alá, 1970. július 15. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.; tudományos érdekű magánkiutazás támogatása [...] körrel az akadémiai intézetekhez, 1970. június 29. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.; *A Nagy Szovjet Enciklopédia átdolgozott kéziratának megküldése az MSZMP KB részére*, dátum nélkül. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.; Összefoglaló a társadalomtudományi intézetek helyzetéről 1970. első felében, 1970. július 6. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.
- ¹¹⁷ Jogtudományokkal kapcsolatos szervezést igényelt például Mádl saját kiutazása Hamburgba (NSZK) a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Enciklopédia szerkesztőbizottsági ülésére, 1970. augusztus 27. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.; *Feljegyzés a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya részére az Indiai Társadalomtudományi Tanácsnak küldendő akadémiai anyagok ügyében*. A feljegyzés szerint a IX. osztálytól várt anyagokat az indiai nagykövetség, vagyis így Mádlnak a saját szűkebb szakterületén belül kellett eljárnia, 1970. június 22. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.; *Az Állam- és Jogtudomány című folyóirat ivkeretének felemelése*, 1970. szeptember 25. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 10. d.); *Feljegyzés Csizmadia Andor, a jogtörténeti munkacsoport vezetője külföldi útjának támogatása*, 1970. október 7. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 12. d.; *Útjelentés Trócsányi László romániai útjáról*, 1970. november 4. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 13. d.; *Bónis György angliai meghívásának engedélyezése*, 1971. január 21. AL IX. osztály iratai 59. d., Iktatott ügyiratok 100.000–100.100 dosszié).
- ¹¹⁸ Lásd például a *Pszichológiai Intézet együttműködése a CSTA Komensky Pedagógiai Intézetével*, 1970. december 2. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d. Ez az ügy azért is érdekes, mert itt Mádl Ferencnek a Pszichológiai Intézet akkor kinevezett igazgatójával, Ádám Györggyel (1922–2013, igazgató 1970 és 1972 között) kellett együttműködnie, aki később az ELTE rektoraként az egyik helyettesének őt jelölte ki. Az ELTE Levéltárban fennmaradt iratok egy kifejezetten jó és szoros bizalmi viszonyról tanúskodnak kettejük között, amelyek nyilvánvalóan hozzájárultak Mádl Ferenc egyetemi adminisztrációban folytatott karrierjének gyors felíveléséhez. Lásd még *NSZK-magyar kapcsolatok*, 1970. augusztus 10. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 10. d.; *A Feridun-alapítvány meghosszabbításának ügye* (a Feridun-alapítvány háttérét lásd MTA 1912. évi ügyrendje, 105. §; Feridun bej alapítványa. In KÖNYV 1994. 204–205. p.), 1970. június 5. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 10. d.; *A Bartók-évforduló megünneplése Szlovákiában*, 1970. augusztus 31. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 12. d.
- ¹¹⁹ Ugyancsak érdekes a Mádl által az UNESCO hosszútávú társadalompolitikai programjához kapcsolódó akadémiai intézeti vélemények összegyűjtését követően készített anyag, amely végül feljegyzés formájában Köpeczi Béla főtítkárhoz került felterjesztésre. Észrevétel az UNESCO főigazgatójának 1970–76. évi hosszútávú tervezési-fejlesztési elképzeléseire. 1970. szeptember 30. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d.
- ¹²⁰ *Feljegyzés intézeteink nemzetközi kapcsolatairól*, 1970. október 8. AL Társadalomtudományi Főosztály iratai 14. d. Vö. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem nemzetközi kapcsolatainak helyzete és fejlesztési problémái (Seres Imre és Mádl Ferenc irányításával készítette az ELTE Rektori Hivatal Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya. Budapest, 1971).
- ¹²¹ Pályázati anyagát a IX. osztály elnöke más tanári pályázatokkal együtt véleményezte, és az ellen – Eörsi Gyula osztálytitkár-helyettes javaslatára – „a Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya nem emel[t] kifogást”. *Friss István osztályelnök feljegyzése a Személyzeti Osztály részére*, 1970. május 18. AL IX. osztály iratai 59. d.; *Az Állam- és Jogtudományi Bizottság 1970-től dosszié*. A pályázat benyújtásának egyetlen nyoma maradt az anyagban: az erkölcsi bizonyítvány beszerzése, amelyet Metzger Gyula kért meg Mádl Ferenc számára. 1970. február 12. AL IX. osztály iratai 49. d., 1. dosszié.
- ¹²² *Másodállás engedélyezése Mádl Ferenc részére*, 1969. szeptember 2. AL IX. osztály iratai 26. d.
- ¹²³ Eörsi Gyula – talán leginkább az Állam- és Jogtudományi Intézetben dolgozó fiatalabb kollégái (például Sárközy Tamás és Sólyom László) visszaemlékezéseinek köszönhetően – az utókor emlékezetében elsősorban joviális professzorként maradt meg. Am Eörsi tudott kemény és kíméletlen is lenni, ha a hozzá véleményezésre megküldött anyagokkal szakmai vagy politikai szempontból (lásd például Ádám Antal, Benedek Ferenc vagy Zlinszky János aspiránsi és/vagy pályázati anyagait) nem értett egyet. Mindezt csupán azért fontos hangsúlyozni, hogy elismerő szavainak súlya és jelentősége megfelelően érzékeltethető legyen. Eörsi még az egyetemről ismerte Mádlt és kutatásait, az akadémian pedig már 1956-ban együtt dolgozott vele. Mádl az Állam- és Jogtudományi Intézetben az ő osztályára került, és kapcsolatuk a főnök-beosztotti viszony ellenére is közvetlen és szoros maradt. Mindez nem akadályozta meg Eörsit, hogy Mádl polgári jogi ismereteit az aspiránsi vizsgáján „megfeleltre” értékelje, majd pedig röviddel ezután kutatóként hozzászólva kollégájának kandidátusi értekezéséhez, azt az egyik

- legjelentősebb munkának minősítse. Eörsi később is (egyetemi tanári pályázatánál, illetve akadémiai doktori értekezésekor) rendkívül pozitívan nyilatkozott Mádl teljesítményéről és eredményeiről, amit a fentiek ismeretében saját, megalapozott véleményének kell tekintenünk.
- ¹²⁴ Lásd például *Metzger Gyula feljegyzése Gonda Lajosnak*, 1971. szeptember 27. AL IX. osztály iratai 58. d., Iktatott iratok 1971. év 100.177–100.276. dosszié).
- ¹²⁵ *Metzger Gyula 1972. január 13-i levele Mádl Ferencnek*. AL IX. osztály iratai 63. d.
- ¹²⁶ Az első teljesítési igazolás előzményként azt is rögzítette, hogy a IX. osztály elnöke, Friss akadémikus már közvetlenül Mádl távozása után felkérte az ELTE jogi karának docensét a következő évi (1972) könyvterv összeállítására. Mádl a munkával 1971. november végére készült el. *Metzger Gyula feljegyzése Thész Jánosnak*, 1971. december 6. AL IX. osztály iratai 58. d., Iktatott iratok 1971. év 100.177–100.276. dosszié).
- ¹²⁷ A fiatal kutató, Mádl Ferenc referátuma (a kép valószínűleg az Állam- és Jogtudományi Intézet egyik rendezvényén készült az 1960-as években). A fényképet Mádl Ferenc családja bocsátotta a szerző rendelkezésére.
- ¹²⁸ *Az MTA IX. osztály 1965. június 23-i alakuló ülésének jegyzőkönyve*. AL IX. osztály iratai 22. d., 2. dosszié.
- ¹²⁹ Hay Diana szíves közlése. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy Mádlt csak hónapokkal az osztály megalakulását követően kérték fel a szakitkári feladatok ellátására.
- ¹³⁰ *Erdey-Grúz Tibor főtitkár kinevezéséről szóló*, 1965. október 7-én kelt értesítése. (A család tulajdonában).
- ¹³¹ Az osztálytitkárt kezdetben a közgazdászok, az osztálytitkár-helyettest pedig a jogászok adták, így az osztálytitkár vezetése alatt álló szakitkárság vezetői pozícióinak megosztása értelemszerűen ennek figyelembe vételével történt. A szakitkár így a Mádlal egyidős, közgazdász végzettségű Metzger Gyula lett, aki 1963 óta levelezős közgazdasági aspiránsként tevékenykedett (témavezetője Osztrovszki György akadémikus volt), és közvetlenül kinevezése előtt került át az Országos Tervhivatalból az Akadémia állományába. *Metzger Gyula kandidátusi anyaga*. AL 200. TMB 98/2. d.
- ¹³² Id. TRÓCSÁNYI 1995. 78. p.
- ¹³³ Lásd például *Feljegyzés a IX. osztály 1967. évi jutalomkeretének felosztásával kapcsolatban*, 1967. október 18. AL IX. osztály iratai 15. d., 5. dosszié.
- ¹³⁴ *Metzger Gyula 1969. február 11-i feljegyzése*. AL IX. osztály iratai 48. d., 3. dosszié. A feljegyzés mellékletéből kiderül, hogy Mádl, a szakitkár-helyettes fizetése alig maradt el a szakitkár fizetésétől (1967. február 1-i állapot szerint Metzger Gyula havi alapbére 3 800, Mádl Ferenc havi alapbére 3 500 forint volt).
- ¹³⁵ *Jegyzőkönyv Mádl Ferenc doktori értekezésének nyilvános vitájáról*, 1974. február 28. AL 200. TMB 350/3., 1. p.
- ¹³⁶ *Rólunk is szól a mese. Beszélgetés Mádl Ferencsel*. 25. p.
- ¹³⁷ *Interjú Kónya Sándorral* (2021. május 10.).
- ¹³⁸ Uo.
- ¹³⁹ A párttagság kérdésének liberális kezelését jól jelzi, hogy az 1980-as évek elején az Állam- és Jogtudományi Intézetben dolgozó, vezetői utánpótlásként nyilvántartott 16 kutató között mindössze öt párttagot találunk. Bővebben lásd *Állam- és Jogtudományi Intézet-kimutatás (1980)*. AL IX. osztály iratai 89. d., 6. dosszié.
- ¹⁴⁰ *Interjú Kónya Sándorral* (2021. május 10.).
- ¹⁴¹ Egyes anyagokban 1956, másutt 1955 szerepel; a kettő közül az előbbi tűnik valószínűbbnek. A Közalkalmazottak Szakszervezetére lásd GERELYES Ede (szerk.): *A Közalkalmazottak Szakszervezete történetéhez*. Budapest, 1970. Táncsics, különösen 22–50. p.
- ¹⁴² *Mádl Ferenc önéletrajza*, 1959. július 22. AL II. osztály iratai 68. d., 2. dosszié.
- ¹⁴³ „Társadalmi munkát a szakszervezeten belül végez, nagyon lelkiismeretesen. Politikai pártnak nem volt, jelenleg sem tagja.” 1959. november 26. AL 200. TMB 699/429. dosszié.
- ¹⁴⁴ *Mádl Ferenc adatlapja*, 1973. május 11. AL 200 TMB 350/3. d., 2. p.
- ¹⁴⁵ Közlemény. *Akadémiai Közlöny*, 1967. 2. sz. 14–15. p.
- ¹⁴⁶ A három pont a következő dokumentumból származik: *Jegyzőkönyv az MTA Hivatala és Szakszervezeti Bizottsága által kibocsátott pályázati felhívásra beérkezett művek elbírálásának eredményéről*, 1966. december 23. AL IX. osztály iratai 10. doboz, 4. dosszié.
- ¹⁴⁷ Vö. Az MSZMP XIII. kongresszusa a gazdaságról. Kádár János elvtárs vitaindító beszédéből (Részlet). *Közgazdasági Szemle*, 1985. 6. sz. 675. p.
- ¹⁴⁸ OPLATKA András: *Vendégségben Mádl Ferencnél*. Portréfilm (2002). <https://nava.hu/id/1192528/#>.
- ¹⁴⁹ Mádl András szíves közlése.
- ¹⁵⁰ *Mádl Ferenc levele Csizmadia Andornak* („Bandi Bátyámnak!”), dátum nélkül (valószínűleg 1965-ből). AL IX. osztály iratai 48. d., 3. dosszié.
- ¹⁵¹ *Mádl Ferenc jellemzése*, 1984. május 17. AL 45 Személyzeti Osztály 576/6 dosszié.
- ¹⁵² OPLATKA 2002.
- ¹⁵³ Így a fő- és másodállás utáni munkabér, az írásk szerzői jogi díja, külföldi utak napidíja.
- ¹⁵⁴ Például 1965-ben, amikor elnöki jutalomban részesült (Az MTA Gazdaság- és Jogtudományi Osztályának Közleményei 1. 170. p.), de a munkakönyve szerint jó munkáért 1958-ban kétszer, 1959-ben, 1960-ban, 1961-ben, 1962-ben, 1964-ben és 1966-ban egyszer kapott jutalmat. *Mádl Ferenc munkakönyve*, 7–8. p. (a család tulajdonában).
- ¹⁵⁵ Hivatalnokként – a rendelkezésre álló iratok szerint – fizetésemeletst kapott 1957-ben (kétszer), 1958-ban (egyszer), 1959-ben (kétszer), 1966-ban (egyszer) és 1969-ben (egyszer). 1956-ban főelőadóként került állományba, a főelőadó II. besorolást 1958-ban, a főelőadó I. besorolást 1966-ban érte el. AL 45 Személyzeti Osztály 576/6., illetve Mádl Ferenc hagyatéka (a család tulajdonában).
- ¹⁵⁶ Tihanyban például gyakran együtt nyaralt Zlinszky Jánossal (Mádl András szíves közlése), Balatonalmádiban Peschka Vilmosmal [Lamm Vanda: *Peschka Vilmos (1929–2006). Magyar Tudomány*, 2006 11. sz. 1412. p.]. Sólyom László a vele készült interjúban említést tett egy közös nyaralásról a balatonszabadi MTA-üdülőben (*Interjú Sólyom Lászlóval*, 2021. augusztus 31.).
- ¹⁵⁷ Lásd például *Mádl Ferenc önéletrajza*, 1959. július 22. AL II. osztály iratai 68. d., 2. dosszié.
- ¹⁵⁸ Az áttekintő táblázatot lásd DOMANICZKY Endre: *Mádl Ferenc az Akadémián. Az első tizenöt év (1956–1971)*. Budapest, 2021. 62. p. (Kézirat).
- ¹⁵⁹ Például az USA-ba konkrétan azért nem engedték el őket családként, nehogy ott maradjanak.
- ¹⁶⁰ Például az olaszországi (turista)úthoz 1969-ben kapcsolódott egy hivatalos rész is az NSZK-ban (München). *Metzger Gyula feljegyzése a Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának*, 1969. június 4. AL IX. osztály iratai, 48. d., 3. dosszié.
- ¹⁶¹ A Balatonról számos írásában és beszédében megemlékezett, és a róla készült interjúkban többen is (például Mádl András és Gróh Gáspár) említették a vidékhez való erős és sokoldalú kötődését.
- ¹⁶² Az akadémiai időszakban megtett (keleti és nyugati irányú) külföldi (hivatalos és magánjellegű) utazásairól összefoglalóan érdemes idézni a doktori kérelmében írtakat: „Kb. 30-szor voltam külföldön, részben turistaként, többnyire azonban az Akadémia, az Egyetem, a Művelődésügyi Minisztérium, ill. más szervek kiküldetésében... Turistaként voltam Csehszlovákiában, Lengyelországban, Jugoszláviában és Olaszországban; szolgálati útlevelemmel tudományos jellegű úton voltam Belgiumban, Finnországban, Franciaországban (többször is), Olaszországban (többször is), Portugáliában, az NDK-ban, a Szovjetunióban, Svédországban, az USA-ban és Nyugat-Németországban.” *Mádl Ferenc önéletrajza*, 1973. április 30. AL 200 TMB 350/3.
- ¹⁶³ OPLATKA 2002.
- ¹⁶⁴ Mádl András szíves közlése.
- ¹⁶⁵ Lásd például *Hangverseny a Tudós Klubban*, 1967. november 24. AL IX. osztály iratai, 15. d., 3. dosszié; *Hangverseny a Tudós Klub-*

ban, 1970. január 20. AL IX. osztály iratai, 46. d., 1. dosszié; *Hangverseny a Tudós Klubban*, 1970. február 16. AL IX. osztály iratai, 46. d., 1. dosszié.

¹⁶⁶ Egy már a miniszteri időszakában adott interjúban ezzel kapcsolatban úgy fogalmazott: „Ha néha adódik egy szabad estém, igyekszem elmenni a színházba, Operába. [...] Nem tudnék különbséget tenni: a drámát, operát és a hangversenyt egyaránt szeretem.” „*Amit teszünk, a történelem fő sodrásába esik.*” Interjú Mádl Ferenc miniszterrel. Tervezet. 1993. november 20. MNL OL-XIX-J-9-av, Mádl Ferenc miniszter iratai 17.d., Miniszteri Titkárság 4401–4500. dosszié.

¹⁶⁷ Lásd például *Feljegyzés a Gazdasági Hivatal részére*. 1967. december havi reprezentáció, 1967. november 30.; *Feljegyzés a Gazdasági Hivatal részére*. 1967. október–november havi reprezentációs költségek elszámolása, 1967. november 30. AL IX. osztály iratai, 15. d., 2. dosszié.

¹⁶⁸ A Tudós Klubba még miniszterként is eljárt, erre több hozzá írt levélben is lehet találni utalást. Lásd például *Tétényi Pál akadémikus 1993. március 23-i levele Mádl Ferencnek*. MNL OL-XIX-J-9-av, Mádl Ferenc miniszter iratai 3. d., Miniszteri Titkárság 1101–1200. dosszié.

A Magyar Tudományos Akadémia épülete

Képes György

Az első magyar törvénytervezet a korlátolt felelősségű társaságról

A korlátolt felelősségű társaságot mint a részvénytársaság és a kisebb, személyegyesítő társaságok előnyeit ötvöző új társas vállalkozási formát 1892-ben Németországban vezették be először.¹ A közkeletű megnevezéssel máig csak „*GmbH-Gesetz*”-ként említett német törvénynek hamar híre ment Európában, így Magyarországon is. Neumann Ármin (1845–1909) ügyvéd² a *Magyar Jogászegylet* 1892. október 29-i teljes ülésén ismertette először részletesen, előadását azzal zárva, hogy egy olyan új szabályozásról van szó, „melyet kereskedelmi törvényünk sokáig többé nem késheető revisiójánál figyelmen kívül hagynunk nem lehet”.³ Neumann 1902-ben megbízást is kapott az igazságügy-minisztertől arra, hogy készítsen tervezetet a korlátolt felelősségű társaság bevezetéséről, de erre végül nem került sor.⁴ A kft.-re vonatkozó első magyar törvénytervezetet végül, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége felkérésére, egy másik budapesti ügyvéd, Pap Dávid (1868–1919) készítette el, és a szervezet *Közlemények* című lapjának 1905. 12. (decemberi) számában tették közzé.⁵

1. A szerzőről és a tervezetről általánosságban

Pap Dávid 1868. szeptember 2-án, a Nógrád vármegyei Csécsé nagyközségben született.⁶ Középkiskolai és egyetemi tanulmányait is a fővárosban végezte, a Budapesti Tudományegyetemen 1891-ben szerzett jogtudományi doktorátust. Az egyetem elvégzését követően a *Magyar Hírlap*nál helyezkedett el, a közgazdasági rovat vezetőjeként. 1892-ben, 24 évesen, még eredeti családnévén írt, *Az olasz valuta története* című tanulmányáért akadémiai pályadíjban részesült.⁷ 1893 és 1896 között a Magyar Folyam- és Teherhajózási Vállalat titkáráként dolgozott. 1894-ben *Az adók reformja* címmel írt értekezést, amelyért szintén akadémiai díjat kapott. 1897-től ügyvédként praktizált, de a tudomány művelésével sem hagyott fel. Még ugyanebben az évben megjelent *A zárszámadás joga* című tanulmánya,⁸ közreműködött a *Magyar Törvények Grill-féle kiadása* egyes pénzügyi jogi jogszabályokat ismertető kiadványai megírásában, 1902-ben pedig *A Curia bíraskodása képviselőválasztási ügyekben* címmel jelent meg könyve.⁹

A korlátolt felelősségű társaságról szóló, az MGYOSZ jogtanácsosaként¹⁰ írt tervezete, amellyel, hogy – néhány

elírástól és a még nem letisztult fogalomhasználattól eltekintve – magas színvonalú és alapos munka, több szempontból is különleges. Mindenekelőtt ez volt nemcsak az első, hanem az egyetlen, még a dualizmus korában (igaz, egy társadalmi szervezet lapjában és nem hivatalos kormányzati lapban) közzétett magyar törvénytervezet a kft. bevezetéséről, ráadásul, ha a kormány felkarolja és a parlament is elfogadta volna, nagyjából az osztrák törvénnyel (1906. március 6.)¹¹ egy időben vezethették volna be Magyarországon az új társasági formát. Ez nemcsak azért lett volna kiemelkedő, mert így Németország (1892. április 20.) és Portugália (1901. április 11.)¹² után Magyarország Ausztriával együtt lehetett volna a világon a harmadik ország, ahol ez megvalósul, hanem a Monarchiát alkotó két állam közös érdekű ügyei szempontjából fontos jogharmonizációt is szolgált volna.¹³

Emellett azért is nagyon érdekes Pap Dávid tervezete, mert – ellentétben a német törvénnyel és az arra, valamint az annak alkalmazása során szerzett tapasztalatokra épülő osztrák javaslattal – bevallotta a kft. atyjaként tisztelt porosz Wilhelm von Oechelhäuser (1820–1902) által megfogalmazott eredeti, a közkereseti társaság mint személyegyesítő társasági forma korlátolt felelősségűvé alakítását jelentő – e sorok írója által is igen jónak tartott – koncepciót¹⁴ követte a végül világszerte, így az 1930. évi V. tc.-kel Magyarországon is megvalósult (és máig létező) „kis részvénytársaság”¹⁵ helyett. Ahogy Pap a tervezet végén fogalmaz:

„hazai viszonyaink figyelembe vétele mellett célszerűbbnek találtuk azt, hogy a korlátolt felelősségű társaságnak olyan szabályozására törekedjünk, amely inkább a közkereseti és betéti társaságra nézve fennálló szabályokhoz alkalmazkodik”.¹⁶

A két megközelítés közötti különbséget a javaslat szerzője a felelősség áttörésének lehetőségével érzékelteti, utalva arra, hogy míg az 1892. évi német törvény és az akkor még elfogadás előtt álló osztrák jogszabály szerint a tagok a törzsbetétjeik szolgáltatásáért csak a társasággal szemben tartoztak felelősséggel, a Pap-féle tervezet szerint viszont ezen a korláton belül a hitelezők a társasággal együtt közvetlenül is perelhették volna azt a tagot, akivel kapcsolatban bizonyítani tudták, hogy nem tett eleget betétfizetési kötelezettségének (lásd a tervezet 20. §-ának első bekezdését).¹⁷ A felelősségáttörés kérdése a mai napig élénken foglalkoztatja a társasági joggal foglalkozó bírákat, más jogi szakembereket és persze a jogtudományt is,¹⁸ miközben eleve így is meg lehetett volna alkotni az alapvetően legalább annyira személy-, mint tőkeegyesítő jellegű kft. felelősségi rendszerét az rt.-re vonatkozó szabályozás átvétele helyett, még ha ez sokak szerint ellentétben állt is volna a jogi személyek tiszta dogmatikájával.¹⁹

2. A törvénytervezet részletes bemutatása

A fenti, figyelemfelkeltőnek szánt bevezető gondolatok után tekintsük át részletesen is Pap Dávid művét. Az első két szakasz (1–2. §) néhány általános, fogalomtisztázó és a szabályozás logikáját rögzítő szabályt tartalmaz. Ezeket tizenegy, címmel ellátott fejezet követi (A társaság megalakítása; A korlátolt felelősségű társaság jogviszonyai; A társaság képvisellete; A társasági tagok jogviszonyai; Számadás; A tőkerész; A tőkerészre teljesítendő befizetések; A társaság feloszlása és egyes tagok kiválása; Elévülés; Külföldi korlátolt felelősségű társaságok; Büntető határozatok), végül a szöveg a törvény hatályba léptetéséről rendelkező, Zárhatározmány című, egyetlen szakaszból álló fejezettel zárul. A Pap-féle tervezet tehát jobban tagolt, mint a német *GmbH-Gesetz*,²¹ ugyanakkor a készülő, a német „ösnél” jóval fejlettebb osztrák törvénynél²² egyszerűbb és helyenként kevésbé logikus.

A szabályozás módszere szerint a magyar kft.-törvény is egy kereskedelmi jogi *lex specialis* lett volna (ahogy majd a Kuncz Ödön-féle 1930. évi V. tc. is az lesz), mely mögött ott áll az 1875. évi XXXVII. tc., a „kereskedelmi törvény”. Az 1. § (1) bekezdése szerint ugyanis a kft. is kereskedelmi társaság, csak épp a Kt.-n kívül szabályozott változat, a második bekezdés értelmében pedig a törvényben nem szabályozott kérdésekben a Kt. rendelkezéseit kellett volna alkalmazni. Igen lényeges a harmadik bekezdés szabálya is, amely kimondja, hogy a törvény kógens rendelkezéseket tartalmaz, melyektől a tagok közös meg egyezéssel (elsősorban magában a társasági szerződésben) csak annyiban térhetnek el, amennyiben a törvény ezt kifejezetten megengedi. A 2. § értelmében a társaság a cégjegyzékbe való bejegyzéssel és annak közzétételével („kihirdetéssel”) jön létre, annak megtörténteig egyszerű *societasként* viselkedik: „Azok, kik a bejegyzés és kihirdetés előtt a társaság nevében eljárnak: személyesen, korlátlanul és egyetemlegesen felelősek.”

2. 1. A társaság megalakítása, a társasági szerződés kötelező tartalmi elemei

A társaság megalakításáról szóló fejezet mindenekelőtt rögzíti, hogy a cégalapításhoz legalább két tag szükséges. A későbbiekben ez érdekes vitákat fog kiváltani – a két világháború közötti időszak kiváló kereskedelmi jogásza,

Pap (1895-ig Kohn) Dávid²⁰

a tragikus körülmények között elhunyt²³ Szende Péter Pál (1897–1940) ügyvéd a *Kereskedelmi Jog* című szakfolyóiratban külön tanulmányt szentel majd a „one-man company”-nek²⁴ –, de ekkoriban még a „társaság” fogalmába az egyetlen személy által alapító okirattal létrehozott társaság (ami ma már nemcsak lehetőség, hanem bevett gyakorlat is) nem tűnt beleilleszhetőnek. Ugyanakkor Pap tervezete nem zárta ki, hogy a kft. a későbbiekben egyszemélyessé váljék azáltal, hogy egyetlen tag szerzi meg a „tőkerészek” (azaz üzletrészek) 100%-át [3. § (2) bekezdés].

A társaság alapítása a társasági szerződés (valamennyi tag általi) aláírásával történhetett. Ezt a 4. § (1) bekezdése „alapvető szerződésnek” nevezi, de a későbbiekben több helyütt találkozhatunk a ma is használatos „társasági szerződés” kifejezéssel is, sőt az „alapvető szerződés” kifejezés a 4. §-on kívül csupán két szakaszban [5. § (1) bekezdés, 25. §] fordul elő. (A német kft.-törvény a *Gesellschaftsvertrag* terminust használja, és ezt a

szóhasználatot vette át az 1906. márciusi osztrák törvény is, amelyet Pap Dávid javaslati formában már jól ismert.) Érdekes módon Pap csak az írásba foglalást írta volna elő, a közjegyzői okirati forma csak a meghatalmazáshoz (ha valamely tag nem személyesen írja alá) és a cégalapítás bejelentéséhez, azaz – ma így mondanánk – a cégbejegyzési kérelemhez lett volna szükséges [lásd 4. § (2) bekezdés, 15. § (2) bekezdés].

Az 5. § a társasági szerződés kötelező tartalmi elemeit határozza meg. Rögzíteni szükséges, hogy a tagok korlátolt felelősségű társaságot hoznak létre (1.); meg kell határozni a társaság „cégét” (cégnévét) és székhelyét (2.); a társaság „célját” (főtevékenységét) és annak megváltoz-

tatásának lehetőségét és módját (3.); a „társasági tőke” (törzstőke) mértékét és szintén annak megváltoztatásának lehetőségét és módját (4.); a tagok „tőkerészenek” (itt: törzsbetétének) nagyságát, befizetésének módját, továbbá megváltoztatásának lehetőségét és módját (5.); a társaság időtartamát (6.); a cégjegyzés módját (7.); a képviselőre jogosultak személyét (8.); az esetleges mellékszolgáltatásokat (9.) és hogy lehetséges-e pótbefizetést előírni a tagok részére (10.); valamint nem pénzbeli „betétel” esetén annak értékét, azzal, hogy ha a cserébe kapott „tőkerész” alacsonyabb, akkor a különbözet vételárként a tagnak kifizethető (11.). Emellett „befoglalhatók a társasági szerződésbe egyéb intézkedések is, amelyeket a tagok szükségesnek találnak” (5. § utolsó bekezdése), de a társasági szerződés törvénybe ütköző rendelkezései a 6. § szerint „hatálytalanok” (helyesen: semmiek).

A 7. § a cégnévre vonatkozó szabályokat tartalmazza. Ez – szintén a korabeli gyakorlattal összhangban – igen szigorúan vette a névvalódiság követelményét, ugyanis a valóságtól elrugaskodott megnevezéseket tiltotta, és csak olyan cégnév választását engedte volna a tagok számára, amely vagy a társaság főtevékenységére („a vállalat tárgyára”) utal, vagy legalább egy tag nevét tartalmazza „a társasági viszony létezésére utaló toldással”. A cégnévnek ezen felül kötelező eleme lett volna a „korlátolt felelősségű társaság” megnevezés, melynek rövidítését a tervezet nem engedte volna használni. A 8. § értelmében a társaság a cégnevet akkor is tovább használhatta volna, ha azon tagjainak, akiknek a személyneve abban benne foglaltott, a tagsági jogviszonya a társaságban bármely okból megszűnik.

A 9. § a cégjegyzés módját szabályozza, mely szerint egy vagy több, „a társaság képviselőjére jogosított tag” abban a formában írja nevét az írott vagy nyomtatott „cégszöveg” (cégnév) alá, ahogy azt a cégbírósnál bejelentette. Ez talán az első hiba a szövegben, ugyanis a későbbiekben már nem érvényesül az a közkereseti társaságokra jellemző szabály, hogy a céget csak a tagok képviselhetik, hanem ezt a jogosultságot az „üzletvezetőkre” (azaz a később, részben Kuncz Ödön hatására elterjedt kifejezéssel ügyvezetőkre) ruházza (41. §), miután azt is világossá tette, hogy „Az üzletvezetőnek nem kell a társaság tagjának lenni” (40. § második bekezdése). A tervezet véglegesítése során ezt az ellenmondást fel kellett volna oldani, meghozva azt a döntést, hogy a személyegyesítő társaságokra jellemző módon csak a tagok lehessenek-e képviselők (ahogy a 9. § előrevetíti), vagy üzletvezetőként külső személyek is képviselhesék a társaságot (40–41. §).

A 10. § szerint a társaságnak „a magyar korona országai területén levő” bármely helységben lehetett volna a székhelye (azaz akár Horvátországban is, amint arra a 119. § utal is a tervezet végén). A 11. § a társaság céljával kapcsolatban mindössze annyi szabályt szögez le, hogy az sem a törvénybe, sem „jó erkölcsökbe” ütköző nem lehet. Semmilyen egyéb megkötést nem találunk, azaz bármely olyan célra lehetett volna korlátolt felelősségű társaságot alapítani, amelyre más kereskedelmi társaságot is (a későbbiekben ez komoly vitakérdés lesz a szakirodalomban Magyarországon is, mivel a viszonylag egyszerű, ám kor-

látolt tagi felelősséggel járó formát sokan nem tartották alkalmasnak nagyobb üzleti kockázattal járó, illetve jelentősebb tőkeigényű gazdasági tevékenységek végzésére). A 11. § (2) bekezdése szerint a társaság célja főszabályként csak valamennyi tag hozzájárulásával változtatható meg, ám ettől a társasági szerződésben el lehetett volna térni.

A 12. § a korlátolt tagi felelősséggel működő társaságok egyik legkritikusabb kérdését szabályozza: a „társasági tőke”, azaz törzstőke minimumát. Ezt Pap Dávid 10 000 koronában, az egyes tagok törzsbetéteinek legalacsonyabb mértékét pedig 500 koronában (13. §) javasolta meghatározni. Az aranyalapú koronát mint fizetőeszközt 1892-ben, Wekerle Sándor (1848–1921) pénzügyminiszter, később miniszterelnök javaslatára vezették be Magyarországon, és 1900. január 1-jétől vált kötelezővé az alkalmazása, amivel az Osztrák–Magyar Monarchia egységes fizetőeszközévé vált. Egy korona 1905. évi értéke kb. 1 800 mai forintnak felel meg,²⁵ azaz mai értéken számítva Pap 18 millió forintos törzstőkeminimumot várt volna el egy kft.-től (ez a jelenleg előírt minimális törzstőke hatszorosa). Bár mai szemmel ez akár túlzónak is tűnhet, megjegyzendő, hogy az 1906. évi osztrák törvény 20 000 koronás tőkeminimumot határoz meg, azaz a Pap-féle tervezet törvényerőre emelkedése esetén feleakkora kezdőtőkével lehetett volna Magyarországon kft.-t alapítani, mint Ausztriában. Ráadásul elegendő lett volna a bejegyzés előtt a törzstőke 30%-ának a befizetése is (14. §).

A társaságot annak megalapítását (a társasági szerződés valamennyi tag által történt aláírását) követően „azon törvényszéknél, melynek területén a társaság székhelye van” kellett volna bejelenteni (15. §). A mai fogalmaink szerinti cégbejegyzési kérelemnek megfelelő bejelentést közjegyzői vagy bírósági hitelesítéssel ellátott okirati formában kellett volna megtenni, valamennyi tag aláírásával. A kérelemhez az alábbi mellékletek csatolását írta volna elő a tervezet: a társasági szerződés eredeti példánya vagy hiteles másolata; „társasági tagok nevét, polgári állását, lakhelyét s a mindegyikre eső tőkerész nagyságát feltüntető kimutatás”, azaz a tagjegyzék; amennyiben pedig a társasági szerződést valamely tag meghatalmazott útján írta alá, e meghatalmazás is. A bejelentéssel együtt igazolni kell a kötelező tőkebefizetés (minimum 30%) megfizetését, továbbá a cégjegyzés módját („hiteles alakban bemutatni” vagy „ugyanazon törvényszéknél cégjegyzésüket hitelesíttetni”).

A cégbíróság a bejelentést kizárólag abból a szempontból vizsgálhatta volna meg, hogy az abban foglaltak a törvény 3–14. §-ának megfelelnek-e, és ha azokat rendben találta, bejegyzi a társaságot a cégjegyzékbe. A nyilvántartásnak, valamint a cég megalapításáról szóló hirdetésnek az alábbi adatokat kellett volna tartalmaznia (16. §): a társasági szerződés keltét (1.); a társaság cégnevét és székhelyét (2.); a társaság időtartamát (3.); a társaság célját, azaz főtevékenységét (4.); a „társasági tőke”, azaz törzstőke nagyságát (5.); a társaság tagjainak nevét és „tőkerészenek” (törzsbetéteinek) összegét (6.); azt a hitelezők számára alapvető fontosságú információt, hogy „mindegyik tőkerészre mily ösz-

szegű befizetés történt” (7.); a cégjegyzés módját (8.); az aporra vonatkozó speciális rendelkezéseket (9.); a képviseletre jogosultak nevét (10.); továbbá „a társaság hirdményeinek közzétételi módját, amennyiben a társasági szerződés e részben intézkedik” (11.).

A társaság alapításáról szóló fejezet utolsó két szakaszában szintén célgéjjárással kapcsolatos rendelkezéseket találunk: a 17. § szerint, ha a társaságnak a Kt. szerinti fióktelepe van (ami a székhelytől eltérő címet jelent), a cégalapítást a fióktelep helye szerint illetékes cégbírósnál is be kell jelenteni. A 18. § értelmében pedig bármely, a cégjegyzékben és hirdményben szereplő kötelező adat megváltozása esetén is le kell folytatni a bejelentési (mai fogalmaink szerint: változásbejegyzési) eljárást. Az alaphirdményre külön nem, a változások kapcsán viszont kimondja a közhitelesség elvét a tervezet, amely értelemszerűen az alapításra is alkalmazandónak tekintendő: „Amennyiben a változások a cégjegyzékbe be nem vezetettek és közzé nem tétettek, azok harmadik személy ellenében csak annyiban érvényesíthetők, amennyiben a társaság igazolni képes, hogy a változás az utóbbi előtt ismeretes volt” [18. § (2) bekezdés].

2. 2. A társaság külső jogviszonyai, a társasági szerződés módosítása, tőkeemelés és -leszállítás

A tervezet második (nem sorszámozott) fejezete *A korlátozott felelősségű társaság jogviszonyai* címet viseli. Ez azért érdekes, mert van egy külön, *A társasági tagok jogviszonyai* című fejezet is (e kettő közé ékelődik a társaság képviseletéről, ténylegesen szervezetéről szóló), azaz Pap Dávid a német *GmbH-Gesetz*-cel ellentétben (lásd annak *Rechtsverhältnisse der Gesellschaft und der Gesellschafter* című fejezetét) egymástól elkülönítve tartotta volna helyesnek szabályozni a külső és a belső társasági jogviszonyokat. Előbbibe azonban nemcsak a társaság és harmadik személyek (hitelezők) jogviszonyait, hanem a törzstőke felemelésével és leszállításával kapcsolatos szabályokat is beleértette, amit a német törvény a társasági szerződés módosításával kapcsolatos fejezetben (*Abänderungen des Gesellschaftsvertrages*) szabályozott.

A 19. § a kft. jogi személyiségét írja körül, a német *GmbH-Gesetz* 13. §-ának (1) bekezdéséhez hasonlóan, de külön nem kitérve a „tulajdonra és más dologi jogsultságokra”: „A korlátozott felelősségű társaság saját cége alatt jogokat szerzhet és kötelezettségeket vállalhat, bíróságok előtt perelhet és perelhető”. A plánum alighanem legfontosabb szakasza a korábban már hivatkozott 20. §, amely kimondja, hogy bár a tagok felelőssége a be nem fizetett „tőkerész” (és a társaságtól illetéktelenül felvett összegek) erejéig korlátozott, egyrészt ez a felelősség egyetemleges (azaz a tagok egymás be nem fizetett törzsbetéteért és illetéktelenül felvett pénzüsszegeiért is felelnek), másrészt nemcsak a társasággal, hanem „harmadik személyekkel” szemben is fennáll, mégpedig oly módon, hogy a hitelezők a társasággal együtt a tagokat is perelhetik.

Ugyanakkor a 21. § világossá teszi, hogy a tagok vagyona végrehajtást vezetni csak abban az esetben lehet, ha a társaság vagyona nem nyújtana fedezetet a hitelezők követeléseire. A 20. § szerinti felelősségi alakzat – a korlátozottságtól eltekintve – ezzel együtt is sokkal jobban emlékeztet a közkereseti társaság tagjainak és a betéti társaság belfogóinak felelősségére, mint a német törvény szerinti, később a magyar jogba is átemelt konstrukció. Ez nem véletlen, hiszen Pap Dávid a német változatnál személyesebb jellegű korlátozott felelősségű társasági forma bevezetésének szükségessége mellett foglalt állást (lásd a tervezet indokolását).

A 22–23. § arról rendelkezik, hogy a tag által a társaságba bevitt vagyont – legyen az akár pénzübeli, akár nem pénzübeli törzsbetét – a társaság tulajdonába megy át, azaz ha a tagnak áll fenn tartozása valakivel szemben, az ő hitelezője felé ezek a vagyonelemek a továbbiakban fedezetül nem szolgálhatnak, azonban természetesen a hitelező végrehajtást vezethet magára a „tőkerészre”. A 24. § azt is egyértelművé teszi, hogy ha valakinek a céggel szemben áll fenn tartozása, abba nem számíthatja be a taggal szembeni követelését. Ezek a szabályok nyilván logikusan következnek a kft. jogi személyiségéből, azaz abból, hogy a társaság mint jogalany – a polgári jogi *societas*-szal ellentétben – a tagjaitól határozottan elkülönül. A személyegyesítő jelleg dominanciája miatt Pap mégis szükségesnek tartotta, hogy ezekről kifejezetten rendelkezzen, nem bízva a kérdés eldöntését a bírói gyakorlatra (amely egyébként a 19. § alapján minden bizonnyal ugyanígy foglalt volna állást).

A 25. § a társasági szerződés módosítását szabályozza, amihez főszabályként – ha maga a társasági szerződés másként nem rendelkezik – valamennyi tag egyetértését és aláírását kívánta előírni. Érdekes kérdés (a plánum nem tér ki rá), hogy miképpen kellene megítélni azt az esetet, ha a társasági szerződés többségi döntéssel is lehetővé teszi önmaga módosítását, de azt az egyet nem értő, kisebbségben maradt tag nem hajlandó aláírni. A 25. § harmadik bekezdésének szó szerinti értelmezése szerint („A változtatás csak úgy hatályos...”) ez esetben az egyet nem értők blokkolni tudták volna a többség által elhatározott módosítást, ami lehetetlen helyzetet eredményezett volna. Fontos szabály végül, hogy egyhangú határozattal az aporra vonatkozó rendelkezések kivételével bármely rendelkezést módosítani lehet (amint láttuk, akár még a társaság célját is), azonban ezek a változtatások nem járhatnak „harmadik személyek előbb szerzett jogainak” sérelmével. (Megjegyzendő, hogy az eredeti szövegben nem „kivételével”, hanem „kivételével” szerepel, de ez nyilván csak sajtóhiba.)²⁶

A 26–34. § a törzstőke felemelésével kapcsolatos, igen részletes szabályokat tartalmazza. Ehhez is alakszerű szerződmódosításra lett volna szükség (melyet a tervezet 26. §-a „a társasági tőke emelésére vonatkozó szerződésnek” nevez). A tőkeemelés történhetett volna a meglévő törzsbetétek megemelésével vagy új törzsbetétek szolgáltatásával. Utóbbi esetben az új „tőkerészeket” harmadik személyek is befizethették. Mivel a tervezet valamennyi tag által aláírandó szerződéses formához kötötte a tőkeemelést, az

új tag belépéséhez minden tag egyetértése kellett volna. Új tőkerész befizetése esetén is elegendő lett volna a bejegyzéshez a törzsbetét 30%-ának szolgáltatása (28. §), azonban itt legalább annyi tőkevédelmi szabályt találunk, hogy a tőkét csak akkor lehetett volna megemelni, ha az korábban teljes egészében be lett fizetve. E rendelkezés megsértése esetén a tagokat egyetemleges felelősség terhelte volna, azaz a tagok ez esetben is felelősek egymás jogsértéséért (33. §).

Hitelezővédelmi szempontból – bár a Pap Dávid által bevezetni javasolt korlátozott felelősségű társasági forma talán kevésbé lett volna kockázatos a német „kis részvénytársasághoz” képest – mégiscsak a legérzékenyebb kérdés a törzstőke leszállítása. Ennek szabályait a tervezet 35–39. §-ai tartalmazzák. A két legfontosabb garanciális szabály ezzel kapcsolatban a Pap-féle tervezet szerint is az lett volna, hogy a törzstőke utólag sem szállítható le a 10 000 koronás tőkeminimum alá [35. § (2) bekezdés], valamint hogy a tőkeleszállítás cégjegyzékbe történő bejegyzése (és az az alapján teljesíthető kifizetések) előtt nem kevesebb, mint három alkalommal kell hirdetményt közzétenni a hivatalos lapban a tervezett leszállításról, mely alapján a hitelezők esetleges kifogásaikat jelezhetik (38. §).

Jelentkezés hiányában úgy kell tekinteni, hogy a hitelező a változáshoz hozzájárult. Ha viszont valamely hitelező kifogást emel, az általa bejelentett követelést bírói letétbe kellett volna helyezni. Bár a 38. § utolsó bekezdése ezzel kapcsolatban kimondja, hogy a letétbe helyezés „nem állapít meg vélelmet a bejelentő javára”, a tervezet nem írja elő a hitelezők számára a követelésük alátámasztását, így nyilvánvalóan alaptalan követelések esetén sem mentesítette volna a társaságot a letétbe helyezés kötelezettsége alól. Ezáltal rosszhiszemű személyek vissza tudtak volna élni „kifogásolási” jogukkal, és a tőkeleszállítást egy nagy összegű (esetleg nem is valós) követelés bejelentésével meg tudták volna akadályozni abban az esetben, ha a társaságnak ezen összeg bírói letétbe helyezése aránytalan nehézséget okozott volna.

2. 3. A társaság képviselése és szervezete (ügyvezetés, határozathozatal, kisebbségi jogok)

A német kft.-törvény 3. fejezete (*Vertretung und Geschäftsführung*) mintájára Pap Dávid tervezete is *A társaság képviselése* címszó alatt tárgyalja a korlátozott felelősségű társaság szervezetét (az osztrák törvény *Die gesellschaftliche Organe* című 2. fejezete, amely az egyes szerveket külön címszó alatt szabályozta, sokkal fejlettebb volt ezeknél a megoldásoknál). A 40. § szerint a társaság ügyeit „egy vagy több üzletvezető intézi”, akiket – ha a társasági szerződés ezt nem teszi kötelezővé – nem csak a társaság tagjai közül lehetett volna megválasztani.

A 41. § értelmében a céget „hatóságok és harmadik személyek irányában az üzletvezetők képviselik”. Mint láttuk, ez ellentmond a 9. § azon rendelkezésének, mely szerint a cégjegyzés akként történik, hogy a cégnév alá „a társaság képviselőjére jogosított egy vagy több tag aláírja

nevét”. Ezt az ellentmondást a bírói gyakorlatnak kellett volna feloldania, nyilvánvalóan úgy, hogy a 40–41. § alkalmazásával lehetővé teszi a társasággal tagsági jogviszonyban nem álló üzletvezetők képviselői és cégjegyzési jogát is. A tervezet 42. §-a ráadásul cégvezetőket is említ, azaz nemcsak képviselőre feljogosított tagok és (nem tag) üzletvezetők, hanem cégvezetők is képviselhetők volna a társaságot, utóbbiak csak valamely üzletvezetővel együttesen.

Az üzletvezetők hatáskörtúllépése esetére szigorú felelősségi szabályt tartalmaz a 46. § utolsó bekezdése: ha „e megbízásuk határain túlmennek, ha a törvények vagy a társasági szerződés ellen cselekszenek, minden ebből eredő kárért egész vagyonukkal egyetemleg felelnek”. A szövegből nem derül ki egyértelműen, hogy ez csak a társaságnak okozott károkra vonatkozik, vagy harmadik személyeknek okozott károkért is feleltek volna közvetlenül, azonban – az 55. § rendelkezéseivel egybevetve – feltehetően előbbi lett volna a helyes jogértelmezés.

A 49. § szerint az üzletvezetőknek olyan gondossággal kell eljárniuk a társaság ügyeiben, amilyennel saját ügyeikben eljárni szoktak. Ez igen szubjektív felelősségi alakzat, hiszen a szavak nyelvtani értelme szerint így a saját ügyeiben hanyag személy a társaság ügyeiben is eljárhatott volna hanyag módon. Alighanem „a rendes kereskedő gondossága” lett volna helyes, bár Pap a saját megfogalmazását a Kt. 72. §-ából vette át (*culpa in concreto*). Hangsúlyozandó azonban, hogy míg a Kt. a tagok gondosságáról beszél (amivel kapcsolatban Nagy Ferenc megjegyzi, hogy néha épp azért kell társaságot alapítani, mert a tag valamilyen okból, pl. életkora vagy betegsége miatt már nem képes a rendes kereskedő gondosságát kifejteni),²⁷ a Pap-féle tervezet 49. §-a az üzletvezetők (ügyvezetőkre) vonatkozik, akik esetében indokoltabb lett volna szigorúbb felelősségi szabály alkalmazása.

A tervezet 51. §-a igen jelentős védelmet adott volna az üzletvezetők számára az e tisztségükből való visszahívásukkal szemben, ugyanis nemcsak azt mondja ki, hogy a megbízást csak „jogszerű ok” alapján vonhatták volna vissza a tagok, hanem (igaz, példálózó jelleggel) meg is határozza ezeket az esetköröket. Ilyen lehetett volna, ha az üzletvezető „az üzletvezetésnél vagy a számadásnál rosszhiszeműleg jár el”, „lényeges kötelezettségének meg nem felel”, „megbízatása korlátain túl megy”, „a törvények ellen vét”, „haszonlesésből eredő büntett vagy véttség miatt vád alá helyeztetik vagy elítéltetik”, „a társaság cégével vagy vagyonával magáncéljaira visszaél” vagy „eljárásával a társaság érdekeit veszélyezteti”. Jogszerű felmondási oknak számított volna a „tartós betegség vagy más ok” miatti alkalmatlanság is. A visszaélések és érdekveszélyeztetés kapcsán megjegyzendő, hogy a tervezet 53. §-a összeférhetetlenségi szabályokat is tartalmaz, amelyek sokban emlékeztetnek a gazdasági társaságok vezető tisztségviselőivel kapcsolatban ma is meglévő hasonló normákra.²⁸

A német *GmbH-Gesetz*hez hasonlóan Pap Dávid tervezete is lehetővé tette volna a korlátozott felelősségű társaság tagjai számára, hogy saját magukból vagy akár más személyekből is álló felügyelőbizottságot válassza-

nak (57. §). A javaslat abban is a német törvény logikáját követi azonban, hogy semmilyen, e testület jogállásával, szervezetével és működésével, hatásköreivel, a társaság más szerveivel fennálló viszonyával kapcsolatos szabályt nem tartalmaz, csak egy utaló normát, mely szerint a Kt. részvénytársaságok felügyelőbizottságára vonatkozó rendelkezéseit kellett volna a kft. hasonló szervére nézve is alkalmazni.

Az 58–62. §-ok – anélkül, hogy ezt így külön kimondanák – lényegüket tekintve a taggyűlésre vonatkozó szabályokat tartalmazzák, ismét a német törvény nyomvonalán haladva. Fontos azonban megjegyezni, hogy a tagok formális gyűlés tartása nélkül is határozhattak volna bármilyen kérdésben (ami jelentős egyszerűsítés a részvénytársasághoz képest, és ismét a közkereseti és a betéti társaságra irányadó szabályokhoz közelít), sőt ettől is csak bizonyos tárgyú vagy típusú határozatok (például az éves beszámoló elfogadása) esetében térhetett volna el a társasági szerződés, azaz még a tagok egyező akaratával megkötött társasági szerződésben sem lehetett volna kötelezővé tenni taggyűlések összehívását és megtartását.

A 61. § ugyanakkor az rt. szabályozásához hasonló rendelkezést tartalmaz azzal, hogy kimondja: „A szavazás nem fejenként, hanem tőkerészek szerint történik”, azaz a tagok szavazata az üzletrészükhöz igazodik, és ez alól eltérést sem engedett volna a plánum. Hasonló kógens szabály az is, hogy bizonyos tárgykörökben mindenképpen kötelező lett volna az egyhangú határozathozatal. Ezeket a 62. § sorolja fel, ide tartozik „az évi leltár és mérleg megállapítása” (1.), „a nyereség felosztása” (2.), „az üzletvezetőknek, esetleg a felügyelő bizottságnak a felmentvény megadása” (3.), „a tőkerészekre való befizetés és esetleg pótbefizetés bekövetlése” (4.), a cégvezetők (5.) és üzletvezetők (6.) kinevezése, továbbá minden egyéb olyan kérdés, amelyben a törvény valamennyi tag egyetértését írja elő (7.).

Az elvileg a társaság képviseléről szóló fejezet a határozathozatallal kapcsolatos kisebbségi jogokkal zárul (a készülő osztrák törvény ezt a kérdéskört – szintén a társaság szervezetén belül – elkülönítve tárgyalta, *Minderheitsrechte* címszó alatt). A kisebb tulajdonosoknak két fontos jogosultságot biztosított volna a tervezet: a taggyűlés összehívását bármely olyan kérdés megtárgyalására, amelyet szükségesnek tartanak (63. §), valamint a törvénysértő vagy a társasági szerződés rendelkezéseibe ütköző határozatok bíróság előtti megtámadásának jogát (64. §). Míg azonban a 63. § szerinti jogot csak a törzstőke legalább egytizedét kitevő részesedéssel rendelkező tagok gyakorolhatták volna, a 64. § szerinti megtámadási jog minden tagot megilletett volna, tőkerésztől függetlenül: „Minden egyes társasági tagot kereseti jog illet a társasági tagok határozata ellen, ha az a törvénnyel vagy a társasági szerződéssel ellenkezik.”

2. 4. A társaság belső jogviszonyai

Sajátos szerkesztési elv szerint a szervezeti kérdések után ismét a jogviszonyok következnek a tervezet szövegében – ez esetben a belsők (azaz a tagoknak a társasággal szem-

ben és a társaságon belül fennálló jogai és kötelezettségei). A 65. § nemcsak abban az esetben biztosított volna szabad kezet a tagoknak a tagsági jogok és kötelezettségek társasági szerződésben való szabályozására, amikor ezt a törvény kifejezetten megengedi, hanem olyan esetekre is, amelyekre nézve „intézkedést nem tartalmaz”. A 66. § értelmében a 20. § szerinti szigorú, harmadik személyekkel szemben fennálló, a többi taggal egyetemleges felelősség a társaságba (bármely okból) újonnan „belépő” tagokra is kiterjedt volna – ettől eltérni a társasági szerződésben nem lehet. A 67. § – amely szintén nem enged eltérést – valamennyi tag számára biztosította volna a társaság ügyeiről való tudomásszerzés és tájékozódás jogát. A felvilágosítás megadását adott esetben bírói úton is kikényszeríthették volna a tagok, ugyanakkor szakértőt csak bírói engedéllyel vehettek volna igénybe.

A tervezet 68. §-ának (1) bekezdése hibásan szerkesztett mondatot tartalmaz: „A társasági tagnak azon kiadásokról, melyeket ez a társaság ügyében tesz, azon kötelezettségekről, melyeket a társaság helyett vállal, s azon veszteségeikért, melyek őt közvetlenül az üzletvezetésből vagy az azzal elválaszthatatlanul járó veszélyekből érik, a társaság felelős”. A mondatnak valószínűsíthetően az a helyes értelmezése, hogy a tag e kárai megtérítését kérhet-e volna a társaságtól. A (2) bekezdés értelmében mindezeket túl a társaság számára „előlegezett pénzek” után kamatot követelhetett volna (ennek mértékéről, valamint az „előlegezett pénzek” fogalmáról sem esik említés a szövegben), emellett pedig a társasági szerződésben kellett volna rögzíteni, megillet-e díjazás a tagot az üzletvezetésért. (Feltételezhető, hogy a társasági szerződés, vagy akár a tagok külön határozata a nem tag üzletvezetők díjazását is megállapíthatta volna.)

A 69. § értelmében a tagokat „a társasági vagyonnak a társasági tag tőkerészehez aránylagos része illeti” (azaz a törzsbetétek arányában jöttek volna létre a társaságon belül az üzletrészek). A 70. § ismét hibás („Tőkerészt a társasági szerződéssel megállapított összegben s esetleg szintén társasági szerződéssel megállapított pótbefizetéseken túl nagyobbítani vagy a veszteség által csökkent tőkerészt kiegészíteni egyik társasági tag sem tartozik”), ugyanis a pótbefizetés nem növeli a „tőkerészt” (sem a törzsbetét összegét, sem az üzletrész százalékos mértékét). Feltehetően a szerző itt az új törzsbetétek befizetésével megvalósuló tőkeemelésre gondolt.

Ezt az ellentmondást a tervezet véglegesítése során fel kellett volna oldani, mint ahogy a 71. § is korrekcióra szorult volna, hiszen eszerint „a tőkerésre teljesített befizetést vagy esetleges pótbefizetést a társaság fennállása alatt nem lehet visszakövetelni”, miközben a pótbefizetést egyebek mellett épp az különbözteti meg a törzsbetét megemelésétől, hogy bizonyos feltételek megvalósulása esetén az a tagoknak visszajár. A 72. § („tőkerész csonkítása”) is nehezen értelmezhető. A 73. § kamatfizetési kötelezettséget írt volna elő a tagoknak a törzsbetét vagy a pótbefizetés késedelmes szolgáltatásáért, a 74. § pedig a kiskorú tagok jogainak gyakorlásával kapcsolatosan utal az 1877. évi XX. tc.-re (gyámtörvény).

2. 5. Számviteli kérdések, részesedés a nyereségből, tőkeszerkezet

A tervezet egyik különlegessége a számviteli kérdésekkel foglalkozó ötödik fejezet, amely a *Számadás* címet viseli. (A Kt. az egyes társasági formáknál külön nem tartalmazott ilyen részt, a kereskedőkre és kereskedelmi társaságokra vonatkozó általános rendelkezések körében azonban igen.) A 75. § arra kötelezte volna az üzletvezetőket, hogy minden üzleti évet követő 90 napon belül összeállítsák a társaság „leltárát és mérlegét”, mely alapján a társaság adott évi vesztesége vagy nyeresége megállapítható. Rendkívül szigorú szabályt tartalmaz a 76. §, melynek értelmében a leltár és mérleg valódiságáért az üzletvezetőket, sőt – ha vannak – a felügyelőbizottsági tagokat is egyetemleges felelősség terhelve volna (ez esetben nyilván harmadik személyek, „csak” a társaság felé). Bántóan hiányzik a szabályból, hogy milyen esetben mentesülhetnek volna az érintettek e felelősség alól (pl. ha egy üzletvezető nem vett részt a leltár és mérleg elkészítésében, esetleg ha egy felügyelőbizottsági tag kifejezetten jelezte aggályait).

Igen érdekes a 77. § is, mely szerint a tagokat „tőkerészük” után kamat illette volna meg. Ma már úgy gondoljuk, ez a szabály ellentétes a tőkevédelmi elvárásokkal, azonban a tervezet korában az úgynevezett „építő kamat” még teljesen elfogadott volt, még az 1930. évi V. tc. is rendelkezni fog róla. Csakhogy míg Kuncz Ödön csak a társaság tevékenységének megkezdéséig terjedő időszakra fogja ezt megengedni, azon belül is lényeges, a kamat mértékére vonatkozó korlátozásokkal, Pap Dávid tervezetében semmilyen hasonló megkötést nem találunk. Ez igen aggályos lett volna, különös tekintettel arra, hogy a 16. § még azt sem írta volna elő, hogy a társasági szerződés tagok részére fizetendő kamatra vonatkozó rendelkezéseit a cégjegyzékbe be kell jegyezni és közzé kell tenni. *Ad absurdum* egy 100%-os első évi kamat kikötésével meg lehetett volna kerülni azt a szabályt, hogy a tag a tőkerészt a társaságtól nem követelheti vissza. Ezt a visszaélésszerű joggyakorlást a bírósági gyakorlatnak kellett volna kizárnia.

A 78. § a nyereségből való részesedés szabályait tartalmazza. Eszerint – a társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában – a tagok „tőkerészeik” arányában lettek volna jogosultak osztalékra (a tervezet ezt a szót nem használja), olyan mértékig, ahogy azt a társasági szerződés vagy a tagok határozata előírja. Ez lehet a nyereség teljes vagy részleges felosztása, de természetesen úgy is dönthettek volna a tagok, hogy a teljes nyereséget tartalékba helyezik. A nyereség fogalmát nem pontosítja a tervezet, azonban feltételezhető, hogy az az adózott eredményt jelenti. Megjegyzendő, hogy a kft.-k adózásának kérdése ekkor még nyitott volt a szakirodalomban, hiszen opcióként az is felmerült, hogy maga a társaság ne, csak a tagjai fizessenek adót a nyereségből. Utóbbi szabályozás ugyanakkor nem tudta volna kezelni azt az esetet, amikor a társaság nem fizet osztalékot, ez esetben a teljes nyereség mentes lett volna az adó alól, ami az államháztartás szempontjából meglehetősen kedvezőtlen lett volna.

Fontos rendelkezéseket találhatunk a *Számadás* című fejezet utolsó, 79. §-ában is. Eszerint, ha „a számadásokból vagy a mérlegből” megállapíthatóan a társaság a tőkéje 50%-át elveszítette, az üzletvezetők kötelesek a tagokat határozathozatalra felhívni (ez ma is így van).²⁹ A tagok számára kétféle döntési lehetőséget biztosított volna a törvény: döntés a társaság működésének továbbfolytatásáról vagy feloszlításáról. Ha a társaság vagyona a továbbiakban nem nyújtott volna fedezetet a társaság tartozásaira, kötelező lett volna a csőd bejelentése (mai fogalmaink szerint felszámolási eljárást kellett volna kezdeményezni a cég ellen). Azt azonban nem tartalmazza a tervezet, hogy ha a tagok a továbbműködés mellett döntenek, milyen intézkedéseket kellett volna tenniük a megfelelő mértékű tőke biztosítása érdekében. Ez egy újabb hiányosság a tervezetben. Persze mentsége a szerzőnek, hogy a 19–20. század fordulóján az erre vonatkozó szabályok (a megfelelő saját tőke – jegyzett tőke arány helyreállításának módjai) még nem kristályosodtak ki, különös tekintettel a korlátozott felelősségű társaságok rendkívül friss szabályozására és kialakulatlan bírói gyakorlatára.

2. 6. Törzsbetét, üzletrész és pótbefizetések

A plán a 80. §-tól *A tőkerész* című fejezettel folytatódik. Olyan szabályokat olvashatunk itt, amelyeknek rendszerint inkább a 69–74. § után kellett volna következniük, hiszen ugyanúgy az üzletrészről szólnak, mint utóbbiak. A 80. § kimondja, hogy „a tőkerészek – ha a társasági szerződés másként nem intézkedik – megoszthatók és másra átruházhatók”. A társasági szerződés nem tilthatta volna meg az üzletrészek társaság többi tagjára való átruházását, a harmadik személy részére történő átruházást viszont akár az üzletvezetők vagy az összes tag hozzájárulásához, akár a tagok többségi határozatához is köthette volna. Ezek a – kis mértékben megváltozott tartalommal – máig létező szabályok³⁰ a kft. személyegyesítő jellegét erősítik a szabadon átruházható részvényekből álló rt.-vel összehasonlítva.

Az üzletrész átruházásához írásbeli szerződés megkötése szükséges (82. §), de közjegyzői okiratba ez esetben is csak azt a meghatalmazást kellett volna foglalni, amelyet a szerződést nem személyesen aláíró tag a képviselőjének adott, magát a „tőkerész-átruházási” szerződést nem. A szerződés útján történő átruházáson túl az üzletrészt öröklés vagy bírósági végrehajtás útján is meg lehetett volna szerezni (84. §).

A tagváltozást az új tagnak lett volna kötelezettsége bejelenteni és igazolni a társaság felé, amely (nyilván az üzletvezetők útján) azt a 15. §-ban már említett „társasági tőkerész-könyvbe” jegyzi be (85. §). A társasággal szemben csak azok a tagok gyakorolhatnak tagsági jogokat, akiket ebbe a könyvbe bejegyeztek (86. §). Az üzletvezetők mindezen túl a cégbíróóság felé is bejelentési kötelezettséggel tartoztak volna, mégpedig kétféleképpen is: a tagváltozást „haladéktalanul” be kellett volna jelenteniük, míg ettől függetlenül, sőt tagváltozás hiányában is, minden üzleti év végét követő 30 napon belül kötelesek lettek

volna a tagjegyzék aktuális állapotát meghatározott adattartalommal a cégbíróságnak bejelenteni. Ezekkel az éves bejelentésekkel tudta volna a cégbíróság (és a hitelezők is) nyomon követni a társaság belső történetét, különös tekintettel a törzsbetétek, üzletrészek és pótbefizetések állapotára.

A „tőkerészre teljesítendő befizetésekről” újabb külön fejezet szól, viszonylag részletesen (88–99. §). A 88. § értelmében a tagok a befizetéseikről nyugtát követelhetnek a társaságról, egyéb okirat kiállítását azonban a tervezet szigorúan tiltja. Ez annak a máig ismert szabálynak felel meg, mely szerint a kft. üzletrészéről értékpapírt kibocsátani tilos – e rendelkezés a korlátozott felelősségű társaság tagjai közötti személyesebb viszont fenntartását segíti elő, mind a mai napig őrizve valamit a kft. személyegyesítő jellegéből a tiszta tőketársaság rt.-vel szemben.³¹

A 89. § értelmében az alapításkor (vagy tőkeemeléskor) be nem fizetett betétek szolgáltatásának ütemezését vagy a társasági szerződésben, vagy a tagok határozatában kell meghatározni. A 89. § harmadik bekezdése tiltott volna minden, a „tőkerész-befizetésekkel” szembeni beszámítást, a 90. § pedig azt a – nyomkövetés szempontjából szintén lényeges – kötelezettséget írja elő, hogy minden egyes befizetést (azaz több részletben történő befizetés esetén a folyamat valamennyi állomását) külön be kell jelenteni a cégbíróságnak, „a cégjegyzékbe való bevezetés és közzététel végett”.

A 92. § értelmében a társasági szerződésben vagy határozatban előírt befizetési határidő elmulasztása kamatfizetési kötelezettséget eredményezett volna, emellett a társasági szerződés kötbért is megállapíthatott, sőt úgy is rendelkezhetett volna, hogy „a befizetéssel késedelmes társasági tag a társaságból kirekesztetik és a tőkerészből eredő jogait s az arra már teljesített befizetéseket elveszti”, ám ezt megelőzően legalább egyszer, 30 napos határidő tűzésével fel kellett volna szólítani a tagot (93. §). Ez tehát csak opció: ha a tagok a társasági szerződés feltételeinek megállapításakor nem élnek vele, akkor nem lehetett volna alkalmazni. Ennek megfelelően a 95–98. §-ok tag kizárásával kapcsolatos rendelkezései alkalmazhatóságának is a társasági szerződés idevonatkozó kikötése lett volna a feltétele.

A 95. § a befizetés elmulasztása miatt „kirekesztett társasági tag által meg nem fizetett befizetésért” valamennyi jogelődjének a társasággal (tehát nem harmadik személyekkel) szembeni egyetemleges felelősségét írta volna elő. Azaz, ha valaki úgy ad el egy üzletrészt, hogy a törzsbetétét még nem fizette be (amit ma a törvény egyébként harmadik személy részére történő átruházás esetében főszabályként kizár),³² ezzel azt a kockázatot vállalja, hogy a jövőben is felelős marad az elmulasztott (vagy még esedékessé nem vált) befizetésért. Abban az esetben viszont, ha e felelőssége alapján a kirekesztendő tag helyett teljesíti a befizetést, ezáltal megszerzi az üzletrészt. (Ha erre többen is ajánlkoztak volna a jogelődök közül, akkor a későbbi tagot kellett volna előnyben részesíteni a korábbiakkal szemben a tervezet szerint.)

A 99. § a pótbefizetésekre vonatkozó alapvető szabályokat tartalmazza. A pótbefizetés volt az a jogintézmény,

amelynek kötelezővé tétele nélkül a híres német kereskedelmi jogász, Levin Goldschmidt (1829–1897) nem is engedte volna kft. alapítását.³³ A német *GmbH-Gesetz* nem volt ilyen szigorú, és Pap Dávid tervezete is csak lehetőségként szabályozta volna a pótbefizetéseket. A 99. § első bekezdése szerint a társasági szerződésben kell rendelkezni arról, hogy előírható-e pótbefizetés a tagok számára, de annak mértéke ez esetben sem haladhatja meg „a tőkerész értékét”. E keretek között lehetett volna tehát ennek felső határát megállapítani, ezt meghaladó pótbefizetést a tagok még egyhangú határozattal sem határozhattak volna el.

2. 7. A társaság és a tagsági jogviszony megszűnése (felmondás, kilépés a társaságból)

A következő fejezet *A társaság feloszlása és egyes tagok kiválása* címet kapta, azaz egyrészt a társaság megszűnésével foglalkozik (100–102. §), másrészt lehetővé tette volna a tagok kilépését, adott esetben kizárását is (103–106. §). A 100. § értelmében a társaság megszűnhet csődeljárás eredményeképpen (1.); a tagok kölcsönös megegyezése, azaz valamennyi tag egyetértése esetén (2.); bírósági határozat alapján (3.); a társasági szerződésben meghatározott idő elteltével, ha a társaságot meghatározott időre alapították és a tagok a működést „írásbeli szerződéssel vagy hallgatag” nem folytatták (4.); egyfajta bontó feltétel bekövetkeztével (5.); határozatlan időre létrejött társaság esetében a társasági szerződés valamely tag általi felmondásával (6.); valamint a kft. más társasággal történő egyesülésével (7.). E lehetőségek közül a 6. pont a legsajátosabb – ez a gyakorlatban olyan problémákat eredményezhetett volna, hogy a törvénytervezet minden bizonnyal csak e pont kihagyásával lett volna szabad elfogadni. Ugyanakkor ez is mutatja, mennyire a *societas*, a klasszikus, magánfelek közötti szerződéssel létrehozott személyegyesülés lebegett Pap Dávid szemei előtt a tervezet megírása közben.

A 102. § ráadásul azt a lehetőséget is biztosította volna a tagoknak, hogy – „előleges felmondás nélkül” – bíróságtól kérjék a társaság feloszlását, amennyiben az alábbi esetek valamelyike bekövetkezik: „1. ha a társasági cél elérése külső körülmények miatt lehetetlenné válik; 2. ha valamelyik társasági tag az üzletvezetésnél vagy a számadásnál rosszhiszeműleg jár el; 3. ha a tagok valamelyike lényeges kötelezettségének meg nem felel; 4. ha a befizetések behajtása igen nagy nehézségekkel jár; 5. ha a tagok valamelyike a társaság cégével vagy vagyonával magáncéljaira visszaél; 6. ha valamelyik tag tartós betegség vagy más ok miatt a tisztéhez tartozó társasági ügyekre alkalmatlanná válik; 7. ha valamelyik társasági tag üzletvezetése a társaság alakításának lényeges feltétele volt s az a tag az üzletvezetésről lemond vagy azt nem vállalja vagy nem képes ellátni”. A 100. § 6. pontja (egyoldalú felmondás bármely tag részéről) mellett – a bíróság döntésétől függően – a 102. § is rendkívül bizonytalan helyzetet eredményezett volna a hitelezők és más üzleti partnerek számára, akik elsősorban nyilván az adós társaság, mint jogi személy fennmaradásában érdekeltek.

A 103. § szerint a tagok megállapodhattak volna abban is, hogy egy vagy több tag kilépjön a társaságból, mely esetben a kifogást emelő hitelezők igényeinek kielégítését (vagy részükre biztosíték nyújtását) követően a kilépő tagnak ki lehetett volna fizetni a „tőkerészét”. Mivel a 103. § második bekezdése a 35–39. §-ok alkalmazását írja elő, ilyen kiléptetésre nem kerülhetett volna sor akkor, ha azáltal a társaság törzstőkéje a 10 000 koronás minimum alá csökkent volna. A 103. § szerinti tagkilépés tehát lényegében a törzstőke leszállításának speciális (magában a törvényben ugyan külön szabályozott, de a tőkeleszállítás szabályaira visszautaló) esete lett volna.

A 102. §-ban felsorolt esetekben a tagok a társaság feloszlása helyett a kilépésük megengedését is követelheték volna (104. §), emellett a 102. §-ban említett valamely körülmény bekövetkeztében vétkes tagot maga a társaság is kizárhatta volna. Ez esetben a kiléptetés fent említett szabályait lehetett volna alkalmazni, azonban a kizárás jogosságáról bíróság dönthetett volna. Az nem derül ki a tervezetből, hogy csak akkor, ha a tag pert indít a kizárásról szóló határozat megtámadása iránt, vagy mindenképpen (azaz magának a társaságnak kellett volna eleve bírói úton érvényesítenie a kizárást). A 106. § megfogalmazása inkább utóbbira enged következtetni.

A 107–113. §-ok a társaság feloszlásának, valamint az egyes tagok kilépésének vagy kizárásának eljárási szabályait tartalmazzák. A 110. § szerint a társaság feloszlásakor „csőd esetét kivéve, felszámolásnak van helye”. Ez természetesen nem a mai fogalmaink, hanem a Kt. szerinti „felszámolást”, azaz a végelszámolást jelenti. Ennek megfelelően a „felszámolókat” (végelszámolókat) is a tagok jelölhetik ki, a bíróság csak akkor avatkozhat közbe, ha azt a törzstőke legalább egytizedét képviselő tagok kérik. A 113. § értelmében először a társaság hitelezőinek az igényeit kell kielégíteni, az ezután még fennmaradt vagyont pedig „tőkerészeik s az ezekre teljesített befizetéseik arányában” lehet felosztani a tagok között. Az „ezekre teljesített befizetéseik arányában” kifejezésből arra következtethetünk, hogy a gyakorlatban nem az üzletrészeket, hanem a tagok által ténylegesen befizetett törzsbetéteket kellett volna a tagi likvidációs hányadok meghatározása során figyelembe venni.

2. 8. Egyéb rendelkezések (elévülés, külföldi társaságok, büntető határozatok)

A 114–115. § külön fejezetet alkot, amely az *Elévülés* címet kapta. A 114. § szerint a hitelezők társasággal szembeni követeléseinek elévülésére a Kt. 121–124. §-ait, azaz a közkereseti társaság által saját tagjai ellen indítható keresetek elévülésére vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Eszerint az elévülés öt év. Ugyanakkor a 114. § második fordulata értelmében, ha a hitelező a társaság tagjával vagy üzletvezetőjével szemben, azok korlátlan felelősségére vonatkozó valamelyik speciális felelősségi szabály érvényesítése iránt akart volna pert indítani, erre „az általános magánjogi elévülés szabályai alkalmazandók”. Ugyanez irányadó abban az esetben is, ha a társaság

saját tagjaival szemben, vagy a tagok egymással szemben kívántak volna „társasági viszonyból eredő követelést” érvényesíteni (115. §). Az általános magánjogi elévülési idő ebben a korszakban a Kt. szerinti öt évnél (amely az 1959. évi első Ptk.-tól kezdődően az általános polgári jogi elévülési idő is lett)³⁴ sokkal hosszabb időtartamot jelentett, ugyanis a polgári kori joggyakorlatban sajátos módon a Hármaskönyv nemesekre vonatkozó elévülési szabálya (harminckét év)³⁵ élt tovább, ami nemzetközi összehasonlításban is rendkívül hosszú időtartamnak számított.³⁶

A 116. § (szintén önálló fejezetként) a külföldi kft.-k jogállására vonatkozó, amelyekre nézve a Kt. külföldi részvénytársaságokra vonatkozó egyes rendelkezéseinek megfelelő alkalmazását írta volna elő.

Ahogy a Kt. e szakaszait is a *Büntető határozatok* című fejezet követi, Pap Dávid is ezzel folytatja plánumát, és a 117. §-ban kilenc pontban sorolja fel azokat a jogsértéseket, melyeket, amennyiben „a büntető törvény súlya alá” nem esnek, három hónapig terjedhető „fogsággal” rendelt volna büntetni. (Az utolsó bekezdés szerint a bíróság „enyhítő körülmények esetében” a fogságot pénzbírságra változtathatta volna.) A 118. § értelmében a büntetés nem mentesíti az elkövetőt a törvényben megállapított vagyoni felelősség alól. Megjegyzendő, hogy a „fogság” és „pénzbírság” kifejezések alkalmazása sem a Csemegi-kódex (1878. évi V. tc.), sem a kihágási büntető törvénykönyv (1879. évi XL. tc.) szóhasználatába nem illeszkedik, ráadásul utóbbi 16. §-a értelmében az elzárás törvényben megállapított maximuma két hónap lehetett volna. A tervezet büntetőhatározatait tehát mindenképpen összhangba kellett volna hozni a hatályos büntetőjoggal (ahogy Kuncz Ödön is fogja majd tenni a saját tervezeteiben).

A plánum egy *Zárhatózmánynak* nevezett hatályba léptető rendelkezéssel zárul (119. §). Ez lényegében a Kt. 566. §-ában foglaltakkal azonos szabály, azaz a korlátolt felelősségű társaságokról szóló törvény sem csak a Magyar Királyság területére vonatkozott volna, hanem a vele ekkor társországi státuszban lévő Horvátországra is. Mindez az 1868. évi XXX. tc.-kel kihirdetett magyar–horvát kiegyezési megállapodás 9. §-ából következett, mely szerint a kereskedelmi és váltójog is „a magyar korona összes országainak közös ügye” volt, melyre nézve a törvényalkotás jogát a magyar országgyűlés gyakorolhatta (amelynek mindkét házában biztosított volt a horvát képviselő).

2. 9. Indokolás

A normaszöveghez Pap Dávid rövid általános indokolást is csatolt. Eszerint azért van szükség a kft. mint új „kereskedelmi társulati alakzat” megteremtésére, mert az idők során bebizonyosodott, hogy bizonyos gazdasági célok elérésére sem a közkereseti és betéti, sem pedig a részvénytársaság nem alkalmas. Pap kiemelte, hogy a korlátlan felelősség elkerülése érdekében jellemzővé vált, hogy a tagok személyes közreműködésüket igénylő, tehát személyegyesítő jellegű közös vállalkozásukat „a törvény intencióinak megkerülésével” részvénytársaságként alapították meg. E „részvénytársasági formába burkolás”

azonban „nemcsak hogy a törvény szellemét sérti, hanem emellett a gyakorlati élet szempontjából sem teljesen megfelelő”.³⁷

Mivel e jelenség nemcsak Magyarországon, hanem más államokban is megfigyelhető volt, a megoldást sem feltétlenül magunknak kellett feltalálnunk. Pap ebben a körben a német *GmbH-Gesetz*, mint világviszonylatban első kft.-törvény mellett hangsúlyozottan hívta fel a figyelmet a készülő osztrák jogszabályra is, utalva egyrészt arra, hogy ennek javaslatát 1904-ben az osztrák kormány már be is terjesztette a parlament elé, másrészt hogy – a német törvényhez hasonlóan – annak elkészülte is „az érdekelt kereskedelmi és iparos körök óhajának” köszönhető.³⁸ Ezzel nyilvánvalóan a Gyáriparosok Országos Szövetsége mint az említett „körök” országos érdekképviselői szervének hazai megfelelője jelentőségére utal, amelytől a felkérést kapta a tervezet elkészítésére.

Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy nem feltétlenül helyes az a német és osztrák megoldás, amely a személyegyesítő és tőkeegyesítő jelleg között inkább utóbbira helyezte a hangsúlyt („erősebben támaszkodnak a részvénytársasági jogban található szabályokra”): „Ezzel szemben mi hazai viszonyaink figyelembe vétele mellett célszerűbbnek találtuk azt, hogy a korlátolt felelősségű társaságnak olyan szabályozására törekedjünk, amely inkább a közkereseti és betéti társaságra nézve fennálló szabályokhoz alkalmazkodik”, mellyel kapcsolatban a tervezet 20. §-ában foglalt, hitelezőkkel szembeni közvetlen tagi felelősségre vonatkozóan javasolt, fent ismertetett szabályt emelte ki.³⁹

Másik fontos szempontként arra mutatott rá, hogy a magyar törvénynek a lehető legjobban kell illeszkednie a kereskedelmi törvény rendelkezéseihez – ezzel magyarázható, hogy a Kt. „kereskedelmi társaságokra vonatkozó s a korlátolt felelősségű társaságokra is ráülő szakaszait igen sokszor szó szerint vettük át a tervezetbe”.⁴⁰ Megjegyzendő, hogy egyéb helyeken (lásd az elévülés és a külföldi társaságok fent idézett szabályait) a szövetszerű átvételt a sokkal helytakarékosabb utaló normákkal váltotta ki.

A tervezet „vezető eszméi” körében kiemelte a hitelező- és kisebbségvédelmi szabályok jelentőségét is, továbbá – ismét arra utalva, hogy mindenképpen elkerülendő a kft. „valami alacsonyabb rendű részvénytársaság”-kénti viselkedése – azt, hogy véleménye szerint a lehető leghatározottabban ki kell zárni annak lehetőségét, hogy a kft.-ben meglévő üzletész tőzsdei forgalom tárgyává válhassék.⁴¹ Zárásképp pedig jelezte, hogy kész részletes indokolást is készíteni, de ezt megelőzően arra kéri az MGYOSZ tagszervezeteit, hogy tegyék meg észre-

vételeiket, és járuljanak kérelemmel a kormány elé arra vonatkozóan, hogy „terjessze javaslatunkat letárgyalás és elfogadás céljából a törvényhozás elé”.⁴²

3. A tervezet utóélete

A *Kereskedelmi Jog* című folyóirat 1907. évi 3. számában arról adott hírt, hogy az MGYOSZ a tervezet megvitatására bizottságot hoz létre, melynek tárgyalásain az igazságügyminiszter is részt fog venni.⁴³ E testület, báró Hatvany Deutch Sándor (1852–1913), a szövetség egyik alapítója (Hatvany Lajos édesapja) elnökletével meg is alakult, ám annak ülésein a minisztériumot végül nem a miniszter – 1907. február 2-tól Günther Antal (1847–1920) –, hanem Barna Ignác (1854–1919) kir. ítélőtáblai (később kúriai) bíró képviselte, míg Kossuth Ferenc (1841–1914) kereskedelemügyi miniszter Neumann Károly (1865–1952)⁴⁴ minisztériumi osztálytanácsost, a vasúti jogi és közgazdasági ügyosztály vezetőjét, kereskedelmi akadémiai tanárt delegálta a bizottságba.⁴⁵

A testület Neumann Ármint kérte fel a tervezet szakmai véleményezésére (aki nem volt rokona Neumann Károlynak, viszont, mint a bevezetőben utaltunk rá, először tartott részletes beszámolót Magyarországon az új cégformáról). Ő negyvenhét pontban foglalta össze észrevételeit,⁴⁶ melyeket azután a bizottság megtárgyalt, majd az anyagot 1909. április 8-án azzal a kérelemmel küldte meg az igazságügyminiszter részére, hogy a kormány annak alapulvételével készítsen elő törvényjavaslatot.⁴⁷ A miniszter meg is bízta Lévy Béla (1873–1959) ügyvédet, a budapesti Kereskedelmi Akadémia volt tanárát a javaslat előkészítésével, ő azonban ezzel a munkával nem készült el.⁴⁸

A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége kezdeményezésére megindult előkészítő munka tehát nem járt sikerrel, mindazonáltal megítélésünk szerint Pap Dávid tervezete többet érdemel annál, minthogy (megvalósulás hiányában) elfeledni hagyjuk. Kisebbségi logikai hibái és fogalmi bizonytalanságai ellenére is figyelemre méltó munka, melyet nemcsak szakmai elhivatottság jellemez, hanem az a határozott szándék is, hogy az Apáthy István kereskedelmi kódexére jellemző mintakövetés⁴⁹ helyett bátran alkalmazzunk a német és osztrák törvényektől eltérő, ez esetben például az eredeti, Oechelhäuser-féle koncepcióra emlékeztető szabályozást. Kft.-k tömegeinek a hitelezők igényeinek kielégítetlensége melletti felszámolását ismerve mindenképpen elgondolkodtató, nem ez lett volna-e a helyes út a magyar társasági jog fejlődése számára.

KÉPES, GYÖRGY

Der erste ungarische Gesetzentwurf über die Gesellschaft mit beschränkter Haftung

(Zusammenfassung)

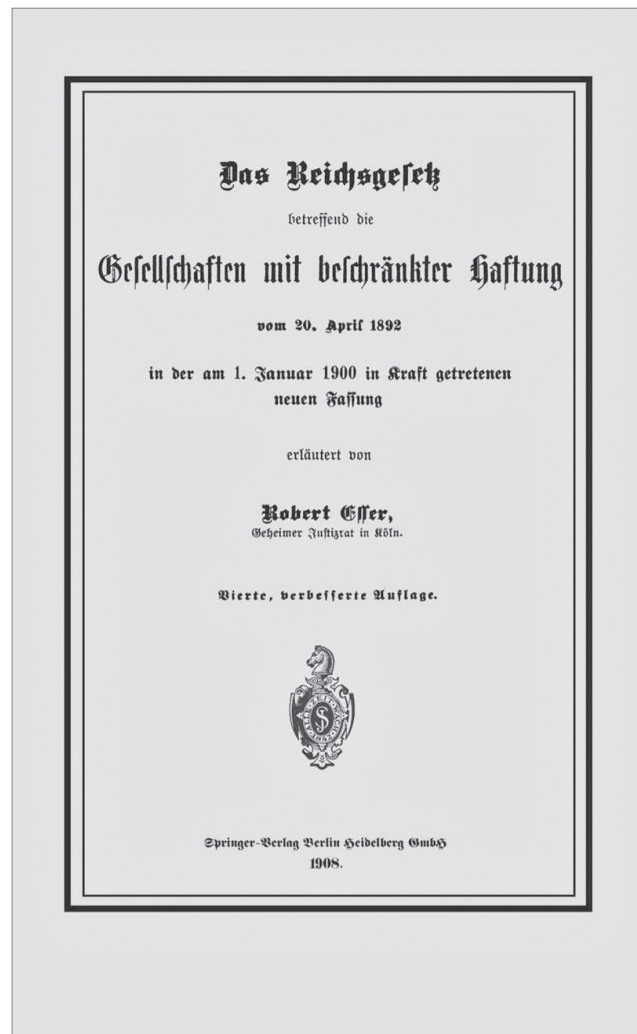
Wie es weithin bekannt ist, die Gesellschaft mit beschränkter Haftung wurde erstmals in 1892 in Deutschland eingeführt, als eine neue Unternehmensform, welche die Vorteile der Aktiengesellschaft mit den Vorzügen der Personengesellschaften verbindet. Der neue deutsche Rechtsakt, der unter dem gebräuchlichen Namen als „GmbH-Gesetz“ bezeichnet wird, wurde bald in ganz Europa bekannt. Erstmals in Ungarn wurde es vom Rechtsanwalt Ármin Neumann auf der Plenarsitzung des Ungarischen Juristenvereins am 29. Oktober 1892 ausführlich beschrieben. Der

erste Entwurf für einen ungarischen GmbH-Gesetz wurde, auf Antrag des Ungarischen Industrieverbands, von einem anderen Rechtsanwalt, Dávid Pap in 1905 erarbeitet. Dieser interessante Entwurf basierte in vieler Hinsicht auf die originelle Idee vom „GmbH-Vater“ Wilhelm von Oechelhäuser: im Interesse der Gläubiger wollte auch Pap eher eine Gesellschaftsform ähnlich der Offenen Handelsgesellschaft als eine „kleine Aktiengesellschaft“ einführen. Der vorliegende Aufsatz beabsichtigt diesen weniger bekannten ungarischen Gesetzesvorschlag vorzulegen.

Jegyzetek

- ¹ A német kft.-törvény megalkotásának történetéről lásd SCHUBERT, Werner: Das GmbH-Gesetz von 1892 – „eine Zierde unserer Reichsgesetzsammlung“. Das historische Geschehen um die GmbH von 1888 bis 1902. In LUTTER, Marcus – ULMER, Peter – ZÖLLNER, Wolfgang (Hg.): *Festschrift 100 Jahre GmbH-Gesetz*. Köln, 1992. Verlag Dr. Otto Schmidt, 1–47. p.
- ² Rövid életrajzát lásd <https://regi.sofar.hu/neumann-armin-2/>.
- ³ NEUMANN Ármin: A korlátolt felelősségre alakult társaságokról szóló 1892. évi német birodalmi törvényről. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1893. 6. füzet, 205. p.
- ⁴ KUNCZ Ödön: *Törvénytervezet a részvénytársaságról, a szövetkezetről és a korlátolt felelősségű társaságról*. Budapest, 1926. Globus Rt., 125. p.
- ⁵ PAP Dávid: Törvénytervezet a korlátolt felelősségű társaságról. *Magyar Gyáriparosok Szövetsége Közlemények*, 1905. 12. sz., 26–69. p. A szerző ezúton mond köszönetet az Országos Széchényi Könyvtár munkatársainak, hogy a tervezetet a 2020–21. évi járványidőszak alatt elektronikusan rendelkezésére bocsátották, és ez a tanulmány elkészülhetett.
- ⁶ Pap Dávid. In Újvári Péter (szerk.): *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest, 1929. k. n. 681. p.
- ⁷ KOHN Dávid: Az olasz valuta története. *Közgazdasági és Közigazgatási Szemle*, 1893. 2. kötet, 3–60., 115–169. p.
- ⁸ PAP Dávid: A zárszamadás joga. *Közgazdasági Szemle*, 1897. 3–36., 100–166. p.
- ⁹ PAP Dávid: *A Curia bírászkodása képviselőválasztási ügyekben*. Budapest, 1902. Grill Károly Könyvkiadó-vállalata.
- ¹⁰ MÁRTONFFY Marczel: *A korlátolt felelősséggel alakult társaságok*. A Nagyváradai Jogászegylet Kiadványai 17. Nagyvárad, 1905. Nagyváradai Jogászegylet, 3. p. Az MGYOSZ és Pap Dávid közötti jogviszony részleteit nem ismerve feltételezhető, hogy ügyvédi megbízás keretében kérték fel a tervezet elkészítésére (K.Gy.).
- ¹¹ LUTTER, Marcus: Die Entwicklung der GmbH in Europa und in der Welt. In LUTTER–ULMER–ZÖLLNER 1992. 80–81. p.
- ¹² Uo. 51. p.
- ¹³ A vállalkozás szabadságának és egyenlőségének biztosítása, lásd BALOGH Judit: A közös érdekű ügyek a dualizmus rendszerében. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 2. sz. 6. p.
- ¹⁴ Oechelhäuser 1888-ban készített javaslatát (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung*) közli: KROESCHELL, Karl: *Deutsche Rechtsgeschichte 3. (seit 1650)*. Wiesbaden, 1993. Springer Fachmedien, 221–222. p.
- ¹⁵ SZENDE Péter Pál: Egyes főbb kérdések a k.f.t.-jog köréből, tekintettel a tervezetre. *Jogtudományi Közöny*, 1925. 10. sz. 76. p.
- ¹⁶ PAP 1905. 66–67. p.
- ¹⁷ „A korlátolt felelősségű társaság kötelezettségeiért harmadik személyekkel szemben a társaság és be nem fizetett tőkerészek [...], valamint az általuk illetéktelenül fölvetett vagy kivett összegek [...] erejéig a társaság tagjai egyetemleg felelősek; a társaság és a társaság tagjai egyszerre is perelhetők.”
- ¹⁸ A témáról bővebben lásd WELLMANN György: Tagi felelősségátvitel társasági jogunkban. In *Acta Conventus de Iure Civili*. Tomus X. Szeged, 2009. SZTE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, 41–58. p.; bővebben NOCHTA Tibor: *A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban*. Pécs, 2005. Dialóg Campus Kiadó.
- ¹⁹ WELLMANN 2009. 42. p. Lásd még Boóc Ádám: A közkereseti társaság. In SÁRKÖZY Tamás (szerk.): *Polgári jog. A jogi személy.* Az új Ptk. magyarázata II/VI. Budapest, 2013. HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 183. p.
- ²⁰ FÜREDI Mór: Akadémiai pályadíj-nyertesek. Kohn Dávid. *Magyar Génusz*, 1893. 22. sz. 357. p.
- ²¹ Gesetz, betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung. *Deutsches Reichsgesetzblatt*, Nr. 24 v. 1892. RGBl. S. 477–499.
- ²² A két törvény összehasonlítását lásd KLEINSZIG, Carmen: Die Entstehung des österreichischen Gesetzes über die Gesellschaft mit beschränkter Haftung. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, Nr. 1 v. 2021. S. 43–45. <http://dx.doi.org/10.1553/BR-GOE2021-1s35>.
- ²³ A zsidótörvények miatt emigrációba kényszerült, majd miután felesége öngyilkosságot követett el, 1940. június 9-én, élete 43. évében ő is öngyilkos lett. Halálhírét lásd *Az Ujság*, 1940. (június 13.) 5. p.
- ²⁴ SZENDE Péter Pál: One man company. *Kereskedelmi Jog*, 1927. 1. sz. 3–9. p.
- ²⁵ Magyar pénzürtékindeks. <https://artortenet.hu/magyar-penzerte-kindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/>.
- ²⁶ Lásd 25. § (2) bek.; PAP 1905. 35. p.
- ²⁷ Lásd NAGY Ferenc: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra*. I. kötet. Budapest, 1901. Athenaeum Rt., 252. p.
- ²⁸ Lásd a hatályos Ptk. (2013. évi V. törvény) 3:115. §-át.
- ²⁹ Lásd Ptk. 3:189. § (1) bek. a) pont.
- ³⁰ Lásd Ptk. 3:167. §.
- ³¹ A Ptk. ma már nem a kft.-re vonatkozó különös, hanem a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok körében mondja ki, hogy „A részvénytársaság kivételével tagsági jogokról nem lehet [helyesen tilos (K.Gy.)] értékpapírt kibocsátani” (3:11. §).
- ³² Lásd Ptk. 3:167. § (1) bek.

- ³³ „Gesellschaften mit beschränkter Haftung sind nur als Zubussegesellschaften zuzulassen”. Lásd GOLDSCHMIDT, Levin: *Alte und neue Formen der Handelsgesellschaft*. Berlin, 1892. Verlag von Otto Liebmann, 42. p.
- ³⁴ Lásd 1959. évi IV. törvény (rég. Ptk.) 324 § (1) bek.; 2013. évi V. törvény (új Ptk.) 6:22. § (1) bek.
- ³⁵ Lásd HK I. rész 78. cím 2–3. § és (kifejezetten a perindításra) 79. cím 3. §.
- ³⁶ PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*. Miskolc, 2015. Novotni Alapítvány, 133–136. p.
- ³⁷ PAP 1905. 65. p.
- ³⁸ Uo. 66. p.
- ³⁹ Uo. 66–67. p.
- ⁴⁰ Uo. 68. p.
- ⁴¹ Uo. 68–69. p.
- ⁴² Uo. 69. p.
- ⁴³ *Kereskedelmi Jog*, 1907. 3. sz. 60. p.
- ⁴⁴ Neumann Károly halálának dátumaként a legtöbb életrajzi adattár az 1944. évet adja meg, valójában azonban 1952. április 15-én hunyt el. Lásd Halálozás. *Magyar Nemzet*, 1952. (április 25.) 96. sz. 4. p.; JAKAB Réka: A pápai Neumannok. Adalékok a 19. századi családi karriertörténetek kutatásához. *Századok*, 2019. 2. sz. 378., 374. p.
- ⁴⁵ BOZÓKY Géza: *A korlátolt felelősségű társaság a külföldi és de lege ferenda a magyar jogban*. Pozsony, 1914. Eder István Könyvnyomdája, 6. lj. 17–18. p.
- ⁴⁶ Lásd: A korlátolt felelősségű társaságok. *Magyar Gyáriparosok Szövetsége Közlemények*, 1909. 48. sz. 83–98., 83–91. pp.
- ⁴⁷ Az MGYOSZ bizottságának előterjesztése. Uo. 91–98. p.
- ⁴⁸ BOZÓKY 1914. 18. p.
- ⁴⁹ KUNCZ 1926. 146. p. A témáról bővebben lásd HORVÁTH Attila: A kereskedelmi törvény – az 1875. évi XXXVII. tc. In MÁTHÉ Gábor – MENYHÁRD Attila – MEZEY Barna (szerk.): *A kettős monarchia. Die Doppelmonarchie*. Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó, 216–225. p.

Koi Gyula

„Hogy még azok is, akik Themis szent művészetétől áthatva nincsenek...”

Kovachich Márton György,
Pfahler Károly és Péterfalvi Molnár
István jogtudományi munkáira
vonatkozó három, könyvészetileg
ismeretlen, 19. századi egyleveles,
latin nyelvű előfizetési felhívás

1. A három nyomtatvány könyvészetileg ismeretlen voltának felismerése

„[U]t etiam qui Themidis arte sacra imbutus non est...”, azaz „[h]ogy még azok is [(jogi) ismereteket szerezzenek], akik Themis szent művészetétől áthatva nincsenek...” – írja Pfahler Károly művére irányuló előfizetési felhívásában Eggenberger József könyvtáros, utalva a jogi ismertetés szerepének fontosságára és jelentőségére. A részleteiben alább ismertetendő három egyleveles 19. századi latin nyelvű előfizetési felhívás közül kettő (a Kovachich¹ és a Pfahler-féle²) 2007 októberében került magángyűjteményembe a www.antikkonyv.hu (Antik könyvek, metszetek, térképek és egyéb papírrégiségek) online antikvárium közvetítésével egy korábban a *Jogtörténeti Szemlé*ben már ismertetett, hasonlóan könyvészetileg ismeretlen (*unrecorded printing / unbekannter Druck / imprimé inconnu*), Péterfalvi Molnár-féle egylapos kiadvánnyal együtt.³ A vizsgált harmadik nyomtatvány⁴ az előbb említett és korábban ismertetett Péterfalvi Molnár-féle kúriai döntvénytár előfizetési felhívására szóló nyomtatvány folytatása, az antikváriusi leírás szerint elvileg Domby Márton nevéhez kötődik, de a példány hiányában ez csak feltételezés. Ezen harmadik egylapos nyomtatvány az antikvárium anyagai között elkeveredett, annak részletét (első felét) az eladó fényképes közzétételéből tudjuk reprodukálni. A nyomtatványok sem az általam ismert világhálós könyvkereső oldalakon, sem a könyvtárak elektronikus katalógusaiban, sem az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárában, sem a hazai bibliográfiákban nem találhatóak meg.

2. Kovachich Márton György és a művére szóló előfizetési felhívás

A szláv kultúrkörbe tartozó, horvát eredetű családból származó senkvici Kovachich Márton György (1744–1821),

illetve fia, senkvici Kovachich József (1798–1858) tevékenysége a magyarországi forráskutató jogtörténetben kiemelt jelentőségűnek tekinthető, megalapozó jellegű. Az édesapa, Kovachich Márton György filozófiát, jogot és teológiát, majd 1772-től a Bécsi Egyetemen államtant (vagyis korai közigazgatás-tudomány/államtudományt) és pénzügyeket (*Polizeiwissenschaft und Kameralistik*)⁵ tanult. Az első magyar forráskutató jogtörténész és levéltáros ő maga lett. Ki kell emelni kötetekben manifesztálódó forráskutatói tevékenységüket, mind Kovachich Márton Györgyöt,⁶ mind Kovachich Miklós Józsefet,⁷ mind közös munkáikat illetően.⁸ Ezek egy része a korabeli elő jog (*jus vigens*), azaz a hazai *Corpus Juris Hungarici* kiégésztését szolgálta olyan törvények (szám szerint 19 törvény) feltárásával, amelyek az idők során elvesztek,⁹ így nem nyertek felvételt a magyar törvénytárba.¹⁰ A két Kovachich nyomdokain kibontakozó forráskutatások alakulását részben árnyalva, e helyütt csak utalni kívánunk arra a tényre, hogy a *Corpus Juris Hungarici* 35 kézirat forrása közül harmincegyet ismert¹¹ a két Kovachich, és csupán csak ötöt nem.¹² Fontos tisztázni a *nuncium* szó alapjelentését, amely hír, hirdető, jelentő,¹³ *nuncium praenumerationis* alakban a hazai latinságban egyszerűen csak előfizetési felhívást jelent. Továbbá a sajátos hazai jogi latin nyelvhasználatban a *nuncium* az alsótábla és a felsőtábla között váltott üzenetek latin neve volt régi parlamenti jogunkban, mint Erekytől az megtudható.¹⁴ A szó relatív ritkaságát jelzi, hogy a Petrik-bibliográfia főleg kisebb, ritkább nyomtatványokra szakosodott IX. pótkötete (1701–1800) csupán két előfordulását rögzíti (latin nyelvű előfizetés a *Magyarországi Tudósításokra* 1791-ből, illetőleg egy hasonló felhívás egy 1797. évi latin–olasz–horvát szótárra.¹⁵ Említendő Kovachich 1804-es *nuncium* kiadványa és két másik kiadványára szóló hasonló felhívás két egyéb szórványos példa mellett.¹⁶ Szükséges jelezni, hogy Kovachich Márton György munkásságának értelmezésében sokat segít V. Windisch Éva bölcsészdoktori értekezése (1947), illetve a fentebb idézett, 1998-ban megjelent nagymonográfiája sorsát rögzítő két tanulmány. Az 1998. évi mű Kovachich életének, törekvéseinek példaszzerű, részletes és pontos feldolgozása, de sem az alapkéziratot, sem a *nunciumot* nem ismeri.¹⁷ A másodlagos irodalom foglalkozott továbbá Kovachich Márton György szerteágazó latin és német levelezésének töredékével.¹⁸

A Kovachich Márton György által írt *Codex Juris Exercitialis Hungariae Decretalis* című munka,²⁰ melynek előfizetési felhívásáról szó van, 1815-ből származik, feltehetően Zágrábban²¹ készült, részben autográf (részben más kéztől származó) alapszöveget és törvénytárat tartalmazó kézirat, amely az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található.²² A kéziratot itt nyílt módomban tanulmányozni. A kézirat cenzori példány,²³ mely nyomtatásban nem jelent meg. A példány Kovachich Miklós József ajándékaént került a könyvtárba.²⁴ Kötésének mérete nagy fólió, anyaga félbőr (világosbarna maroquin), aranyozással díszítve. A gerincen aranyozott, öt osztatban négy, korona nélküli magyar kiscímer látható, a címerpajzson háromosztatú stilizált virágdísz nyúszik. A második osztatban G. M. Kovachich felirat

(egy sorban) és alatta a rövid cím (négy sorban). A lap-
 élek körben részben fakult lazacszínű metszéssel színe-
 zettek. Kötése színes, világosbarna, valamint sötétbarna,
 változó nagyságú szemszerű foltdíszítésekből álló kom-
 pozíció. A recto kötéstábla középütt, a verso kötéstábla
 háromnegyed részben a kartonig kopott, vagy pedig az
 anyag kiszakadt. A lapok mérete: 400 mm x 245 mm,
 fólió. A szöveget tartalmazó oldalakon átlagban 65 sor
 szerepel, soronként 40 betűhellyel. Kovachich a ha-
 zai hadijoggal, katonai joggal foglalkozó törvénygyűj-
 teményben utal arra, hogy összeállítását egy meg nem
 nevezett kúriai bíró tanácsai inspirálták, illetve hogy a
 megírás érdekében 1810-től fogva beutazta az orszá-
 got.²⁵ A kézirat tanúsága szerint öt nagyobb témával ter-
 vezett a műben foglalkozni.²⁶ Végül az alábbi címekkel
 valósultak meg a témakörök, tartalmazva a kérdésre vo-
 natkozó jogszabályhelyeket (esetleg rövid bevezetőt kö-
 vetően): I. A kötelezettségek (hadkötelezettség és hadi
 kötelességteljesítés) és a hadseregre vonatkozó terület-
 beosztás (hadikerületek); II. A királyi hadakról általában;
 III. A hadiadó; IV. A vég(vidék)ek és a várak (végvárak)
 – ideértve a végvárakról történő gondoskodást (élel-
 mezést); V. A hadi fegyelem (fegyelmi jog).²⁷ A kézirat
 rendkívül vastag papírra készült. A bevezető részeket ki-
 véve a *Corpus Juris Hungaricum*-ban lévő odaillő törvény-
 helyek kéziratot másolatainak kivágatai lettek a lapokra
 beragasztva.

Az előfizetési felhívás
 szerint Kovachich műve
 már nyomtatásra készen
 állt az Egyetemi Nyomda-
 ban. Reményét fejezte ki a
 felhívás szerzője, hogy a
 tudós férfiú műve (*impres-
 sio Operis Viri*) elősegíti
 a hazai jog megismerését,
 és általa a polgári egyének
 is ugyanannyira fogják is-
 merni a jogot, mint a jog-
 tudók maguk. A kiadvány
 ára májusig 10 forint, de
 ezt követően 15 forintra
 emelik a későbbi megren-
 delők számára. Az előfize-
 tetési összeget egyenesen a
 Királyi Egyetemi Nyomda
 nyomdája fogja begyűj-
 teni. Lehetséges fizetni a
 pesti Medárd napi vásáron
 is (június 8.). Amennyiben
 a kiadvány nem jelenik
 meg, az előfizetők vissza-
 kapják a befizetett össze-
 get. Ha a kötet megjelenik,
 arról a lapokban tesznek
 közzé hirdetést, és az előfi-
 zetők ezt követően juthat-
 nak példányaikhoz.

Kovachich Márton György¹⁹

3. Pfahler Károly műve és a hozzá kapcsolódó előfizetési felhívás

A neve alapján feltehetően (eredetileg) német nyelviségű
 családból származó, azaz germán kultúrkörbe (is) tarto-
 zó Pfahler Károlyról csak annyit tudni, hogy 1820-ban
 feltehetően még élt, talán 1770 és 1780 között születhe-
 tett.²⁸ Korai és igen összetett mezőgazdasági jogi művét,
 mely az úrbéri jogot és annak történetét is tartalmazta²⁹
 a keszthelyi Georgikon jogtanáraként (1815–1818) írta,
 egyben a Festetich grófi uradalom jogtanácsosa volt. Mint
 a *nuncium* is utal rá, „Corpus Juris Georgici” formájában
 uralkodók szerint veszi sorra a jogforrásokat, de magyaráz
 is számos jogintézményt. Az előfizetés ígérete az előző-
 höz hasonló: „még azok is ismereteket szerezhetnek, akik
 Themis szent művészetétől áthatva nincsenek” azaz nem
 jogászok, mivel a szerző tárgyát mind általában, mind kül-
 önös szempontoktól vezetetten kimerítően feldolgozta.
 A felhívás az ország különféle sarkaiban lévő könyvkeres-
 kedők listáját is tartalmazza, akiktől a mű beszerezhető.

4. Péterfalvi Molnár István műve és a hozzá kapcsolódó előfizetési felhívás

A *nuncium* által ajánlott dönt-
 vénytár a „Molnariana” soro-
 zat 1829-ben (esetleg koráb-
 ban) kiadott valamely részére
 vonatkozhat, ez sajnos a *nun-
 cium* fényképen fennmaradt
 szövegtöredékéből nem vehe-
 tő ki. Az 1829-es évaazonosság
 mellett szólhat, hogy abban az
 évben két ítéletgyűjteményt is
 közzétett Molnár kúriai dönt-
 vénytárai sorában.³⁰ A Mol-
 nár-féle kúriai ítéletekre vo-
 natkozó haraszi és mokscai
 Haraszy György által jegyzett
 mutatókötet³¹ 155 előfize-
 tő volt (javarészt hazai kis-
 nemes hivatalnokok). Ha az
 előfizetési felhívás szerzője
 valóban Domby Márton, úgy
 alighanem 1778 és 1864 kö-
 zött élt „tabularis” ügyvédről
 lehet szó, aki Csokonai Vitéz
 Mihály barátja volt, és latin,
 valamint magyar halotti be-
 szédek mellett szépirodalmi
 tréfás verseket is szerzett. Jogi
 munkájaként csupán e lap-
 pangó *nuncium* vélelmezhe-
 tő.³² Péterfalvi Molnár műve
 az előfizetési felhívás szerint
 a királyi Curia, a Helytartó-

tanács és a kancellária 1768 utáni döntvényeit röviden, a könnyű tematikus visszakeresést is segítve ismerteti.³³ Több (magánjogi) tárgyszót is megnevez a szöveg: aján-dék, vagyonátruházó nyilatkozat, ellenállás ítélet-végre-hajtással szemben (*oppositio*), zálog.

5. A könyvészetileg ismeretlen nyomtatványok könyvészeti leírása

A könyvészetileg ismeretlen nyomtatványok leírása:

N. N.: *Nuncium de Codice Juris Exercitialis Hungariae, Auctore Martino Georgio Kovachich*. Buda, 1822. Egyetemi Nyomda, 2 p. 8° 215x140 mm.

EGGENBERGER József: *Nuncium de edendo Corpore Juris Georgici (Urbarialis)*. Pest, Eggenberger József, 1821. 2 p. 8° 215x140 mm.

DOMBY Márton: *Nuncium [super imprimendis Sententiis Excelsae Curiae Regiae de Stephanus Molnár de Péterfalva]*. Pest, 1829. Fűskúti Landerer Lajos, 2 p. 8° 215x140 mm.

Valamennyi egylapos nyomtatvány mérete nyolcadrét. Kovachich műve esetében a szerző nincs megjelölve, feltehetőleg az Egyetemi Nyomda részéről feltételezhető a szellemi közreműködő. (Kovachich szerzősége jelenleg nem igazolható, illetve annak bizonyítása későbbi kutatásra vár). A leírások esetében Pfahler műve kapcsán két dolog szorul magyarázatra. Művének kiadója ugyan Perger Ferenc volt, de Eggenberger József szerepét az magyarázza, hogy nemcsak kiadó, hanem könyvtáros is volt, így nyilván az esetleges árusítási jog lehet az oka előfizetési felhívása kiadásának (szemben a keszthelyi Perger esetleges e téren való tapasztalatlanságával), illetve pesti elhelyezkedése több vevőt ígért, mint egy esetleges keszthelyi forgalmazás.

Domby munkájának címe csupán *Nuncium*. Azonban ezt mi az antikvárius által közölt 1829-es megjelenési évszám ismeretében kiegészítettük, mind a cím, mind a külön nem jelzett kiadó vonatkozásában, amely Péterfalvi Molnár István kúriai döntvénytársorozatának vagy az 1829 húsvét utáni, vagy az 1829 Szent Márton napig terjedő ítélkezési időszakkal kapcsolatos kiadványok egyikére (netán mindkettőre) vonatkozhat, azonban ez a kiadvány ismeretében nem dönthető el. Mindenesetre a kiadó feltételezhetően azonos az alapmű kiadójával, azaz Fűskúti Landerer Lajossal.

6. Szövegközlés

6. 1.

Nuncium de Codice Juris Exercitialis Hungariae. Auctore Martino Georgio Kovachich, concinnato, et typis Typographiae Regiae Universitatis excudendo, si sumtus eius impressionales per Praenumerantes, prae-

legendos, sufficienter tecti fuerint. Cum autem Typographia Regiae Universitatis non dubitet, tam propterea, quod subversetur impressio Operis Viri de promovenda Jurisprudentia domestica optime meriti, cum etiam propterea, quod Codex hic contineat omnes illas leges simul sumtas, quae in Diaetis latae sunt, quoties Rex et Patria defendenda erant, et easdem scire non tantum jurisperitorum, sed fere singulorum Civium quam maxime intersit, copiosos Praenumerantes, qui ad editionem tam utilis operis libenter suam conferent Symbolam, semet insinuatuos; ideo hoc Nuncium Typographia Regiae Universitatis ad Publicum dimittit, declarando quod pro Opere hoc typis, charta, et formato, qualia haec pagella praesefert, in duobus majoris voluminis Tomis nitide imprimendo, apud omnes Typographiae hujus Regiae Distractores, Scholarum, Directores, atque ipsa Postarum Officia, cum decem florenis V. V. usque finem Maii a. c. cum postea impressio occipienda cogitetur, praenumerari possit, praetio post impressionem ad 15 fl. elevato. Praenumerationis Collectores, quicunque illi fuerint, accipient titulo fatigorum undecimum exemplar gratis, et pecunias collectas habent directe ad Typographiam Regiae Universitatis cum accurata Nominum et Characterum, qui praenumerarunt, Consignatione, cum nomina eorum ad calcem libri posteritatitranstmittenda sint, vel medio Currus Diligentiae, vel securae alterius occasionis usque Nundias Medardi Pesthienses submittendas, Praenumerantes assecurando, quod in casu, si ob defectum numeri Praenumerantium Opus hoc publicam lucem videre non posset, pecunias suas recepturi sint; secus autem per Ephemerides publicas annunciabitur, quando sua exemplaria a Typographia hac Regia tollere possint. Budaie die 26. Januarii 1822.

6. 2.

Nuncium de edendo Corpore Juris Georgici (Urbarialis). Credo me nuncium jucundum gratumque omnino jureconsultis nostris, aliisque, qui Jus Georgicum (Urbariale) penitus nosse copiunt allaturum, dum notum reddo, quod D. Carolus Pfahler, Doctor Juris Universi, in regno Hungariae et eidem adnexis partibus juratus Causarum Fori utriusque Advocatus, ante Professor Juris et Archon in domicilio literario Georgicon, nunc ad Directionem universorum Dominiorum Suae Illustratis D. Comitibus Ladislais Festetich de Tolna S. C. et R. A. Majestatis Actualis Camerarii Juridico-Oeconomicam Referens objectorum juridicorum una et Georgici Assessor, qui primus Commentario suo insigni de Jure Georgico (Urbariali) regni Hungariae et Partium eidem adnexarum scripto egregie sane de republica meruit, nunc Corpus Juris Georgici (Urbarialis) edere intendat medio praenumerationis. Ut vero operis huius, quod fontes Juris Georgici (Urbarialis) continet, et secundum memorati Commentarii partem constituit, utilitas eo magis ob oculos colloquetur, juvat complexum ejusdem paucis recensere. Videlicet complectitur in se: A) Urbaria et quidem a) Hungariae sumtae, b) Croatiae, c) Sclavoniae, d) Ba-

Nunciūm de edendo Corpore Juris Georgici (Urbarialis).

Credo me nunciūm jucundum gratumque omnino jureconsultis nostris, aliisque, qui *Jus Georgicum (Urbariale)* penitus nosse cupiunt allaturum, dum notum reddo, quod D. *Carolus Pfahler*, Doctor Juris Universi, in regno Hungariae et eidem adnexis partibus juratus Causarum Fori utriusque Advocatus, ante Professor Juris et Archon in domicilio literario Georgico, nunc ad Directionem universorum Dominiorum Suae Illustratissimae D. Comitissae Ladislai Festetics de Tolna S. C. et R. A. Majestatis Actualis Camerarii Juridico-Oeconomicae Referens objectionum juridicorum una et Georgici Assessor, qui primus Commentario suo insigni de *Jure Georgico (Urbariali)* regni Hungariae et Partium eidem adnexarum scripto egregie sane de republica meruit, nunc *Corpus Juris Georgici (Urbarialis)* edere intendat medio praenumerationis. Ut vero operis hujus, quod fontes *Juris Georgici (Urbarialis)* continet, et secundum memorati Commentarii partem constituit, utilitas eo magis ob oculos collocetur, juvat complexum ejusdem paucis recensere. Videlicet complectitur in se: A) *Urbaria* et quidem a) Hungariae stricte sumtae, b) Croatiae, c) Slavoniae, d) Banatus. — Appendicis instar Urbaniis his subjungitur Urbarium pro Slavonia ab rege Carolo III. (VI) anno 1737 praescriptum. B) *Instructionis Commissariorum Regionum, et Executionum Magistratualium, Puncta Supplementalia, ac Regulationem Sylvanalem.* C) *Resolutiones Regias Intimatae Consilii R. L. H. et Determinationes Comitatum, Jus Georgicum respicientia et quidem: a) quoad Hungariam stricte sumtam et Croatiam b) quoad Slavoniam, c) quoad Banatum.* His instar appendicis subjunguntur Instructio et Resolutiones Regiae praecipuae ratione Investigationum urbarialium elargitae. D) *Leges in Corpore Juris Generali contentas ac Decisiones Curiae (in quantum ad Jus Georgicum faciunt) et quidem posteriores tam in Plano Tabulari contentas quam et recentiores.* (Urbarium Transsilvaniae et accessoria ejusdem, ubi illud penitus introductum fuerit, instar supplementi et in Corpore Juris hocce et commentatum in commentario Juris Georgici comparebit). Fontes hi omnes, quos ut puros praebet auctor, o-

natus. — Appendicis instar Urbaniis his subjungitur Urbarium pro Slavonia ab rege Carolo III. (VI) anno 1737 praescriptum. B) Instructionis Commissariorum, et Executionum Magistratualium, Puncta Supplementalia, ac Regulationem Sylvanalem. C) Resolutiones Regias Intimatae Consilii R. L. H. et Determinationes Comitatum, Jus Georgicum respicientia et quidem: a) quoad Hungariam stricte sumtam et Croatiam b) quoad Slavonicam, c) quoad Banatum. His instar appendicis subjunguntur Instructio et Resolutiones Regiae praecipuae ratione Investigationum urbarialium elargitae. D) Leges in Corpore Juris Generali contentas ac Decisiones Curiae (in quantum ad Jus Georgicum faciunt) et quidem posteriores tam in Plano Tabulari contentas quam et recentiores. (Urbarium Transsilvaniae et accessoria ejusdem, ubi illud penitus introductum fuerit, instar supplementi et in Corpore Juris hocce et commentatum in commentario Juris Georgici comparebit). Fontes hi omnes, quos ut praebet auctor, omnem adhibuit diligentiam, copiose tam generatim quam et speciatim illustrati sunt adeo, ut etiam qui Themidis arte sacra imbutus non est, vel limina aedium illius a longinquo tantum salutavit, usum eius egregium sane capere possit, ad quem facilitandum auctor accuratum indicem rerum diligenti opera concinnavit, et quidem duplicem, uno paginas Corporis Juris Georgici altero vero paginas Juris Georgici ad combinationem fontium cum commentatis auctoris instituendam indicante. Opus hoc magna industria elaboratum commendatione, conatus vero auctoris salutem patriae illo promovendi omni

minem adhibuit diligentiam, copiose tam generatim, quam et speciatim illustrati sunt adeo, ut etiam qui Themidis arte sacra imbutus non est, vel limina aedium illius a longinquo tantum salutavit, usum ejus egregium sane capere possit, ad quem facilitandum auctor accuratum indicem rerum diligenti opera concinnavit, et quidem duplicem, uno paginas Corporis Juris Georgici altero vero paginas Juris Georgici ad combinationem fontium cum commentatis auctoris instituendam indicante. Opus hoc magna industria elaboratum commendatione, conatus vero auctoris salutem patriae illo promovendi omni favore dignus est. Illud cum Commentario Juris Georgici (quod apud infrascriptum omnesque alios bibliopolas in Hungaria, Viennae vero apud Sp. D. Agentem aulicum Matthiam Gyurkovics a 10 fl. W. W. haberi potest) nihil amplius ad consummationem Juris Georgici desiderari sinet. Pretium, quo praenumeratur, auctor in 8 fl. W. W. defixit, si (abstrahendo ab opera gravi auctoris) vel volumen operis plus minus 50 phylarum presso typo in octavo majori bonaque charta impressoria consideretur, moderatum sane. Tempus praenumerationis usque finem Septembris a. c. durabit. Opus tum paratum praenumerantibus distribuetur. Collectoribus praenumeratarum pecuniarum singula decima exemplaria pro fatigiis cedent. Pecunia praenumerata infrascripto velut generali collectori mittenda erit, qui dein exemplaria, pro quibus praenumeratum fuit, una cum gratuitis expediet. Rogantur autem sequentes Domini, ut munere collectoris fungi dignentur:

Agriae, D. Antonius Naidhart, Perceptor Archi Episcopalis, Albae Regiae, D. Adamus Lang, Compactor.
Aradini, D. Aloysius Mandik, Director Gymnasii Regii.
Cassoviae, D. Josephus Wolfstein, Professor in Academia Regia.
Claudiopoli, D. Joannes Guttman, Bibliopola.
Gyulae, D. Ambr. Kornely, Perceptor I. Com. Békessiensis.
Jaurini, D. Andr. Schwaiger jun. Bibliopola.
Magno Varadio, D. Joannes Falitsky, Professor in Academia Reg.
Reopontiae, D. Joannes Jankovics, Bibliopola.
Pozsonii, D. Andr. Schwaiger et Josephus Laades, Bibliopolas.
Quinque Ecclesiis, D. Max. Gundel, Compactor.
Sopronii, D. Car. Fr. Wiegand, Bibliopola.
Szegedini, D. Josephus Ribling, Compactor.
Temesvariani, D. Petrus Andersen Compactor.
Vesprimii, A. R. D. Georgius Flisar, Prof. in Seminario Episc.
Zomborini, D. Josephus a Schweidl.
Febsini 1 May 1821.

Josephus Eggenberger,
Bibliopola.

favore dignus est. Illud cum Commentario Juris Georgici (quod apud infrascriptum omnesque alios bibliopolas in Hungaria, Viennae vero apud Sp. D. Agentem aulicum Matthiae Gyurkovics a 10 fl. W. W. haberi potest) nihil amplius ad consummationem Juris Georgici desiderari sinet. Pretium, quo praenumeratur, auctor in 8 fl. W. W. defixit, si (abstrahendo ab opera gravi auctoris) vel volumen operis plus minus 50 phylarum presso typo in octavo majori bonaque charta impressoria consideretur, moderatum sane. Tempus praenumerationis usque finem Septembris a. c. durabit. Opus tum paratum praenumerantibus distribuetur. Collectoribus praenumeratarum pecuniarum singula decima exemplaria pro fatigiis cedent. Pecunia praenumerata infrascriptio velut generali collectori mittenda erit, qui dein exemplaria, pro quibus praenumeratum fuit, una cum gratuitis expediet. Rogantur autem sequentes Domini, ut munere collectoris fungi dignentur:

Agriae, D. Antonius Naidhart, Perceptor Archi Episcopalis.
Albae Regiae, D. Adamus Lang, Compactor.
Aradini, D. Aloysius Mandik, Director Gymnasii Regii.
Cassoviae, D. Josephus Wolfstein, Professor in Academia Regia.
Claudiopoli, D. Joannes Guttman, Bibliopola.
Gyulae, D. Ambr. Kornely, Perceptor I. Com. Békessiensis.
Jaurini, D. Andr. Schwaiger, jun. Bibliopola.

Magno Varadin. D. Joannes Falitzky, Professor in Academia Reg.

Neoplantae. D. Joannes Jankovics, Bibliopola.

Posonii. D-i Andr. Schwaiger et Josephus Landes, Bibliopola.

Quinque Ecclesiis. D. Max. Gundel, Compactor.

Sopronii. D. Car. Fr. Wiegand, Bibliopola.

Pesthini 1 May 1821.

Josephus Eggenberger, Bibliopola.

6. 3.

Nuncium.

Jus Revisionem Concernentium Excelsorum Dicasteriorum Consilii quippe Locumtenentialis, Curiae Regiae, et Cancellariae Aulicae transivit et favorabiliori aura spirante propediem prelo subjicietur opus, quod Extractum Decisionum Curialium in Plano Tabulari anno 1768, edito contentarum, non secus Sententiarum inde ab hoc anno usque hodierna tempora in utraque Excelsiae Curiae Tabula, latarum complectitur.

Paulo antehac prodiit opus D. Stephani Molnár, Tabularis Advocati Sententias itidem Exc.[elsiae] Curiae Regiae in se continens. Discrimen inter utramque, in eo est, quod illud notabiliores ab 1768, usque moderna tempora de verbo ad verbum descriptas adhibeat: hoc autem Extractum Sententiarum, tara ante quam post di-

ctum annum 1768, adeoque omnium tam in Collectione Molnariana Contentarum quam aliarum ab Exordio Exc.[elsiae] usque hodierna tempora latarum scituque necessariorum ordine alphabetico ob oculos sistat, nominibus etiam Litigantium, tam intuitu Decisionum in Plano contentarum, quam et Noviorum additis.

Oeconomia Operis est sequens: Extractus Sententiae cujusvis id est: Quid in quovis notabiliore Casu obvio per Exc.[elsam] Curiam Regiam judicatum ac decisum fuerit in certam, in certam propositionem, sive brevem Sententiam redactum, instar Regiam cujuspiam Juris enunciatur, Extractae hac Sententiae juxta Seriem Materialum colliguntur. Dein in qualibet Materia Terminus Juridicus Technicus, veluti genus quospiam totam Rem, de qui agitur, generaliter in se continens pro Directorio eligitur, toti Materiae praeponitur. Haec vocabula dirigentia juxta Seriam alphabeticam collocantur, et omnes Decisiones huc pertinentes tali generico vocabulo, v. gr. Donatio, Fassio, Oppositio, Pignus subordinatur. Denique ut Sententia ipsa, cujus Summarium hic exhibetur, reperiri ac pro re nata provocari possit, cuilibet, Summario provocatio Causae, in qua Sententia lata est, per Nomen Actoris, Incatti, Anni, Diei et Fori in specifico designatae (ut sic quid).

[A szöveg az első oldal végével megszakad. A második oldal tartalma nem ismeretes, az eredeti példány elvesztett, vagy lappang.]

KOI, GYULA

„Damit diejenige auch, die von der heiligen Kunst von Themis nicht durchdrungen sind...“

Drei, bibliographisch unbekannte, einblättrige, lateinische Subskriptionseinladungen, die sich auf die rechtswissenschaftlichen Arbeiten von Márton György Kovachich, sowie Károly Pfahler, weiterhin István Péterfalvi Molnár beziehen

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz und die Quellenmitteilung stellen drei Subskriptionsaufrufe vor, die sich auf die Werke von Márton György Kovachich, Károly Pfahler, István Péterfalvi Molnár beziehen. Der *Codex Juris Exercitialis Hungariae Decretalis* von Kovachich beschäftigt sich mit der Armee, dem Kriegsrecht, mit den militärischen Lebensverhältnissen, und sammelt die heimischen Rechtsregeln zusammen. Es wurde nur von einem Zensor überprüft, und blieb in einer zum Teil autographischen Handschrift des Verfassers bestehen. Es wurde nicht veröffentlicht, der Verfasser beendete die Handschrift im Jahre 1815 (das Datum des Subskriptionsaufrufes stammt aus dem Jahre 1822). Die Arbeit von Károly Pfahler, die in Keszthely im Jahre 1820 veröffentlicht wurde, ist ein zweibändiges Buch mit dem Titel *Jus Georgicum Regni Hungariae et Partium eidem adnexarum commentatus est*. Es ist grundsätzlich die Zusammenfassung des Urbarialrechtes und einiger landwirtschaftsrecht-

licher Fragen. Der auf den späteren Verkauf hinweisende Subskriptionsaufruf stammt aus dem Jahre 1821, ihr Verfasser ist der Buchdrucker und Buchhändler József (Joseph) Eggenberger. Im Falle des Werkes von István Molnár Péterfalvi könnte sich der Aufruf zur Subskription auf eine Publikation über die Entscheidungen der Kurie zwischen Ostern 1829 und dem Martinstag 1829 beziehen, die von István Dombay verfasst wurde, einem Juristen und Dichter, der ein guter Freund des bekannten Dichters Mihály Csokonai Vitéz war. (Das Exemplar des letzten Werkes ist verlorengegangen oder es ist versteckt, die Rekonstruktion des Textes erfolgte aufgrund des Fotos auf der Webseite des Verkäufers-Antiquariates). Aus den Subskriptionseinladungen ist das Bemühen des Verlags und des Buchhändlers auszulesen, dass sie das heimische Recht nicht nur für die Rechtskundigen, sondern auch für das rechtssuchende Publikum nahebringen wollten.

Jegyzetek

- ¹ A tétel antikváriumi adatlapja: www.antikkonyv.hu/konyv/egyeb-papir/codice_juris_exercitialis_hungariae.
- ² A tétel antikváriumi adatlapja: www.antikkonyv.hu/konyv/egyeb-papir/nuncium_de_edendo_corpore_juris_georgici.
- ³ Koi Gyula: Kúriai döntvénytárra való előfizetési felhívás. – Könyvészetileg ismeretlen 19. századi egyleveles latin nyelvű magyarországi jogi nyomtatvány. (Szövegközlés). *Jogtörténeti Szemle*, 2008. 4. sz. 45–48. p. Ez a közlemény Péterfalvi Molnár István (1784–1840 után) kúriai döntvénytárának előfizetési felhívásáról íródott. A tanulmány által bibliográfiaileg ismertté vált egylapos nyomtatvány adatai az alábbiak: PÉTERFALVI MOLNÁR István: *Nuncium praenumerationis super imprimendis Sententiis Excelsae Curiae Regiae, pro majori earum Intellectu cum Designatione Instituti, Fori Primae Instantiae, et Appelationis, ac Substracti Actionalis ad Normam Plani Tabularis in concernentes Titulos relatis*. Pest, 1823. Fűskúti Landerer Lajos, 2 p. A mű korabeli nyomdatechnikával szedett terjedelme 63 sor. Az első oldalon 32 sor, a második oldalon 31 sor található. Az első oldal két nagybetűvel szedett első címsor mellett három folytatólagos címsort és 24 sor főszöveget, míg a második oldal 26,5 sor főszöveget, és egy sornyi aláírást, valamint három sor terjedelmű szerzői címet tartalmaz. Lásd www.antikkonyv.hu/konyv/konyv/stephanus_molnar_nuncium_praenumerationis.
- ⁴ A tétel antikváriumi adatlapja: www.antikkonyv.hu/konyv/konyv/martinus_domby_nuncium.
- ⁵ A *Polizeiwissenschaft* és a kamerálisztika külhoni és hazai jelentőségére Koi Gyula: Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája. Zsoldos Ignác (1803–1885), Récsi Emil (1822–1864), Concha Győző (1846–1933), Magyary Zoltán (1888–1945). Budapest, 2013. Nemzeti Közszerzői Könyvtár – Nemzeti Közszerzői Könyvtár és Tankönyv Kiadó, 18–95. p. Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatás-tan művelésében a kamerálisztika időszakától a Magyary-iskola koráig*. Budapest, 2014. Nemzeti Közszerzői Könyvtár és Tankönyv Kiadó, 45–68. p.
- ⁶ Kovachich Márton György (1744–1821) Senkvicen (Pozsony vm.) született, horvát származású szülők gyermekeként. A pesti egyetemen szerzett bölcséleti (filozófiai) doktorátust, ahol 1771-ben jutalomban is részesítették. 1774 októberében az Egyetemi Könyvtár őrmezeje lett, később a könyvtár második őrmezeje. A királyi kincstárnál lajstromozónak nevezték ki, 1784-ben. Tíz év múlva jelen volt az erdélyi országgyűlésen. 1799-ben neje, Janka és fia, József I. Ferenc királytól címeres nemesi levelet kapott. Ugyanekkor maga Kovachich egy Torontál megyei pusztához jutott rakitoveci Verhovác (Vrhovac) Miksa zágrábi püspök jóvoltából. Újabb öt esztendő telt el 1804-ig, mígnem javaslatba hozták királyi tanácsosi címmel az ország „diplomatico-statisztikai” történetéért történő kinevezését. E jövedelem az Egyetemi Nyomda bevételeiből illette volna meg, de olyan módon, hogy a nyomdának valamennyi munkáját át kellett engednie. A kancellária ezt azzal a meghagyással engedélyezte, hogy a jövedelmet ne a nyomdától, hanem az egyetemi alaptól kapja. Ehhez azonban a király az egyetemi alap elszámolásának „tüzetes kimutatását” szabta feltételül. József nádor és az országgyűlés megbízásából a hazai (főúri, főpapi, családi) magánlevéltárakat végigjáró kutatóutat („irodalmi utazást”) tett, amely őt és fél esztendőt vett igénybe (1810. június 10-től 1815. december 10-ig). Ezt az utazást a két Kovachich saját költségén tette, közben másokat is segítettek különféle forrásművek kiadásában. 300 ívrét kötetből álló kéziratos gyűjteményét a Magyar Nemzeti Múzeumba hagyományozta. Főbb jogi munkái: KOVACHICH Márton György: *Vestigia comitorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum*. Buda, 1790. Egyetemi Nyomda. Uő: *Supplementum ad vestigia comitorum apud Hungaros ab exordio Regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum*. Buda, 1798–1801. Egyetemi Nyomda. Uő: *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credelibus, authenticisque regni Hungariae olim usitatae. Quas in subsidium diplomaticae, ac veteris iurisprudentiae hungaricae portissimum practicae ante Verbőczyanae e coaevis codicibus manuscriptis collectas edidit*. Pest, 1799. Trattner Mátyás. Uő: *Codex authenticus iuris taver-nicalis statutarii communis complectens monumenta vetera et recentiora partim antea vulgata, partim hactenus inedita*. Buda, 1803. Egyetemi Nyomda. Uő: *Nuncium ad excelsos Regni Hungariae proceres, et universos patriae cives de collectionibus et lucubrationibus literariis, quibus sinceram rerum Hungaricarum notitiam e suo instituto diplomatico-iuridico-historico in lucem promere conatur*. Buda, 1804. Egyetemi Nyomda. Uő: *Codex juris decretalis ecclesiae hungaricae quem ad sua capita revocatum, et in ordinem systematicum reductum, sub suis rubricis, ipso textu decretorum comitialium fideliter expressit, fontes rite citavit, et ven.[erabilis] clerici s.[anctae] ecclesiae hung. reverenter dicavit*. Pest, 1815. Trattner János Tamás. Lásd Kovachich Márton György. In SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. VI. kötet. Budapest, 1899. Hornyánszky Viktor, 1170–1171. (élete), 1171–1175. (művei), 1175–1182. (levelei és kéziratban fennmaradt munkái). Művei között 25 történeti mű, közte számos jogi forráskiadás kerül felsorolásra. (Szinyeyi alapműve nem az oldalakat, hanem a hasábokat számozza). MÁRKUS Dezső: Kovachich Márton György. In Uő (szerk.): *Magyar jogi lexikon*. V. kötet. Budapest, 1904. Pallas, 44–45. p.
- ⁷ Kovachich József Miklós (1798–1878) Budán született. Már 12 évesen apja mellett tanulta a jogi forráskutatás és az okiratmásolás fogásait. Roppant korán, csodagyermekként 17 évesen bölcséleti (filozófiai) doktori címet szerzett. Igen ifjan, 1816. június 27-én a Nemzeti Múzeum Könyvtárának (ma Országos Széchényi Könyvtár, azaz Magyarország nemzeti könyvtára) könyvtárosa, korabeli latin kifejezéssel *adjunctus*. Tizenkilenc évesen, 1817-ben Borsod vármegye táblabírája. 1821-ben lemondott hivataláról, hogy elhunyt tudós édesapja kéziratait rendezhesse. 1825-től az *Archivum Regni* allevéltárnoka; majd 1832 és 1870 között az intézmény igazgatója. Atyjához hasonlóan forráskiadványok és forráskritikai tanulmányok sorát köszönheti neki a hazai jog- és államtudomány, illetve diplomatika. E körben csak a jelentősebb jogi forráskiadványokat soroljuk fel: KOVACHICH József Miklós: *Monumenta veteris legislationis hungaricae, quae nunc primum detecta, ex originalibus authenticis desumsit et vulgavit...* Kolozsvár, 1815. Református Kollégium. Uő: *Monumenta veteris legislationis hungaricae, hactenus inedita partem ex originalibus, partem ex transsumtis authenticis, partem etiam ex credibilibus copiis coaevis desumsit, et primum edidit...* Zágráb, 1815. Antun Novosel. (A *Monumenta veteris* második kötete, melyet id. Szinyeyi *segmentum secundum* néven hivatkozik. Bár a kifejezés a címben nincs, de a szó alapján a Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása a kiadványt megtalálja. A kolozsvári kiadású első kötetrel szemben e második kötet Zágrábban jelent meg). Uő: *Lectiones variantes decretorum comitialium i[n]cl[us]y[us] Regni Hungariae, in corpore juris hungarici editorum, quas ex collatione textus eorum cum originalibus authenticis eruit*. Pest, 1816. Trattner János Tamás. Uő: *Sylloge decretorum comitialium inlyti regni Hungariae, quae in vulgato corpore juris hungarici, hactenus, aut penitus desiderabantur; aut aliqua sui parte, manca regerebantur, et obliuioni postliminio, recenter erepta sunt. In articulos, rubricis provisos, divisa, collegi, indicem realem subiecit, et in supplementum collectionis, peculiariter excudi curavit*. Pest, 1818. Trattner János Tamás. Uő: *Notitiae praeliminares ad syllogen decretorum comitialium Quae in vulgato corpore juris hungarici, hactenus aut penitus deside-*

rabantur, aut aliqua sui parte manca referebantur, et oblivioni postliminio recenter erepta sunt, cum observationibus criticis in editiones corporis juris. Pest, 1820. Trattner János Tamás.

Lásd Kovachich József Miklós. In *Magyar írók élete és munkái*. VI. 1899. 1166–1167. (élete), 1167–1168. (művei), 1168–1170. (kéziratai). KOI Gyula – SCHWEITZER Gábor: A levéltári kutatás. In JAKAB András – SEBŐK Miklós (szerk.): *Empirikus jogi kutatások*. Budapest, 2020. Osiris Kiadó, 486. p.

⁸ KOVACHICH Márton György – KOVACHICH József Miklós: *Ast-raea, complectens subsidia literaria ad historiam legislationis et jurisprudentiam Hungaricam conscripta communi opera*. I–II. Buda, 1823. Egyetemi Nyomda.

⁹ Az elveszett törvények: II. Endre 1231. évi törvényei; IV. Béla 1267. évi törvényei; III. András 1291. évi törvényei; I. Mária 1385. évi törvényei; az ország rendjeinek 1386. évi törvényei; Zsigmond 1397. évi törvényei; I. Ulászló 1440. és 1444. évi törvényei; az 1445., 1446. és 1447. évi országgyűlések egyes kihagyott törvénycikkei; I. Mátyás nyolc törvénye az 1458 és 1475 közötti évekből; II. Ulászló fia, II. Lajos nevében kiadott 1508. évi koronázási hitlevele; II. Lajos hat törvénye 1518-ból és 1521-ből; az ország rendjeinek 1539. évi törvényei; az ország rendjeinek 1594. évi törvényei; II. Ferdinánd 1619. évi dekrétumai; IV. Ferdinánd 1647. évi koronázási hitlevele; I. József 1687. évi koronázási hitlevele. KOLOSVÁRI Sándor: *Corpus Juris Hungarici*. In MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon*. II. kötet. Budapest, 1899. Pallas, 686–687. p.

¹⁰ Az Árpád-kori felfedezett törvények magyar szövegére: SZILÁGYI Loránd: *Árpád-kori törvények*. Budapest, 1955. Felsőoktatási Jegyzetellátó, 92–100., 108–116., 116–128. p. A törvénytárba fel nem vett törvények kapcsán Kolosvári megállapítja, hogy a két Kovachich ezek összegyűjtésén „a legbuzgóbban és a leg-sikeresebben fáradozott.” KOLOSVÁRI 1899. 686. p. Kolosvári azt mondja Kovachich József Miklósról, hogy a *Corpus Juris Hungarici* kialakítása során használt 36 magángyűjteményben fennmaradt kéziratos kódex közül 31-et ismert. Érdemes utalni e legfontosabb jogi gyűjteményekre (KOLOSVÁRI 1899. 690. p.) és arra a tényre, hogy a Kovachichok végső célja új *Corpus Juris Hungarici* kiadása volt. V. WINDISCH Éva: *Kovachich Márton György, a forráskutató*. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: GLATZ Ferenc. Budapest, 1998. MTA Történet-tudományi Intézet, 188–203. p. Az új *Corpus Juris Hungarici* a millenniumi emlékkiadás során valósult meg, bár alapvetően konzervatív módon.

¹¹ A Kovachichok által ismert források alapadatai: 1. A Festetich-féle kódex (1583) *Varia decretum regum Hungariae*; 2. Fejérváry-kódex (1559 után); 3. A bárfaei kisebb kódex (1550 körül); 4. Kollár I. kódex (1564 után) *Decreta regum Hungariae*; 5. Illosvay kódex (1544–1567 körül) *Decreta et constitutiones regni Hungariae*; 6. Nádasdy-féle nagyobb kódex (1558 körül); 7. Kassai kódex (1564) *Liber reipublicae cassoviensis Anno Domini 1564*; 8. Kamarai kódex (1560 körül); 9. Nádasdy-féle kisebb kódex (1572 körül); 10. Az ún. Registraturalis kódex (1574) *Articulorum in diversis congregationibus per statua et ordines regni tractatorum liber*; 11. Az Esterházy-féle kisebb kódex (1575–1583) *Manuscriptorum decretorum regni Hungariae*; 12. A bárfaei nagyobb kódex (1578 után); 13. A budapesti ELTE Egyetemi Könyvtár kódexe (1578 utánról); 14. Az Esterházy-féle nagyobb kódex (1583 körül) *Decreta divorum regum Hungariae in Manuscripto*; 15. A Ráday-kódex (16. század vége; a Nádasdy kisebb kódex másolata, vagy mindkettő azonos forrásból lett merítve); 16. A kétkötetes Szapáry-kódex (16. század vége) *Antiquae Constitutiones et Decreta regni Hungariae a primo rege Apostolico Sancto Stephano usque regem Rudolfum II, in anno 1583 condita*; 17. Kollár II. kódex *Acta publica regni Hungariae* (1594 vagy utána); 18. Kollár III. kódex *Decreta quaedam et diplomata regum Hungariae*; 19. A bécsi császári könyvtár kódexe (16. század) – elvileg Mossóczy Zakariás munkája; 20. A löcsei I. kódex (1570); 21. A löcsei II. kódex *Decreta et statutiones,*

processus et institutiones, divorum regum regni Hungariae a plurimis annis edita et in unum recollecta 22. A löcsei III. kódex (1554) *Decreta et statutiones, processus et institutiones, divorum regum regni Hungariae a plurimis annis editae et in unum collectae*; 23. A túróci kódex (16. század); 24. A körmöcbányai I. kódex (1563) *Decreta certorum quorundam regum Hungariae, Andreae, Sigismundi, Szilágyi, Ladislai II., Mathiae I., Tobias Czanalet Crennicensis Montanaista 1563*; 25. A körmöcbányai II. kódex (16. század); 26. A besztekercebányai kódex (16. század, szakadozott, elől csonka); 27. A selmecebányai I. kódex (16. század); 28. A selmecebányai II. kódex (16. század); 29. A selmecebányai II. kódex (16. század); 30. A selmecebányai III. kódex (16. század); 31. A selmecebányai IV. kódex (16. század). KOLOSVÁRI 1899. 687–690. p.

¹² A Kovachichok által nem ismert (illetve az ő idejükre elveszett) források alapadatai: 1. Az esztergomi káptalan kódexe (a Kovachichok kutatása idejére elveszett, a II. Ulászló-kori decretum-kódexen lévő megjegyzés tudósít a létéről); 2. Gregoriánczy Pál-kódex (1583 körül?); 3. Mossóczy Zakariás-kódex – Mossóczy autográf kézirata (1583 körül); 4. Egri kódex (1583 körül?); 5. A bécsi császári könyvtár pergamenkódexe (15. század). KOLOSVÁRI 1899. 687. p. Megjegyzendő, hogy a Szent István törvényeit tartalmazó kódexek vonatkozásában az Árpád-kori törvények néhai kutatója, Jánosi Monika több pontosítást is tesz. JÁNOSI Monika: *A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. Klny. a Magyar Könyvszemle 1978. évi 3–4. számából*. Budapest, 1978. Akadémiai Nyomda, 227. p. (Tizenkét kódex pontosítása a jelenlegi lelőhelyekkel és jelzettekkel, kivéve a hg. Esterházy Könyvtárban található két Esterházy-kódexet, illetve a Lőcsei Levéltárban lévő ún. Lőcsei III. kódexet).

¹³ A latin szótáriróadalomból vö. például BURIÁN János (szerk.): *Latin-magyar szótár a középkorok használatára*. Átdolg. ÉDES Jenő. Budapest, 1941. Franklin Társulat, 523. p.

¹⁴ EREKY István: *Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok* II. Eperjes, 1918. Sziklay Henrik, 79. p. (1. lj.).

¹⁵ KOVÁCS Eszter – V. ECESEDY Judit (összeáll.): *Magyarország bibliographiája 1712–1860*. IX. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 című művéhez. 1701 és 1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok. Budapest, 2017. Országos Széchényi Könyvtár, 330. p.

¹⁶ BALOGHY István: *A magyar királyi Egyetemi Nyomda címjegyzéke 1777–1877*. Budapest, 1882. Egyetemi Nyomda, 12. p. (Kovachich 1804-es *Nunciama*). <https://mek.oszk.hu/13500/13501/13501.pdf>. Kovachich három más művére lásd BALOGHY 1882. 16., 164. p. BREZANÓCZY Ádám: *Nunciium. Instituta et Musea Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Quibusvis, illa inspiciere volentibus, sequentibus, diebus patent; et quidem*. Jelenés. A Magyar Királyi Universitas’ Szerzemény[e]ji ’s Museum[a]i, kinekkinek (!), ki azokat meglátogatni kívánnya, itt következő napokon nyitva állanak, úgymint. Nachricht. Bestimmte Tage, an welchen die bei der königlichen Pester Universität bestehenden Musea zu Jedemmanns Besichtigung offen stehen. Buda, 1816. Egyetemi Nyomda, 1–2. p. Itt a *nunciium* szó csupán „jelentés” alakban áll. A mű nem szerepel az Egyetemi Nyomda német munkáit felsoroló francia nyelvű gyűjtésben. KIRÁLY Péter: *Publications allemandes*. In Uő (ed.): *Typographia Universitatis Hungaricae Budae 1777–1848*. Budapest, 1977. Akadémiai Kiadó, 479–481. p.; HARTLEBEN, Conrad Adolf: *Nunciium. Siquidem opus: Enchiridion juris ecclesiasticum singulari ad alienas Confessiones attentione, ab Ad.[notationes] R.[everendissimus] ac Clariss.[imus] Domini Nicolao J. Cherier. Anastásia*, 1838. 14. sz. 56. p. Félvényként újrakezdődő számozással (egy szám négy oldal terjedelmű volt). *Az Anastásia* (néhol *Anastasia*) 1838. január és 1839. május 10. között megjelenő folyóirat volt. 1838. második feléve után alcíme szerint *Egyházi szépművészetek tára*, később az *Egyházi, polgári és családi érdekek tára*. Szerkesztője és kiadója Gyarmathy János volt, a kiadvány

- a Szion, illetve a Magyar Szion melléklapja volt. A folyóiratról szól a kiváló magyar biobibliográfus szócikke: VICZIÁN János: Anastasia. In DIÓS István – VICZIÁN János (szerk.): *Magyar katolikus lexikon*. I. kötet. Budapest, 1993. Szent István Társulat, 454–455. p.
- ¹⁷ V. WINDISCH Éva: *Kovachich Márton György élete és munkássága. Doktori disszertáció*. Budapest, 1947. ELTE; GLATZ Ferenc: Szolgálatban egy életen át. In V. WINDISCH 1998. 7–10. p.; H. BALÁZS Éva: Gondolatok V. Windisch Éva Kovachich Márton György-monográfiájáról. Uo. 213–218. p.
- ¹⁸ SULICA Szilárd: *Fessler levelezése Kovachichsal. Klny. a Műhelyből*. Pécs, 1943. Kultúra Könyvnyomdai Müintézet–Mayer A. Géza és Tsai.
- ¹⁹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ec/Kovachich_Marton_Gyorgy.jpg.
- ²⁰ KOVACHICH Márton György: *Codex Iuris Exercitialis Hungariae Decretalis in quo universum Institutum Exercitiationis pro defensione patriae ipsius decretorum Comitium textibus in ordinem systematicum reductis sub suis rubricis expressum est industrii Martini Georgii Kovachich senqviensis*. Zágráb, 1815. A szerző kiadása, 287 f. (barna gubacstintáírás).
- ²¹ Az előszó keltezése az 5. folián: „Zagrabiae in Arce Residentiae Episcopalis. Die ultima augusti, A. 1815. otatis mea. (Alatta Kovachich sajátkezű aláírása, a szöveg az ő kézírásával).
- ²² Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának munkaközössége (összeáll.): *Kéziratos források 1789–1867*. Budapest, 1950. 98. p. (1261. tétel).
- ²³ Cenzúrahivatali kézirat jelzés: „Identarum offo Revisor Libros 16a Januarii 1816.” Nagy Antal cenzor kézírásával: „Virtute Decreti Excelsi Consilii Regii Lottlis incl. die 23a / Octobris 1821. N[o.] 27320 Regia Typographia Universitatis incl. / [szöveghiány] Directori Mathiae Antonis Markovich dimmissi, cumq[oque] Gremial Librorum Revisoratus Officiis Communicati Alami (?) Alonii (?) Scriptuos / voluminosus Liber Martini Georgii Kovachich sub Titulo / Codex Iuris Exercitialis Hungarici. / Admittitur ad imprimendum. Exped. ex Officiis Buda 23a Januarii 1822. Inprotocolatum pag. 56a No 4o Antonius Nagy Censor et revisor. LSO.”
- ²⁴ Az előzéklap belső oldalán kézírásos felirat: „A széchényi (!) országos könyvtárnak szentelé ngos. Kovachich Jozsef (!) Miklós kir. tanácsos és orsz. levéltári igazgató úr. Pesten, oct. 28. 1869.”
- ²⁵ „His, credentialibus item, et instructione D. Iudicis Curiae Regiae, tamquam Excelsa Deputationis Presidis, munitus quoniam nescivi, an Supervicturus, an etiam an etiam operae pretium relaturus vim, itineris impendia, qua benignissimus Princeps munificentissima destinavit demisse labans ante initium Juni A. 1810. profectus magnam partem Hungaria Superioris peragravi.” KOVACHICH 1815. 3. p. 21–25. sor.
- ²⁶ „I. De Exercita Regis
II. De Exercita generali Regnicolarum
III. De subsidiis belli tam pecuniariis, quam anonariis
IV. De Confiniis et Castris tam publicis quam privatorum et gra-tuitis labonibus (?) et illa deputatis
V. De Disciplina Exercituantium Singularum partium materima in sua Capita, Titulos, Articulos et Paragraphorum.” KOVACHICH 1815. 4. p. 11–14. sor.
- ²⁷ „Pars I. De officiis et exercitu Regio
Pars II. De generali Exercitu Regnicolarum
Pars III. De subsidiis belli
Pars IV. De Confiniis et Castris (VII. De provisione confiniorum)
Pars V. De Disciplina Exercituantium.” Kovachich 1815. 14–47. p. A főcímek 14. p. 11–14. sor.
- ²⁸ Pfahler Károly. In SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. X. kötet. Budapest, 1899. Hornyánszky Viktor, 1109. p.
- ²⁹ PFAHLER Károly: *Jus Georgicum Regni Hungariae et Partium eidem adnexarum commentatus est*. I–II. kötet. Keszthely, 1820. Perger Ferenc. A kötet –kissé összetett – kollációja a könyvtári leírásokban tévesen szerepel, helyesen (tőpéldányból autopsia útján megállapítottan) az alábbi: (2), (2), (10), (1), (5), cxxxv, (1), 352, 174, (2). Megjegyzendő, hogy az általunk használt példány Fejér György (1766–1855) történetíró, teológiai doktor, prépostkanonok, az Egyetemi Könyvtár igazgatója autográf névbeírásos, beragasztott tulajdonjegy-címkéjével van ellátva. A Pfahler-alapművet a hazai mezőgazdasági könyvészet is regisztrálja BAKÁCS István – DÓCZY Jenő – GERENDÁS Ernő: *Bibliographia Oeconomica Hungariae*. II. kötet. 1806–1830. A magyar gazdasági irodalom könyvésze. Budapest, 1938. Egyetemi Nyomda, 152. p. (Pfahler művének 1820. évi keszthelyi kiadása a 2844. tétel).
- ³⁰ Péterfalvi döntvénytára minden darabjának kimerítő bibliográfiai leírását adtuk korábbi írásunkban. Koi 2008. 6. j. 47–48. p.
- ³¹ HARASZTY György: *Repertorium et extractus sententiarum curialium, in editione Molnariana contentarum. Seu ab anno 1769 usque anni 1823, Terminum post Paschalem latarum Ordine Alphabetico elaboratus*. Miskolc, 1829. Szigethy Mihály, 187–198. p.
- ³² Kovachich Márton György. In SZINNYEI II. 1899. 996. p.
- ³³ Mind Molnár, mind Kovachich művéhez kapcsolható Eötvös Ignác azon kortárs munkája, amely a korabeli Corpus Juris Hungarici törvényeinek visszakereshetőségét kilencféle jogági alapú szójegyzék, név- és tárgymutató alapján igyekezett megkönnyíteni. Hasonló törekvés Aszalai István 1694-es tárnokszéki jogi műve óta ismeretes a hazai jogban. Eötvös Ignác: *Extractus synoptico-encyclopaedicus legum in Corpore Juris Hungarici contentarum in suas materias divisus*. Buda, 1829. Egyetemi Nyomda.

Schlachta Boglárka Lilla

Szemelvények a Budapesti Királyi Ítéltábla fegyelmi ügyeiből (1938–1944)

Tanulmányom a bírakkal szemben indult fegyelmi eljárásokba enged betekintést a Budapest Főváros Levéltárában feltárt források alapján. A Budapesti Királyi Ítéltábla elé 1938 és 1944 között került ügyeket – elvi jelentőségük és előfordulási gyakoriságuk alapján – négy csoportra (a felügyeleti vizsgálat, a hivatali kötelesség megszegése, a bírói tekintély sértése és veszélyeztetése, valamint a pótmagánvád a fegyelmi eljárásban) osztottam. A címben jelölt időszakban az 1936. évi III. tc. rendelkezett a bírakkal szembeni fegyelmi eljárásokról. Ennek hatálybalépésének napján, 1936. január 16-án a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló 1871. évi VIII. tc. hatályát veszítette. A több mint hatvan évig hatályban lévő törvény az 1930-as évekre már számos ponton kiigazításra szorult. A fegyelmi eljárásokban az új törvény egyik újítása az volt, hogy a fegyelmi eljárás előtt kötelezővé tette a felügyeleti vizsgálatot, amelynek részletszabályait korábban rendeletek rögzítették. A másik újítás a pótmagánvád bevezetése volt. A törvény abban az esetben biztosított pótmagánvádlói jogosultságot, ha a fegyelmi vétség ténylegesen egyéni jogsérelmet is jelentett. A törvénycikk 5. §-a a fegyelmi vétség két tényállásáról rendelkezett. E rendelkezések gyakorlati végrehajtását vizsgáljuk a feltárt források alapján.

1. A fegyelmi vétség

Az alábbiakban a tanulmány szempontjából fontosabb változásokat említem meg (a felügyeleti vizsgálat, valamint a pótmagánvád tárgykörét érintő módosításokat a tanulmány későbbi fejezeteiben tárgyalom).¹ Az 1871. évi VIII. tc. 20. §-a határozta meg a fegyelmi vétség tényállását. Ennek *a)* pontjába a hivatali vétség, míg *b)* pontjába a botrányos magaviselet tényállása tartozott.² A törvényi tényállás *b)* pontjának reformigényét Zehery Lajos a következőképp fogalmazta meg:

„[...] a szóbanlévő jogszabály értelemszerű alkalmazása mellett büntetlenül maradnának azok az esetek, amikor a fegyelmi felelősség alá eső személy hivatali állásának meg nem felelő magatartást tanúsít ugyan, de

azzal még nem teszi magát a tiszteletre és bizalomra méltatlanná. A fegyelmi vétség meghatározását tartalmazó hatályos jogszabályok tehát nem alkalmazhatók olyan cselekményekre, amelyek az 1871. VIII. törvénycikk alap gondolata értelmében is nyilvánvalóan fegyelmi vétséget alkotnak.”³

Az új szabályozásból kikerült a „botrányos magaviselet”⁴ fordulat. Az 1936. évi III. tc. 5. §-a szerint fegyelmi vétséget követ el: 1. aki hivatali kötelességét gondatlanságból súlyosan vagy szándékosan megszegi; 2. aki életmódjával vagy magaviseletével állásának (alkalmazásának) tekintélyét akár szándékosan, akár gondatlanságból súlyosan sérti vagy veszélyezteti.

Az 1871. évi VIII. tc. még rendelkezett a hivatali büntettek kategóriájáról, azonban az 1936. évi III. tc. már nem szólt ezekről, ugyanis 1880-ban hatályba lépett az 1878. évi V. tc., amely meghatározta a büntetőjogi felelősség részletes szabályait.⁵

Az 1871. évi VIII. tc. 22. §-a szerint fegyelmi vétség esetén a következő büntetési nemeket kellett alkalmazni: rosszallás, feddés, pénzbüntetés, illetve hivatalvesztés. Az 1936. évi III. tc. 8. §-a pedig a következő büntetési nemekről rendelkezett: feddés, pénzbírság, illetve hivatalvesztés. A rosszallás mint büntetési nem kikerült az új szabályozásból, ennek oka, hogy az azonos erkölcsi tartalom miatt a feddés büntetési nemével összeolvadt.⁶

2. A felügyeleti vizsgálat

Az 1936. évi III. tc. kötelezővé tette az igazságügyi felügyeleti vizsgálatot a fegyelmi eljárás lefolytatása során.⁷ Az 1871. évi VIII. tc. nem rendelkezett részletesen a felügyeleti vizsgálatról, ugyanis helyette a felügyeleti eljárás szabályairól a bírói ügyviteli szabályok tárgyában kiadott 1891. évi 4291. I. M. E. sz. rendelet IV. fejezete rendelkezett.⁸ Azonban a törvénycikk 28. §-a szerint „csekélyebb rendtelenségek” esetében az elnök hivatalosan megintethette a törvényszéknél vagy annak területén alkalmazott bírói tagokat és bírósági hivatalnokokat. A 29. § szerint a megintés előtt nyilatkozatra kellett felszólítani az érintettet. A megintés írásban történt, amely ellen az, aki a megintés sérelmesnek tartotta, jogorvoslásért a fegyelmi bírósághoz fordulhatott.⁹

Az 1936. évi III. tc. indokolása szerint a felügyeleti vizsgálat célja a fegyelmi vétség tényállásának felderítése. Összhangban ezzel az elvvel, a bizonyítékok megszerzésére a felügyeleti hatóságot ugyanabba a jogkörbe helyezte, mint amely a bűnvádi perrendtartás (1896. évi XXXIII. tc.) értelmében a vizsgálóbíróé.¹⁰

A törvénycikk elkülönítette a fegyelmi bíráskodást és a felügyeleti jog gyakorlását, Zehery Lajos megfogalmazása szerint:

„A felügyelet – természeténél fogva – igazgatás és nem bíráskodás; feladata az, hogy inkább megelőző természetű intézkedések útján biztosítsa azt a hivatásbeli vagy szolgálati rendet, amelynek megtámadása éppen

a fegyelmi vétség. A felügyelet szervezete párhuzamosan halad a fegyelmi bíráskodás szervezetével, de az új fegyelmi törvény két irányban is kifejezi ebben a körben a bíráskodás alkotmányjogi jelentőségét. Nevezetesen: a fegyelmi bíráskodást továbbra is a végrehajtó hatalomtól független fegyelmi bíróságokra bízta. Azt az alapelvet pedig, amely szerint a felügyeleti jog gyakorlása mintegy a fegyelmi felelősségrevonás szükségének előzetes elhárítására irányul, kifejezésre juttatja azzal, hogy a fegyelmi bíróságokat rendszerint annak a bíróságnak a keretében szervezi, amelynek vezetője a fegyelmi felelősséggel tartozó személlyel szemben a felügyeleti hatóságot gyakorolja.”¹¹

A feltárt levéltári iratok e csoportjában elsősorban olyan ügyeket ismertetek, amelyek ügyvédek panaszai alapján indultak.¹² Ezekben az ügyekben az ügyvédek az ügyfelük érdekében „fellebbezőként” használták a panaszt a sérelmezett bírói döntéssel szemben, azonban a fegyelmi bíróság többnyire elutasította az ilyen jellegű panaszokat. Ezt a fegyelmi bíróság általában azzal indokolta, hogy a bírói jogértelmezés nem szolgálhat alapul a fegyelmi vétség megállapítására.¹³

Az első eset Zsöllei Kálmán budapesti királyi törvényszéki bíró ügye, aki ellen Nagy Mihály ügyvéd emelt panaszt. A Budapesti Királyi Ítéltábla mint fegyelmi bíróság a fegyelmi eljárást nem rendelte el, amiről 1942. december 23-án hozott határozatot.¹⁴ A tényállás szerint a panaszolt bíró az előtte folyamatban lévő polgári perben, 1941. november 24-én tartott szóbeli tárgyaláson az alperest képviselő ügyvédet eltiltotta a harmadik sorszámú előkészítő irat előadásától. Továbbá kötelezte az alperest, hogy fizessen meg a felperesnek 90 pengőt tárgyalási költség címen. A panaszos álláspontja szerint az eljáró bíró e magatartása megsértette az 1911. évi I. tc., a Pp. 203. §-ában foglalt szóbeliség elvét. Továbbá a sérelmes bírói intézkedés következtében a megbízó visszavonta a jogi képviselőre irányuló megbízást. Ennek folytán őt jelentős anyagi és erkölcsi kár érte, mivel vitéz Helényi Márton állandó ügyfele volt a kifogásolt eseményig, akit még hadbírói szolgálata idejéről ismert.

A fegyelmi bíróság megállapította, hogy

„a Pp. 203.§-a értelmében a felek a szóbeli tárgyaláson az előkészítő iratok tartalmához nincsenek kötve, ez a tartalom az ügy eldöntésénél csak annyiban vehető figyelembe, amennyiben szóval előadatott.

E jogszabály alapulvételével a fegyelmi bíróság szerint is helytelenül járt el a panaszolt bíró, amikor az előkészítő irat meg nem felelő voltát még annak előadása előtt megállapította s az előkészítő irat tartalmának szóval előadást meg nem engedte. [...]

A fegyelmi bíróságnak azt a kérdést kell eldöntenie, hogy a panaszolt ismertett eljárása szándékos, vagy gondatlanságból elkövetett súlyos hivatali kötelességszegésnek minősíthető-e.”¹⁵

Mivel a panaszolt bíró által hozott alaki okból helytelen határozatot a felsőbb fokú bíróság megváltoztatta, így az

alperes „károsodása elhárult”, hiszen a 90 pengő perköltség megfizetése alól mentesült. A fegyelmi bíróság megállapította, hogy az

„előadottakra figyelemmel a fegyelmi bíróság sem lát a panaszolt eljárásban a gondatlanságból elkövetett súlyos, vagy éppen szándékos hivatali kötelességszegést. A panaszos eljárást ügyfele előtt a másodbírói végzés igazolhatta volna, tehát a fegyelmi feljelentés tárgyává tett cselekmény súlyosságának elbírálásánál nem lehet nagy jelentőséget tulajdonítani annak, hogy egy nem jogerős határozat folytán a panaszos állítása szerint tőle az ügyfele a per vitelére adott megbízást megvonta és más ügyeivel sem fogja őt ezután megbízni”.¹⁶

A következő ügyben Schubert Ágoston ügyvéd a Budapesti Királyi Törvényszék mint fellebbezési bíróság 31. PF. sz. tanácsának tagjaival szemben – Gémesi István tanácselnök, Sajó Lajos tanácselnök, vitéz Szent-Iványi Ádám királyi törvényszéki bíró – tett fegyelmi feljelentést.¹⁷ A Budapesti Királyi Ítéltábla mint fegyelmi bíróság 1944. június 7-én kelt határozatában a fegyelmi eljárást nem rendelte el. Az ügyvéd azt sérelmezte, hogy a számára kedvező elsőfokú döntést a másodfokú bírói tanács megváltoztatta, és az ítéletben könnyen elkerülhető „jogászi műhibákat ejtettek”. A fegyelmi bíróság megállapította, hogy

„a panaszoltak által meghozott ítélet [...] nem önmagának ellentmondó, nem tartalmaz képtelenségeket és az elfoglalt jogi álláspontot részletesen és kimerítően megindokolja: az a kérdés pedig, hogy érdemben helyes-e az ítéleti döntés, a fegyelmi elbírálás keretein kívül esik, mert a kellő alaposággal megindokolt és nem nyilvánvalóan törvénysértő bírói döntés helyessége sem fegyelmi, sem felügyeleti eljárás rendén nem lehet felülbírálásnak a tárgya. Ilyen körülmények között tehát nincsen semmi alap annak a megállapítására, hogy a panaszoltak a kérdéses ítéleti döntés meghozatala alkalmával a hivatali kötelességüket akár gondatlanságból, akár szándékosan megszegték, illetve, hogy cselekvésük, vagy mulasztásuk által a panaszosnak szándékosan, vagy vétkesen gondatlanságból kárt okoztak”.¹⁸

Egy másik forrásban Antal László kispesti járásbíróval szemben a Budapesti Királyi Ítéltábla fegyelmi tanácsa szintén mellőzte a fegyelmi eljárást.¹⁹ Az 1938. október 8-án kelt határozatból a következő tényállás ismerhető meg: a sértett magánfél 1938. július 4. napján panaszt tett a pestvidéki királyi törvényszék elnökéhez, mert a kispesti királyi járásbíró előtt B. S.-né ellen tőke és járadék iránt folyó perben 1935. december 13-án kielégítési végrehajtást kért az alperes („a végrehajtást szenvedőnek”) ingóságaira és ingatlanára. A Kispesti Királyi Járásbíró mint a telekkönyvi hatóság az ingatlanra a zálogjogot csak 1937. július 27-én jegyezte be. A sértett magánfél ezért kártérítési keresetet kívánt benyújtani, mivel a mulasztás miatt az alperes hitelezői megelőzték őt a rangsorban,

így a követelését nem tudta kielégíteni. A Pestvidéki Királyi Törvényszék elnöke elrendelte a felügyeleti eljárást, amelynek a során megállapította, hogy Antal László a végrehajtás elrendeléséről szóló kérvény és végzés példányait ugyan kiadni rendelte a végrehajtó képviselőjének, azonban elmulasztotta ugyanezt megtenni az illetékes telegkönyvi hatósággal szemben.

„A felügyeleti eljárás során arra vonatkozóan, hogy az eljáró dr. Antal László kir. járásbíró a hivatali kötelességét szándékosan sértette volna meg adat egyáltalán nem merült fel. Nyilatkozatában mentségére azt adta elő, hogy elnézés folytán a kiadói utasításból kihagyta, hogy a végzés a telegkönyvi hatósághoz is áttetendő. [...] Kétségtelen, hogy a panaszlott bíró a hivatali kötelességét megjelölt mulasztásával gondatlanságból megsértette, azt azonban, hogy a kötelességteljesítés megszegése gondatlanságból súlyosan elkövetettnek volna mérlegelhető, a fegyelmi bíróság megállapíthatónak nem találta.”²⁰

A következő eset szerint Bálint Zoltán gödöllői királyi járásbíróval szemben a fegyelmi eljárást a Budapesti Királyi Ítéltábla mint fegyelmi bíróság megtagadta, és erről 1942. június 22-én határozatot hozott.²¹ A tényállás szerint a panaszos Baron Rezső budapesti ügyvéd volt, aki 1941. április 19-én feljelentést tett a bíróval szemben, ezért a Pestvidéki Királyi Törvényszék elnöke a feljelentés alapján megtartotta a felügyeleti vizsgálatot, azonban az ennek során megállapított tényállás alapján mellőzte az iratoknak a közvádolóhoz való áttételét, és a felügyeleti eljárást intézkedés nélkül fejezte be. Az erről szóló értesítés kézhezvétele után a panaszos indítványában kifejtette a fegyelmi feljelentésben foglaltakkal egyezően a sérelmezett tényállást, miszerint 1938 tavaszán:

„amikor ő értesítés kérése végett a panaszlottnál megjelent, őt a panaszlott hivatali szobájából minden jogos ok nélkül kiutasította. A panaszos szerint a panaszlottnak ez a cselekménye az fegyelmi vétség.”²²

A fegyelmi bíróság a következőket állapította meg: az ügy 1938 tavaszára nyúlik vissza, az ekkor még bírósági titkár Bálint Zoltán a Budapesti Központi Királyi Járásbíróság első emelet 113. ajtószám alatti hivatali helyiségben értesítést adott egy akkor számára még ismeretlen személynek egy végrehajtási ügygel kapcsolatban. Csak ezt követően tudta meg, hogy az érdeklődő fél Baron Rezső ügyvéd volt. A tájékoztatás során az ügyvéd sürgette a bírósági titkárt az ügy elintézése céljából, amellyel kapcsolatban Bálint Zoltán közölte, hogy ha sürgős ügyintézését kíván, akkor forduljon a királyi járásbíróság elnökéhez.

„Erre dr. Baron Rezső emelkedett, durva hangnemben azt mondta: »Ez pitiáner értesítés« [...] a fegyelmi feljelentésében maga a panaszos beismeri azt, hogy a »pitiáner« kifejezést a »budapesti kispolgári publikumnak az a legalsó rétege, amely már a proletáriátusba olvad bele« [...] maga is azt a nézetet vallja, hogy a »szó

használata tehát egy művelt ember részéről botlás a jó ízlés következményeivel szemben.«²³

A fegyelmi bíróság megállapította, hogy a panaszos tisztában volt a szó jelentésével, illetve tudatában volt annak is, hogy a magasabb osztályban e szó használata egyáltalán nem szokványos, jó ízléssel nem összeegyeztethető, különös tekintettel az ügyvédi képzettségére.

„Ily körülmények között pedig a kir. ítéltábla is úgy találta, hogy habár a panaszlott magatartása, azaz a panaszosnak a kiutasítása, általában a Bűsz. 34. §-ában előírt szabályban ütközik, mégis a panaszlott eljárása, mint a panaszon megokolatlan magatartása által kihívott intézkedés, nem tekinthető a hivatali kötelesség gondatlanságból súlyosan, vagy szándékosan történt megsértésének.”²⁴

3. A hivatali kötelesség megszegése

Ebben a fejezetben a hivatali kötelesség megszegésének törvényi tényállásába illeszkedő jogeseteket vizsgálunk meg. Ebbe a tárgykörbe tartozik László Dezső budapesti királyi büntető törvényszéki bíró ügye is, akit a Budapesti Királyi Ítéltábla fegyelmi bírósága 1938. október 22-én feddésre ítélt.²⁵ A tényállás szerint a vádlott 23 esetben ítéleteit késedelemmel foglalta írásba, és a tárgyalási naplóba az ítéletek írásba foglalását illetően hamis adatokat tüntetett fel. A fegyelmi bíróság indokolása a következő:

„Megállapítandó volt ezekből, hogy vádlott ítéleteit [...] sok esetben 1–2 hónapi késedelemmel, az 1, 3, 5, 6, 7, 10. és 11. esetekben 2 ½–4 havi késedelemmel foglalta írásba és ennek a mulasztásának elpalástolása végett a tárgyalási naplónak az ítéletek írásbafoglalási időpontját feltüntető rovatokat valótlan adatokkal töltötte ki.”²⁶

A Budapesti Királyi Törvényszék elnökének jelentésében olvasható a vádlott beismerése is, amelyből egyértelműen kiderül, hogy a törvényszék elnökének leadott havi jelentésekben a valóságtól eltérően olyan nyilatkozatokat tett, miszerint nem volt 15 napot meghaladóan írásba nem foglalt ítélete.

„Vádlott ezek szerint már azzal, – hogy ítéleteit 23 esetben jelentékeny késedelemmel, egyes esetekben pedig több havi késedelemmel foglalta írásba – hivatali kötelességét elhanyagolta –, a fegyelmi bíróság azonban azt tekintette a vádlott terhére fegyelmi vétségül, hogy az említett késedelmének palástolására a tárgyalási naplóban és a törvényszék elnökének tett jelentéseiben a valóságnak meg nem felelő adatokat tüntetett fel, és ezzel az ítéltáblához különösen nem méltó eljárásával felügyeleti hatóságát következetesen megtévesztette, amely eljárása pedig már a hivatali kötelességek szándékos megszegésével egyjelentőségű.”²⁷

A terhelt az ítélet ellen fellebbezett, azonban az elsőfokú ítéletet a Magyar Királyi Kúria 1939. február 25-én indokai alapján helybenhagyta.²⁸

A következő esetben a Budapesti Királyi Ítéltábla mint elsőfokú fegyelmi bíróság Gamberszky Guidó budapesti királyi büntető törvényszéki tanácselnököt az 1933. évi III. tc. 5. § 1. pontjában meghatározott fegyelmi vétség vádjára alól a Bp. 326. § 1. pontja alapján felmentette. Az ítélet 1944. április 20-án kelt.²⁹

A tényállás szerint 1943. január 11-én a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszékhez beérkeztek a Cs. J. és társainál lefoglalt alábbi bűnjelek: kalapszalagok, fogkrém, Orion teleses rádió és villany zseblámpa. Mivel ezek a tárgyak ismeretlen sértettek kárára elkövetett lopásból származtak, ezeket a terhelt elkobozta, és utasította a letétkezelőt, hogy ezeket árvereztesse el, és a befolyó vételárát a Magyar Királyi Állampénztárba utalja át.

A Debreceni Textilművek Rt. 1943. február 4-én ügyvédi meghatalmazással igazolt kérvényt nyújtott be, és ebben kérte a lefoglalt kalapszalagoknak részére való kiadását, bejelentve, hogy azok az ő tulajdonában állnak. A terhelt ezt a kérelmet elutasította. A végzés indokolása szerint azért, mert a beadványban semmivel sem igazolta, hogy a bűnjelek az ő tulajdonában állnak és a nyomozati iratok szerint a lefoglalt bűnjeleket ismeretlen sértett birtokából tulajdonították el. Ezért a végzés ellen a Debreceni Textilművek Rt. jogi képviselője fellebbezést nyújtott be. Azonban időközben az árverezést végrehajtották. Ezért a királyi ítéltábla a felfolyamodást elutasította.

„A végzés indokolásában azt állapította meg, hogy a budapesti kir. büntetőtörvényszék a nyomozati adatok ellenére az érdekeltek meghallgatása nélkül rendelte el a bűnjelek elkobzását és elárverezését. Azt is megállapította, hogy a kir. büntetőtörvényszék akkor amikor a panaszos a bűnjel csomag kiadását kérte ahelyett, hogy az árverést felfüggesztette és a kérelem tárgyában az érdekelteket meghallgatta volna, a kérelmet elutasította.”³⁰

A fegyelmi bíróság ezek alapján megállapította, hogy a terhelt

„a kir. főügyész vádindítványában megjelölt mulasztásokat és szabálytalanságokat valóban elkövette. A kir. főügyész jogi álláspontja helyes. Dr. Gamberszky Guidó szabálytalanul, törvényellenesen járt el, midőn a bűnjelek dolgában a Bp. 488. §-a szerint folytatandó eljárást mellőzte, – a Btk. 61. §-ára utalással a bűnjelek elkobzását elrendelte, – a sértett jogos kérését elutasította, – a felfolyamodáshoz csatolt okiratok láttára pedig az árverés felfüggesztése iránt nem intézkedett. A kir. ítéltábla még csak gyanút sem lát ott fennforogni az iránt, hogy dr. Gamberszky Guidónak szándéka lett volna az, hogy a sértettnek kárt okozzon. [...] jóhiszeműen járt el tehát a terhelt a kétségtelenül téves felfogásaiból kiindult ténykedéseiben.”³¹

4. Bírói tekintély sértése és veszélyeztetése

A levéltári kutatás során 1938 és 1944 között két olyan jogesetet találtam, amely az 1936. évi III. tc. 5. § 2. pontjába ütközött, és ezért a fegyelmi bíróság vétkesnek mondta ki a terhelt bírót. Az egyik ügy terheltje Szemesy Ferenc újpesti királyi járásbírói alelnök, akivel szemben a Budapesti Királyi Ítéltábla fegyelmi tanácsa 1941. október 27-én 400 pengő pénzbírságot szabott ki.³² A rendelkezésre álló levéltári iratokból megismerhetjük, hogy a bírónak több munkahelye is volt: 1926-tól 1936-ig a Pestvidéki Királyi Törvényszék, 1936-tól 1937-ig a Szentendrei Királyi Járásbíróság, 1937 és 1941 között az Esztergomi Királyi Járásbíróság elnöke, majd az alábbi ügy kipattanását követően 1941-től újpesti királyi járásbírói alelnöke volt. A tényállás szerint a vezetése alatt álló két hivatali tisztviselőjét a hivatali szobában szeméremsértő képek mutogatásával mélyen megbotránkoztatta. Továbbá a vezetésére bízott járásbírósnál díjnokként alkalmazott nőkhöz a hivatali alárendeltségüket felhasználva a hivatali munkájuk végzésének alkalmával többször a „női tisztességet sértő módon közeledett”.³³ Emellett az egyik tisztviselőjének a nővérét „huzamosabb időn át konok kitarással [...] tisztességtelen ajánlatokkal üldözte”.³⁴ A legsúlyosabb vádpont szerint pedig:

„a felügyeletére bízott bíróság egy női alkalmazottját a hivatali függő helyzettel visszaélve, hivatali helységben, szolgálatban nemi közösülésre bírta rá, aminek következtében a nő törvénytelen gyermeket szült”.³⁵

A fegyelmi bíróság súlyosító körülményként kezelte, hogy

„olyan nős férfi létére, akinek már felnőtt leánya volt saját családi életének tisztaságát botránnyal keltő módon beszennyezte, egy bírósági tisztségviselőt pedig a leánynyasággal, a törvénytelen gyermekkel megbélyegzett és egész életére szerencsétlenné tett”.³⁶

A Kúria az ítéletet 1942. április 11-én helybenhagyta.³⁷ Egy másik esetben a Budapesti Királyi Ítéltábla fegyelmi tanácsa vétkesnek mondta ki Spolarich Lajos budapesti királyi központi járásbírói alelnököt az 1936. évi III. tc. 5. § 2. pontjában meghatározott fegyelmi vétségben, és ezért 1944. április 27-én feddésre ítélte.³⁸

A tényállás szerint B. I. budapesti központi királyi járásbíró a vád tárgyává tett esetet megelőzően több hónapon át a Budapesti Székesfővárosi VII. ker. népmozgalmi hivatalban teljesített Thury Lajos lapszerkesztővel és több ügyvéddel, illetve ügyvédjelölttel katonai szolgálatot. A hivatalban rajtuk kívül fiatal nők is alkalmazásban álltak. Ez a társaság időként baráti összejöveteleket tartott. Az egyik ilyen alkalommal, 1943. március 20-án, Thury Lajos meghívta a baráti társaságot ismerősének, R. E.-né sértett lakásába, amely a terhelt lakásával szomszédos. Ennek folytán az összejövetelen megjelent 20-25 személy és egy háromtagú „cigány zenekar” is jelen volt. R. E.-né a

terheltnak előzetesen bejelentette az összejövetelt, amely ellen a terhelt nem is tiltakozott. Az összejövetelen a jelenlevők gramofon, rádió és cigányzene hangjai mellett táncoltak. Éjfél körül a terhelttel szomszédos falon kopogás hallatszott, amelyre a zenészek abbahagyták a zenélést, és a társaság átvonult a lakás másik két szobájába, továbbá a terhelttel szomszédos szoba ajtaját becsukták.

A másik két szobában a társaság tovább folytatta a mulatozást. Körülbelül éjjel 2-3 óra tájékán a terhelt a botjával rávágott és kitérte a félig nyitva hagyott előszoba ajtaját, és szürke kékcsíkos hálókabátjában a botját rázva rárontott a társaság tagjaira, miközben a „micsoda kupleráj ez” szavakat kiáltotta oda a jelenlévőknek.³⁹ Ezt követően távozni indult, azonban kifelé menet az előszobában található thonet székre a botjának kampós részével olyan erővel rávágott, hogy az az ütés helyén beszakadt.

A terhelt tagadta, hogy a „micsoda kupleráj ez” szavakat kiabálta volna a társaság tagjainak, illetve azt, hogy a széket szándékosan szakította volna be. Egyekben a tényállást lényegében beismerte. Továbbá hozzátette, hogy ő a következőket mondta: „micsoda disznóság ez, hogy éjjel után négy óraker sem lehet aludni, nyilvános ház ez, hogy még ajtó is nyitva van?”⁴⁰

A fegyelmi bíróság azonban a sértett R. E.-né vallomását fogadta el több személy tanúvallomása alapján. A fegyelmi bíróság kifejtette, hogy

„A bírónak a magánéletben, a társadalmi érintkezései során is mindenkor ügyelnie kell arra, hogy viselkedésével másoknak is jó példát mutasson, senkit jogos ok nélkül meg ne sértsen és különösképpen másokat meg ne botránkoztasson. Indulatai kitörésének még olyan esetben is, amikor ez emberileg érthető lenne, gátat szabni köteles és az állásával járó tisztelet és becsület megóvása érdekében a társadalmi formákhoz, követelményekhez, – különösképpen hölgyek jelenlétében – feltétlenül alkalmazkodnia kell úgy, hogy a tőle feltétlenül megkövetelt úri viselkedéshez kétség ne férhessen. Ezzel ellenkező magatartás a bírói állás tekintélyét veszélyezteti és bírói iránt megnyilvánuló közbizalom megrendüléséhez vezethet. [...] A terheltnek a megállapított tényállásban vázolt az a megartatása, hogy az éjjeli órákban egy, számára idegen lakásban szórakozó, urakból és hölgyekből álló társaságba, bortal hadonászva berontott, ott velük szemben súlyosan sértő és megbotránkoztató kifejezéseket használt, majd ezt követően egy szék ülőlapját, tehát reá nézve idegen ingó tárgyat bortal betört, kétségtelenül olyan botránnyos magatartás, amely bíróhoz nem méltó és alkalmas lehet arra, hogy az állásához fűződő köteles tiszteletet megingassa és egyébként kétségtelenül meglévő műveltsége iránt kételyt támasszon.”⁴¹

A Magyar Királyi Kúria kisebb fegyelmi tanácsa az elsőfokú bíróság ítéletének a vétkeesség megállapítására és a minősítésre vonatkozó részét helybenhagyta. Azonban a büntetés kiszabására vonatkozó részét az 1936. évi III. tc. 46. §-ának első bekezdése alapján megváltoztatta, és a terheltet 300 pengő pénzbüntetésre ítélte.

A Kúria kisebb fegyelmi tanácsa a királyi főügyész fellebbezését alaposnak találta a büntetés nemére vonatkozóan. Az elsőfokú bíróság helyesen állapította meg az enyhítő és súlyosító körülményeket, azonban további súlyosító körülményként mérlegelte, hogy a terhelt R. E.-né sértett esetében tanúsított magatartása a fegyelmi vétségen túl a Btk. több rendelkezését is sérti (Btk. 332. §, 418. §, Bp. 2. §). Az indokolás szerint:

„a terhelttel szemben alkalmazott büntetés neme túlsúlyos és hogy súlyosabb büntetési nem alkalmazásának van helye, ezért a m. kir. Kúria kisebb fegyelmi tanácsa az elsőfokú ítéletnek a büntetés kiszabására vonatkozó fellebbezett részét megváltoztatta, terhelttel szemben pénzbírság kiszabását látta indokoltnak és annak mértékét a terhelt vétkeessége fokával s a megállapított fegyelmi vétség tárgyi súlyával, továbbá a terhelt vagyoni és kereseti viszonyával arányban állónak talált összegben állapította meg.”⁴²

5. A pótmagánvád a fegyelmi eljárásban

Az 1936. évi III. tc. 27. §-a rendelkezett a magánvádról. A törvénycikk indokolása szerint a magánvádat a pótmagánvád alakjában szabályozza, abban a formában, ahogyan a bűnvádi perrendtartásnak⁴³ és a fegyelmi jognak rendelkezései felépülnek. A pótmagánvád jogosultságának lényegében az volt az alapja, hogy a sértett felet valóban ért jogsérelem ne maradjon jogszabályoknak megfelelő elbírálás nélkül. A törvény abban az esetben biztosított pótmagánvádlói jogosultságot, ha a fegyelmi vétség ténylegesen egyéni jogsérelmet is jelent.⁴⁴

Levéltári kutatásom során az 1938 és 1944 között kutatott iratok közül⁴⁵ egyetlen esetben találtam (pót)magánvádas eljárást. Az ügy terheltje Szemesy Ferenc szentendrei királyi járásbíró, aki a fegyelmi eljárás alatt már az Esztergomi Királyi Járásbíróság elnöke volt. Érdekes, hogy a bíróval szemben fentebb is bemutatásra került egy jogeset, amely 1941-ben kelt, amikor már az újpesti királyi járásbíróság alelnöke volt (a fentebb ismertetett ügyben a fegyelmi bíróság vétkesnek mondta ki az 1936. évi III. tc. 5. § 2. pontja alapján és 400 pengő pénzbüntetésre ítélte). Az alábbi jogeset három évvel korábban, 1938-ban kelt.

A Budapesti Királyi Ítéletkönyv 1938. július 5-én kelt határozatával a fegyelmi eljárás megindítását mellőzte a terhelttel szemben.⁴⁶ A tényállás szerint a sértett magánfél Sulyok Kálmán szentendrei ügyvéd volt, aki 1936. december 19-én (A./alatti panaszok), továbbá 1937. január 25-én (B./alatti panaszok), valamint 1937. január 27-én (C./alatti panaszok) a felügyeleti hatóságnál panaszt nyújtott be Szemesy Ferenc ellen. A felügyeleti hatóság nem találta indokoltnak sem a felügyeleti intézkedést, sem a terhelt fegyelmi felelősségre vonását. Erről a panaszost értesítette, aki a magánfél előterjesztett indítványában a fegyelmi eljárás elrendelését kérte.

A panaszos az A./ alatt összesen 20 panaszpontot, B./ alatt összesen 11 panaszpontot, C./alatt egy panaszpontot fogalmazott meg. A fegyelmi bíróság egyik panasz alapján sem állapította meg, hogy az a fegyelmi eljárás megindítására szolgálhatott volna, ugyanis az 1936. évi III. tc. 27.§-a és a miniszteri indokolás szerint a magánfél abban az esetben rendelkezhet pótmagánvádlói jogosultsággal, ha az adott fegyelmi vétség számára egyéni sérelmet is jelent. Ezért a fegyelmi bíróság elsősorban azt vizsgálta, hogy az 1936. évi III. tc. 5. § 1. pontjában foglalt fegyelmi vétség tényállási elemei fellelhetőek-e a feljelentés keretében benyújtott panaszokban, illetve azok valóban egyéni sérelmet jelentenek-e a panaszosra nézve. A fegyelmi bíróság az első csoportba azokat a panaszokat sorolta, amelyek alapján azért nem lehet megindítani a fegyelmi eljárást, mert azok a panaszosra nézve nem jelentenek egyéni jogsérelmet. Terjedelmi okokból csupán a jellemzőbb panaszpontokat mutatom be.

Az A./ alatti feljelentés 9. pontja szerinti panasz alapján Szemesy Ferenc járásbíró a „tömegnapon” a felhívások végeztével felhívta a jogkereső közönséget, hogy hagyja el a termet, ahol csak az ügyvédek maradhattak. Ezáltal megsértette a tárgyalás nyilvánosságának elvét. A panaszos azonban nem említette, hogy őt vagy ügyfelét a panaszlott bíró kiutasította volna a teremből. Emiatt a panaszos jogai nem sérültek, tehát a magánindítványa nem volt figyelembe vehető.

Az A./ alatti feljelentés 10. pontja szerinti panasz tárgya az volt, hogy a panaszlott bíró a tárgyaláson rendretusította a tárgyaláson jelenlévő ügyvédeket, mondván, hogy ez tárgyalóterem és „nem zsinagóga”. A felügyeleti hatóság megállapította, hogy a panaszlott bírótól valóban elhangzott ez a megjegyzés, amelyre egy zsidó vallású ügyvéd magatartása adott okot. A panaszos nem állította, hogy ebből sérelme származott volna, ezért a magánindítványa nem volt figyelembe vehető.

Az A./ alatti feljelentés 11. pontjában a panaszos kifogásolta, hogy Szemesy Ferenc az egyik tárgyalás párperces szünetében a helybéli római katolikus plébánost fogadta. A plébános látogatása ugyan nem a perrel volt kapcsolatos, ezért egyáltalán nem tekinthető fegyelmi vétségnek. Továbbá a rövid látogatás nem okozott a panaszosnak egyéni sérelmet, ezért a magánindítványa nem volt figyelembe vehető.

Az A./ alatti feljelentés 18. pontjában rögzített állítás szerint a feljelentő azzal vádolta a panaszlott járásbíró, hogy az nem teljesítette kellőképpen az ellenőrző kötelességét, mert egy perújítási ügyben huzamosabb ideig nem tűzött határnapot. A felügyeleti hatóság megállapította, hogy csupán pár hónap késedelemről volt szó, amely az ügy menetére nem volt súlyos kihatással, amelynek következtében felelősségre kellett volna vonnia a hivatalvezetőt az ellenőrzés elmulasztása miatt: „a hivatalvezető az ellenőrzési jogának laza gyakorlása a panaszos egyéni jogsérelmének nem is tekinthető, ezért a vonatkozó magánindítványt sem lehetett figyelembe venni”.

Az A./ alatti feljelentés 18. pontja szerint Szemesy Ferenc járásbíró meglehetősen nagy hangsúlyt fektetett a bírói tekintélyre, amely többek között abban nyilvánult

meg, hogy az irodakisasszonyoktól elvárta az előre köszönést. A panasz tárgya szerint mindennek ellenére a panaszlott járásbíró eltűri, hogy a felesége „bírói árverésen, mint árverelő vegyen részt”. Ugyan a fegyelmi bíróság megállapította, hogy Szemesy Ferenc felesége valóban részt vett egy bírói árverésen, amelyen valamilyen „csekélységet vásárolt is”, azonban a feleség e magatartása nem ütközött semmilyen tiltó szabállyal. Továbbá ez nem tekinthető a feljelentő személyes sérelmének, ezért az e tárgyú magánindítványát figyelmen kívül kellett hagyni.

Az A./ alatti feljelentés 19. pontjában kifejtettek szerint, a panaszlott járásbíró a tárgyalás közben felszólította a panaszost, hogy van-e bármilyen közölnivalója. A nemleges választ követően a panaszlott járásbíró nekitámadt a panaszosnak: „nyilvánosan megbélyegezte, hangoztatva, hogy ő most bírói székéből beszél és vigyázzon magára panaszos, mert megsérti magát, még pedig halálosan. Más alkalommal pedig azt mondta, hogy vigyázzon a panaszos, mert a panaszlott nyakán is kidagadnak az erek.”

A fegyelmi bíróság álláspontja szerint a panaszlott járásbíró magatartását a fegyelmi törvény 5. § 2. pontja szerint kellett volna vizsgálni, továbbá semmilyen módon sem merítette ki az 1. pont szerinti pótmagánvádat megalapozó tényállást, amely folytán a pótmagánvádat a fegyelmi bíróság nem vette figyelembe.

A második csoportba azok az esetek tartoznak, amelyekben a feljelentőnek személyes sérelmei voltak ugyan, azonban a fegyelmi bíróság álláspontja szerint fegyelmi eljárás megindítására nem adtak alapot. Ide a következő esetek tartoznak.

Az A./ alatti feljelentés 1. pontja szerint a Szentendrei Királyi Járásbíróság előtt folyamatban volt perben Almásy Sándor pomázi ügyvéd beismerte, hogy a meghatalmazásra a megbízó nevét ő maga írta rá. Ezért az ellenérdekű fél képviselője – aki jelen esetben a feljelentő – indítványozta az érdemi tárgyaláson, hogy az iratokat büntető bíróság elé tegyék át, amelyet a feljelentésben panaszlott bíró mellőzött. A fegyelmi bíróság azonban nem állapított meg köteleességszegést, a panaszlott járásbíró a Bp. 87. §-a értelmében az iratokat nem tette át a királyi ügyészséghez. Ugyanis Almásy Sándor ügyvéd beismerése csupán a megbízó aláírásának módjára vonatkozott. Ez önmagában nem jelenti bűncselekmény elkövetésének beismerését. A Bp. 89. §-a pusztán feljelentés esetében rendeli, hogy a feljelentést a bíróságnak át kell tennie az illetékes királyi ügyészséghez. Ebben az ügyben a Bp. 89. §-a értelmében nem volt megállapítható mulasztás, mivel a panaszos érdemi tárgyaláson előterjesztett kérelme nem konkrét feljelentésre vonatkozott, hanem az a periratok áttételének elrendelésére irányult. Ezért a panaszos ily módú kérelme nem tekinthető feljelentésnek, ugyanis a feljelentést személyesen utóbb sem tette meg.

Az A./ alatti feljelentés 4. pontjában foglalt panasz szerint a panaszos figyelmét elkerülte, hogy az eljáró bíró a szakértő meghallgatására délután négy órára tűzött ki határidőt. Ebből adódóan a panaszos a tárgyaláson nem jelent meg, amelyet az eljáró bíró a panaszos nélkül tartott meg, miközben más ügyvédek esetében ez irányba „figyelmesebb”. A panaszlott bíró magatartása nem tekint-

hető fegyelmi vétségnek, mivel kötelessége nem terjed ki arra, hogy a hivatalos értesítésen kívül a feleknek vagy ügyvédeknek külön értesítést küldjön. Ennek fényében a pótmagánvádat nem lehetett figyelembe venni.

6. Összegzés

A tanulmányban összesen kilenc jogesetet ismerhettünk meg. Az 1871. évi VIII. tc. rendelkezéseihez képest a kötelező felügyeleti vizsgálattal egy új típusú fegyelmi eljárási rendszer jött létre. Általában olyan esetek maradtak a felügyeleti vizsgálati szakban, amelyeket az ügyvédek indítottak a rájuk nézve hátrányos döntés miatt, azonban ezek nem szolgálhattak a fegyelmi eljárás alapjául. Az 1936. évi III. tc. újítása volt a pótmagánvadás lehetősége,

amely esetén a fegyelmi bíróság minden tényállási elemében az egyéni jogsérelmet kereste, amelynek sérelmét az ismertezett jogesetben egyetlen panaszpont esetében sem állapította meg. A hivatali kötelesség megszegésével kapcsolatban a bírák által elkövetett eljárási hibákon alapuló jogeseteket láthattunk. A bírói tekintély védelme érdekében a bírakra szigorúbb etikai szabályok vonatkoznak, éppen ezért a bírónak minden körülmény között példamutató magaviseletet kell tanúsítani. Két olyan jogesetet ismerhettünk meg, amelyekben a bírák olyan magatartást tanúsítottak, melyek által nem csupán a bírói tekintély, hanem alapvető emberi normák is sérültek. Azonban, ha emberileg érthető is lenne a vétkes magatartás, a bíró akkor sem mentesülhetett a felelősségre vonás alól, hiszen a mindenkor magatartásának a hivatásához méltó értékrendet kellett követnie.

SCHLACHTA, BOGLÁRKA LILLA

Auszüge aus den Disziplinarverfahren des Königlichen Tafelgerichts zu Budapest (1938–1944)

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz untersucht die Disziplinarverfahren gegen Richter auf der Grundlage der im Archiv der Hauptstadt Budapest entdeckten Quellen. Die Fälle, die zwischen 1938 und 1944 vor dem Königlichen Tafelgericht zu Budapest verhandelt wurden, werden nach ihrer theoretischen Bedeutung und Häufigkeit in vier Gruppen eingeteilt: aufsichtsrechtliche Ermittlungen, Verletzung der Dienstpflicht, Verletzung der richterlichen Autorität und Gefährdung derselben sowie Ersatzprivatklage in Disziplinarverfahren. Damals war das Disziplinarverfahren gegen Richter durch das Gesetz Nr. 3 von 1936 geregelt. Eine der Neuerungen dieses Gesetzes bestand darin, dass vor einem Disziplinarverfahren eine Aufsichtsprüfung

vorgeschrieben wurde. Eine weitere Neuerung war die stellvertretende Privatanklage. Das Gesetz ließ eine Ersatzprivatklage zu, wenn das Disziplinarvergehen auch eine individuelle Rechtsverletzung zur Folge hatte. Artikel 5 des Gesetzes sieht zwei Kategorien von Disziplinarvergehen vor. Die erste war die fahrlässige und schwerwiegende oder vorsätzliche Verletzung der Dienstpflichten. Die zweite sah vor, dass sich ein Richter eines Disziplinarvergehens schuldig macht, wenn er durch sein Verhalten oder seine Handlungsweise vorsätzlich oder fahrlässig die Autorität seines Amtes (seines Beschäftigungsverhältnisses) schwer beschädigt oder gefährdet. Ich habe die praktische Umsetzung dieser Regelungen analysiert.

Jegyzetek

- ¹ Az 1936. évi törvény cikk megalkotásának fontosabb lépéseiről bővebben lásd BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírák és a bírósági tisztviselők felelősségének szabályozása (1936). *Kúriai Döntések Bírósági Határozatok*. 2022. 2. sz.; PATYI Zsófia: A bírák fegyelmi felelősségének bő évszázados alakulása 1868–1954. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum: Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, Szeged, 2016. 156–160. p.
- ² 1871. évi VIII. tc. 20. § „Fegyelmi vétséget követ el s a jelen fejezet szabályai szerint büntetendő azon bíró vagy bírósági hivatalnok:
a) ki hivatali kötelességét vétkesen, de nem azon bűnös célból szegi meg, hogy ez által magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon;
b) ki botránys magaviselete miatt tiszteletre s bízalomra méltatlanná válik.” Vö: HOMOKI-NAGY Mária: A bírói felelősség kérdésének megítélése a gyakorlatban. *Pro Publico Bono*, 2020. 3. sz. 208–237. p. DOI: <https://doi.org/10.32575/ppb.2020.3.12>; Uő: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján *Forum: Acta Juridica et Politica*. 2017. 65. p. https://acta.bibl.u-szeged.hu/56961/1/juridpol_forum_007_001_045-068.pdf.

- ³ ZEHÉRY Lajos: A bírói fegyelmi jog reformja. In *Polner Ödön-emlékkönyv. Dolgozatok Polner Ödön születésének 70. évfordulójára*. II. kötet. Szeged, 1935. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., 326–327. p.
- ⁴ A bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló törvényjavaslat eredeti szövege szerint csupán „ki viselete által tiszteletre s bízalomra méltatlanná válik” rendelkezés szerepelt volna a tc. 20. § b) pontjában (*Képviselőházi irományok*, 1869. I. kötet, Irományszámok, 1869–19. sz. 50. p.). Azonban Szakácsy Dániel képviselő módosítására a rendelkezés kiegészült a „botránys magaviselet” jelzővel, amelyet a képviselőház vita nélkül elfogadott (*Képviselőházi napló*, 1869. III. kötet, 1869. október 16.–december 2., 60. országos ülés, 1869. október 28. 118. p.).
- ⁵ BÓDINÉ BELIZNAI 2022. 305. p.
- ⁶ 1936. évi III. törvény cikk indokolása a kir. ítélőbíráknak és a kir. ügyészség tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről, és nyugdíjazásáról, továbbá a kir. bírósági és kir. ügyészégi tisztviselők fegyelmi felelősségéről. <https://net.jogtar.hu/ezet-ev-torveny?docid=93600003.TVI>.
- ⁷ 1936. évi III. tc. 32. § „A fegyelmi eljárást mindig felügyeleti vizsgálat előzi meg.”

- ⁸ MARSCHALKÓ János: *A bírósági ügyvitel szabályai*. Az új büntető ügyvitel szabályjaival kiegészített második kiadás. Budapest, 1900. Grill Károly, 58–76. p.
- ⁹ BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírói felelősség szabályozása Magyarországon 1871-ben. *Jogtörténeti Szemle*, 2019. 2. sz. 23. p.
- ¹⁰ 1936. évi III. tc. indokolása.
- ¹¹ ZEHERY Lajos: Fegyelmi jogunk legújabb alkotásai a büntetőjogi reformtörekvések tükrében. *Magyar jogászegyleti értekezések*, 1940. 29–30. sz. 105. p.
- ¹² Vö. NAVRATIL Szonja: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. Budapest, 2014. ELTE Jogi Kari Tudomány 25. 131–132. p. Különösen Erdély Henrik ügyvéd panasza, Terray László Pestvidéki Törvényszéki bíró, valamint Térfy Dezső kir. ítélőtáblai tanácselnök ellen. MOL K 619. Királyi és Országos Legfőbb Fegyelmi Bíróság (1872–1943), 3. csomó (1930–1932, 1943), 1932.; Müller János ügyvéd panasza, Fesztl Nándor kir. ítélőtáblai tanácselnök, Gellér Ottó, Bögös Lajos kir. ítélőtáblai bírák, Szendrődy Dénes kir. törvényszéki tanácselnök, Bök Béla, Abrányi Lajos kir. törvényszéki bírák, Gadó Antal kir. járásbíróság alelnök ellen. MOL 619: Királyi és Országos Legfőbb Fegyelmi Bíróság (1872–1943), 3. csomó – (1930–1932, 1943), 1931.; Dietl Ágoston panasza a nagykanizsai törvényszék tanácsa ellen. MOL K 619. Királyi és Országos Legfőbb Fegyelmi Bíróság (1872–1943), 3. csomó – (1930–1932, 1943), 1932.
- ¹³ NAVRATIL 2014. 131–132. p.; ANTAL Tamás: *Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből III. A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1921–1938 között*. Budapest–Szeged, 2017. Országos Bírósági Hivatal, 42. p.
- ¹⁴ BFL. VII.1.b. 86. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1942), 6/1942. Zsolle Kálmán fegyelmi ügye.
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ BFL. VII.1.b. 86. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1943), 9/1943. Gémesi István, Sajó Lajos, vitéz Szent-Iványi Ádám fegyelmi ügye.
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ BFL. VII.1.b. 84. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1938), 18/1938. 22/1938. Antal László fegyelmi ügye.
- ²⁰ Uo.
- ²¹ BFL. VII.1.b. 86. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1942), 3/1942. Bálint Zoltán fegyelmi ügye.
- ²² Uo.
- ²³ Uo.
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ BFL. VII.1.b. 84. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1938), 18/1938. László Dezső fegyelmi ügye.
- ²⁶ Uo.
- ²⁷ Uo.
- ²⁸ Uo.
- ²⁹ BFL. VII.1.b. 86. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1944), 1/1944. Gamberzky Guidó fegyelmi ügye.
- ³⁰ Uo.
- ³¹ Uo.
- ³² VII.1.b. 86. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1941), 7/1941. Szemesy Ferenc fegyelmi ügye.
- ³³ Uo.
- ³⁴ Uo.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ Uo.
- ³⁷ Uo.
- ³⁸ BFL. VII.1.b. 86. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1944), 2/1944. Spolarich Lajos fegyelmi ügye.
- ³⁹ Uo.
- ⁴⁰ Uo.
- ⁴¹ Uo.
- ⁴² Uo.
- ⁴³ Az 1896. évi XXXIII. tc. a bűnvádi perrendtartásról 43. §-a szerint a fő- és a pótmagánvádló a vád képviselője körül általában véve a kir. ügyészség jogait gyakorolják, a 99. § szerint a pótmagánvádló minden esetben csak a vizsgálat elrendelése iránt tehet indítványt.
- ⁴⁴ 1936. évi III. tc. indokolása.
- ⁴⁵ BFL. VII.1.b. 84. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1938)–87. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1944).
- ⁴⁶ BFL. VII.1.b. 84. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1938), 13/1938. Szemesy Ferenc fegyelmi ügye.

Töreki Milán

A forint előszobája

A pénzkibocsátás átmeneti időszakának pénzügyi jogi kérdései Magyarországon az Ideiglenes Nemzeti Kormány felügyelete alatt (1944–1945)

A 20. századi magyar pénztörténet legkaotikusabb és legsokoldalúbb időszaka az 1944 végétől 1946. augusztus 1-jéig elhúzódó periódus. A második világháború befejezését követő súlyos gazdasági helyzet egyik állandó kísérője a zavaros pénzügyi helyzet volt. Gyakorlatilag egy teljesen lerombolt és kifosztott országban kellett újjászervezni a közigazgatást, a közellátást és újraindítani a gazdaságot. Mindezek egyik, legfontosabb alapfeltétele, hogy legyen megfelelő készpénz a közforgalomban, amely mindenki számára értékálló, és képes betölteni azt az ősi funkcióját, hogy közvetít az eladó és a vevő között, továbbá az állam számára a bevételt és az adóztatást biztosítja.

1944 októberétől voltak olyan részei az országnak, ahol egyszerre több (akár öt fajta!) valuta keringett a közforgalomban. Elméletben a teljes ország területén egyedülként a magyar pengő volt a törvényes fizetőeszköz, a pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről szóló 1925.

évi XXXV. tc. alapján. A Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról szóló 1924. évi. V. tc. kimondta, hogy az állam a bankjegyek kibocsátásának kizárólagos jogát a Magyar Nemzeti Bankra ruházza. 1944. október 16-án megalakult a nyilaskormány, amely szintén élt a bankjegykibocsátás lehetőségével a háború finanszírozása céljából; 1944. november 4-én kiadtak egy új 1000 pengős címletet,¹ ez viszont már nem volt elfogadható fizetőeszköz az ország szovjetek által ellenőrzött területén. Tehát 1944 őszétől már a magyar pengő sem volt az ország egységes konvertibilis valutája. Az MNB működését sem kímélte a nyilas hatalomátvétel. Pósch Gyula MNB elnököt menesztették, helyette Szálasi Ferenc saját gazdasági szakértőjét, Temesváry Lászlót² nevezte ki. A nemzetvezető megszüntette az MNB főtanácsának tevékenységét,

jogkörét az új központi banki elnökre ruházta át. Temesváry élve a lehetőséggel, új üzletvezetőséget nevezett ki. Ezután megkezdődött az MNB apparátusának fokozatosan Veszprémbe történő átköltöztetése.

A veszprémi Várhegy gyomrában már 1944 nyarán elkezdték kialakítani a különböző pénzverésre és bankjegynyomtatásra is alkalmas részlegeket. Itt újabb bankjegynyomtatásokra került sor. Az 1936. december 22-i 10 pengős, illetve az 1930. július 1-jei 100 pengősöket újra nyomtatni kezdték, illetve forgalomba is helyezték őket.

A sorozatszám előtti piros csillaggal különböztették meg a korábbi bankjegytípusoktól őket, amelyek ezt az apró jelzést leszámítva teljes egészében megegyeztek a korábban kiadott típusokkal. Szintén Veszprémbe kerültek nyomtatásra az új típusú 100 pengősök, amelyek mind színben, mind rajzolatban, mind méretben eltértek a korábbi típusoktól. Az 1943. február 14-i dátumozású 100 pengősből készültek ívek, amelyek forgalomba nem kerültek, de az Ausztriába került magyar katonák és MNB alkalmazottak egymás közötti elszámolásra használták.³

A pénzverés számára is készültek új verőtövek. Szabó József, a redukción osztály vezetője készített olyan új verőtöveket, amelyek esetében a megszokott „BP” verdejel helyett a „V.”, azaz Veszprém szerepelt. A veszprémi verőtövek a következő típusokhoz készültek el: 2 fillér 1943-as évszámmal; 10 fillér 1942-es, 20 fillér 1941-es, 1 pengős 1944-es és a 2 pengős szintén 1944-es évszámmal. Az elkészült verőtövek azonban nem kerültek felhasználásra, még próba-

veret sem készült belőlük. A háború után fólialenyomatot készítettek a verőtövekről, így maradhettek fenn az utókor számára.⁴ 1945. január 15-én Reményi-Schneller Lajos a Szálasi-kormány pénzügyminisztere aláírta Hans Constantin Boden birodalmi gazdasági megbízottal az

MNB Németországba telepítéséről szóló megállapodást, amelynek értelmében Magyarország aranytartalmát, illetve az MNB vagyonát fokozatosan vonatra tették és elindították nyugatra, végül Spital am Pyhrn község kolostorának kriptájába helyezték azokat, ahol az amerikai csapatok kezére került, akik teherautókon Frankfurt am Mainba szállították a 600 ládányi, bruttó 33 tonna aranykészletet és a bankjegyeket, valamint az iratokat.⁵

1. A monetáris egység megbomlása: a Vörös Hadsereg magyarországi pénzkibocsátása

Az 1899. és az 1907. évi hágai egyezmények foglalkoztak a hadseregek és a megszállt területek pénzellátásának a kérdésével is. Ezek alapján jártak el a szövetséges hatalmak a második világháború idején is. Ezek az egyezmények a magyar jogrendbe, az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában elfogadott 1913. évi XLIII. tc. 52. cikke szerint

„a megszálló hadseregeknek a természetben igénybe vett szolgáltatásokért, amennyire csak lehetséges, készpénzzel kell fizetni, ellenkező esetben pedig azokról elismervényt kell adni, s a tartozásban lévő összeg kifizetését a lehető legrövidebb időn belül kell teljesíteni”.

A készpénzfizetés történhet a megszállt állam pénzével (hadizsákmányként beszerzett pengő), a megszálló állam pénzével (Magyarország esetében a szovjet rubel), illetve az erre célra kibocsátott, ún. „megszállási pénzzel”. Az első esetben a készpénzfizetés csak akkor lehetséges, ha a megszálló hatalom tekintélyes mennyiségű közpénzt zsákmányolt a megszállt területen, mivel a hadsereg, amely valamely területet megszállva tart, az állam tulajdonában levő készpénzt stb. lefoglalhatja. (1913. évi XLIII. tc. 53. cikk: „Az a hadsereg, amely valamely területet megszáll, csakis az állam tulajdonában álló készpénzt s értékeket, [...] ingó tulajdonát foglalhatja le, amelyet a hadműveletekre lehet használni.”) A megszálló hatalom saját, honi pénzével a legkritikább esetben fizet, mivel nem érdeke (a háború következtében egyébként is alaposan igénybe vett honi fizetési forgalmát) feleslegesen felfokozni azáltal, hogy azt az általa megszállt területekre is átvigye. Maradt tehát a harmadik eset, a megszállási pénz kibocsátása és használata. A megszállt terület pénzegység-

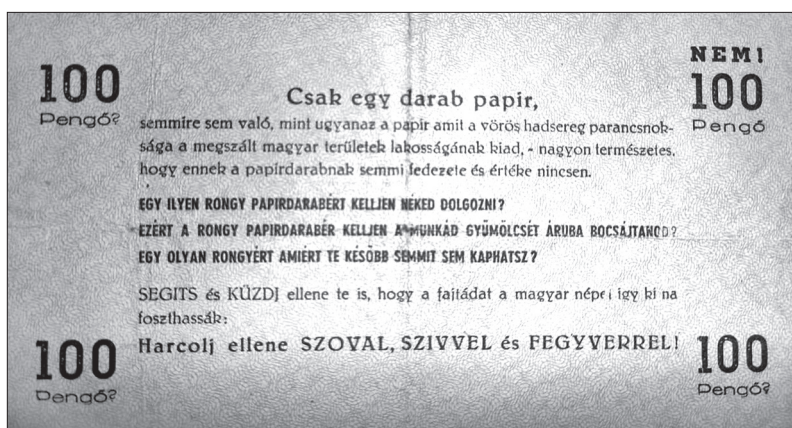
ében és azzal egyenlő értékű törvényes fizetési eszközként kiállított megszállási pénzt nem kellett semmiféle más értékre felcserélni, mert azzal minden megszorítás nélkül, mindenféle tartozást ki lehetett egyenlíteni.⁶ A Vörös Hadsereg a második világháború során Csehszlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában, Mandzsúriában és Észak-Koreában bocsátott ki ilyen hadi bankjegyeket. Ezeket tévesen nevezzük bankjegyeknek, sokkal pontosabb, ha pénzjegynek hívjuk őket, mivel ezeket a Vörös Hadsereg Parancsnoksága adta ki és nem egy jegynyomtatás jogával rendelkező jegybank. Mivel nem az MNB mint jegybank bocsátotta ki őket, ezért tulajdonképpen szükségpénzek, azonban az elfogadási kötelezettség (amelyet a Vörös Hadsereg jelenléte kényszerített ki) miatt átmenetet képeznek a két kategória között.

Ezeket a pénzjegyeket valószínűleg már előre elkészítették a Szovjetunióban, de több városi legenda és elbeszélés is szól arról, hogy esetleg hazai nagyvárosok (például Szegeden az 5 pengőst⁷) nyomdáiban is készíthették őket a Szovjetunióból hozott klisék segítségével 1945 és 1946 között. A hadipengők egyenértékűnek számítottak a ma-

gyar pengővel, az alábbi címletekben jelentek meg: 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 és 1000 pengős.⁸

E pénzjegyek mögött gyakorlatilag semmilyen fedezet nem volt, ami csak tovább gerjesztette a magyar pengő inflációját. Erre hívta fel a figyelmet az a röplap is, amely az alábbi képen látható. A „pénz” a Vörös Hadsereg által kiadott 100 pengős méreteivel megegyezik, előoldala megegyezik, sőt az anyagát tekintve is hasonlóságot mutat. A különbség azonban a hátoldalon fedezhető fel, ott propagandaszöveget helyeztek el, amelynek fő üzenete, hogy a lakosság ne fogadja el a szovjet típusú 100 pengőst, mivel az csak egy darab papír. A végén pedig felhívást intéz az olvasójához: „Harcolj ellene SZOVAL, SZIVVEL ÉS FEGYVERREL.” Keletkezése 1944 októberére és 1945 februárjára közé tehető.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) adatai alapján 4,8 milliárd pengőnyi hadipengő került a forgalomba 1946 januárjáig. Jellemző eset volt, hogy a szovjet

parancsnokság kötelezte a helyi városvezetést vagy éppen az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, hogy „váltsa be” a 1000 hadipengőseit. Ez a „beváltás” valójában címletváltást vagy átváltást jelentett, mivel mindig kisebb címletű magyar pengőt kértek a szovjetek cserébe, az Ideiglenes Nemzeti Tanács minisztertanácsának 1945. február 22-i ülésén Vásáry István⁹ pénzügyminiszter bejelenti, hogy az „orosz 1000 pengősök beváltására 10 000 000 pengőt fog rendelkezésre bocsátani”.¹⁰

Ebben az időszakban az alábbi településeken használtak szükségpénzeket vagy pénzhelyettesítő eszközöket az aprópénzhiány és a készpénzhiány leküzdése érdekében: Budapest, Debrecen, Gödöllő, Kalocsa, Kaposvár, Kiskunhalas, Mezőtúr, Mohács és Pécs.¹¹ Sem a szovjet megszállóknak, sem az Ideiglenes Kormánynak nem állt érdekében, hogy a helyi önkormányzatok különböző szükségpénzeket, kuponokat adjanak ki, mivel az csökkentette volna a szovjetek által kiadott hadipengő térnyerését, illetve az Ideiglenes Kormány bevételeinek és az adóztatás elindításának szintén alapfeltétele volt, hogy csak az általa kiadott és kezelt bankókkal fizessenek a lakosok. Ennek alátámasztására (is) született a kommunisták egyik napilapjában, a *Néplapban* az a cikk, amelyben a szerző a különböző szükségpénzek ellen érvel. Történeti példák (francia *assignaták*, Kossuth-bankók, első világháború utáni szükségpénzek) keresztül kifejti, hogy ezeknek komoly inflációs hatásai vannak, amelyek rontják a bizalmat a pengőben.¹²

A Szovjet Arcvonal Politikai Osztálya az ellenőrzése alá került területeken, rölapokon és plakátokon adta tudtul a magyar lakosság számára 2. sz. parancsát, amely szerint: „1. Magyarország területén a magyar pengőn kívül szabad forgalomban van a Szovjet Katonai Parancsnokság által kibocsátott pengő is. A fent említett pénznemek árfolyama a következő: egy hadipengő egyenlő egy magyar pengővel. 2. Minden állampolgár, minden hatóság, ipari és kereskedelmi vállalat köteles ezeket a pénznemeket elfogadni, megtartva azokat az árakat, amelyek érvényben voltak akkor, amikor a Vörös Hadsereg csapatai Magyarország területére léptek.”¹³

Ennek megtagadása, valamint hamisításuk esetére haditörvények szerinti szankciókat helyezett kilátásba mindehhez a mindenkori megszálló hatalom, amelyet a pénzjegyeken fel is tüntetett. A szigorú parancs ellenére is akadtak problémák ezeknek a pénzjegyeknek az elfogadásával. További érdekesség, hogy Vörös Hadsereg által kiadott pénzjegyek esetében az ellenséges és vesztes szerepünkre utalva, mintegy demonstrálva azt, a csehszlovák és lengyel hadipénzeketől eltérően, Románia és Magyarország esetében nem tüntették fel az ország nevét. Ezeknél a pénzeknél mindössze csak a nyelv és a pénznem utal hovatartozásukra. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZE) adatai szerint 1946 januárjáig 4,8 milliárd pengő értékű pénzjegyet nyomtattak, amelynek első kivonási gondolata az Ideiglenes Kormány 1945. szeptember 4-i minisztertanácsi ülésén fogalmazódott meg. Dr. Oltványi Imre¹⁴ pénzügyminiszter előterjesztését elfogadta a Minisztertanács, amelyben az az elképzelés szerepelt, hogy 1945. szeptember 16-tól kivezetik a forgalomból a Vörös Hadsereg Parancsnoksága által kiadott pengőket. A tervek szerint 1945. november 15-ig

még az adók jelentős részét be lehetett volna fizetni ilyen pénzjegyekkel. Az átváltást a Magyar Nemzeti Bank és a fióktézetei bonyolították volna le. A minisztertanácsi előterjesztés 49/a. számú melléklete tartalmazta a kérvényt, amelyet a téma kapcsán írtak a SZE-nek. Ebben kérte a pénzügyminiszter, hogy a SZE járuljon hozzá ahhoz, hogy a forgalomba hozott, mintegy 4,8 milliárd névértékű hadi pengő átváltása és kivonása mielőbb megtörténhessen. Hiába fogadta el a Minisztertanács az előterjesztést, a SZE ekkor csak kilátásba helyezte az átváltás engedélyezését, amelyre így csak 1946. február 21-én kerülhetett sor pénzügyminiszteri hirdetmény formájában, amelyet Gordon Ferenc¹⁵ pénzügyminiszter írt alá:

„Felhívom Magyarországon összes polgárainak és intézményeinek figyelmét arra, hogy a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság által kibocsátott pengő jegyek a Fegyverszüneti Egyezménynek megfelelően 1946. évi február hó 28-ával megszűnnek fizetési eszköz lenni. A Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság által kibocsátott pengőjegyeket Magyarország összes bankjai és azok fiókjai – beleértve a Magyar Nemzeti Bankot is – 1946. évi március hó 1. és 30-a között a Magyar Nemzeti Bank által kibocsátott pengőbankjegyekre váltják be névértékben.”¹⁶

Az MNB ez irányú kötelezettségét az 1945. január 20-i Fegyverszüneti Szerződés is megerősítette:

„A magyar kormány és a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság által meghatározandó idő alatt és feltételek mellett minden magyar területen található valutát, amelyeket a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság bocsájtott ki, felvásárol és megvált, és az ilyen módon bevont valutákat késedelem nélkül átadja a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak.”¹⁷

Ugyanezen elv alapján kellett beváltania az MNB-nek a szovjet rubelt is, amelynek elfogadására szintén kötelezték a lakosságot. Arányát az 1945. február 3-i minisztertanácsi ülésen 2,5 pengőben határozták meg. Tehát 1 rubel 2,5 pengővel volt egyenértékű. Nem kis bonyodalmat és bizalmatlanságot okozott mindez az ország azon részén, ahol már a Vörös Hadsereg fennhatósága érvényesült. A kereskedők és a lakosok nem akarták elfogadni fizetségül a számukra ismeretlen bankjegyeket. Jól mutatja ezt a helyzetet a *Makói Népiújság* 1945. február 23-i számában megjelent cikk is, amely nyomatékosította, hogy a szovjet rubelt el kell fogadni. Kitértek még egy zavart okozó problémára is, miszerint a Vörös Hadsereg által kiadott 1, 2 és 5 pengősökből piros sorszámú ellátott és sorszám nélküli példányok is forgalomba kerültek, amelyek elfogadására szintén kötelezték a lakosságot bármelyik típusról is legyen szó.¹⁸

Az 1945. május 4-i minisztertanácsi ülésen Gyöngyösi János¹⁹ külügyminiszter tájékoztatásában ismertette a január 20-i fegyverszüneti kötelezettségek végrehajtását, ennek részeként kitért a rubel problémájára. Ugyanis a rubel árfolyama nem egységes a felszabadított országok között,

így például „Ruszinszkóban”²⁰ és Romániában olcsóbban megszerezhető a rubel, mint Magyarországon, ezért nagy tételben csempészték be az országba (különösen Észak-Erdélyen keresztül), és spekuláció tárgyává tették. Éppen ezért kérte Gyöngyösi, hogy mielőbb legyen a rubel egy fix árfolyamon bevonva, ezzel megszüntetve fizetőeszköz jellegét.²¹ Végül a Pénzügyminisztérium 65555/1945. IV. c. sz. hirdetményével jelentette be, hogy „a rubel magyarországi forgalma 1945. július 15-étől tilos; magyar pengőre 1:2,5 arányban való átváltása aug. 15-ig lehetséges bármely pénzintézetnél.”²² Augusztus 15-ig kevesebb mint 2 millió pengőnyi rubelt váltottak be, tehát megállapítható, hogy érdemben nem volt jelentős a magyar készpénzforgalom szempontjából. Egyrészt a szovjet félnek sem volt érdeke, hogy terjessze egy idegen ország területén a saját pénzét, hiszen azzal is csak erősítette volna az anyaországi inflációt, továbbá a magyar lakosság számára is nehézkes volt a kezelése a nyelvezete, illetve a rubel pénzrendszer komplexitása miatt.

Meg kell jegyezni, hogy voltak azonban kivételek a megszálló hadseregek valutáinak kötelező elfogadásai között Magyarország esetében is. 1944. március 19-én Magyarországot megszállta a hitleri Németország, ám nem lépett hatályba olyan jogszabály, amely szerint a megszálló német hadsereg pénzt bocsáthatott volna ki, vagy az anyaországi valutáját erőltette volna rá a lakosságra és a kereskedőkre. Sőt akadt olyan eset is, amikor is kifejezetten megtiltották a nem pengőben való fizetést. Erre kiváló példa Miskolc városának esete, amikor is az ott állomásozó német parancsnokság felkérte a város polgármesterét, hogy adjon ki egy olyan hirdetményt, amelyben felhívja a lakosság és a kereskedők figyelmét arra, hogy ne fogadjanak el idegen pénzt, csak a pengőt a német katonáktól:

„[...] a városunkban tartózkodó, vagy az itt átvonuló német véderő tagjaitól esetleges vásárlás esetén sem idegen állam pénzegységét, sem hitelvásárlás alapjául szolgáló elismervényt elfogadniok nem szabad. A német véderő tagjainak vásárlásoknál kizárólag magyar pénzegységet (pengőt, fillért) szabad használniok és tőlük csak magyar pénzegységet szabad elfogadni. Aki a német véderő tagjaitól, vagy bárki mástól idegen pénznemben fizetést fogad el, büntetendő cselekményt követ el és az ebből származó minden jogi következményt és anyagi kárt viselnie kell.”²³

Egyébként a németek is éltek a szövetségesekhez hasonló megszállási pénzek kiadásával, elsősorban a keleti fronton, például Ukrajna területén a *karbowanez* nevű pénzjegyeket adtak ki.

2. Az Ideiglenes Kormány pénzkibocsátása

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány ötödik minisztertanácsi ülésén, 1945. január 18-án Vásáry István pénzügyminiszter ismertette, hogy a kormány csekély jövede-

lemforrással rendelkezik, amelynek nagy része csupán a szesz- és a dohánykereskedelemből származik. A pénzügyminiszter kifejtette, hogy az adóztatás az akkori állapotok között képtelenség. A bevételhez való jutás egyik formája lehet az ún. kényszerkölcsön, amely a bankjegyek lebélyegzésével vagy pénzkicserélés útján lehetséges. Viszont ez nem oldotta volna meg a külföldre menekült, majd hazaszivárgott pénzüsszegek kérdését, ezért az egyedüli mód az új pénz kibocsátása volt. A külföldre került pénzüsszeg alatt a hivatalosan forgalomba nem került, nyilasok által elhurcolt, elsősorban 1943. február 24-i dátumozású 1000 pengősöket értik, amelyből közel 8 milliárd értékű pengőt nyomtattak ki, ám forgalomba hivatalosan az ország területén csak másfél milliárd névértékű 1000 pengős kerülhetett. A többit a Szálasi-kormány nyugatra menekítette, tehát törvényellenes volt annak a forgalomba hozatala bármilyen formában, ezért annak visszaváltására a magyar kormány semmiképpen sem kötelezhető, mivel a 4500/1931. ME rendelete (a külfölddel való fizetési forgalom ellenőrzése és szabályozása tárgyában) alapján sem kötelezhető, amit az 4260/1945. M. E. sz. rendeletének 1 §-a is megerősített: „A Magyar Nemzeti Bank által kibocsátott bankjegyet, valamint pengőre szóló érmét – ideértve a forgalmon kívül helyezett ilyen bankjegyeket és érmeket is – Magyarország területére csak a Magyar Nemzeti Bank engedélyével szabad behozni. A jelen rendelet alkalmazásában behozatal alatt az ország határán való ájtuttatás bármilyen módját érteni kell.” Ez alapján megállítható, hogy az 1000 pengősök esetében nem forgalomba hozott bankjegyekről beszélhetünk, hanem csak egyszerű bankjegynyomtatványokról, amelynek beváltására a magyar kormány nem volt kötelezhető.

Mindezek ellenére a visszaszivárgás jelentős volt, ezért is az egyetlen megoldásnak az új pénz nyomtatását látta a pénzügyminiszter. A minisztertanácsi jegyzőkönyv tanúsága szerint a bankjegyraizolásra már kiadták a megbízást, bankjegypapír rendelkezésre állt, sőt a Debrecen környéki nyomdákat is felmérték. Érdekesség, hogy a pénzügyminiszter még számolt a nagyváradi nyomda lehetőségével is. Elsősorban 100 pengős bankjegyeket kívántak nyomtatni, de tervben volt új 10, 20 és 50 pengős bankjegy előállítás is. Nagyjából 6-7 milliárdnyi pengőre lett volna szükség, ennek előállítását 3,5-5 hónapra becsülték. Miklós Béla miniszterelnök javasolta, hogy mivel 5 hónapot venne a folyamat igénybe, célszerű lenne külföldön gyártatni a szükséges készpénzt. Nagy Imre²⁴ csatlakozott a miniszterelnökhöz, és elismerte, hogy az egyetlen járható út a pénzszerzéshez a kényszerkölcsön és új bankjegyek kibocsátása volna. Az 1945. február 3-i minisztertanácsi ülésen Vásáry István pénzügyminiszter bejelentette, hogy az eddig beérkezett jelentések szerint a MNB pesti pénzjegynyomdája majdnem teljesen ép: klisék, papírkészlet, festékanyag mind rendelkezésre álltak ahhoz, hogy saját pénzt nyomtathasson a Nemzeti Kormány. Ezért felolvasott az ülésen egy, a szovjet parancsnokságnak szánt átiratot, amelyben bejelentették igényüket a pénzjegynyomdára, továbbá megköszönték és lemondták a szovjeteknél megrendelni tervezett bankjegynyomtatást, illetve kérték

a szovjeteket, hogy a Budapestről elvitt 400 millió pengőt adják vissza.

Nagy Imre és Gábor József²⁵ kommunista politikusok elleneztek az átíratot, mondván, ha mégsem tudnának saját erőből pénzt nyomtatni, akkor felmerül a veszélye annak, hogy másodjára már nem segítenének a szovjetek a bankjegyek legyártásában. Vita után abban állapodtak meg, hogy nem mondják le a szovjetektől a bankjegyrendelést, viszont kérik tőlük a Magyar Nemzeti Bank sürgős felszabadítását, így mielőbb be tudna indulni a hazai bankjegynyomtatás is.²⁶ 1945 márciusáig a tervezett pengősor hazai gyártását még több alkalommal is akadályoztatták a szovjetek, amit Vásáry pénzügyminiszter a minisztertanácsi üléseken megjegyzett, de végül a Gáborjáni Szabó Kálmán által tervezett pengősor nem valósulhatott meg. A szakirodalom a pénzjegysornak eddig csak egyetlen darabját, a 100 pengőst ismeri, amelyből egyetlen példány maradt meg, a pénzjegy előoldalán a Ko-

lozsvári testvérek Szent György szobra látható, a hátoldalon pedig II. Rákóczi Ferenc portréja.²⁷

A Pénzjegynyomda 1945 márciusára lett újra termelőképes, első feladatuk a mielőbbi bankjeggyártás volt, amelyre az első szükségmegoldásként már meglévő kliséket használták fel. Így készült el az 1926-os 50 és 100 pengős kliséi alapján az 1945. április 5-i keltezésű 50 és 100 pengős, amely elsősorban színárnyalatában különbözött az 1926-os elődjétől.

Felmerült ötletként, hogy a pénzjegynyomda készletében talált, legyártott, de ki nem adott 50 fillérest, 5 pengőst felülbélyegezve 20 pengősként és 100 pengősként fogják a forgalomba bocsátani, ám néhány próbanyomást leszámítva ez nem valósult meg.²⁸ A korábban már bevont 1939. október 25-i dátumozású 5 pengőst viszont újra forgalomba hozták, felülbélyegzés vagy bármilyen megkülönböztető jelzés nélkül. Formálisan ez úgy történt, hogy az MNB átíratással fordult a pénzügyminiszterhez, hogy a bankjegyhiány enyhítésére felajánlja, hogy a készleten lévő 4–5 millió darab 5 pengőst kölcsönadja, amennyiben a Minisztertanácsnak lesz ilyen irányú döntése. Mivel ez már megtörtént a Főtanács május 2-i ülése előtt, így utólagos jóváhagyást kért az elnök a Főtanácstól. Ezt nem is lehetett volna korábban véghez vinni, mert az MNB Főtanácsát Szálasi feloszlatta, és annak újraalakuló ülésére 1945. május 2-án került sor.²⁹

Az új 100 pengős kibocsátásáról szóló hirdetményt a Minisztertanács 1945. május 4-i ülésén fogadták el, a *Magyar Közlöny* május 9-i számában kihirdetésre került. Vásáry pénzügyminiszter a Minisztertanács május 18-i ülésén összesen 15 milliárdnyi pengő kibocsátásához kért

hozzájárulást, a Pénzügyminisztérium 65.064/1945 IV. számú előterjesztése alapján, az alábbi címetelosláshoz: 500 pengős 5 milliárd, 100 pengős 7 milliárd, 50, 20 és 10 pengősöket pedig 1–1 milliárd összegben. Az 500 pengős a *Magyar Közlöny* május 31-i, az 50 pengős pedig a június 5-i *Magyar Közlöny*ben megjelent Hirdetménnyel került a forgalomba. Az infláció gyorsulása miatt a 20 és 10 pengősök kibocsátására nem került sor.³⁰ Az 500 pengőshöz is korábbi nyomólemezeket és kliséket használtak fel. Nevezetesen az 1923-ban készült 1 millió koronás Bécsből hozott kliséivel dolgozott a tervező, Helbing Ferenc.

A nyilas 1000 pengősök letétbe helyezéséről és azok kicseréléséről 1945. június 13-án döntött a Minisztertanács. Vásáry István pénzügyminiszter 4250/1945. M. E. sz. rendeletét elfogadták, az megjelent az 1945. június 14-i *Magyar Közlöny*ben is: „az 1943. évi február hó 25. napi kelettel kibocsátott 1.000 pengős címletű bankjegyek – a 2. § (3) bekezdésében meghatározott kivételtől

elteltekintve – az 1945. évi június hó 14. napján 0 óra 01 perctől kezdve nem törvényes fizetési eszközök.” Érdekes, hogy nem átcserélték őket, tehát a tulajdonosok nem készpénzt kaptak érte, hanem egy elismervényt, egy postautalványt:

„Az (1) bekezdésben felsorolt pénzügyintézeteknél a letétbehelyezés elismervény ellenében, a postahivataloknál pedig a letévé által a Magyar Nemzeti Bank budapesti főintézete, Budapest címre kiállított postautalvány egyidejű átadásával történik. Az átvevő postaalakalmazott a letétbehelyezett bankjegyek átvételét az általa aláírt, és lebélyegzett feladóvevény kiszolgáltatásával igazolja.”³¹

Erre az utólagos megtérítési módszerre azért volt szükség, hogy az amúgy is szűkös készpénzhiányt ne vegye még jobban igénybe a visszaváltás folyamata, hiszen még nem volt az Ideiglenes Kormány 1000 pengős bankjegye. Az új rajzolatú 1000 pengős, amely szintén egy 1925 előtti klisé alapján készült el, csupán 1945. július 16-án jelent meg. Ezzel párhuzamosan megtiltották a pengő bankjegyek és érmék behozatalát az ország területére. Ezt azzal indokolták, hogy meg kívánják akadályozni a németek és a nyilasok által elhurcolt bankjegyek visszazönlését.³² 1945. július 21-től a pénzügyminiszteri posztot Vásáry István helyett párttársa, a MNB elnöke, Oltványi Imre vette át. Oltványi a Minisztertanács szeptember 4-i ülésén a napirend előtti felszólalásában felvázolta a szovjet kiadású hadipengők 1945 őszén történő kivezetését és beváltását, amelyet ugyan elfogad a Minisztertanács, de a

SZEB hozzájárulásának késlekedése miatt erre csak 1946 februárjában került sor. Erre való hivatkozással bejelentette szeptember 4-én a pénzügyminiszter, hogy szükséges lesz új 5000 és 10 000 pengős bankjegyek kiadása. 5000 pengős bankjegyből még tervezetekről sincs tudomásunk, a 10 000 pengős bankjegyhez csak október 12. után járult hozzá a SZEB, így az a *Magyar Közlöny* 1945. október 17-i számában olvasható hirdeteménnyel kerül a forgalomba.³³ Az előző bankjegyekhez hasonlóan a 10 000 pengős is egy 1925 előtti klisé újragondolásából született meg, ez volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány utolsó pénzkibocsátása. „A Magyar Nemzeti Bank az 1945. évi július hó 15-i kelettel ellátott 10 000 pengős címletű bankjegyeinek kibocsátását 1945. évi október hó 17-én megkezdi.”³⁴

Az állami bevételek fokozására a pénznyomtatáson túl volt még egy hitelforrás, amellyel élt az Ideiglenes Kormány, nevezetesen, hogy az MNB közvetlenül folyósítson hitelt az államnak. Az 1945. május 4-i minisztertanácsi ülésen Vásáry pénzügyminiszter előterjesztette azt a napi-rendi pontot, amelyben hivatkozva az 1939. évi II. tc.-re, kéri, hogy függesszék fel az MNB alapszabályának 50. cikkelyét, és nyújtson közvetlen 5 milliárd pengő hitelt az MNB az Ideiglenes Kormányának. Az 1924. évi V. tc. a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról VII. fejezetének 50. §-a az alábbiakat mondta ki:

„Az állam, a törvényhatóságok, a városok és a községek a bank eszközeit egyáltalán, tehát sem közvetve, sem közvetlenül, nem vehetik igénybe saját céljaikra a nélkül, hogy a felvett bankjegyek ellenértékét aranyban vagy devizákban egyidejűleg nem szolgáltatják.”

Továbbá:

„Az állam kötelezi magát, hogy a bankszabadalom tartama alatt állami papírpénzt nem fog kiadni és általában nem fog olyan intézkedéseket tenni, amelyek a bankot az őt az 1. Cikk második bekezdése szerint terhelő köteletség teljesítésében megakadályoznák.”

Ezt először a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. 158. §-a írhatta felül:

„A minisztérium a Magyar Nemzeti Bank, a Pénztörténeti Központ és a m. kir. postatakarékpénztár ügyvitele és üzletvitele tekintetében rendkívüli intézkedéseket tehet és e végből a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket is állapíthat meg.”

Vásáry erre a paragrafusra hivatkozott előterjesztésében, amelyet a Minisztertanács támogatott, egyetlen módosítással. Valentiny Ágoston,³⁵ az Ideiglenes Kormány igazságügy-minisztere törölteti az 1939. évi II. tc.-re való hivatkozást, mondván, hogy a minisztérium az államvezetéssel kapcsolatos intézkedéseket az Ideiglenes Nemzetgyűléstől 1944. december 22-én kapott felhatalmazás alapján adja ki, és más felhatalmazásra felesleges hivatkozni.³⁶ Véleményem szerint politikailag sem szerettek volna hivatkozni az 1939. évi honvédelemről szóló tör-

vényre, hiszen az előző háborús években számtalan törvény és rendelet hivatkozási alapját adta ez a törvény, tehát kellemetlen lehetett volna 1945. május 4-én éppen erre a törvénycikkre alapozni egy pénzügyminisztériumi rendelkezést.

3. A pénzromlás hatása: az aprópénzek eltűnése

Érdeemes szót ejteni e zűrzavaros időszak pénzerméiről is. Ebben az időszakban a készpénzforgalomban egyedül a szovjet megszállási pénzeknek voltak kis címleteik: 1, 2 és 5 pengősök, illetve még a háború alatt kiadott alumínium 1, 2 és 5 pengősök forogtak, mivel azoknak az ezüsttartalmú elődjeiket már nemesfémként használták a cserekereskedelemben és a feketepiacon, hiszen a bennük lévő ezüst lényegesen többet ért, mint a nominális értékük. Ugyanebből az okból kedvelt csereeszköznek számítottak, mivel felhalmozásuk egyfajta értékbiztonságot nyújtott. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány szintén próbálkozott saját veretésű pengők kibocsátásával, már csak azért is, mivel a forgalomban lévő 5 pengősök Horthy Miklós kormányzó portréjával voltak díszítve.

A minisztertanácsi üléseken először az 1945. április 27-i ülésen került szóba a pénzermék kibocsátása. Itt Vásáry pénzügyminiszter hozzájárulást kért és kapott a Minisztertanácstól új 5 pengősök készítésére. A munkálatok elhúzódtak, mivel legközelebb az 1945. június 8-i ülésen esett róla szó. Vásáry bejelentette, hogy új alumínium 5 és 2 pengősöket fognak kibocsátani, erről szólt a június 9-én megjelent 3020/1945. és a 3030/1945. M. E. sz. rendelet, amelyekben egyrészt a meghatározott 360 millió pengő helyett összesen 510 millió pengő névértékű mennyiségben lehet ezentúl verni, illetve határozat születik arról, hogy az alumíniumból vert 5 és 2 pengős érméket és az ezüsből vert 5 pengős érméket a forgalomból fokozatosan be kell vonni, a rendelet 1. §-a értelmében pedig, a kivonandó 5 és 2 pengős alumíniumérmék helyett új 5 és 2 pengős alumíniumérméket kell verni. Az egyes érmékből a verhető mennyiséget az arányosság figyelembevételével a pénzügyminiszter rendeleti úton szabályozza.³⁷

Az infláció üteme miatt végül csak az új alumínium 5 pengős került forgalomba, a hátlapján Horthy Miklós kormányzó portréja helyett a magyar parlament épülete volt látható, „magyar állami váltópénz” szöveggel. Érdekessége, hogy nem a „magyar királyi váltópénz” körirat szerepel, pedig a Magyar Királyság csak fél évvel később 1946. január 31-én szűnt meg hivatalosan, ugyanis ezen a napon a nemzetgyűlés megszavazta az 1946. évi I. törvényt a köztársasági államformáról, amelyet rögtön ki is hirdettek, és ezzel hatályba is lépett. Másnap, február 1-jén a nemzetgyűlés megválasztotta Tildy Zoltánt a Magyar Köztársaság elnökének. Az 5 pengősök 1945. szeptember és 1945. december 31. között voltak forgalomban. A 2 pengősökből csak néhány próbaveret készült, forgalomba sohasem kerültek. Kidolgozását tekintve a 2 pengős sokkal részletgazdagabb, mint az 5 pengős érme, pedig

ugyanaz a művész, Iván István készítette mindkettőt. Előlapján szintén a „magyar állami váltópénz” olvasható, és egy férfi áll szemben, kezében kaszával és búzakalással, hátlapján koronás magyar címer, alatta a békegalamb balra repül, csőrében olajággal. Verőtöveiket kilótt harckocsik tengelyeiből készítették.³⁸

Az ideiglenes kormány 1945 tavaszán a „felszabadult” Budapestre költözött, majd ősszel előkészítette és lebonyolította a nemzetgyűlési választást. Megbízatása 1945. november 15-én szűnt meg, amikor az új Nemzetgyűlés megválasztását követően megalakult az új kormány a kisgazdapárti Tildy Zoltán vezetésével. Összességében elmondható, hogy hiába próbálkoztak különböző szükségintézkedésekkel és pénzkibocsátásokkal, az inflációt nem tudta megfékezni az Ideiglenes Kormány. Ugyan elméletben volt törvényes fizetőeszköze az országnak, amelynek volt megszabott árfolyama is, de gyakorlatilag a dollár és az arany vált az egyetlen fizetőeszközzé. 1945-ben a vesztes háború végével az általános áruhiány és felpörgött infláció következtében főleg a cserekereskedelmé volt a fő szerep. 1945 novemberében a papírpénzmennyiség értéke átlagosan kb. 4–5 millió dollárt tett ki. Ugyanakkor a MNB becslése szerint a forgalomban lévő arany és dollár kb. 1 millió dollár értékű volt! Arra, hogy a dollár nemcsak a nagykereskedelmi, hanem a kiskereskedelmi forgalomban egyre jelentősebb szerepet töltött be, jól példázza, hogy a kis 1 dolláros címletek árfolyama a nagyobb kereslet miatt átlagosan 10%-kal meghaladta a nagy dollárcímletek árfolyamát, míg ez a háború előtt épp fordítva volt.

TÖREKI, MILÁN

Der Vorläufer des Forint: Finanzrechtliche Fragen der Übergangszeit der Geldemission in Ungarn unter der Aufsicht der Provisorischen Nationalregierung 1944–1945

(Zusammenfassung)

Die chaotischste und zugleich vielfältigste Periode in der Geschichte der ungarischen Währung im 20. Jahrhundert war die Zeit von Ende 1944 bis zum 1. August 1946. Das erste Kapitel begann mit der Machtübernahme durch die Pfeilkreuzlerpartei am 16. Oktober 1944. Die Finanz- und Währungspolitik der Regierung wurde Szálasi grundlegend von der Notwendigkeit beeinflusst, die deutschen Kriegspläne vollständig zu erfüllen. Diese Ereignisse hatten einen großen Einfluss auf die Währungspolitik des Wiederaufbaus und die Schaffung einer neuen, stabilen Währung. Im ersten Teil dieses Aufsatzes werde ich die Geldausgabepaxis der Pfeilkreuzlerpartei und das Ausmaß der Kriegszerstörungen beschreiben und zeigen, dass ab Oktober 1944 in einigen Teilen des Landes mehrere Währungen (bis zu

A dollár felértékelődését jól példázza az alábbi számadat: míg 1939-ben a kerékpárt nagyjából 18,5 dollárért lehetett beszerezni, addig 1946 elején mindössze csak 4 dollárt kellett érte fizetni.³⁹

A fent leírtak jól példázzák, hogy miért neveztem a modern magyar pénzügyi jogtörténet legkaotikusabb időszakának az 1944 ősztől 1945. decemberig tartó időszakot. Ugyanis Magyarország területén zajló hadmozgások következtében több joghatóság is legitimnek tartotta magát. Ez természetesen érintette a magyar pengő állapotát is, amellyel párhuzamosan akár négy különböző elismert valuta volt forgalomban, amely tovább nehezítette az amúgy is zavaros pénzügyi helyzetet. Ha kitekintünk Európára, hasonló problémákkal küzdöttek ugyanebben az időszakban a szomszédos államok is. A területileg visszaállított Csehszlovákiában még 1945 nyarán is négy különböző pénznem volt forgalomban: német birodalmi márka, szlovák korona, protektorátusi korona és a magyar pengő, és természetesen a szovjetek által kiadott hadi koronák is bevezetésre kerültek. Jugoszlávia esetében három megszálló ország pénzei is forgalomban voltak, párhuzamosan a Tito vezette partizánok pénzeivel: német birodalmi márka, olasz líra, magyar pengő, a németek által fenntartott horvát és szerb bábállam pénzjegyei is néhol még használatban voltak. A magyar jelenség tehát egyáltalán nem egyedülálló, ami viszont mégis kiemeli a térségből, az a mérhetetlenül nagymértékű pénzromlás és infláció, az azonban már egy következő publikáció témája.

fünf!) gleichzeitig im Umlauf waren, die alle als gesetzliches Zahlungsmittel bezeichnet werden konnten. Ich werde auch den rechtlichen Kontext untersuchen, auf den sich die Behörden bei ihrer Währungsausgabepaxis bezogen. Anhand der währungspolitischen Maßnahmen der Provisorischen Nationalen Regierung (22. Dezember 1944–15. November 1945) wird ein Einblick in die politische Entwicklung der Zwänge gegeben, die sich aus der Kriegsniederlage und der Präsenz der Roten Armee als Besatzungsmacht im Land ergaben. Anhand von Archivquellen und Protokollen werde ich die rechtlichen und politischen Verfahren rekonstruieren, die die Bargeldversorgung Ungarns regelten. Am Ende meiner Studie werde ich auch auf die Situation des Münzsystems eingehen.

Jegyzetek

- ¹ Hirdetmény az 1943. évi február hó 24.-i kelettel ellátott 1.000 pengős bankjegyek kibocsátása tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1944. 251. sz. 3. p. Érdekesség, hogy a hirdetménynek a végére az alábbi befejező szöveg került: „Kitartás! Éljen Szálasi!” Ezt a formát a náci Németországtól vették át, ami nemcsak a lakossági hirdetményekben, hanem a MNB belső iratkezelésébe is bekeült.
- ² Temesváry László már az 1930-as évek elején csatlakozott Szálasi pártjához. Több gazdasági könyvet is írt a korban: *A községi pénzügyek reformja Olaszországban* (1938); *A fasizmus pénzügyi politikája, Az olasz banktörvény* (1940); 1945-ben, a háború lezárását követően, az amerikai hadsereg kiadta a magyar hatóságoknak. A népbíróság életfogytiglani börtönrre ítélte, az 1956-os forradalom után szabadult, majd Ausztriába emigrált. 1974-ben egy Bad Aussee-i kórházban halt meg.
- ³ KUSCSIK Péter: *Magyarország papírpénzei 1900–1946*. Pozsony, 2017. Detail Kiadó, 112–113. p.
- ⁴ Káplár László: *Ismerjük meg a numizmatikát*. Budapest, 1984. Gondolat Kiadó, 102–103. p.
- ⁵ BOTOS János: *A Magyar Nemzeti Bank története II. Az önálló jegybank*. Budapest, 1999. Presscon Kiadó, 278–283. p.
- ⁶ KUPA Mihály: *Felszabadulásunk pénzei (1944–1945)*. *Honismeret*, 1985. 2. sz. 9–10. p.
- ⁷ HUSZKA Lajos – NAGY Ádám: *Pénzforgalom Szegeden 1944–1945-ben*. In *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1987–1*. Szeged, 1988. Szegedi Nyomda, 357. p.
- ⁸ Ez nem volt egyedi jelenség. Ausztriában a Szövetséges Katonai Parancsnokságok által kiadott katonai schillingeket egyenértékűnek kellett tekinteni a birodalmi márkával, és szintén kötelező volt fizetésül elfogadni azokat.
- ⁹ Kiszgazdapárti politikus, 1925-től Debrecen polgármester-helyettese, 1928-tól 1935-ig polgármestere. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány pénzügyminisztere 1944. december 21. és 1945. július 2. között.
- ¹⁰ *A Minisztertanács 1945. február 22-i ülésének jegyzőkönyve*. In SZÜCS László (szerk.): *Dálnoki Miklós Béla Kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsának jegyzőkönyvei 1944. december 23.–1945. november 15.* A, B kötet. Budapest, 1997. Magyar Országos Levéltár, 219. p.
- ¹¹ Szükségpénzekről részletesebben ADAMOVSZKY István: *Magyar szükségpénz katalógus 1723–1959*. Budapest, 2008. Adamo-ker Bt.
- ¹² HALPERN Róbert: Szükségpénzt? *Néplap*, 1944. (december 13.) 16. sz. 3. p. A cikk keletkezéstörténetéhez azt érdemes hozzátenni, hogy Vásáry István Debrecen felszabadulása után felvetette, hogy adjon ki a város helyi szükségpénzt, amit elleneztek a kommunisták. Vásáry a kiszgazdák jobb oldali szárnyához tartozott, akit MKP nyomására ki is zártak 1946. március 12-én a Kiszgazdapártból.
- ¹³ HUSZKA–NAGY 1988. 372. p.
- ¹⁴ Kiszgazda politikus, a párt alapító tagja volt 1930-ban. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány második pénzügyminisztere (1945. július 21.–november 15.). A Magyar Nemzeti Bank elnöki tisztségét kétszer is betöltötte: 1945. április 17-től augusztus 31-ig, majd 1945. november 15. és 1946. augusztus 9. között.
- ¹⁵ Kiszgazdapárti politikus, Oltványi Imre után töltötte be a pénzügyminiszteri posztot 1945. november 15. és 1946. augusztus 26. között. 1945. augusztusában a Pesti Hazai Első Takarékpénztár ügyvezető igazgatója lett.
- ¹⁶ Hirdetmény. In *Rendelekek Tára a Magyar Posta Részére*, 1946. 15. sz. 155. p.
- ¹⁷ *Megegyezés a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Nagy-Britannia Egyesült Királysága és Észak-Írország, az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország között létrejött fegyverszüneti szerződésről*, 1945. január 20.
- ¹⁸ El kell fogadni úgy a rubelokat, mint a tábori pénzeket. In *Makói Népiújság*, 1945. (február 23.) 27. sz. 2. p.
- ¹⁹ Kiszgazdapárti politikus, 1931 óta volt a Független Kiszgazdapárt tagja, Az Ideiglenes Nemzeti Kormány külügyminisztere volt 1944. december 22. és 1945. november 15. között.
- ²⁰ Kárpátalja korabeli elnevezése.
- ²¹ *A Minisztertanács 1945. május 4-i ülésének jegyzőkönyve*. In SZÜCS 1997. 179., 400–401. p.
- ²² *A Minisztertanács 1945. február 3-i ülésének jegyzőkönyve*. Uo. 171. p.
- ²³ A német véderő Miskolcon átvonuló, vagy itt tartózkodó tagjai kizárólag magyar pénzegységet használhatnak vásárlásaiknál, *Magyar Jövő*, 1944. (március 28.) 70. sz. 5. p.
- ²⁴ Kommunista politikus, az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelésügyi minisztere 1944. december 21. és 1945. november 4. között.
- ²⁵ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kereskedelem- és közlekedésügyi minisztere 1944. december 22. és 1945. május 9. között. Utóda Gerő Ernő lett.
- ²⁶ *A Minisztertanács 1945. február 3-i ülésének jegyzőkönyve*. In SZÜCS 1997. 170–171. p.
- ²⁷ Rádóczy Gyula: *A legújabb kori magyar pénzek (1892–1981)*. Budapest, 1984. Corvina Kiadó, 103. p.
- ²⁸ KUSCSIK 2017. 122–124. p.
- ²⁹ *Főtanács 1945. évi május 2-i ülésének jegyzőkönyve*. MNL OL Z6. MNB Főtanácsülési jegyzőkönyvek, 6. doboz. Ezen az ülésen az első napirendi pontok foglalkoztak az elnök kinevezésével, annak esküjével, illetve alapszabálymódosításokról is.
- ³⁰ *A Minisztertanács 1945. május 4-i és május 18-i ülésének jegyzőkönyve*. In SZÜCS 1997. 395., 428. p.
- ³¹ 4.250/1945. M. E. számú rendelet az 1.000 pengős címletű bankjegyek letétbehelyezése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1945. 51. sz. 2. p.
- ³² A magyar ezerpengős ezentúl nem fizetési eszköz, *Magyar Nemzet*, 1945. (június 15.) 36. sz. 3. p.
- ³³ *A Minisztertanács 1945. szeptember 4-i és október 12-i ülésének jegyzőkönyve*. In SZÜCS 1997. 179–180., 343. p.
- ³⁴ Hirdetmény az 1945. évi július hó 15-i kelettel ellátott 10.000 pengős bankjegyek kibocsátása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1945. 153. sz. 4. p.
- ³⁵ Szociáldemokrata politikus. Szeged „felszabadulása” (1944. október 11.) után a város polgármestere lett, az Ideiglenes Nemzeti Kormány igazságügy-minisztere 1944. december 22. és 1945. július 21. között.
- ³⁶ *A Minisztertanács 1945. szeptember 4-i és október 12-i ülésének jegyzőkönyve*. In SZÜCS 1997. 395., 416–417. p.
- ³⁷ *Magyarországi Rendelekek Tára 1945*. Budapest, 1946. Szikra Irodalmi és Lapkiadó Vállalat, 172. p.
- ³⁸ Rádóczy 1984. 125–126., 131. p.
- ³⁹ AUSCH Sándor: *Az 1945–1946. évi infláció és stabilitás*. Budapest, 1958. Kossuth Könyvkiadó, 113. p.

Vasas Tamás

Concha Győző munkásságának recepciója az Osztrák–Magyar Monarchia és az első világháború időszakában

Világosan látható, hogy a Concha-életmű elemzése szempontjából releváns, értékelendő monarchia kori szekunder szakirodalmi művek egyik fókuszpontja az a tudományos reflexió, amelyet leginkább a *Politika*, valamint az *Újkori alkotmányok* váltott ki az állam- és jogtudományok hazai művelőinek érdeklődési körében. Az észrevételek nemcsak stilisztikai, hanem tartalmi értelemben is túllépnek a pusztán szakmai méltatáson vagy éppen erős hangvételű kritikán. Concha fő művei megjelenésüktől kezdve visszatérően tükrözik a recepció vizsgálatához hasznos, részletesebb elemzést igénylő összefüggéseket. Ezekkel közelebb kerülhetünk a tudományos értelmezési szintekre bontható rendszerezés megértéséhez és helyes megítéléséhez.

1. Vélemények a Politikáról

1. 1. A Lechner-féle kritika

1894-ben Lechner László bölceleti doktor, történész az *Athenaeum* folyóiratban a *Politika* alkotmánytani kötetéről úgy ír,¹ mint olyan munkáról, mely az „országglás” jelenségét vizsgálja ugyan, de nem nyújt gyakorlati politikatudományi segítséget az „országglás” tevékenységét folytatóknak. Ebben az értelmezésben Lechnernek a fogalom és annak jelentésbeli tartományára vonatkozó kritikája azon a megállapításon alapul, miszerint a *Politika* az uralkodás és kormányzás tevékenységét folytató hatalmi entitásoknak, a törvényhozó és végrehajtó hatalmi szerveknek nem szolgáltat pragmatikus értelemben hasznosítható tanácsokat. Ebből adódóan a mű címét is kifogásolja. Hasonló megállapítással találkozunk a folyóirat egy évvel későbbi számában megjelent elemző – szerző említése nélküli – tanulmányban.² A bírálat alapja az a vélekedés, hogy a *Politika* a nemzeti élet társadalmi valóságának, rendszert képző elemeinek kölcsönhatási rendszerét, a nemzetet alkotó közösség egyéni alanyainak kapcsolati struktúráját vizsgálja, de hiányzik belőle a konkrét politikatudományi konklúzió. Lechner álláspontja egy olyan kritikai hozzáállás következménye, amely alapvetően a mű címválasztásához kapcsolódó szubjektív elvárásoknak alárendelt elképzelésen alapul, miszerint az olvasó igényeit lehetőleg kielégítve, mondhatni, politikai

kézikönyvet vesz majd a kezébe Concha *Politikájának* tanulmányozásakor. Ellentmondásos érvelésnek tűnik az a megállapítása, hogy az államtudomány bölceleti reflexiókra hagyatkozik, például egy olyan – az „országgláshoz” kapcsolódó – összefüggés-sorozat törvényszerűségeinek feltárásakor, miközben annak „haszna” éppen a gyakorlati politikai életben teljesedik ki. Ez egyfajta utilitarista szemléletmód perspektívájából igaz lehet, mivel valóban az adja a politikatudomány pragmatikus értelemben vett hasznosságát, hogy a politika aktuális, gyakorlati művelőinek biztosít hasznos támpontokat. A vizsgált észrevétel és kritika forrása abból a fentebb már említett szubjektív hozzáállásból származik, ami egyébként általánosan jellemző a monarchia kori Concha-recepció szemléletmódjára. A megközelítés lényege, hogy a tételes állam- és jogtudományi szempontoknak megfelelően törekszik vizsgálni Concha írásait, háttérbe szorítva az általános bölceleti, államelméleti, politikai, filozófiai értelmezés irányvonalait. Irodalmi stílusú, bölceleti, absztrakt elmélkedésként lényegében elhibázott, hasznavehetetlen alkotásnak tekinti Lechner a *Politikát*, így véleménye szerint nem tartozhat a politikai publicisztika tudományos világába. Egyúttal a kritika elhibázottsága is a mű egyfajta félreértelmezése, ami a szöveg alapján számunkra is egyértelmű, hogy Concha nem aspirál ilyen gyakorlatias politikai publicisztikai műjelzők elérésére. A szerző bölceleti kategóriák mentén tanulmányozza az államot és annak társadalmi tényezőit érintő kérdéseket, írása nem egyfajta modern „királytükör”, politikai tanácsgyűjtemény, hiába fogalmaz meg ilyen elvárást a Lechner-féle kritika.

Úgy vélem, ennek az értelmezési diszharmonióának részben továbbra is a korszellemre jellemző tudományos megközelítési mód az oka, pontosabban az, hogy a *Politika* megjelenésekor nem az állambölceleti jellemzők szerinti értelmezést várják egy jogtudós értekezésétől, hanem gyakorlati, pragmatikus szempontok szerinti állambírálatot. Ez abból is következik, hogy maga az államelmélet nem tekinthető még rendszerező, a későbbiekben kanonizált módon művelt diszciplínának. Részben éppen emiatt inkább érdeme Conchának, mint mulasztása, hogy mégis sikerült állambölceleti és politikai filozófiai tételeknek megfelelő hozzáállással, egyedülálló tanulságokkal és megállapításokkal rendelkező művet alkotnia az államról. Tette ezt abban a szellemi közegben, amely a tudományos teljesítményt ily módon ellentmondásos értelmezési dimenziók keretében fogadta. Nem véletlen, hogy Lechner negatív jelzőknek szánva használja az „esztétikai” és „művészeti” kifejezéseket a *Politika* és az ahhoz hasonló művek minősítésére, melyek álláspontja szerint a tudományos jelleg alapvető kritériumait sem érik el.³

1. 2. Pekár Károly recenziója

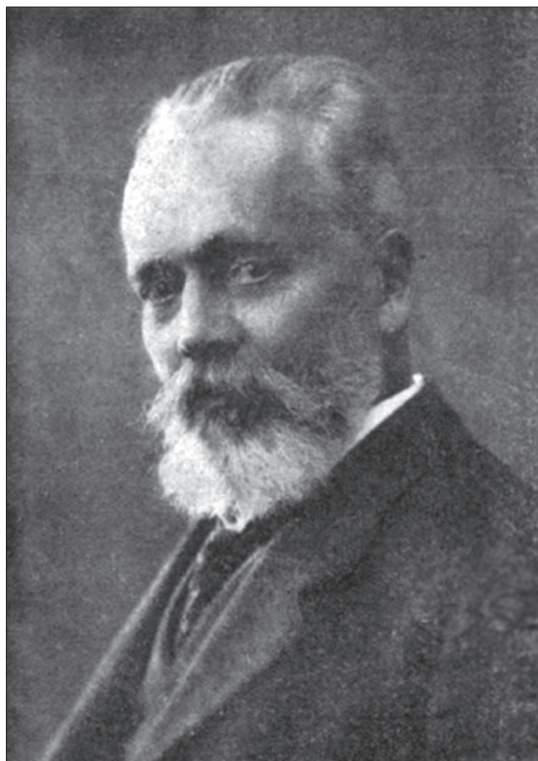
Az *Athenaeumban* egy évvel később megjelent, Pekár Károly által jegyzett recenzió a *Politikáról*⁵ nem vonja kétségbe Concha érdemeit az állam- és politikatudományi irodalomban. Az írás a művet tekinti sajnálatosan elhibázott kísérlet eredményének. Ahogy korábban is utaltam rá,

a Lechner-féle bíráló alapja is az, hogy hiányolja a mű valódi politikatudományi jellegét és ilyen módon való hasznosíthatóságát. A bíráló írója terjedelme és részletessége szempontjából méltatja a *Politikát*, még Kautz Gyula „politikatudományi kézikönyvéhez”⁶ viszonyítva is „hosszúsága” alapján azt meghaladó munkaként értékeli. Tartalmi szempontból, főleg a szerzői kreativitásból származó eredetiség vonatkozásában Kautz művét felülmúló munkaként tekint rá, ehhez például részletesen összehasonlíttja Kautz és Concha írásainak bibliográfiai sajátosságait és a szerzők idézési, hivatkozási módszerét. A kifogások rendszere azonban továbbra is arra a körülményre épül, hogy csak bölcséleti, filozófiai írásként értékelhető a *Politika*, nem pedig politikatudományi műként. Álláspontom szerint erősen vitatható, hogy elválasztható-e a politikatudomány az általános bölcsellettől mint rendszeres filozófiától. A probléma lényege, úgy tűnik, valóban az a módszertani megközelítés, amely nem hajlandó számot vetni annak eshetőségével, hogy ezek a tudományágak az értékelés során dialektikus viszonyba kerülnek egymással. Itt feltehetően szintén a korszellem tudományos sajátosságaival állunk szemben. Miután a bölcséleti irányultság és elemzési metódus ebben a témakörben idegen a cikk szerzője számára, kétségesnek tartja azt is, hogy Concha az „országglásról” és a politikáról való értekezése során tisztában van-e ezeknek a fogalmaknak a tényleges jelentésével, és képes-e valódi, érthető magyarázattal szolgálni az értelmezésükhöz.

A zavar egyik alapvető oka, hogy a szerző Concha meghatározásaiban az államnak a nemzettel való megfeleltetését véli felfedezni, mely egy hibás olvasat eredménye. Bokor József fejtegetéseire hivatkozva, az állam és a nép azonosításának veszélyességére találunk e helyen utalást.⁷ Egy 1886-os írásában Bokor valóban Pulszky Ágostnak az ismert államfogalmán keresztül⁸ kockázatos összekapcsolást vél felfedezni az államnak a társadalmával való megfeleltetésben mint néppel való azonosításban. A probléma az, hogy Bokor meglátása eleve egy félreértésen alapul. Pulszky az állam keletkezését valóban a társadalom uralkodó arculatának megszületésében látja, ami Bokor szerint a terror lehetőségének az elfogadása, melyben a jog erkölcsi értéke elsilányul.⁹ Pulszky gondolatainak Bokor általi értelmezése téves okfejtésen alapul. Pulszky a társadalomnak mint általa egyben fejlődési folyamatnak is tekintett alakulatnak az állammá formálódásában éppen a jog megtalálását, az állami életben való jogérvényesítésnek a közakarat szintjén történő megvalósulását mint a

társadalom egy magasabb állapotú szintjének az elérését látja. Ezáltal Pulszky gondolkodásában a jog erkölcsi ereje inkább felerősödik, nem pedig gyengül, utat nyitva az önkény potenciális megjelenése felé.

Visszatérve a kritikára, az állam személyiségként való értelmezését sem tudja Pekár politikatudományi orientációként elfogadni, így Concha részéről az államfogalom tisztázását is megoldatlanul hagyott próbálkozásként kezeli. A szuverenitási formák, valamint az államhatalmi alakulatok történetéről írt részeket a szerző méltatja, de alapvetően hibásnak tartja, hogy a hosszú jegyzetekben nem a politikára vonatkozó tudományos megállapítások, hanem a szerző egyéni, értelmezési szempontból nehezen befogadható bölcselkedései találhatók. Végső konzekvenciájában ez az írás olyan következtetésre jut, amit Concha munkáiban legtöbbször éppen elmentésen látnak, ahogy az majd egy későbbi korszakban, leginkább a két világháború közötti időszak elemzésében látható. A kortárs szerzők megállapítása szerint a különböző külföldi hatások nem alakították át Concha gondolkodását a hazai tudományos és politikai összefüggések figyelembevételétől eltávolodó szemléletté. Ezzel szemben a

Concha Győző

külföldi viszonyok helyes alkalmazását valósította meg a hazai adottságok feltárása, szakszerű értelmezése érdekében. A cikk szerzőjének említett végkövetkeztetése ezzel szemben az, hogy a *Politika* olvasójának szánt bölcséleti érvelésben Concha elveszett a német hatások rendszerében, társadalomvizsgálata pedig nem politika, hanem általános filozófia. Ugyanakkor nem tudatosult benne – ahogy ez kritikájából is nyilvánvaló –, hogy amikor Concha az államformákat elemzi, nem az államhatalom fogalmában való feloldódásig jut el. A *Politika* tematikai rendszerezésének egyik alapja éppen az, hogy érthető legyen, miért és hogyan válik el egymástól az államforma és az a formáció, amelyet Concha „államhatalomnak” nevez.

Az *Athenaeum* 1895-ös, *Politikát* elemző cikkében¹⁰ kifejezetten egy olyan recepcióval találkozunk, amelyben Concha művének olvasatát alárendelik egy előre kidolgozott tudományos elvárásnak, ez pedig félrevezeti a megértésre törekvő olvasót. Ismét az értelmezési szempontok sokaságával, valamint azoknak a különböző eredményeket teremtő sajátos jellegével szembesülünk. Abban az esetben, ha valóban politikai lexikonként tekintenénk Concha alapművére, itt szinte minden sor helyénvaló megállapításokat tartalmazna. Concha írása azonban nem a politika pragmatikus, aprópénzre váltható, köznapi, gyakorlati jellemzőit vizsgálja, hanem a politikai filozó-

fia eszmerendszerében értékeli az államot, annak ideálját, társadalmát, hatalmi aspektusait. Nem lenne értelme annak a vitának, hogy egy olyan mű, amely az állam életét szándékozik bemutatni, és ezen a téren kíván érthető magyarázatokat nyújtani, nem rugaszkodhat el a társadalmi állapotoktól. A társadalom léte az államban nem tekinthető olyan pozitívista szemléletű körülménynek, ahogy arra már Weber és Durkheim is rámutatott, amelyet kizárólag természet-tudományos eredetű, empirikus úton belátható törvényszerűségek mentén lehet és kell értelmezni. Gondolok itt a „kollektív emlékezet” Durkheim által vizsgált jelenségére.¹¹ Igaz ez a társadalmi életnek és valóságnak egy olyan, már arisztotelészi értelemben is kulcsfontosságú attribútuma esetében, amely politikai mivoltában mutatkozik meg. Az állam politikai gyakorlata az erkölcstől nem választható el, erre Concha is rámutat annak fényében, ahogy maga az állam erkölcsi szándékot képvisel önnön immanenciájában. Ugyanakkor az *Athenaeum*-ban olvasható recenzió mélyrehatóan nem foglalkozik az erkölcs kérdéskörével, az erkölcs és a politika viszonyával.

Észre kell vennünk, hogy a *Politikát* vizsgáló interpretációs hozzáállása miatt, valószínűleg nem is tudna helyes következtetéseket levonni az ilyen tartalmú felvetésekkel kapcsolatban. A szerző a recenzióban érzékelteti, hogy bölcséleti alaphelyzetekkel szembeállítva, mégis kifogásolja megjelenésüket, de kérdéses marad, hogy pontosan miért. Következésként kitart álláspontja mellett, miszerint elvárásai alapján egy absztrakcióktól mentes politikatudományi művet kellene, hogy olvasson, ha már a mű címe ezt sugallja számára, ezért kifogásolja magát a címválasztást, mivel a szerzőt éppen az tévesztette meg.

1. 3. Polner Ödön értékelése

A *Politika* II. kötetét, annak közigazgatástani részét elemzi Polner Ödön, korának neves közjogásza egy 1906-os ismertető cikkében.¹² Fontos megjegyezni az írás kapcsán, hogy a recenzióval szemben ez az értékelés észrevehető elismerést jelez. Kifejezetten a mű előnyeként értékeli Concha bölcséleti, filozófiai irányultságú tudományos módszerét, amellyel korábban már az alkotmánytani kötetben vizsgálta az állam általános politikai életét, működésének specifikumait, jellegzetességeit. Polner szerint a *Politika* közigazgatásról szóló kötetének „szerzői személye” kifejezetten kedvező képet mutat a témáról az olvasó számára. Bár ez a vélemény ugyanúgy tekinthető

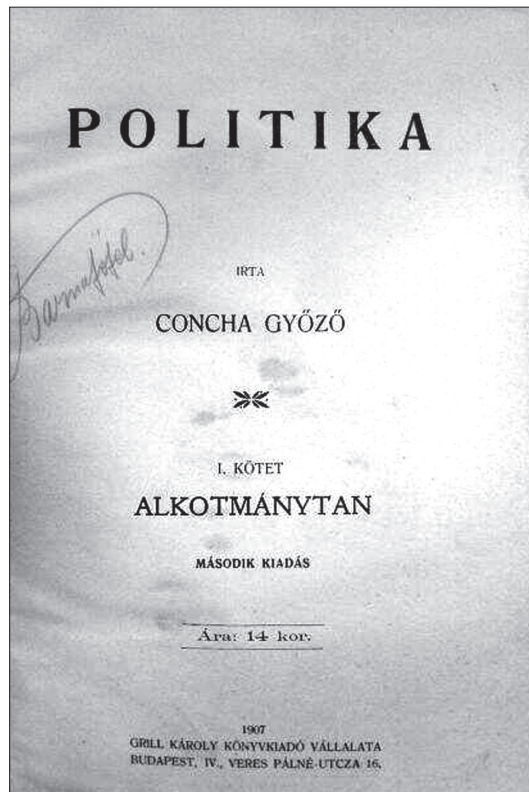
előzetes állásfoglalásnak, véleményezési elfogultságnak, mint ahogy azzal lényegében Lechner esetében is találkozunk. Összességében jól láthatjuk, hogy a preconcepciók milyen módon alakíthatják és befolyásolhatják a recepció értelmezését különböző ellentétes irányok szerint.

Polner mélyrehatóan vizsgálta az osztrák és a magyar közjog viszonyrendszerét, kapcsolati sajátosságait, valamint az államelmélet terén is jelentős kutatásokat végzett.¹³ Így kifejezetten hozzáértőként értékeli a *Politikát*. Polner szerint Concha filozófiai szemléletmódja az állam, valamint közigazgatása témakörében kategorikusan kizárja, hogy a *Politika* könnyen befogadható olvasmány legyen. Helyesen említi, hogy a második, vagyis a közigazgatást elemző kötet jóval kevesebb filozófiai, bölcséleti alapú fejtegetést tartalmaz, mint az első, mégis, ahol lehetséges, Concha nem mellőzi ennek a tudományos szempontrendszernek az alkalmazását. Gondol itt főként a kötet érdemi szövegrészeihez tartozó „kisbetűs” jegyzetekre. Polner személyes életútjának fontos eleme az a Concha-recepció aspektusából jelentős tény, hogy az 1930-as

években hosszabb időt töltött nyugat-európai államokban, így láthatóan magas szintű rálátással rendelkezett azokra a nemzetközi vizsgálódásokra, melyeket Concha leginkább az *Újkori alkotmányokban* foglal össze és rendszerez.

A bölcséleti rendszerű elemzési megközelítéssel kapcsolatos megjegyzései mellett, a mű magas színvonalát biztosító értékeként utal a közigazgatástani kötet jellegzetességére, amely a kidolgozott, alapos, éles jogász elmére valló analízisben, megkülönböztetésekben, pontos, rendszerező fogalmi megállapításokban rejlik. Lényegében Lechnernek a *Politika* első, alkotmánytani kötetéről írt megállapításainak cáfolatával találkozunk, mely szerint Concha főműve használhatatlan tudományos kézikönyvként, szakkönyvként. Ezzel ellentétes álláspontot fejt ki Polner, amikor alaposan felépített, jogdogmatikai tényezőket is számos esetben előtérbe helyező szövegnek tekinti a *Politikát*. Polner a közigazgatás jelenségének széles körű ismeretekből táplálkozó analízisét a szerző általános államtudományi és jogi tájékozottságának leghasznosabb érvényesítéseként értékeli.

A közigazgatás funkciók szerinti elemzésében különösen jelentősnek tekinti Polner a gyakorlati hasznosíthatóság megjelenését. A közigazgatás funkcionalista szemléletű elemzésén (feladatokra, működésre és szervezetre irányuló vizsgálat) túl kiemeli azt a gyakorlati aspektusból jelentős elemet, amely a közigazgatási funkció feletti per rendszerét és rendeltetését vizsgálja. Polner szerint

az értekezésnek ez a része lényegében már eljárásjogi, perrendtartási kérdéskört vizsgál, mely nem tartozik a közigazgatás témakörébe. Egyetért a hatásköri viták vonatkozásában Concha megállapításával, miszerint a bíróságoknak maguknak kell saját hatáskörüket rendezniük és tisztázniuk, így a hatásköri háttérü közjogi vita rendezésére indokolatlan és nem utolsósorban jogszerűtlen lenne egy harmadik igazságszolgáltatási szerv bevonása.¹⁴ A mű egyik legkiemelkedőbb részének tekinti a közigazgatási centralizáció kérdéskörével foglalkozó fejezetet, és elfogadja Conchának azt az álláspontját, hogy a közigazgatás egységes vezetési rendszerén belül tarthatatlan a kinevezett tisztségviselők ellenőrzési rendszerét az önkormányzat fogalmiságával egységes jelenségként kezelni.¹⁵

Polner a könyv külön értékének tekinti azt a fejezetet, amely a közigazgatási jognak mint jogszabályok rendszeréből álló jogágnak, államigazgatási struktúrának a sajátosságait és a közigazgatástannak mint tudományos diszciplinának az egyedi tulajdonságait veti össze, illetve a kettő gyakorlati értelemben vizsgálható kapcsolatát tárgyalja. Hosszasan elemzi a *Politikának* a rendőri igazgatás sajátosságaira vonatkozó rendszerezését is, ami véleménye szerint a jogrend érvényesülési alapelveinek kiemelt jelentőségű területe, mely, mint korlát, a rendőri intézkedések típusai köréhez tartozik.

1. 4. Balogh Artúr véleménye

Lechner nézeteivel ellentétes véleményt olvashatunk Concha közigazgatástani értekezéseivel összefüggésben Balogh Arthur [Artúr] jogász, egyetemi tanár írásában.¹⁶ Balogh egyetért Polner álláspontjával, miszerint a *Politika* ezen fejezeteit tartalmazó kötet bővelkedik a joggyakorlati szempontok alapján hasznosítható fejtegetésekkel az állam közigazgatási tevékenységére vonatkozóan. Balogh véleménye szerint is az első, alkotmánytani részhez képest kevésbé bölcséleti alapú munka a második kötet. Megjegyzendő, Balogh jogi tanulmányait Kolozsváron végezte, ott, ahol Concha húsz éven keresztül, egészen 1892-ig a közjogtudomány egyetemi oktatója volt. Neves ismerője, művelője volt a nemzetiségi, kisebbségi jogok szakterületének, különösen az erdélyi magyarság jogi státuszával kapcsolatos kérdéskörnek,¹⁷ emellett mind az alkotmány- és közigazgatástannak, valamint a politika- és államelmélet hazai művelői között is rangos elméleti szakemberként tartja számon a 19–20. századi magyar jogtörténet.

Írásában megállapítja – kiemelve ezzel a *Politika* jogdogmatikai, illetve bölcséleti és politikai filozófiai jelentőségét –, hogy az első hazai, rendszerezett közigazgatástani műnek tekinthető az 1905-ben megjelent könyv. Feltételezhetően a Lechner-féle álláspontok kritikáját szándékozik megfogalmazni azzal a megállapításával, hogy valóban kevesebb filozófiai-bölcséleti alapú magyarázat és érvelés található a második kötetben. Véleménye szerint a könyv első, alkotmánytani témájú egységét sem lehet a nagy terjedelmű szöveg elvont, nehezen értelmezhető részének tekinteni, ami a recepció folyamatában is láthatóan egyre nagyobb vitákat generáló szellemi alkotásaként kerül

a szakmai figyelem látókörébe. Balogh álláspontja szerint ebben az esetben – a *Politika* alapvetően bölcséleti jellegű fejtegetéseinek a vizsgálatánál – mint politikai filozófiai tartalommal, a mű egyik egyedi sajátosságával szembe-sülünk. Az állam életében zajló alapvető politikai és társadalmi jelenségek megértése a befogadó részéről magasabb szintű, elmélyült olvasói hozzáállást igényel, állítja Balogh. Korábban Polner is utalt már arra, hogy a *Politika* nehéz értelmezhetőségét nem lehet kizárólag Concha hibájának, esetleges mulasztásának tekinteni. Célszerűbb elfogadni, hogy a „felhasználót” elmélyült, absztrakt elmélkedésre hívja a szerző annak érdekében, hogy az írás tárgya minél világosabbá válhasson számára.¹⁸ Balogh vélelme szerint a második kötet jóval nagyobb népszerűséget érhet el, mivel az témájából eredően gyakorlatiasabb irányultságú. Nem az állam ideális, eszmei jellegével, valósága magyarázhatóságának általános elméletével, hanem cselekvő arculatával, a közigazgatásnak mint egy modern politikai közösségnek a legéletszerűbb, leginkább empirikus karakterével foglalkozik.

Balogh cikkében is központi jelentőségű a *Politika* közigazgatástani fejezetében Conchának az alkotmány gyakorlati érvényesülésére vonatkozó megállapítása, mely szerint: „minden nemzet alkotmánya annyit ér, amennyit közigazgatása megvalósítani bír”.¹⁹ Helytállóan találok Balogh véleményét arról az elképzelésről, hogy a közigazgatás – ez Concha értelmezésében nem más, mint az állam cselekvése – által meg nem valósított államm célok csak „ábrándok” maradnak. Az illúziók megrekednek az eszmei szintű képzetek rendszerében mint ténylegesen meg nem valósult elvi gondolatok, ideák. A fenomenológiai alapkapcsolat álláspontom szerint itt válik érzékelhetővé Concha alkotmánytani és közigazgatástani bölcsellete között.

A recepció szerzője a mű külön érdemének tekinti a széles körű nemzetközi közigazgatási ismeretekből származó megállapításokon túl azt, hogy a hazai közjogi irodalom vonatkozásában Concha egészen új megvilágításba helyez klasszikus közigazgatási kérdéseket, mint például a rendszertel kapcsolatos centralizáció elméleti problémáját.

A publicisztika világának más területein is látható, hogy a konkrét aktuálpolitikai és szakmai reflexiók kölcsönös jellege hogyan mutatkozik meg Concha szövegeinek rendszerében, talán éppen olyan erővel, amelyet Lechner a korábban említett írásban hiányolt. A recepció szempontjából különös, vegyes megítélésű, részben kifejezetten politikai, részben szakmai természetű vitát generált ifj. gróf Andrássy Gyulának 1905-ben közzétett cikke. Az írás szerint a nem parlamenti kormányzat nem rendelkezik a törvényesség erejével.²⁰ A *Budapesti Hírlapban* megjelent cikk mind a politika, mind a szaktudomány részéről egyaránt jelentős érdeklődést váltott ki. Andrássy az Országgyűlés uralkodó általi feloszlatása és „elnapolása” ügyében véleményezte az intézkedés jogszerűségét és megvédte azt, döntésében támogatva a királyt. Rendkívüli helyzetben alkalmazott, rendkívüli eljárásaként tekintett a feloszlatásra. A parlamenti kormányzás elveit a jogszokásokban vélte – a megjelentetett szöveg szerint – felfedezni, nem az írott törvényekben. Ezzel az eseménnyel és

témával összefüggésben jelent meg Conchának egy jelentős szakmai polémiát kiváltott írása, melyben a parlamenti kormány és kormányzás jogi jellegét, jogi természetű jelenségként való értékelhetőségét vizsgálta.²¹ A probléma és a körülötte kialakult viták egészen az áprilisi törvényekkel kapcsolatos kérdésekhez nyúlnak vissza, amelyek beiktatták a magyar jogi és politikai köztudatba a parlamenti kormányzás és minisztériumok intézményét. Andrássy szerint az 1848. évi IV. tc. által szentesített kormányzási rendszert volt hivatott helyreállítani annak a kormányzati tárcának az 1867-es rögzítése, amely végül a dualista államrendszer közös ügyeinek fenntartott szabályozása alá került. Concha írása egyfajta óvatosság és határozatlanság vádjával kerül célkeresztbe. A szövegben azonban határozott kijelentéseket találunk arra irányulóan, hogy a parlamentarizmus jogi kérdéskörének hazai viszonylatok közötti problémája leginkább arra vezethető vissza, hogy a magyar kormányzás politikailag nem független minisztériumi rendszer révén működik. Véleményem szerint ez nem tekinthető a határozatlan, világos véleményezést és álláspontot kódósítani, elfedni szándékozó megnyilvánulásnak. Bár Concha sem tagadja, hogy írásával nem a korban uralkodó alkotmányválsággal kapcsolatos véleményeket kívánja befolyásolni, megváltoztatni.

1. 5. Deák Albert kritikája

Egy évvel később Deák Albert (1864–1924) főügyész, jogtudós erős kritika alá veszi Concha említett írását az *Erdélyi Múzeum* periodikában.²² Deáknak a kérdéskörrel kapcsolatos, nemzetközi kitekintést is tartalmazó alapvéleményével részletesebb kifejtésben találkozhatunk a *Pártkormányzat* című cikkében.²³ Az *Erdélyi Múzeumban* megjelent tanulmányban Deák Concha gondolatainak fő problémáját abban látja, hogy a címben feltett kérdésre, miszerint valóban jogi alapú intézményként tekinthetünk-e a hazai parlamentáris kormányzati rendszerre, nem kapunk semmilyen irányú választ. Deák se cáfolatot, se igazolást nem talál ezzel összefüggésben. Úgy látja, hogy ennek egyik alapvető, és nem Concha hibájának tekinthető oka a jog általános fogalmi tisztázatlanságában rejlik.

Álláspontom szerint az, hogy a kor tudományos viszonyai között valóban rendszerezett jogfogalommal funkcionál-e az állam- és jogtudományok világa, például az egyetemi oktatási-tudományos rendszerben, és hogy Concha munkásságában milyen értelmezéssel jelenik meg a jog fogalma, más és külön kérdések. Deák tanulmányában az angol parlamentarizmus fejlődési irányvonalával párhuzamot vonva értékeli a magyar alkotmányos parlamentarizmus fejlődésének jellemzőit.²⁴ Ennek kapcsán kifejti, hogy nem ért egyet a szerzővel, ugyanakkor tisztelt Conchát a *Politika* mély gondolatisága miatt. Deák további megjegyzése, hogy az aktuális politikai kérdéseket felvető cikk tartalmi megállapításai terén nem tud azonosulni Conchával. Végkonklúzióként a parlamentarizmusra vonatkozó megállapításait és eszmerendszerét bölcsességnek, ismétlődő emfázissal „politikai bölcsességnek” nevezi.

2. Vélemények az Újkori alkotmányokról

Concha *Újkori alkotmányok* című műve széles körben elismertségre tett szert a hazai szakmai közegben. A *Politikánál* jóval rövidebb terjedelmű írásában a szerző kísérletet tett a nemzetközi alkotmányosság, különösen az angol történelmi alkotmány fejlődésének és államtani sajátosságainak széles körű vizsgálatára.

Pulszky Ágost a *Jogtudományi Közönyben* 1889-ben megjelent recenziójában kifejezetten méltatja a mű angol alkotmánytani fejezetéről írtakat.²⁵ Ennek során fejti ki Pulszky a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott szakmai alkotások minőségére vonatkozó apológiáját. Utal arra a szerinte téves közvélekedésre, hogy az Akadémia kiadványai nem felelnek meg a valódi minőségi szakirodalom kritériumainak. Pulszky nagyra becsüli a könyv szerzőjének munkáját, aki eredeti, világos, alaposan átgondolt következtetéseket von le az angol alkotmány fejlődéséről, valamint annak *status quó*-járól. Conchának az angol politikai viszonyok és jogtörténet terén szerzett széles látókörű műveltségét – Pulszky állításának megfelelően – az 1907-es választójogi témájú tanulmánya is alátámasztja. Az írásban az angol választójog sajátosságairól és megvalósulásáról tesz számos fontos megállapítást. Bár a szabadság mint politikai érték érvényesítésének az előmozdításában Anglia történelmi érdemeket szerzett, ugyanakkor az általános választójog megteremtésétől a szigetország még távol állt az elmúlt század elején.²⁶ Pulszky komparatistikai szempontból sem tekinti elhanyagolható eredménynek a munka létrejöttét, mellyel az angol alkotmány elemzését tartalmazó kötet az *Újkori alkotmányok* első kötetéhez, a belga és az amerikai alkotmányt bemutató szöveghez viszonyul. Nem tagadja ugyanakkor, hogy jóval könnyebb feladat ezen államok alkotmányos jellemzőinek analízise. Fiatal államok révén, alaptörvényeik „friss” alkotások, pozitívista módon bevezetett jogi rendelkezések, könnyebben átlátható és elemezhető jogi jelenségek, szemben az angol alkotmány fejlődésének ezeréves történetével. A téma hiányos hazai feldolgozottságának jele, hogy a korban rendelkezésre álló szakirodalom mennyisége sem mérhető össze az angol állami és politikai viszonyok jellemzésének irodalmával. Ezen kívül a fellelhető művek a korábban említett fiatal államok egyedi, modern, újdonság erejével ható jogintézményeit vizsgálják.²⁷ Ehhez az észrevételhez köthető Pulszky megállapítása, hogy a belga és az amerikai államokhoz hasonlóan fiatal országok alkotmányai tartalmuk tekintetében valamilyen módon mind kapcsolódnak az angol alkotmány közjogi elméletéhez. Magyarazatuk úgy vezethető vissza az angol alapjogi dokumentumokra, ahogy azok szintén visszahatnak az utóbbiak értelmezhetőségére. Annyiféle módon kialakult hermeneutikai formulával rendelkezik az angol alkotmány, ahányféleképpen megvalósult az abban található alapjogi szemlélet érvényesítése más, újonnan keletkezett államok alapjogi dekrétumában. Ezzel kapcsolatban Pulszky elfogadja Concha megállapítását és római jogi hivatkozású analó-

giáját, miszerint a 19. századi angol közjog jelentőségében olyan hatásrendszerrel bíró dinamikus jelensége a jogtudománynak, amilyennel a polgári jog területén valaha a római jog rendszere bírt. Úgy tekint Concha értelmezésére, hogy az helytálló viszonyulási szempontok alapján teszi érthetővé az angol jogrendszerben az alkotmányosság és politika olyan találkozási metszetét, ahol azok sajátos összekapcsolódásban, kölcsönhatási rendszerben működnek. A jog és erkölcs egyedi viszonyrendszerének közjogi vetülete az angol alkotmány, ahol a jog a társadalom életében metrikus valóságként érvényesül, ellenben a politikai jelenségek nem vezethetők vissza lebontható, abszolút érvényű teoretikai elemekre. Az angol államban a jog társadalmi megállapodások, szokások érvényre jutása, míg a politika eredő mivoltában fellelhető jellegét mutatja ezeknek a társadalmi megállapodásoknak. Pulszky a munka módszertani jellegzetességeként érdemnek tekintti a gondos, alapos előadásmódot, a már említett világos nyelvezetet, amely nem enged a szubjektív szemléletnek, megőrzi az objektív, tudományos tárgyilagosságot. Azt a látszólag valószínűsíthető, de tényszerűségként nem állítható hasonlóságot sem engedi az olvasó gondolataiban kialakulni, amely az angol és a hazai közjogi és politikai viszonyok között feltételezhető. A későbbi recepció szempontjából sem jelentéktelen aspektus ez, mivel a második világháború idején is fellelhető hazánkban olyan irányú történelemtudományi vizsgálódás, amely párhuzamot feltételez a középkori angol és magyar alkotmányfejlődés között.²⁸ Händel Béla történész 1942-ben tényként állapítja meg,²⁹ hogy a korban valóban elterjedté vált a lehetséges párhuzamok vizsgálata. Ezzel együtt sem lehet eltekinteni attól, hogy a 13. századi Angliában még nem léteznek explicit alkotmányos jogi intézmények és elméletek, így e téren a párhuzamok kutatása szükségtelen.³⁰

Pulszky véleménye szerint Concha szakmai alaposságának háttérében az a helyes tematikai felosztás áll – az *Ujkori alkotmányok* módszertani érdemeként –, amely a különböző jogterületek, jogintézmények érvényesülésé-

nek ismertetését a szuverenitás alapintézményének angol viszonyok szerinti értelmezésére vezeti vissza. Pulszky számára a mű leggyengébb pontja az angol vallásszabadság intézményének bemutatásáról szóló rész. Ennek említéséből arra következtethetünk, hogy az alapvetően elismerő hangvételű recenzió mégsem Pulszky Concha iránti szélsőségesen pozitív elfogultságának a gyanúját erősíti. Ugyanakkor egy részben mentséggént értékelhető megjegyzést is tesz a szerző, mely szerint az angol világban az egyéni kezdeményezések gyakorisága olyan különleges és nagy horderejű jelenség, amelyből könnyen következhet a téma bemutatásának és jellemzésének a nehézsége.

Pulszky és Concha személye, tevékenysége között a párhuzam több tekintetben fennáll. Egyik ilyen jellemző, hogy mindkettőjük munkásságát erős kritika érte saját korában. Hasonlóan erélyes bírálatokban részesítették publikációikat, így egyszerre kerültek a szakmailag bírált magyar állambölcseleti tudósok csoportjába. Szakmai viták ugyanakkor kettejük között is előfordultak, ahogy azal jellemzően napjaink Concha-recepciója foglalkozott.³¹ Mégis, a személyük között fennálló kapcsolat alapja, a szakmai nézeteltérések ellenére, a kölcsönös tisztelet és elismerés volt. Erről tanúskodik a *Századok* folyóiratban 1906-ban megjelent közlés az emlékbeszédről.³²

1877-ben Pulszky Conchának a közigazgatási bíráskodási elméletét ismertető művét vizsgálja,³³ és egyedi jellegzetességeként emeli ki, hogy Concha tartózkodik a különböző nézetek tekintélyen alapuló igazolási szándékától. Helyette önálló gondolkodásra és a témakörrel kapcsolatban egyéni gondolatok kialakítására készíti olvasóját, ahogy esetében ezt Szűcs Jenő szintén hangsúlyozta.³⁴ Pulszky felveti, hogy Concha talán túl szigorú az „államférfiúi felfogás irányában.” Úgy véli, fennállhat a veszély, hogy az igazságszolgáltatás és a közigazgatás hatalmi letéteményesei is ki vannak téve a kísértésnek hatáskörük átlépésére. Megfogalmazása szerint „minden hatalom természetszerűleg feltétlenül törekszik magát kinőni.”³⁵

VASAS, TAMÁS

Rezeption des Werkes von Győző Concha in der Zeit der Österreichisch-Ungarischen Monarchie und des Ersten Weltkriegs

(Zusammenfassung)

In der Zeit zwischen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie und dem Ersten Weltkrieg konzentrierte sich die Rezeption von Concha auf die Bewertung von Politik und Verfassungen der Neuzeit. Im Zusammenhang mit dem Verfassungsband Politik war neben zahlreichen Danksagungen eine typische kritische Bemerkung, dass es abweichend der Titel des umfangreichen Werks bietet keine praktischen Ratschläge für die Regierungsbeteiligten an. Concha äußerte seine Gedanken nicht zu diesem Zweck, sondern zeichnet entlang philosophischer Kategorien einzigartige Lehren über das Phänomen der Verstaatlichung, das Wesen des Staates, auf. Die Rezeption des adminis-

trativen Teils der Arbeit war viel einheitlicher. Viele bezeichnen es als die erste systematische Verwaltungsarbeit. Analysten schätzen das Werk mit dem Titel *Modern Constitutions* als qualitativ hochwertige Studie und Beschreibung der Entwicklung und politischen Merkmale der internationalen Verfassung, insbesondere der englischen historischen Verfassung. Sie betonen, dass sie nicht versuchen, ausländische ideologische Trends in Ungarn zu übertragen, sondern das Thema nach den Bedürfnissen der historischen Geschichte der inländischen Rechtsentwicklung analysieren, indem sie eine Reihe internationaler Beispiele analysieren.

- ¹ LECHNER László: Concha Győző: Politika I. Alkotmánytan. *Athenaeum*, 1894. 4. sz. 569–571. p.
- ² sz. n.: *Athenaeum*, 1895. 1. sz. 103–126. p. Érdekesség, hogy az *Athenaeum* folyóirat nem fedi fel a cikk szerzőjének nevét, hiába utal az egy évvel korábban megjelent szám „ízelítőjében” Lechner arra, hogy ezen cikk bevezető gondolatai mentén fejt ki nézeteit.
- ³ E megállapításokhoz fűzi hozzá azt az észrevételt, hogy a mű a tudományosság nemzetközi színvonalának való megfelelés szándékától ugyancsak eltért azáltal, hogy az országglás jelenségét, ki- ragadva azt annak egyetemes szemantikai rendszeréből, hazai, magyar „országglásként” vizsgálja. Kérdés ugyanakkor, hogy árthat-e egy tudományos vizsgálódás eredményességének a választott nézőpont pozicionális helyzete.
- ⁴ *Az Érdekes Ujság*, 1913. (május 25.) 10. sz. 4. p.
- ⁵ PEKÁR Károly: Concha Győző: Politika I. Alkotmánytan. *Athenaeum*, 1895. 1. sz. 103–126. p.
- ⁶ KAUTZ Gyula: *Politika vagy országászatlan, tekintettel a két művelt világrész államintézményeire és törvényhozására. Rendszeres tan- és kézikönyvül.* Pest, 1862. Heckenast Gusztáv, 524. p.
- ⁷ KAUTZ 1862. 110. p.
- ⁸ PULSZKY Ágost: *A jog és állambölcsészet alaptanai.* Budapest, 1885. Eggenberger, 79. p.
- ⁹ BOKOR József: A társadalom befolyása az államra I. *Magyar Philosophiai Szemle*, 1886. 1. sz. 38. p.
- ¹⁰ PEKÁR 1895. 103–106. p.
- ¹¹ Erről lásd részletesebben K. HORVÁTH Zsolt: Kollektív emlékezet, kollektív képzet, együttes élmény. Egy fogalomvándorlás szociológiai-politikai implikációi: Halbwachs, Durkheim, Mérei. *Magyar Filozófiai Szemle*, 2019. 3.sz. 63–80. p.
- ¹² POLNER Ödön: Concha Győző: Politika II. kötet első fele. Közigazgatás. *Jogállam*, 1906. 5. sz. 366–375. p.
- ¹³ Lásd példaként POLNER Ödön: *Az államélet néhány főbb kérdése* (Székfoglaló értekezés). Budapest, 1935. Magyar Tudományos Akadémia, 78. p.
- ¹⁴ A bírói hatáskör és annak önállósága vitatott jellegű kérdéskör volt a korabeli, de már az azt megelőző, 19. századi jogirodalomban. Erről lásd KRENEDITS Ernő: Bírói függetlenség és felügyeleti hatáskör. *Jogtudományi Közlöny*, 1906. 44. sz. 375–377. p.
- ¹⁵ Itt utal Polner arra az ügyvezetett Szapáry-féle 1891-es megírt javaslatra, mely a dualizmus korában egyfajta területrendezési reformtervezetként szorgalmazta a közjogi tisztviselői státuszok egységes átalakítását, beleértve a kinevezések és bérezés rendszerének új alapokra helyezését. Erről lásd bővebben LAKOS János: A közigazgatási reform ügye a Szapáry-kormány minisztertanácsa előtt, 1890–1892. *Levéltári Szemle*, 1998. 3. sz. 3–18. p.
- ¹⁶ BALOGH Arthur: Concha Győző közigazgatásana II. kötet első fele. *Jogtudományi Közlöny*, 1906. 14. sz. 117. p.
- ¹⁷ Lásd bővebben BALOGH Arthur: *Erdély nemzetiségi kérdései.* Kolozsvár, 1943. Erdélyi Múzeum-Egyesület, 4–12. p.
- ¹⁸ Polner lakonikus megállapítással utal a *Politika* túlzottan bölcséleti jellegét és stílusát támadó kritikákkal szemben arra a nem vitatható tényezőre, miszerint nem várható el egy tudományos igényességnek megfelelő irástól, hogy lektúr-jellegű olvasmány legyen. Erről lásd pontosabban POLNER 1906. 367. p.
- ¹⁹ Az emblematikus mondat, idézet Concha Győző 1905-ös kiadású *Politikája* II. kötetének előszavából származik.
- ²⁰ ANDRÁSSY Gyula: A parlamentarizmus sérelme. *Budapesti Hírlap*, 1905. június 29.
- ²¹ CONCHA Győző: Jogi intézmény-e a parlamenti kormány? *Budapesti Szemle*, 1905. 347. sz. 402–444. p.
- ²² DEÁK Albert: Jogi intézmény-e a parlamenti kormány? Megjegyzések Concha Győzőnek a Budapesti Szemle 1905. decemberi számában megjelent cikkére. *Erdélyi Múzeum*, 1906. 1. sz. 8–32. p.
- ²³ DEÁK Albert: A pártkormányzat. In Uő: *A parlamenti kormányrendszer Magyarországon.* Budapest, 1912. Grill, 24–40. p.
- ²⁴ Ennek egyik oka, hogy Deák nem lát lehetséges párhuzamokat az angol és a magyar alkotmányos fejlődés között. Lásd DEÁK 1906. 13. p.
- ²⁵ PULSZKY Ágost: Concha Győző: Újkori alkotmányok. *Jogtudományi Közlöny*, 1889. 1. sz. 2–3. p.
- ²⁶ CONCHA Győző: *A választójog reformja*, Budapest, 1907. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 23–24. p.
- ²⁷ Lásd példaként BALANYI György: Belgium semlegessége. *Katholikus Szemle*, 1915. 5. sz. 458–473. p.
- ²⁸ Erről példaként lásd FEST Sándor: Párhuzam az angol és magyar alkotmány fejlődése között a XIII. században. *Budapesti Szemle*, 1941. 765. sz. 105–134. p.
- ²⁹ HÁNDEL Béla: Volt-e párhuzam az angol és a magyar alkotmány fejlődése között a középkorban? *Századok*, 1942. 1–3. sz. 123–128. p.
- ³⁰ Händel álláspontjának érdekessége, hogy nem fogadja el a Magna Charta és az Aranybulla hasonlóságát párhuzamként.
- ³¹ Erről lásd példaként EGRESS Katalin: Pulszky Ágost és Concha Győző vitája az államról. *Jog, Állam, Politika*, 2011. Különszám, 225–239. p.
- ³² „Április 30-án összes ülés volt, mely alkalommal Concha Győző rendes tag néhai Pulszky Ágost levelező tagról mondott szép és tartalmas emlékbeszédet. Igazságot szolgáltatott a korán elhunyt nagyelméjű jogtudósnak, kit életében meg nem értettek, érdemei szerint nem méltányoltak.” *Századok*, 1906. 5. sz. 477. p.)
- ³³ PULSZKY Ágost: Concha Győző: A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni joghoz való viszonyában. *Jogtudományi Közlöny*, 1877. 17. sz. 135–136. p.
- ³⁴ Szűcs Jenő: Concha Győző. *Miskolci Jogászélet*, 1926. 4. sz. 2–3. p.
- ³⁵ PULSZKY 1877. 136. p.

A recenzált mű – amely a Patrocinium Kiadó gondozásában került immáron harmadjára kiadásra – szerényen az *Egyetemes állam- és jogtörténet* címet viseli.

A könyv – amely nem szükkölködik új perspektívákkal – ugyanakkor a definíció pozitív értelmében tankönyv: azaz az egyetemi hallgatók kezébe való, tanulásra szánt összefoglalása az egyetemes jogtörténetnek. Ezen jellegét támasztja alá, hogy ma már három egyetem jogi karán is – a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, a Károli Gáspár Református Egyetemen és a Miskolci Egyetemen – kötelező „tankönyvként” van feltüntetve a tantárgyi tematikákban.

Az egyetemes jogtörténet tantárgyi programjának a megújítása nem új keletű törekvés, és e törekvésben pedig (viszonylag) konzervatív álláspontot foglal el a jelen recenzió tárgyát képező mű, ugyanis az az egyetemes jogtörténet tantárgyi programjának korszerűsítését a korábban megjelent tankönyvek hagyományaihoz ragaszkodva képviseli el. Teszi ezt azért is, mert a kötet szerkesztője, Stipta István a korábban széleskörűen használt GÖNCZI Katalin – HORVÁTH Pál – STIPTA István – (id.) ZLINSZKY János (†) szerzőségében megjelent *Egyetemes jogtörténet című tankönyv*¹ vonatkozó fejezeteinek szerzője volt, és az „új” tankönyv ezeket a fejezeteket megtartotta.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán bevezetett Összehasonlító jogtörténet tárgy ugyanakkor más úton próbálta fejleszteni az egyetemes jogtörténet oktatását. Az ELTE tantárgyi programjában a külső történet (forrástörténet, tudománytörténet) helyett a belső történetre (dogmatörténetre) helyezték a hangsúlyt, és a kronologikus sorrendben tárgyalt külső történetet kihagyva lényegében összehasonlító dogmatörténetet tanítanak. Ehhez igazodott az a tankönyv is, amelyet az ELTE oktatói állítottak össze, és jelentettek meg.²

A fókuszban lévő többszerzős mű nem ezt az utat követi. A tankönyv szerzői úgy gondolták (gondolhatták), hogy a külső történet feldolgozása nem mellőzhető, és a dogmatörténeti feldolgozás nem helyettesítheti sem a kronologikus, sem az országspecifikus tárgyalási módot, ezért úgy döntöttek, hogy a fejezetek kronologikus tárgyalási módján nem változtatnak, de a dogmatörténeti feldolgozás szükségességét fejezetben, alfejezetben pótolják.

A tankönyv szerzői szerint az intézménytörténeti megközelítés ugyan kifejezetten fontos része a jogtörténeti oktatásnak, de a jogforrások országspecifikus bemutatása nélkül az egyes jogintézmények történeti, illetve összehasonlító ismertetései az összefüggéseiből kiszakított és elszigetelt jellegű maradna. A hallgatók például megismerhetik az egyes jogintézmények (legtöbbször csak vázlatos) összevetését, de egy-egy országról nem tudhatják meg, hogy az adott jogintézményt mely törvényben kell(ene) keresni. A kül-

Balássy Ádám Miklós

Egyetemes állam- és jogtörténet

STIPTA István (szerk.): *Egyetemes állam- és jogtörténet*
Budapest, 2019. Patrocinium Kiadó, 452 p.
ISBN 978-963-413-274-5

ső történet bemutatása a szerzők szerint nem mellőzhető, hiszen a jogrendszernek alapvető tulajdonsága az, hogy

rendszert képez, nem elszigetelt jogszabályok halmaza, hanem történetileg kifejlődött és történeti hagyományokra épülő (jobb esetben) logikus, de legalábbis összefüggő rendszer, amely nem nélkülözheti az országspecifikus megközelítést, a nemzeti jogrendszerek bemutatását.

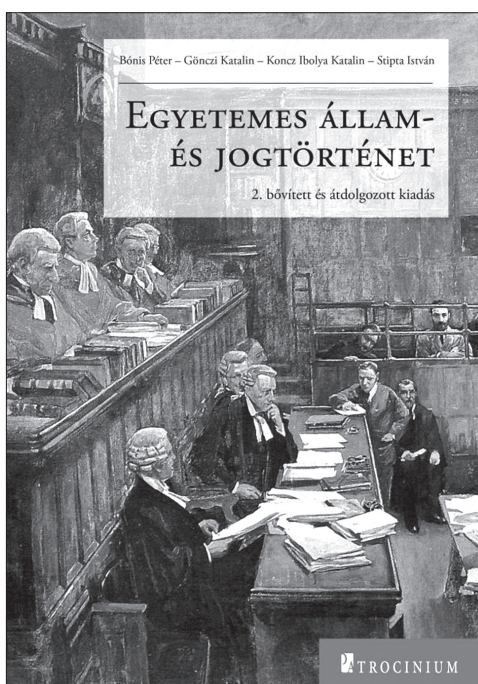
E konzervatív(abb) megközelítéssel függ össze a fejezetek tartalmi beosztása is. Az első fejezetben Stipta István az *ókori görög jogrendszer fejlődését* tárgyalta.³ A szerző bemutatta Spárta társadalmának és államszervezetének jellegzetességeit, valamint kitért az athéni társadalom- és államfejlődés jellemzésére, majd külön részben elemezte az ókori görög jog jellegzetességeit.

A *korai középkor joga* című fejezetben Bónis Péter a középkori jogrend jellemzőit elemezte, és bemutatta a korai középkor itáliai

jogforrásait, kezdve a keleti gótok jogától a germán törzsi jogokon át egészen a longobárd királyság, illetve a Frank Birodalom jogáig. E fejezet végén a szerző részletesen tárgyalta a római jog középkori reneszánszának okait és a tudományos jogmagyarozat születését is.⁴

A *Nyugati jogtudomány születése* című fejezetben a bolognai jogiskola kezdetei kerültek előtérbe, különös tekintettel Imeriusra (*lucerna iuris*), a bolognai jogi egyetemi képzés megindítójára, akinek jogirodalmi tevékenységét e fejezet részletesen tárgyalja.⁵

Az *egyház szerepe a jogtudomány művelésében* című fejezetben a korábbi fejezetek alkotója bemutatta az egyházi jog jelentőségét a középkori Európa jogrendjében, majd rámutatott a kánonjognak a római jog recepciójában játszott kiemelkedő szerepére. Ebben a fejezetben kaptak helyet a középkori egyházjog forrásai is, különös tekintettel *Gratianus Decretumára* és a középkorban nagy népszerűségnek örvendő *Liber Extra* című dekretális gyűjteményre, amely a legelterjedtebb jogi kézirat volt a középkori Európában – így Magyarországon is.⁶

A *Glosszátorok és kommentátorok* című fejezetben – a szerzőségből oroszlánrészt kivéve – Bónis Péter bemutatta a legistákat, a dekretistákat, a dekretalistákat és a feudistákat (*Pillius, Jacobus Columbi*). Ebben a fejezetben már földrajzi eloszlás szerint került csoportosításra a gondolatmenet, így bemutatva a bolognai, az angol–normann és a francia rajnai jogiskolák tevékenységét.⁷

A *Ius commune és ius proprium* című fejezet e kettő forrásaival, fogalmával és műfajaival foglalkozik. Bemutatja azt is, hogyan gondolkoztak maguk a glosszátorok és a kommentátorok a két jog (*utrumque ius*) alkalmazásáról az egyes tartományokban és európai államokban.⁸

Bónis György (1914–1985), a kolozsvári és a szege-di egyetem volt professzora írta⁹ *A francia állam és jog a virágzó középkorban* című fejezetet, amely a francia társadalmat és az állam helyzetének széttagozottságát mutatja be a rendi monarchia és az abszolutizmus idején, a középkori francia jog főbb jogintézményeinek ismertetésével és dogmatörténeti elemzésével zárul ez a fejezet.¹⁰

A *Középkori német állam- és jogfejlődés* című fejezetben Stipta István mutatja be a germán ősközösségi szervezet időszakát, a frank társadalom államát, valamint áttekintést ad a Német Birodalom alkotmánytörténetéről és jogrendszeréről.¹¹

Gönczi Katalin a középkori város jogtörténeti aspektusait elemzi a nyolcadik fejezetben, és rámutat arra is, hogy a modern jog számos intézményének forrásait – különösen a polgári társadalmi berendezkedés számos közjogi elemének gyökerét – a középkori városi jogban kell keresnünk.¹²

A következő fejezetben ismét Bónis Péter mutatja be a jelentősebb magánjogi jogintézmények és jogelvek fejlődését az ókori római jogi gyökerektől kezdve egészen a középkor végéig. Ebben a fejezetben kaphatunk áttekintést arról, hogyan alakultak ki a kereskedelmi társaságok a középkorban, hogyan fejlődött ki a kettős tulajdon intézménye, és hogyan fejlesztették ki a középkori jogtudósok a *pacta sunt servanda* elvét, valamint a joggal való visszaélés tilalmát.¹³ E fejezet megírásához a szerző felhasználta korábbi kiterjedt dogmatörténeti kutatásainak eredményeit¹⁴ is, ebből következőleg még új tudományos eredmények is megjelenítést nyertek az új kiadásban.

Gönczi Katalin *Az angol alkotmány és jogtörténet* című részben bemutatta a korai angol jog és jogrend felépülését, a normann hódítás hatásait és a *common law* kialakulását és forrásait egyaránt – ugyanis az angol jogtörténet bemutatása nem lett volna teljes a középkori alkotmányos reformok, a *Magna Charta Libertatum* és az angol jogi kommentárok részletes vizsgálata nélkül.¹⁵

Az *amerikai alkotmány- és jogtörténetről* szóló rész szintén Gönczi Katalin tollából származik. A nagy ívű áttekintésben helyet kaptak a koloniális jogfejlődés intézményes keretei, az amerikai gyarmatok és az anyaország konfliktusa, valamint a konföderációs korszak jogforrásai. A szerző kiemelten foglalkozik az Egyesült Államok alkotmányával, és nemcsak annak jelentősebb rendelkezéseit mutatja be, hanem tárgyalja gyakorlati megvalósulását is a Legfelsőbb Bíróság joggyakorlatában.¹⁶

A *modern kori francia állam és jogtörténet* az ötödik részben kerül taglalásra. A korábbi tankönyvekhez képest

újdomság a jogi felvilágosodás szerzőinek és eszmerendszerének bemutatása.¹⁷ A jogi felvilágosodás szerzői jogászok, jogbölcselek és polihisztorok, akik ebben az időben tevékenykedtek, így sikerrel készítették elő a francia forradalom kitörését, valamint elméleti megalapozást adtak az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának megfogalmazásához, az 1791. évi francia alkotmány megszüvegezéséhez. A Napóleon bukása utáni restauráció államszervezetét külön fejezet tárgyalja, és a szerző a történeti tárgyalás fonalát egészen a harmadik köztársaság bukásáig vezeti.¹⁸

A *Német államszervezet és jogrendszer* című fejezetben a Habsburg Császárság, a Német Szövetség és a későbbi Német Birodalom államjogának és egyéb jogágainak fejlődését tekinti át, és részletesen bemutatja azokat a kodifikációs törekvéseket, amelyeket a természetjogi kódexek elnevezés alatt ismerünk.¹⁹

A *Németország a nemzetiszocialista diktatúrában* című fejezetben a szerző ismerteti a náci diktatúra kiépítésének folyamatát és a vezéri állam jellemzőit, és összefoglalóan bemutatja azokat a jogszabályokat, amelyek a náci rendszer tartópilléreit képezték.²⁰ Németország alkotmánytörténetét a második világháború lezárásától az újraegyesítésig tartó időszakot tárgyaló fejezet zárja le.²¹

A hetedik részben Bónis Péter az itáliai és olasz állam és jogfejlődés főbb sarokpontjait veszi sorra. Bemutatja az olasz állam- és jogfejlődését az egyesítéstől az első világháborúig, különös tekintettel a Szárd Királyság alkotmányára és az egységes olasz jog megalkotására.²² Az olasz állam válsága, annak következményei, valamint a fasiszta diktatúra kiépítése és az ún. legfasisztább törvények felsorolása szintén lényeges elemét képezi ennek a fejezetnek. A szerző ezenkívül azt is bemutatja, hogyan bukott meg a fasiszta rendszer, és hogyan vált Olaszország a második világháború után demokratikus állammá.²³

Az *orosz jogfejlődés a cárizmus és a szovjet diktatúra idején* című fejezetben Bónis Péter bemutatja a középkori keleti szláv szokások összefoglalásait, és részletekbe menően vizsgálja az orosz jogfejlődés jellegzetességeit, különös figyelmet szentelve arra, hogy a bizánci hatás miként határozta meg évszázadokra az orosz jog fejlődését. A cári önkényuralom korlátozását szolgáló törekvések és egyéb polgári jellegű reformok után a szerző az 1917. évi bolsevik puccs és polgárháború történéseit veszi górcső alá, amelynek következménye volt a Szovjetunió megalakulása. A szovjet diktatúra torzulásai és az egyes jogágak bemutatása szintén ebben a fejezetben kapott helyet.²⁴

Stipta István külön részben mutatta be az *európai integráció eszmétörténeti előzményeit* az európai egységkonceptióktól kezdve a német és francia egységtervezetek és egység gondolatok megvalósulásáig.²⁵

Az utolsó – az *emberi jogok nemzetközi elismerése* című – rész Bónis Péter nevéhez köthető, amelyben bemutatásra kerül az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az Emberi Jogok Európai Egyezménye, a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya, valamint a Gazdasági és Szociális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.²⁶

Az egyetemes jogtörténeti tankönyvirodalomban a kötet újdomságát elsősorban a középkori rész adja, amelyben számos olyan elem, tudományos megállapítás van, amely

a korábbi hasonló könyvekhez képest tudományos előrehaladást jelent. 1990 előtt a középkori jogtörténetet – feltételezhetőleg ideológiai okok miatt – visszaszorították, a jogtörténeti kutatások tárgyát politikai okokból áthelyezték az újkori forradalmak és munkásmozgalmi események jogtörténeti elemzésére. Emiatt kevés olyan jogtörténeti tankönyv született az elmúlt évtizedekben, ahol a középkori jogtörténet jelentőségéhez méltó szerepet kapott volna az. Külön öröm, hogy a kötetben olyan magánjogi jogintézmények és jogelvek története is helyet kapott, amelyek (már) a középkorban is megszülettek, és amelyeknek ma is szignifikáns (jogi) jelentősége van.

Ugyanakkor célszerű lett volna a kötetet még egy olyan közjogi fejezettel is kiegészíteni, amely azokat a közjogi elveket, jogintézményeket tárgyalja, amelyeknek bölcsője a középkorban keresendő – vagy amelyeknek van középkori gyökere –, abból a célból, hogy így a közjogtörténet is megfelelően reprezentált legyen. Ebből következik, hogy a közjogi gondolkodású olvasó arra is kíváncsi lenne, hogy miként gondolkodtak a középkorban a hatalommegosztásról vagy a szuverenitásról, ezzel megelőlegezve az államelméleti stúdiumokat.

Vázlatos áttekintéssel megállapítható, hogy a tankönyv szervesen illeszkedik az egyetemes jogtörténet oktatásá-

hoz (házánkban), és folytatja azokat a hagyományokat, amelyek Wenzel Gusztáv és Hajnik Imre tudománytörténeti eredményeit viszik tovább. A tankönyv szerzői sikeresen tudták továbbfejleszteni a tananyagot, és új kutatási eredményeiket is be tudták mutatni a könyv egyes részeiben.

Végezetül meg kell említeni, hogy a könyv tábláját Sir John Lavery: *Hazaárulás – Roger Casement fellebbezése, a Fellebbviteli Büntetőbírószágon* – című festménye²⁷ díszíti. A festő a festmény elkészítésére *Sir Charles Darling* bírótól, korábbi kliensétől kapott felkérést arra, hogy örökítse meg a tárgyalóteremben zajló eseményeket. A festmény origójában a két felügyelő által közrefogott *Sir Roger Casement* helyezkedik el a vádlottak padján, az öt bíró pedig a pulpituson. Így kezdődött meg a „végtárgyalás”, amelyben *Casement*et 1916 augusztusában hazaárulás vádjában – tekintettel arra, hogy az ír hűsvéti „lázadókat” német fegyverekkel akarta ellátni – bűnösnek találták és kivégeztek.

Mindezekre tekintettel, a borítókép választása furcsának tűnhet abból a szempontból, hogy Írország (jogtörténetének a szerzők nem szenteltek egy részt sem.

Mindezeket összegezve ugyanakkor remélem, hogy a tankönyv újabb kiadásokat érhet meg, és további átdolgozások során újabb tartalmakkal fog gazdagodni.

Jegyzetek

- GÖNCZI Katalin – HORVÁTH Pál – STIPTA István – ZLINSZKY János: *Egyetemes jogtörténet*. Budapest 1999. Tankönyvkiadó.
- FÖLDI András – KELEMEN Miklós – KISTELEKI Károly – Márkus Eszter – RIGÓ Balázs – SIKLÓSI Iván: *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest 2020. Eötvös Kiadó.
- STIPTA István: Az ókori görög állam- és jogfejlődés. In BÓNIS Péter – GÖNCZI Katalin – KONCZ Ibolya Katalin – STIPTA István: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Második átdolg. és bővített kiadás, Budapest, 2019. Patrocinium, 13–25. p.
- BÓNIS Péter: A korai középkor joga. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 26–45. p.
- BÓNIS Péter: A nyugati jogtudomány születése. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 46–59. p.
- BÓNIS Péter: Az egyház szerepe a jogtudomány művelésében. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 59–66. p.
- BÓNIS Péter: Glosszátorok és kommentátorok. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 67–94. p.
- BÓNIS Péter: *Ius commune* és *ius proprium*. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 93–108. p.
- Megjegyzés: amelyet Bónis Péter dolgozott át jogutódként.
- BÓNIS György (†) – BÓNIS Péter: A francia állam és jog a virágzó középkorban. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 109–134. p.
- STIPTA István: A középkori német állam- és jogfejlődés. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 135–147. p.
- GÖNCZI Katalin: A középkori város jogtörténeti aspektusai. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 149–158. p.
- BÓNIS Péter: Néhány jelentősebb magánjogi jogintézmény és jogelv a középkorban. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 159–173. p.
- BÓNIS Péter: Die Bestandteile und die Rechtsquellen des Privatrechts in Ungarn. In MÁTHÉ, Gábor (Hrsg.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Budapest, 2017. Nordex-Dialóg, 133–176. p.; Uő: The use of „*ius commune*” as a legal term in the Hungarian Tripartitum. *Journal on European History of Law*, 2018. 1. sz. 158–163. p.; Uő: A pacta sunt servanda elvé-
- nek kialakítása a középkorban. *Jura*, 2012. 2. sz. 205–210. p.; Uő: Bartolus in medieval Hungary. *Fundamina*, 2012. 18. sz. 11–22 p.; Uő: The commentators and the Hungarian law in the Middle Ages. In ANTALÓCZY Péter (szerk.): *Hagyomány és érték*. Budapest, 2013. Patrocinium, 117 p.; Uő: A Summa legum Raymundi magyarországi jelenléte és jelentősége. *Jogtudományi Közlemények*, 2002. 57. sz. 229–233. p.
- GÖNCZI Katalin: Az angol alkotmány és jogtörténet. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 175–199. p.
- GÖNCZI Katalin: Az amerikai alkotmány és jogtörténet. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 201–256. p.
- BÓNIS Péter: A francia jog a forradalmi jogalkotás és Napóleon idején. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 257–289. p.
- BÓNIS Péter: A francia állam és jog a restaurációtól a harmadik köztársaságig. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 290–294. p.
- STIPTA István: A német államszervezet és jogrendszer (1789–1866). In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 297–323. p.
- BÓNIS Péter: Németország a nemzetiszocialista diktatúrában. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 324–341. p.
- KONCZ Ibolya Katalin: Németország alkotmánytörténeti fejlődése a II. világháborútól az újraegyesítésig. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 341–350. p.
- BÓNIS Péter: Az olasz állam és jog az egyesítéstől az első világháborúig. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 351–361. p.
- BÓNIS Péter: Az olasz állam és jog az első világháborútól a fasizmus bukásáig. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 362–372. p.
- BÓNIS Péter: Az orosz jogfejlődés a cárizmus és a szovjet diktatúra idején. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 373–394. p.
- STIPTA István: Az európai integráció eszmétörténeti előzményei. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 395–442. p.
- BÓNIS Péter: Az emberi jogok nemzetközi elismerése. In BÓNIS–GÖNCZI–KONCZ–STIPTA 2019. 443–450. p.
- Sir John Lavery: *High Treason, Court of Criminal Appeal: the Trial of Sir Roger Casement 1916*.

Beke-Martos Judit – Stephan Koloßá

Tisztelgés Tárkány Szücs Ernő előtt és idegen nyelvű hozzáférés fő műveihez

Tárkány Szücs Ernő: *Rechtsgeschichte und Volksbräuche (Ausgewählte Studien)*

Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina (szerk.)

Ungarische Rechtshistoriker sorozat
Budapest, 2021. Gondolat Kiadó, 320 p.

ISBN 978 963 556 186 5/

Az *Ungarische Rechtshistoriker* sorozat kimondott célja magyar jogtörténeti kutatásokat idegen nyelven hozzáférhetővé tenni a nagyérdemű közönség számára. A legújabb, immár hatodik kötet, a 2021-ben megjelent Tárkány Szücs Ernő: *Rechtsgeschichte und Volksbräuche (Ausgewählte Studien)* című könyv ennél jóval többet tesz: bemutat egy talán kevésbé ismert kiváló jogtörténészt, néprajzkutatót, betekintést enged a legjelentősebb magyar nyelvű műveibe, és csokorba szedi a majdnem húsz év alatt idegen nyelven megjelent valamennyi írását, hogy az érdeklődő olvasónak ne kelljen tovább keresnie. Ez a könyv rendkívüli adalék a Tárkány Szücs Ernő munkássága iránt érdeklődő, számos tudományos területen tevékenykedő kutatók és olvasók számára.

A könyv szerkezeti felépítését illetően négy részre oszlik: előszó, válogatott tanulmányok, utószó és levelek. Az előszó főcíme alatt négy írás olvasható. Az elsőben a szerkesztők, Nagy Janka Teodóra és Bognár Szabina klasszikus előszóként bemutatják a könyvet, annak felépítését, létrejöttének körülményeit és célját, Tárkány Szücs Ernő munkásságának legfőbb mérföldköveit, és köszönetet mondanak mindazoknak, akik nélkül a kötet nem jöhetett volna létre. A második írásban Nagy Janka Teodóra mutatja be a könyv 1921-ben született „főhősét”, a jogász és joginéprajz-kutató Tárkány Szücs Ernőt, 1984-ben bekövetkezett halálán jóval túlmutató jelentőségét, elsősorban fő művein keresztül, kiemelve a számos nemzetközi elismerést,

amelyet elnyert. A harmadik írásban szintén Nagy Janka Teodóra enged betekintést Tárkány Szücs Ernő 1981-ben megjelent monumentális alapművébe, a *Magyar jogi népszokások* című könyvbe, mely a jogtörténet, a jogi kultúrtörténet, az etnográfia, a történelemtudomány, a jogszociológia és a jogi antropológia képviselői számára egyaránt jelentős és meghatározó kutatási eredményeket dokumentáló mű. Az írást számos recenzió követte, és Magyarország egyetemén több tanszéken is ajánlott irodalomként jegyzik. Ebben az írásban a szerző tulajdonképpen folytatja az azt megelőző fejezetben elkezdett életrajzt, amennyiben beszámol arról, hogy Tárkány Szücs Ernő életének utolsó másfél évtizedében kutatásait a legautentikusabb kutatóterben készítette, és módszertanával, illetve eredményeivel jóval halálán túl is inspirálta a jogi néprajzkutatók újabb generációit. A Tárkány Szücs Ernő szellemi örökségének tekinthető, 2011-ben alapított Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoportról, annak az elmúlt tíz évben folytatott tevékenységéről és kutatási, illetve publikációs eredményeiről az előszó rész utolsó írása számol be.

A második, válogatott tanulmányok rész a könyv törzse. Itt tizenegy írás található. A legelső Tárkány Szücs Ernő 1944-ben magyar nyelven megjelent *Mártély régi jogélete* című művének német nyelvű összefoglalója, melyet Connerth János írt. A második az 1961-ben szintén magyar nyelven megjelent *Vásárhelyi testamentumok* tartalmi összegezése. Ezután következik Tárkány Szücs Ernő kilenc, még életében megjelent idegen nyelvű tanulmánya, kronologikus sorrendben. A négy angol és öt német nyelvű írás 1967 és 1981 között került kiadásra, és jelentős pozitív visszhangot keltett. A művek elsősorban a jogi népszokások területén végzett empirikus kutatások eredményeit mutatják be és teszik elérhetővé a magyarul nem beszélő közönség számára. Az *Ungarische Rechtshistoriker* sorozatban megjelent könyv egyik legfőbb érdeme, hogy ezeket az írásokat időrendbe szedve bocsátja rendelkezésre, így az érdeklődő olvasónak nem kell seholy Tárkány Szücs Ernő idegen

nyelven elérhető, korábban megjelent írásai után kutatnia, hiszen azok mind fellelhetők ebben a kötetben. Talán még egyértelműbb lett volna az olvasó számára, ha az első két írást a többi reprinttől különválasztják a szerkesztők, de persze az érdeklődő olvasó valószínű minden írást végig kíván olvasni, és így nyilvánvalóvá válik számára is, hogy

melyik származik Tárkány Szücs és melyik más szerző tollából.

A harmadik rész az utószó, ahol először Bognár Szabina emlékezik meg a szerző, Tárkány Szücs Ernő születésének századik évfordulója alkalmából e kiemelkedő kutatóról. Ebben az írásban az olvasó többet tudhat meg Tárkány Szücs személyéről és tudományos életútjáról. Az írás beszámol kezdeti kutatásairól és érdeklődéséről, ahogy azokról a nehézségekről is, melyekkel az 1960-as években kellett megküzdenie, amikor a jogtörténet-tudományban próbált kutatási eredményeivel érvényesülni. Sikereket akkor ért el, amikor 1975-ben meghívást kapott a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjába, melyet számos egyéb tudományos lehetőség követett. 1981-ben megjelent fő műve meghozta számára a régen várt hazai elismerést is, és fél évvel halála előtt, hosszú küzdelmet követően, 1983. november 30-án átvehette a néprajztudományok doktora címet. Munkásságának eredményét számos jogtörténész és néprajztudós viszi tovább, többek között a Tárkány Szücs Ernő kutatócsoportban. A harmadik rész második írásában Nagy Janka Teodóra reális képet fest az 1981-et követő magyar joginéprajz-kutatás eredményeiről és állapotáról. A szerző nem győzi hangsúlyozni Tárkány Szücs Ernő munkásságának jelentőségét, hiszen 1981-es *Magyar jogi népszokások* című írása a joginéprajz-kutatás megalapozásának tekinthető. Az innen származó tudományos kutatási eredmények számos tudományágot kapcsolnak össze, és nagyban hozzájárulnak a kutatási eredmények teljes körű értelmezéséhez. Több modern jogterület, így a jog kultúrtörténete, a joginéprajz-kutatás, a jogszociológia, a jogtörténet fejlődése az elmúlt negyven évben sokat profitált az empirikus eredetvizsgálatból. Még a nemzetközi jogi tudományterületek is vissza-visszatekintenek a múltba,

hogy abból nyerjenek értelmezést a jövőre nézve. Ezért is jelentős és elismerésre méltó Tárkány Szücs Ernő munkássága, amely életében talán kevesebb elismerést nyert, mint amennyit a szellemi örökségét gondozó kutatók szorgalmas munkája – többek között az itt bemutatott kötet útján – biztosít számára.

A negyedik és egyben utolsó részben a szerkesztők Tárkány Szücs Ernő eredeti, eddig soha meg nem jelent levelezéseiből hoznak nyilvánosságra néhányat, melyeket a hódmezővásárhelyi levéltár őriz. Tárkány Szücs Ernő első levelezőpartnere a német néprajztudós, a müncheni és 1966-tól kielői egyetemi professzor, Karl-Sigismund Kramer volt, akivel 1959 és 1969 között folytatott levélváltásából tíz olvasható a kötetben, német nyelven. Herbert Spruth, német jogász és genealógus 1962-ben folytatott levelezést Tárkány Szücs Ernővel, melyből három levél található a könyvben. Hermann Baltl, osztrák jogász és jogtörténész, a grazi egyetem Osztrák Jogtörténeti Intézetének vezetőjeként 1982-ben levélben ajánlotta fel segítségét Tárkány Szücs Ernőnek az éppen akkor Bécsben folytatott kutatásaihoz. Louis Carlen, svájci jogász és politikus 1982-ben a freiburgi egyetem jogtörténész és állami egyházjogász professzoraként váltott leveleket Tárkány Szücs Ernővel, melyek közül kettő olvasható a könyv utolsó lapjain.

Összegzésül elmondható, hogy a 2021-ben Nagy Janka Teodóra és Bognár Szabina gondozásában megjelent könyv óriási segítséget nyújt a joginéprajz-kutatás és Tárkány Szücs Ernő munkássága iránt érdeklődő olvasó számára. Rendkívüli érdeme, hogy összegyűjti a már korábban angolul és németül megjelent írásokat, idegen nyelven hozzáférhetővé teszi a kutató életrajzát, életművét, kutatási eredményeit, és összefoglalja fő műveit a magyarul nem értők számára. Ez nagy segítség a magyar kutatási eredmények nemzetközi népszerűsítéséhez.

Kordé Zoltán

A törvények rövid, könnyű és hasznos foglalatja

Raymundus PARTHENOPEIS: *A törvények rövid, könnyű és hasznos foglalatja*
Közreadja: BLAZOVICH László. Jogtörténeti Értekezések 49.
Budapest, 2021. Gondolat Kiadó, 380 p.
ISBN 978 963 556 155 1

Az ismertetések gyakran indító – időnként már közhelyszerűen alkalmazott – „Hiánypótló munkáról van szó...”, „Régi adósságát rötta le a kutatás a mű megjelentetésével...” és hasonló mondatokat egyelőre mellőzve egyenesen rátérünk a nemrég megjelent kötettel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókra. A mű közreadója – vagyis fordítója, a bevezető tanulmány és a jegyzetek írója – Blazovich László, akinek a neve korábbi, hasonló munkái okán is ismerősen csenghet az olvasó számára. A kötethez Mezey Barna toliból született megvas Előszó.

De miről, illetve kiről is van szó? A latin címe után *Summa*ként emlegetett mű lényegében a középkori itáliai városokban használatos polgárjogot foglalja össze kivonatosan. Tizenöt ismert kézírata maradt fenn, és a középkorban bizonyos területeken (például Közép-Európában) kifejezett közismertségnek örvendett. A szerző személyét firtató kérdésre azonban nem is olyan könnyű válaszolni. A *Summa* 1831-es közismertté válása óta a német szakirodalom Raymundust német, főként bécsűj-helyi származásúnak gondolja. Ezzel szemben az olasz kutatás és az ennek érveit elfogadó Bónis Péter itáliai szerzőről beszél, konkrétan a Bolognában tanult és I. Anjou Károly idejében, Nápolyban római jogot tanító Raymundus de Sancto Petróban véli megtalálni a mű összeállítójának a személyét. Ezt a nézetet fogadja el Blazovich László is, aki úgy véli, hogy a munka megírására is Bolognában került sor.

Raymundus középkori közőíró volt, aki korabeli értelemben vett tudományos ismeretterjesztő könyvet írt. A közőírók a forrásait nemcsak feldolgozták és ismertették, hanem kommentálták, s eközben nem rejtették véka alá a saját elgondolásaikat és értelmezésüket sem. Raymundus célja az volt, hogy „világos és érthető latin nyelven összefoglalja a korabeli városi polgári és büntetőjogot” (18. o.). Célját el is érte, mivel munkája kézikönyv lett, amelyet Itálián kívül is több területen ismertek, sőt felhasználtak. Forrásai között a kor szokásainak megfelelően ott-találjuk a Bibliára való utalásokat, az ókori klasszikusokat (például Cicerót és

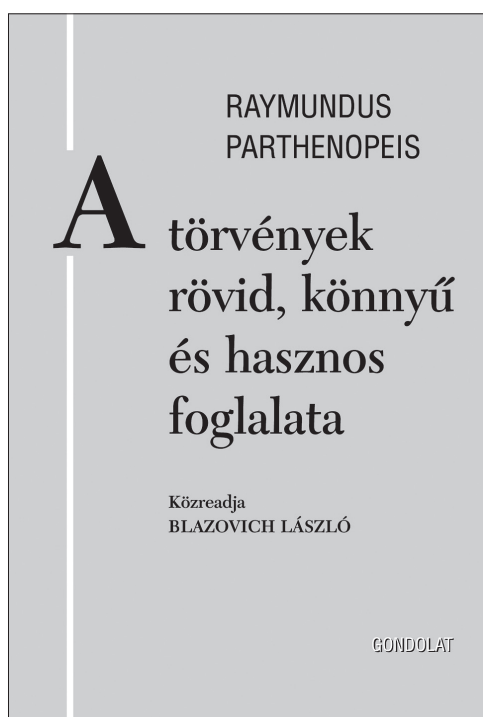
Arisztotelészt), valamint a római jogi irodalmat. Fő forrása Justinianus *Institutionesa*, ami a szerkezeti felépítésben is meglátszik: munkája három könyvre oszlik (személyek, dolgok, kötelmek), amelyekhez egy el nem készült negyedik is illeszkedett volna.

Mint minden fordítás, a *Summa* magyarra való átültetése is a tágabb értelemben vett szakmai és az érdeklődő nagyközönséget veszi célba, nem kizárólag a témával napi szinten foglalkozó kutatók szűk rétegét. Ennek megfelelően külön érdeklődésre tarthatnak számot a magyar vonatkozások. Ezeket a terjedelmi korlátok miatt csak röviden tudjuk jelezni, Mezey Barna az Előszóban és Blazovich László a bevezető tanulmányban a korábbi szakirodalom, illetve saját kutatásai alapján részletesebben is kifejtik a *Summa* hatását a városokon is túlmutató magyar jogfejlődésre, a Nyugat-Európa és Magyarország közötti (Blazovich szavaival élve) „jogtranszfer” létre és fontosságára. Mint kiderül, a *Summa* az Anjou királyok uralkodása alatt jutott el

Lengyelországra és Magyarországra. A lengyel vonatkozásokat most figyelmen kívül hagyva csak a magyarországi szerep néhány mozzanatára utalunk; arra, hogy a tárnoki városok majdnem mindegyikében fellelhető egy-egy példánya, hogy Pozsonyban németre is lefordították, vagy a Budai jogkönyv *Summából* való átvételeire, illetve Werbőczy Hármaskönyvében (pontosabban annak Prologusában) megmutatózó hatásra. A magyar nyelvre való átültetés azonban nemcsak a hazai vonatkozások miatt üdvözlendő, hanem egyebek között azért is, mert az olvasó a mindennapi életre, szokásokra vonatkozó ismeretekre is szert tehet, köztük olyanokra, amelyek számunkra már elfogadhatatlanok, a középkorban viszont természetesen számítottak. (Ilyen például az I/49. fejezet, ahol arról is eligazítást kaphatott a korabeli érdeklődő, hogy

mikor és hogyan kell az asszonyt megverni. Hogy addig se kelljen az ismeretekre áhítózó mai olvasó kíváncsiságát kielégítetlenül hagyni, amíg hozzájut a könyvhöz, idézzük a vonatkozó szabályt: „ha ostoba és arcátlan ifjoncként viselkedik [az asszony], akkor őt fegyver nélkül, de vesszővel és bottal meg kell verni” – 78. o.).

Rövid ismertetésünk végére érve úgy gondoljuk, hogy most már minden közhelyszerűség nélkül, teljes joggal mondhatjuk, hogy hiánypótló munkát vesz kézbe az olvasó. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy régi adósságát törlesztette a hazai jogtörténet-kutatás, amikor magyar nyelven is elérhetővé tette Raymundus *Parthenopeis* munkáját, amelyet meggyőződésünk szerint – miként már utaltunk rá – a szűkebb-tágabb értelemben vett szakma mellett a nagyközönség is haszonnal forgathat. Köszönet érte Blazovich Lászlónak és mindazoknak, akik a kötet megjelenését elősegítették.

1872-ben adta ki Jókai Mór *Az arany ember* című regényét, amelyben Timár Mihály életét követhetjük nyomon, ahogy szegény közből tehetségének köszönhetően felkapaszkodik a társadalmi ranglétrán, és remek üzleti érzékkel sikert sikerre halmoz. Bár Jókai regénye már csak a fikció miatt sem állítható szembe a történelmi valósággal, az abban leírt karrierív találó hasonlóságot mutat Wekerle Sándor életútjával, aki háromszor töltötte be a miniszterelnöki és ötször a pénzügyminiszteri pozíciót. Ugyanakkor Kárbin Ákos többre vállalkozik egyszerű életrajzi monográfiánál: célja bemutatni, miként fonódott össze Wekerle élete és munkássága a Monarchiában zajló pénzügyi folyamatokkal. A hangsúly az 1892. évi valutareformon van, amely során az Osztrák–Magyar Monarchia átállt az aranypénzrendszerre, és 1900-ban bevezették a koronát.

Kárbin Ákos sokéves munkásságot tudhat maga mögött, jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában főlevéltárosként dolgozik, számos tanulmányt írt nemcsak szigorúan a Monarchiát érintő valutareform témájában, hanem a 19. század történetének más szegmenseiről is, mint a porosz valutapolitika vagy a német diplomácia kapcsolata az osztrák valutareformmal, továbbá publikált a vám, illetve vám szerződések témakörében is.

A kötet nemcsak Wekerle Sándor szempontjából elemzi a reform politikai, gazdasági hátterét, a titkos tárgyalásokat a felek között, hanem a szintén meghatározó, kortárs személyek nézőpontjába is betekintést nyújt. Kárbin kimutatja, hogy a valutareform előkészületei nem egyedül Wekerle nevéhez fűződnek, ahogy az a szakirodalomban elterjedt. Az osztrák oldalon ugyanúgy megvolt az a politikai kör, akik az aranystandard bevezetését szorgalmazták, szemben az akkori pénzügyminiszterrel, Julian Dunajewskivel, aki Anton von Monts gróf szavaival élve „sokkal több időt szentelt az osztrák belpolitikai eseményeknek, mint a szaktárcájának”.

Kárbin részletesen foglalkozik Wekerle Sándor életrajzával, majd a korabeli valutapolitika és -rendszer tulajdonságairól olvashatunk. Legnagyobb részletességgel a Monarchia valutareformjának kezdeti szakaszáról számol be a szerző. Ám mindezek előtt nemzetközi kitekintést tesz, s annak mentén halad a Monarchiában zajló események kifejtése felé. Részletes betekintést nyújt az aranystandard kialakulásáról az ezüstalapú pénzrendszerek rováására, a folyamatok leírása pedig nem áll meg az európai viszonylatok ismertetésénél, hanem megvilágítja azokat a történelmi pontokat, amelyeken keresztül az Amerikai Egyesült Államok is bekapcsolódott az öreg kontinensen zajló monetáris átalakulásba.

A tudományterülethez tartozó fogalmak tisztázása jól érthető, a szöveg koherenciáját nem bontja meg, és laikusok számára is könnyen érthető magyarázatokkal szolgál.

Pap Péter

Wekerle Sándor, a Monarchia aranyembere

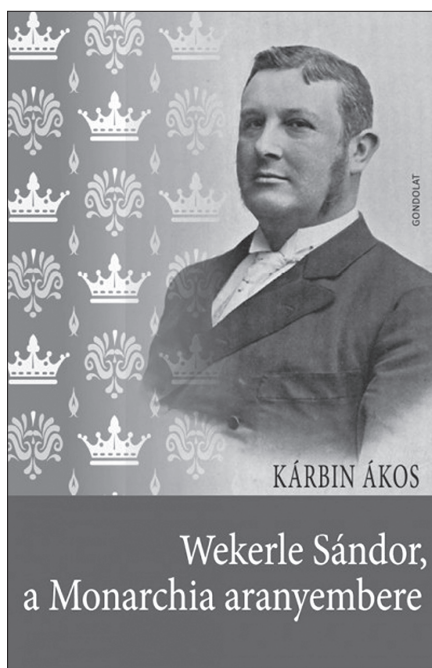
KÁRBIN ÁKOS: *Wekerle Sándor, a Monarchia aranyembere*
Budapest, 2021. Gondolat Kiadó, 359 p.
ISBN 9789635560615

A kitekintés szükséges ahhoz, hogy szilárd alapokról kezdje el közös szátra felfűzni a valutapolitikát és Wekerle munkásságát. Enélkül az olvasó mankó nélkül maradna,

nem tudná a korabeli történetekben elhelyezni az osztrák–magyar valutareformot, annak gazdasági, politikai okait. Azzal, hogy nem egy általános életrajz megírására törekszik, hanem kifejezetten ennek a két témának a kapcsolatára koncentrálna, a mű gazdaság- és jogtörténetileg jelentőssé válik, nem marad egy életrajzi mű szintjén.

A kötet nagy érdeme, hogy Kárbin Ákos az osztrák és német levéltárakban kutatott, és az ott talált levéltári forrásokat dolgozta fel, ezáltal eddig feltáratlan tényeket tudott a közönségnek bemutatni. A fejezetek sorai közt meglevenednek többek közt a Bank Austria, az Universität Wien, az Österreichische Nationalbank, az Österreichisches Staatsarchiv, a Bundesarchiv Berlin–Lichterfelde levéltárának forrásai, illetve a belőlük nyert információk. Ezek mellett a magyar levéltárakban is alapos kutatást végzett, melynek eredményeit másodlagos források széles körével ötvözte.

Összességében a kötet remek lehetőséget ad arra, hogy megismerjük Wekerle Sándor szerepét a Monarchia valutareformjában, illetve a reform kezdeti szakaszát. Nemcsak objektív történelmi tényeket olvashatunk, hanem a korabeli szereplők egy-egy kérdéshez való attitűdjéről is sokat megtudunk, például, hogy a Monarchiában tartózkodó német diplomaták hogyan látták a reform megvalósítását, vagy hogy Alois Moser, az Osztrák–Magyar Bank főkormányzója miért hátráltatta azt hivatali ideje alatt. Ugyanígy képet kapunk az állami érdekekről is, például hogy Németországnak miért volt érdeke, hogy az ezüstalapú egyesületi tálérok a Monarchia demonetizálja az aranyalapra történő átállás előtt, és hogy ugyanezt Ausztria miért nem kívánta megtenni. Utóbbi kérdés a kötet egyik legeredetibb részét képezi, és mint ilyen, hiánypótló a magyar szakirodalomban. Akik az apró részletekből szeretik összerakni a történelmi eseményeket, és szeretik, ha a tények mögött meghúzódó nézőpontokat is láthatják, azoknak mindenképpen ajánlott kézbe venni a kötetet.

Gyetzván Dorina

„A cenzúra rövid története korántsem lenne rövid.”¹

Dr. Gosztanyi Gergely habilitációs előadásairól

Dr. Gosztanyi Gergely, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának egyetemi adjunktusa a cenzúra történelem során megjelent formáit és a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő alapjoggal való összefüggéseit, a cenzúra típusait és megjelenési formáit vizsgálja, továbbá kísérletet tesz arra, hogy a cenzúra mai helyzetét is bemutassa. Munkássága alapján² látható, hogy a cenzúra igencsak átalakult a nyomtatott sajtó primátusához képest, és a mai internetes korban már egy többpólusú, komplex, technológiai megoldásokat kihasználó, globális rendszerben működő cenzúráról beszélhetünk. A cenzúra mai helyzetét ezáltal a múlt vizsgálata során tapasztaltakhoz tudja hasonlítani, és részletesen mutatja be a cenzúra megjelenési formáit, annak aktuális technológiai megoldásait.

Gosztanyi Gergely habilitációs eljárásának lezárásaként 2022. március 29-én két előadást hallgathatott meg a közönség az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán: a *Cenzúra Arisztoteléstől a Facebookig* című tantermi előadást és *A szűrés, a blokkolás és a hekkelés váltotta fel az ollót és a fekete tintát*.³ Az *internet-hozzáférés korlátozásának gyakorlata az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt, avagy a politikai cenzúra új eszközei* című tudományos előadást. Mindkét előadást Prof. dr. Fleck Zoltán (egyetemi tanár, ELTE ÁJK), a Szakmai Bírálóbizottság elnöke nyitotta meg. A Szakmai Bírálóbizottság további tagjai Prof. dr. Aczél Petra (egyetemi tanár, BCE KSZI) és Prof. dr. Rozsnyai Krisztina (egyetemi tanár, ELTE ÁJK) voltak, az opponensek pedig dr. Lapsánszky András (habilitált egyetemi docens, SZE ÁJK) és dr. Zódi Zsolt (habilitált egyetemi docens, NKE ITKI) voltak.

Az előadások nyitásként a bírálóbizottság elnöke röviden ismertette a habilitációs eljárás folyamatát, és bemutatta a bizottság tagjait. A habilitációs eljárás szabályai szerint először a tantermi előadás következett, amely azonban a hagyományos egyetemi órák hosszától eltérő módon ez esetben negyvenöt perc időtartamú lehetett, amelynek végén a hallgatóság és a bizottság minden tagja ötös skálán értékelhette a pályázó előadását. Az előadás egy előadásorozat részeként történelmi pillanatfelvételek és ismert jogtörténeteszek, filozófusok, kutatók szakmai megállapításainak segítségével nyújtott átfogó képet a cenzúra megjelenési formáiról a cenzúra áldozatának nevezhető ókori Szókra-

tész példájától kezdődően egészen napjainkig, a különböző közösségi médiaplatformok megjelenéséig és a napjainkra ismételten megerősödő állami szabályozási törekvésekig, a *Facebook Oversight Board* felállításáig.

A bizottság értékelése alapján a tantermi előadás jól felépített és jól illusztrált volt, az előadó könnyen jegyzetelhető formában beszélt a cenzúra kérdésköréről, a közönség figyelmét fenntartotta és lekötötte. Kiemelték, hogy a témaválasztás szélessége mindenképp nehezítette az előadó dolgát az idő szükére és a kérdéskör komplexitására is tekintettel, azonban ezt a kihívást mitigálta, hogy az előadás egy sorozat részét képezte, amely így nagyobb teret enged a sok száz éves cenzúra típusainak, a média szabályozási kísérletei és mai modern tartalomszabályozási kísérletek bemutatásának.

A tantermi előadást követően a tudományos prezentációra került sor, amelynek során annak vizsgálata és bemutatása következett, hogy az internet-hozzáférés és annak korlátozása hogyan helyezhető el a jogi szabályozás útvesztőjében a véleménynyilvánítás szabadságával összefüggésben, amely többek között az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) gyakorlatából ún. *landmark cases*en keresztül történt, amelyekről összességében megállapítható, hogy többnyire két országot érintenek: Oroszországot és Törökországot. Az ismertetett ügyekből itt csak két példát kiemelve, először is a Cengiz és mások kontra Törökország döntés került említésre a téma felvezetéseként, amely a probléma aktualitását rögzítette, ugyanis az EJEB megállapította, hogy „[m]ára az internet vált az elsődleges eszközzé, amelyen keresztül a személyek az információk és ötletek fogadásához és átadásához fűződő szabadságukat gyakorolják”,³ és „az internet fontos szerepet játszik a nyilvánosság hírekhez való hozzáféréseinek és általánosságban az információk terjesztésének előmozdításában. Az interneten a felhasználók által generált kifejező jellegű tevékenységek például nélküli platformot jelentenek a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlására.”⁴

A lezárt ügyek sorát az összevont 2020-as eset, a Vlagyimir Kharitonov kontra Oroszország, OOO Flavus és mások kontra Oroszország, Bulgakov kontra Oroszország, Engels kontra Oroszország döntés zárta, amelyen keresztül az előadó a weboldalak blokkolásának (járulékos, túlzott és teljes) problémakörét ismertette, amelyek mindegyikében az EJEB egyértelműen megállapította az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 10. cikkének sérelmét a nemzeti eljárás legitimitására, illetve az eljárási garanciák teljes hiányára hivatkozással. Az EJEB azt is kimondta, hogy „valamely weboldal elérésének teljes körű blokkolása olyan extrém intézkedés, amely az újság- vagy televíziócsatorna-betiltáshoz hasonlítható”.⁵

Az EJEB esetjogát áttekintve az EJEB általi elvárások a következőképpen rögzíthetők: amennyiben korlátozásra kerül sor, egy egyértelműen megfogalmazott jogalap nélkülözhetetlen, az intézkedéseknek mindenképp célzottan kell megvalósulniuk, valamint a döntés meghozatalára bíróság, illetve független bírói szerv által kerülhet sor, amely ellen valamiféle jogorvoslat, megtámadási lehetőség szükséges, hogy rendelkezésre álljon a visszaélések

megelőzése, illetve ezek hatásának visszaszorítása érdekében.

Ugyanakkor a valóság ezzel ellentétben egészen más képet mutat azzal, hogy a kormányzatok egyre gyakrabban fordulnak az internethez való hozzáférés korlátozásához (az országok majdhogynem 15%-ában a mindennapi gyakorlat része⁶), és amennyiben ilyen intézkedésre kerül sor, ennek időtartama egyre hosszabb ideig tart. Az internet-hozzáférést korlátozó intézkedések leggyakrabban aktív fegyveres konfliktusokkal, választásokkal és tüntetésekkel kapcsolhatók össze, és ezen korlátozások a közhiedelemmel szemben nem csupán távoli országokban történnek: csak 2021-ben öt európai uniós ország is érintett volt.

Az elvárások és a mindennapi tapasztalatok között húzódó szakadékból következően látszik, hogy a fő probléma, a megalapozott jogi szabályrendszer hiánya, amely ezen intézkedéseknek egyértelmű kereteket szabna, azonban nemcsak azon kérdés megválaszolása várat magára, hogy milyen szinten (nemzeti, szupranacionális vagy pedig globális) lenne ezen szabályrendszer megvalósítható és effektív is, de az előadó álláspontja szerint a jogi szabályozással párhuzamosan az internetes globáliszisztéma politikai és gazdasági szabályozására is szükség lenne. Az eljárási szabályok értelmében a magyar nyelvű prezentációt rövid angol nyelvű szakmai összefoglaló előadás követte.

Az előadást követően a Bírálobizottság tagjainak lehetősége volt kérdéseket intézni a pályázóhoz, amelyeknek köszönhetően számos – az idő rövidegére tekintettel – felületesen érintett kérdéskör bővebb kifejtésére nyílt lehetőség, valamint érdekes szakmai beszélgetés alakult ki a Bírálobizottság és a pályázó között.

Elsőként dr. Zódi Zsolt javaslatára a cenzúra pályázó által használt fogalma került tisztázásra, amely kapcsán az előadó úgy határozta meg a cenzúra fogalmát mint egy esetről esetre vizsgálendő kérdést, amelynek azonban általánosságban olyan jogszerű tartalmak jogellenes korlátozása minősül, amely folyamat során az emberi jogi kritériumok nem tudnak érvényesülni. Ezt követően az előadó az opponenciában elhangzottak alapján egyértelműsítette álláspontját, és az alapvetően pesszimista látásmód okával kapcsolatban kiemelte, hogy azért ilyen borúlátó, mivel úgy tűnik, hogy romlik a helyzet világszinten, mivel az in-

ternethez való hozzáférés korlátozása mára már hétköznapi eszköznek tekinthető számos területen, és ezek terjedése látható, amelynek előbb vagy utóbb széles kihatása lesz európai perspektívából is, mivel már látható, hogy például Kína előszeretettel segíti elő hasonló korlátozások implementálását Dél-Amerikában, illetve Afrikában is. Prof. dr. Aczél Petra az internet penetrációja és a hozzáférés korlátozása közötti összefüggésének lehetőségére utalt, amelyre reagálva az előadó alapvetően kiemelte, hogy eddig ez a kérdés nem képezte kutatásainak tárgyát, azonban nem tartja kizártnak a két tényező közötti összefüggést. Zárásként a pályázó Prof. dr. Sonnevend Pál (egyetemi tanár, dékán, ELTE ÁJK) kérdésére kifejtette, hogy az EJEB az internethez való hozzáférés korlátozása elfogadhatóságának vizsgálata során nemcsak magának a véleményt nyilvánítónak a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jogának sérelmét vizsgálja, hanem megítélése során az is szempontot képez, hogy a befogadó joga is sérül-e, és ha igen, milyen mértékben. Ez az egyik legfőbb oka annak, hogy ezen gyakorlatok esetén kritikusan fontos a legitimitás, jogszabályok általi meghatározottság és valódi eljárási garanciák megléte.

A szakmai diskurzust követően a bizottság visszavonult tanácskozni, amelynek során meghozták a habilitációs eljárás értékelését. A három előadást összesítetten 98%-ra értékelte a Bírálobizottság, így a pályázó magasan megfelelt a kívánalmaknak. A témaválasztásról a Bírálobizottság értékelésében kiemelte, hogy mindamellett, hogy a témaválasztás és megközelítés egy kiemelten aktuális témát ölel fel, az előadó élvezetesen közelítette meg a gyorsan változó és színes jogterület elméleti és gyakorlati dilemmáit. Az előadás során ismertetett jogesetek megfelelően illusztrálták a cenzúrázási gyakorlatok legsúlyosabb problémáit, és szemléletes képet nyújtott a kutatási témáról. Jó angolsággal és tartalmilag is megfelelően foglalta össze előadását, és bizonyította azt is, hogy a nemzetközi tudományos életben eddig is részt vett és ezennel is részt fog venni munkásságával. A Bírálobizottság által feltett kérdésekre felkészülten válaszolt, és minden szempontból bizonyította tudományos felkészültségét. A Bírálobizottság az eddigi tudományos és oktatói életút, illetve az előadások eredményének tükrében javasolja az Egyetemi Habilitációs Bizottságnak, hogy dr. Gosztonyi Gergely számára ítélje meg a habilitált doktori címet.

Jegyzetek

¹ Atwood, Margaret: Don't tell us what to write. *Index on Censorship*, 2010, 4. sz., 59. p.
² Gosztonyi Gergely: *Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó.
³ Cengiz and Others v. Turkey, App nos. 48226/10 és 14027/11, [49].
⁴ Uo. [52].

⁵ Kharitonov v. Russia, App no. 10795/14, [38]; Gosztonyi Gergely: Az internet-hozzáférés korlátozásának gyakorlata az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt. *In Medias Res*, 2021. 1. sz., 99. p.

⁶ Freedom House: *Freedom on the Net 2021. The Global Drive to Control Big Tech*. 2021. szeptember 16. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-09/FOTN_2021_Complete_Booklet_09162021_FINAL_UPDATED.pdf.

Hégen-Szénás Henrietta
III. éves joghallgató

Német–magyar büntetőjog-történeti szeminárium, 2022

dén a 21. Német–magyar büntetőjog-történeti szeminárium (*Deutsch–ungarisches strafrechtsgeschichtliches Seminar*) 2022. július 7–10. között a történelmi hangulatú Rothenburg ob der Tauber városában került megrendezésre. Külön köszönet illeti dr. Markus Hirtet, amiért az ott található, általa igazgatott *Mittelalterliches Kriminalmuseum* épületében lehetőséget biztosított a konferencia gyakorlati megvalósulására.

Az eseményen elhangzott előadások a büntetőjog 20. századi diktatúrákban betöltött szerepéről szóltak. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karát az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa, Kovács-Szépvolgyi Enikő és négy további hallgató képviselte.

A konferencia során mindenkinek 15 perc állt rendelkezésre az általa választott téma prezentálására, amit rövid diskusszió követett.

Kolonics Krisztina előadásában a magyarországi Tanácsköztársaság büntetőjogát ismertette meg a résztvevőkkel.

Székely Tekla a Horthy-korszak rendtörvényeként ismert, az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvényekről és annak történelmi háttéréről adott elő.

Perger Tamás előadásában a Román Népköztársaság, Jugoszláv Szocialista Köztársaság, Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a Magyar Népköztársaság kommunista rendszereiben megmutatkozó hasonlóságokat és különbségeket tárta fel, előadásában részletesen kitért a történelmi előzményekre, és megvilágította azt a politikai helyzetet, melyben az adott ország kommunista rendszere kiépült.

Hégen-Szénás Henrietta előadása a magyar történelem egyik legmeghatározóbb történelmi eseményéről, az 1956-os forradalomról és az azt követő könyörtelen és véres megtorlásról szólt.

Köszönet illeti dr. Beke-Martos Juditot, Bódiné dr. Beliznai Kingát, dr. Frey Dórát és dr. Képegy Imrét a magyar hallgatók előadásainak elkészítésében nyújtott segítségükért, és dr. Arnd Kochot, az Augsburgi Egyetem professzorát, aki a német hallgatók felkészítését koordinálta.

A szeminárium során elhangzott előadások közül kiemelendő, a nyilvánosság számára is meghallgatható, „*NS-Juristen in der frühen Bundesrepublik*” címet viselő előadás, melyet a Nürnbergi Egyetem professzora, Prof. dr. Christoph Safferling tartott.

A Németországban töltött négy nap során a résztvevők a jogtörténeti eszmecsere mellett számos egyéb programon is részt vehettek, melyek során lehetőségük nyílt az Augsburgi Egyetem hallgatóival való megismerkedésre, a magyar és német egyetemi élettel kapcsolatos tapasztalatokról való beszélgetésre, éjszakai múzeumlátogatásra és közös városnézésre is. A találkozó során mind magyar, mind német oldalról számos barátság született. Résztvevőként elmondhatom, hogy a szeminárium nagyon jó hangulatban telt, számos tapasztalatra tettem szert, és sok új barátságot kötöttem.

A második félévben alternatív kurzusként meghirdetett Német–magyar büntetőjog-történeti szemináriumra minden, a fentieket olvasva kedvet kapott, jogtörténet iránt érdeklődő, németül tudó hallgatót szeretettel várunk.

- **2022. július 7–10-én** a németországi Rothenburgban került megrendezésre a 21. Német–Magyar Büntetőjog-történelmi Szeminárium, amelynek témájául a büntetőjog helyzete szolgált a 20. századi diktatúrákban. A tudományos eszmecsere Arnd Koch, az Augsburgi Egyetem professzora nyitotta meg, az előadásokat élénk vita és beszélgetés követte. A szeminárium nyitó előadását Kovács-Szépvolgyi Enikő, az MTA–ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport (ELKH) tudományos segédmunkatársa tartotta *Das Rechtsinstitut der Fürsorgeziehung in Ungarn vom Csemegi-Kodex bis zur ersten Strafnovelle* címmel.
- **2022. július 14–16-án** Zágráb adott otthont a Horvát–Magyar Jogtörténelmi Szemináriumnak. A szeminárium témája *The development and the progress of the civil law's institutions between 1848 and 1945* volt. A résztvevőket Ivan Koprić dékán köszöntötte. A horvát és a magyar hallgatók kutatási eredményeiket angol nyelven mutatták be. A részt vevő magyar hallgatók és előadásaik: Deme Dorián: *Mortmain in the Hungarian legal system*; Gyimóthy Mátyás Kolos: *Brief history of the evolution of copyrights in Hungary*; Karsai Dóra: *From the beginning to today: the trading companies*; Schlafner Daniella: *Adoption in Hungary after 1848*; Vajda Violetta Veronika: *Private law provisions in the April Laws*; Varga Kíra: *The emergence of civil marriage. Article XXXI of the Marriage Law of 1894 with special reference to the obstacles to marriage*. A legjobb magyar előadás díját Varga Kíra nyerte el, gratulálunk!
- **2022. szeptember 8-án** a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán került bemutatásra *A jog kulturális holdudvara. A magyar jogtörténet, jogi kultúrtörténet európai kontextusai. In memoriam Kajtár István* című kötet. Köszöntő szavaiban dr. Fedeles Tamás oktatási rektorhelyettes, a PTE Centenárium Programirányító Bizottság elnöke emlékezett a kar 2019-ben elhunyt nemzetközi hírű jogtörténész-professzorára. A Jogtörténelmi Tanszék vezetője, jogászok nemzedékei által tisztelt jogtudós, a kiváló kolléga, a kar- és egyetem-történelmi tanulmányokat is jegyző pécsi professzor alakját dr. Fábrián Adrián dékán idézte fel. A kötetet Prof. dr. Mezey Barna DSc egyetemi tanár, az MTA–

ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport (ELKH) vezetője, dr. Béli Gábor oktatási dékánhelyettes és dr. Nagy Janka Teodóra, a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténet és Jogi Néprajzi Kutatócsoport elnöke, az MTA PAB IX. Gazdaság- és Jogtudományok Szakbizottság Munkabizottságának alelnöke mutatta be.

- **2022. szeptember 14–16-án** a Nemzeti Közszolgálati Egyetem *Történelmi alkotmány, rendi állam, nemesség és politika 1222–1848* címmel nemzetközi tudományos konferenciát szervezett az Aranybulla kiadásának 800. évfordulója alkalmából, ahol a magyar jogtörténészek mellett szép számban vettek részt külföldi előadók is.
- **2022. szeptember 17-én** második alkalommal rendezte meg a Magyar Jogász Egylet és az Alkotmánybíróság a Magyar Jogi Könyvszalont az impozáns Károlyi–Csekonics-palotában. A csodálatos helyszínen kedvezményes könyvvásár, exkluzív dedikálási lehetőségek, híres jogászok, színvonalas szakmai programok és díjátadók is várták az érdeklődőket. A rendezvényt dr. Trócsányi László rektor nyitotta meg, köszöntőt mondott dr. Sulyok Tamás, az Alkotmánybíróság elnöke. A látogatókat huszonegy jogi könyvkiadással foglalkozó magyar kiadó várta az erre az alkalomra megjelenő friss kiadványaival és könyvbemutatókkal. A rendezvényen kedvezményes áron lehetett szakkönyveket, tankönyveket vásárolni, valamint neves szerzők dedikálták műveiket. A program ezenkívül érdekes pódiumbeszéléseket is kínált sikeres jogászokkal, véleményformálókkal és közszereplőkkel. A Könyvszalont Nagydíj ünnepélyes díjátadójára is a rendezvényen került sor, ahol három kategóriában hirdettek győztest. A 2021. év legjobb elméleti és a legjobb gyakorlati jellegű jogtudományi szakkönyv szerzője és kiadója, valamint a legjobb PhD-disszertáció írója vihette haza a Magyar Jogász Egylet díját.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Balássy Ádám Miklós LL.M. egyetemi tanársegéd, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogelméleti, Jogtörténelmi és Egyházjogi Tanszék; **Bónis Péter** PhD habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogelméleti, Jogtörténelmi és Egyházjogi Tanszék; **Beke-Martos Judit** PhD tudományos munkatárs, MTA–ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport (ELKH); ügyvezető igazgató, Ruhr-Universität Bochum, Juristische Fakultät, Zentrum für Internationales; **Domaniczky Endre** PhD vezető kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Közjogi Főosztály; **Gyeván Dorina** PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Hégen-Szénás Henrietta** joghallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; **Képes György** PhD habilitált egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszék; **Koi Gyula** PhD tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék; **Kološa, Stephan** ügyvéd, LL.M. hallgató, Universität Regensburg, Juristische Fakultät; **Kordé Zoltán** PhD egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszék; **Pap Péter** PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Schlachta Boglárka Lilla** PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Töreki Milán** PhD-hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola; **Vasas Tamás** PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, egyetemi tanársegéd, DE ÁJK Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszék.

E számunk megjelenését
a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság támogatta.

TISZTELT SZERZŐINK!

A Jogtörténelmi Szemle Szerkesztőbizottsága a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásaikat e-mail-en a beliznai.kinga@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A tanulmányokhoz szükséges egy 1000–1500 karakter terjedelmű német nyelvű összefoglaló csatolása.

A szerkesztőség kéri a következők szíves figyelembevételét:

- A szöveget Word programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal írva kérjük megküldeni.
- A szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurziválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását. A szövegben ezen túlmenően minden más formázás mellőzését kérjük.
- A szövegben kérjük a kiskötőjelek (például büntetés-végrehajtás), a nagykötőjelek (például 1990–2020, 24–29. p., Osztrák–Magyar Monarchia, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.) és a gondolatjel – mondaton belüli közbeékelés esetén – megkülönböztetését.
- A jegyzeteket végjegyzet formájában kérjük elhelyezni.
- Az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni az alábbi módon:
 - Szerző(k) (kiskapitális), cím (kurzíválva), alcím (ha van, kurzíválva), (ha van, fordító), kiadás helye, ideje, kiadó, az egész kötet vagy a hivatkozott idézet oldalszáma, sorozatcím. Például KRIPPENDORFF, James: *Az új-guineai shehmedumuk élete*. Ford. BARTOS Tibor. Budapest, 2002. Gondolat, 340. p.
 - Folyóiratban megjelent tanulmány esetében: szerző (kiskapitális), cím, a folyóirat címe (kurzíválva), kiadási év, hányadik szám (napilapoknál dátum), oldalszám. Például FEJTŐ Ferenc: Négyszáz éve született Descartes. *Jelenkor*, 1993. 1. sz. 17–250. p.
 - Ha gyűjteményes kötetben megjelent írásra utal: szerző, cím, „In” szócska (kettőspont nélkül), a gyűjteményes kötet szerzője vagy szerkesztője (kiskapitális), a gyűjteményes kötet címe, illetve alcíme (kurzíválva), kiadás helye, ideje, kiadó neve, oldalszám, sorozatcím. Például KOMORÓCZY Géza: A babilóni fogság. In Kovács Géza (szerk.): *Hagyományok ütközése*. Budapest, 1998. Blanko, 56–99. p.
 - A végjegyzetekben már szereplő műre történő rövidített hivatkozás: szerző vezetékneve és a mű kiadásának évszáma, oldalszám. Például KOMORÓCZY 1998. 98. p.
 - Amennyiben a hivatkozott mű rendelkezik DOI-azonosítóval, kérjük annak feltüntetését is! Például OLECHOWSKI, Thomas: Die Diskussion um die Kompetenzverteilung bei der Entstehung des Bundes-Verfassungsgesetzes. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs (BRGÖ)*, 2021. 2. sz. 271–283. p. <https://doi.org/10.1553/BRGOE2021-2s271>.
- Az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni.

Kérjük a szerzőket, hogy a tanulmányokhoz szíveskedjenek illusztrációként képanyagot küldeni. Nyomdatechnikai okokból csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban) kérjük megküldeni.

Kérjük a szerzőket, hogy a kézirat benyújtásakor tegyenek nyilatkozatot arról, hogy írásukat még nem ajánlották közlésre más kiadónak, és hogy az nem is jelent meg korábban (lényegileg hasonló formában).

Ha a megküldött tanulmányok a fenti követelményeknek nem felelnek meg, úgy azt a Szerzőhöz visszajuttatjuk.

Köszönettel

a Szerkesztőbizottság

INHALT

BEITRÄGE

BÓNIS, Péter – Einige wichtige Fragen des mittelalterlichen Deliktsrechts nach Ansicht der Autoren des <i>ius commune</i> . . .	1
DOMANICZKY, Endre – Ferenc Mádl, Beamter der Ungarischen Akademie der Wissenschaften	10
KÉPES, György – Der erste ungarische Gesetzentwurf über die Gesellschaft mit beschränkter Haftung	26
KOI, Gyula – „Damit diejenige auch, die von der heiligen Kunst von Themis nicht durchdrungen sind...“ Drei, bibliographisch unbekannt, einblättrige, lateinische Subskriptionseinladungen, die sich auf die rechtswissenschaftlichen Arbeiten von Márton György Kovachich, sowie Károly Pfahler, weiterhin István Péterfalvi Molnár beziehen	38
WERKSTATT	
SCHLACHTA, Boglárka Lilla – Auszüge aus den Disziplinarverfahren des Königlichen Tafelgerichts zu Budapest (1938–1944)	46
TÖREKI, Milán – Der Vorläufer des Forint: Finanzrechtliche Fragen der Übergangszeit der Geldemission in Ungarn unter der Aufsicht der Provisorischen Nationalregierung 1944–1945	54
VASAS, Tamás – Rezeption des Werkes von Győző Concha während der Österreichisch-Ungarische Monarchie und des Ersten Weltkrieg	62
ÜBER BÜCHER	
Allgemeine Staats- und Rechtsgeschichte – BALÁSSY, Ádám Miklós	69
Eine Hommage an Emő Szücs Tárkány. Fremdsprachiger Zugang zu seinen Hauptwerken – BEKE-MARTOS, Judit – KOLOŽA, Stephan	73
Eine kurze, einfache und nützliche Zusammenfassung der Gesetze – KORDÉ, Zoltán	74
Sándor Wekerle, der goldene Mann der Monarchie – PAP, Péter	75
RUNDSCHAU	
GYETVÁN, Dorina – „Die kurze Geschichte der Zensur wäre alles andere als kurz.“ Über die Habilitationsvorträge von Dr. Gergely Gosztonyi	76
HÉGEN-SZÉNÁS, Henrietta – Deutsch-Ungarisches Strafrechtshistorisches Seminar 2022	78
NACHRICHTEN	79
AUTOREN DIESES HEFTES	80

Auf der Titelseite:

Sándor Wekerle (1848–1921)

<https://dka.oszk.hu/010500/010514/109.jpg>

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn),
Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkiđ (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice),
Prof. Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Redaktionskollegium: Dr. Barna Attila, Prof. Dr. Béli Gábor, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Prof. em. Dr. Máthé Gábor,
Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Sipta István, Prof. Dr. Szabó Béla, Prof. Dr. Szabó István

Chefredakteur: Prof. Dr. Mezey Barna
Redakteurin: Bódiné dr. Beliznai Kinga

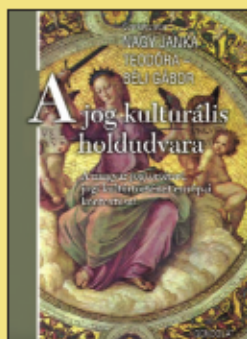

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18
ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Debrecen, Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte
der Eötvös-Loránd-Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtslehre der Károli-Gáspár-Universität der Reformierten Kirche,
Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc, Lehrstuhl für Staats- und Verwaltungsgeschichte der Nationalen Universität
der Öffentlichen Dienste, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Katholischen Pázmány-Péter-Universität,
Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Pécs, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi-István-Universität,
Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität zu Szeged

Verlag: Gondolat Kiadó

A JOG KULTURÁLIS HOLDUDVARA Béli Gábor – Nagy Janka Teodóra (szerk.)

A jogi szövegek sajátos stílust alkotnak. Régi formulákat, „szakrális szövegrészeket” görgetnek régi időkben, képeik információkat hordoznak. A gyakorlatban a jogi kultúra részét jelenti a jogászok viselete, az eljárás egyes mozzanatai és kellékei. Az alattvalókat az ítélet-végrehajtás komor szereplői és rítusai rémisztik. Jogéletünkben archaikus nyomokat is hordoznak az eskük, a petíciók, a magánjog szerződése, a testamentumok.

A joggal foglalkozó tudományok, de maguk a gyakorlatban tevékenykedő jogászok évszázados felismerése a törvénykönyvekben írt normaanyag és a praxis világa között fennálló eltérés lehetősége és ténye, ami mögött a „jog a törvénykönyvben és az életben” kettőssége, vagy a „száraz az elmélet fája, és zöldell a gyakorlat lombkoronája” formulára egyszerűsített bölcsesség nyilvánul meg. A jogtörténet különböző korszakaiban mindkét jelenségsoport mögött egyaránt meghúzódik a történelmi tapasztalat; kulturális jelenségek, kulturális elemek sokasága veszi őket körül. Adott civilizáció kultúrájának a jogi-hatalmi kultúra szerves része, de viszonylagos önállósággal rendelkező, kulturális környezetével kölcsönhatásban álló része. Ez a jog kulturális holdudvara, historikusan szemlélve a jogi kultúrtörténet világa.

ISBN 9789635562640, Gondolat Kiadó, 2022. 272 p.

HATALMASKODÁSOK A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON Tringli István

A *Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések* sorozatban megjelent könyv az erőszak egy mára már elfelejtett formáját, a hatalmaskodást tárgyalja. A szerző eddig nem látott részletességgel egyszerre alkalmazta a társadalomtörténeti és a jogtörténeti megközelítést egy középkori jelenség leírására. Tringli István példák tucatjain keresztül mutatja be, hogyan engedte meg a régi jog az erdei, mezei károk elleni védekezés és az adósság behajtása során a magánszemélyek erőszakkal való fellépését, miként lett ebből hatalmaskodás, és hogyan találtak a szembenálló felek a jogvitára megoldást a bíróság előtt, vagy még gyakrabban azon kívül. A könyv újraértelmezi a földesúri és a királyi hatalomgyakorlás módszereit, valamint új magyarázatot ad az újkori állam kialakulására.

ISBN 9789634163428, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2022. 644 p.

AZ 1811. ÉVI ERDÉLYI BÜNTETŐKÓDEX-JAVASLAT László Balázs

Az erdélyi országgyűlés számára készült és ott le is tárgyalt operátum 1811-ben íródott, és az Erdélyben is teljesen szokásjogi alapon működő büntetőbíráskodás számára adott volna törvényi forrást. Akkor, amikor még az ún. anyaországban sem volt érvényes büntetőködex. Azért a feltételes mód, mert sajnos az uralkodó nem szentesítette ezt a kiváló törvényjavaslatot, amely így „íróasztalfiókban” maradt. Az emlékezet homályából azonban most hirtelen napvilágra került, s hála az értő fordításnak és az igényes bevezető tanulmánynak, az eredeti latin szöveg helyett mai magyar nyelvünkön is könnyen érthető és értelmezhető az eredeti tartalom. Mint több más, kitűnően kimunkált, jobb sorsra érdemes reform-törvényjavaslatunk, ez is elvázott a bécsi udvar ellenállásán, nem lett belőle törvény. Igen nagy kár ez, mert a 19. század eleje korának színvonalán álló büntetőtörvényt kaphatott volna Erdély.

ISBN 9789635562633, Gondolat Kiadó, 2022. 211 p.

Az Eötvös Loránd Kutatói Hálózat (ELKH) keretében működő MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport – amely a kontinens regionális fejlődésének tükrében a 19. századi Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között alkotmányos helyét kereső Magyarország jogalkotási, jogalkalmazási, jogtudományi önállóságát vizsgálja – folyamatosan megújuló tartalommal várja a jogtörténeti kutatások legújabb eredményei iránt érdeklődőket honlapján.

mtajogtortenet.elte.hu